

ספר החברה הערבית (4): אוכלוסייה, חברה, כלכלה

ספר החברה הערבית בישראל (4)

אוכלוסייה, חברה, כלכלה

עורך: ראסם ח'מאיסי
עורך סטטיסטי: רמסיס גרא

הוצאת הקיבוץ המאוחד

מכון ון ליר בירושלים
THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE
معهد فان لير في القدس

מכון ון ליר בירושלים

Arab Society in Israel (4)
Population, Society, Economy

Editor: Rassem Khamaisi
Statistical Editor: Ramsees Gharrah

كتاب المجتمع العربي في إسرائيل (4)
السكان، المجتمع والاقتصاد

المحرر: راسم خمائسي
محرر إحصائي: رمسيس غره

עורכת לשון: כנרת יפרח

חברי ועדת ההיגוי

ד"ר ח'אלד אבו-עסבה; אליהו בן-משה; פרופ' חנה הרצוג; ד"ר ראיף זוריק;
פרופ' מוחמד חאג' יחיא; מחמוד ח'טיב; פרופ' עזיז חידר; פרופ' ראסם ח'מאיסי;
פרופ' נח לוין-אפשטיין; פרופ' גבריאל מוצקין; ד"ר עאדל מנאע; פרופ' אברהם סלע;
ד"ר יצחק ספורטא; פרופ' שמואל שי; פרופ' מיכל שמיר; פרופ' יהודה שנהב

מסת"ב 978-965-02-0635-2 ISBN

© תשע"א, מכון ון ליר בירושלים / הוצאת הקיבוץ המאוחד
© 2011 by the Van Leer Jerusalem Institute / Hakibbutz Hameuchad Publishing House

סדר וגרפיקה: נדב שטכמן
דפוס "חזקל", תל-אביב

תוכן עניינים

ראסם ח'מאסי | מבוא: דמוגרפיה, הנדסת דמוגרפיה והשיח הדמוגרפי 13

חלק ראשון: מאמרים

ארוא עדנאן חליחל | פני היאנוס של חוק האזרחות: התכלית הדמוגרפית של החוק
כנפקדת-נוכחת 29

עאס אטרש | שיעורי פירון של נשים מוסלמיות בישראל: דפוסים וגורמי שינוי 47

אחמד חליחל | חסמים ומניעים להגירה פנימית בקרב ערבים אזרחי ישראל 63

חלק שני: לוחות סטטיסטיים

הערות כלליות 81

פרק א: דמוגרפיה 83

מקור הנתונים 83

פירוט הלוחות ומקורות הפקתם 83

הגדרות 84

ממצאים נבחרים 86

לוחות סטטיסטיים 92

לוח א1: האוכלוסייה הערבית לפי דת, מין וגיל: ממוצע 2007

לוח א2: האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים, מין וגיל: ממוצע 2007

לוח א3: מקורות גידול האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים ודת: 2007

לוח א4: יישובים ערביים ומעורבים והאוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים ומעמד מוניציפלי:
סוף 2007

לוח א5: האוכלוסייה הערבית לפי יישובים המונים לפחות 2,000 תושבים ערבים (בסדר
אלפביתי): סוף 2007

לוח א6: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי דת, מצב משפחתי, מין וגיל: ממוצע 2006

לוח א7: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי אזור מגורים, מצב משפחתי, מין וגיל: ממוצע
2006

לוח א8: נישואים, גירושים, לידות חי, פטירות, פטירות תינוקות וגידול טבעי בקרב האוכלוסייה
הערבית לפי דת ואזור מגורים: 2007

לוח א9: נישואים ערבים לפי גיל, מין ודת: 2006

לוח א10: נישואים ערבים לפי גיל, מין ואזור מגורים: 2006

- לוה א 11: לידות חי ושיעורי פריון סגוליים באוכלוסייה הערבית לפי גיל, דת ואזור מגורים של האם: 2007
- לוה א 12: לידות חי בקרב האוכלוסייה הערבית לפי סדר לידה, דת ואזור מגורים של האם: 2007
- לוה א 13: שיעורי תמותה ותוחלת חיים באוכלוסייה הערבית לפי גיל, מין ודת: ממוצע 2004-2008
- לוה א 14: שיעורי תמותה ותוחלת חיים באוכלוסייה הערבית לפי גיל, מין ואזור מגורים: ממוצע 2004-2008
- לוה א 15: משקי בית ערביים לפי גודל משק בית, צפיפות דיור, אזור מגורים ודת: 2007

פרק ב: עבודה 111

מקור הנתונים 111

הגדרות 111

ממצאים נבחרים 112

לוחות סטטיסטיות 118

- לוה ב 1: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי תכונות כוח העבודה האזרחי, מין ודת: 2007
- לוה ב 2: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי תכונות כוח העבודה האזרחי, מין ואזור מגורים: 2007
- לוה ב 3: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי תכונות כוח העבודה האזרחי, מין וסוג בית הספר האחרון: 2007
- לוה ב 4: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי מין, גיל, שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר, מצב משפחתי ואזור מגורים: 2007
- לוה ב 5: כוח העבודה האזרחי הערבי לפי מין, גיל, שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר, מצב משפחתי ואזור מגורים: 2007
- לוה ב 6: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה, שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ושיעור הבלתי מועסקים לפי מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי: 2007
- לוה ב 7: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי ושיעור הבלתי מועסקים הערבים לפי מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר, מצב משפחתי ואזור מגורים: 2007
- לוה ב 8: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי ומין: 2007
- לוה ב 9: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי וסוג בית הספר האחרון: 2007
- לוה ב 10: מועסקים ערבים ואחוז המועסקים הערבים מחוץ ליישוב המגורים לפי ענף כלכלי ראשי ומין: 2007
- לוה ב 11: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי, אזור מגורים ומין: 2007
- לוה ב 12: מועסקים ערבים ואחוז המועסקים הערבים מחוץ ליישוב המגורים לפי ענף כלכלי ראשי ואזור מגורים: 2007
- לוה ב 13: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי מפורט בקטגוריות נבחרות: 2007
- לוה ב 14: מועסקים ערבים לפי אזור מגורים ומעמד בעבודה: 2007
- לוה ב 15: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי ומעמד בעבודה: 2007
- לוה ב 16: מועסקים ערבים לפי משלח יד ראשי ומין: 2007
- לוה ב 17: מועסקים ערבים לפי סוג בית הספר האחרון ומשלח יד ראשי: 2007
- לוה ב 18: מועסקים ערבים לפי משלח יד מפורט בקטגוריות נבחרות: 2007
- לוה ב 19: מועסקים ערבים לפי משלח יד ראשי, מין ואזור מגורים: 2007

לוח ב20: מועסקים ערבים ואחוז המועסקים הערבים מחוץ ליישוב המגורים לפי משלח יד ראשי ומין: 2007
לוח ב21: מועסקים ערבים לפי משלח יד ראשי ומעמד בעבודה: 2007
לוח ב22: בלתי מועסקים ערבים בגיל 15-64 לפי דת, אזור מגורים, ניסיון תעסוקתי בעבר, משך חיפוש עבודה, היקף המשרה שחיפשו וסיבת הפסקת העבודה: 2007

פרק ג: רמת חיים 145

מקור הנתונים 145

הגדרות 145

ממצאים נבחרים 149

לוחות סטטיסטיים 154

לוח ג1: מדדי העוני בקרב האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים: 2007
לוח ג2: מדדי העוני בקרב משקי הבית הערביים לפי סוג משק הבית: 2007
לוח ג3: החלק היחסי של משקי הבית הערביים בכלל משקי הבית בישראל ובכלל משקי הבית העניים בישראל לפי סוג משק הבית ואזור מגורים: 2007
לוח ג4: הרמה וההרכב של הכנסות משקי הבית הערביים מהמקורות השונים לפי סוג משק הבית: 2007
לוח ג5: החלק היחסי של משקי הבית הערביים בכלל משקי הבית בישראל ומשקי הבית הערביים לפי עשירוני ההכנסה של כלל משקי הבית בישראל: 2007
לוח ג6: סך כל התושבים הערבים מקבלי גמלאות עיקריות מהמוסד לביטוח לאומי לפי סוג הגמלה ואזור המגורים: דצמבר 2007
לוח ג7: הכנסה כוללת פנויה והוצאה כוללת לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה ואזור מגורים: 2007
לוח ג8: הכנסה כספית פנויה והוצאה כספית לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה ואזור מגורים: 2007
לוח ג9: הכנסה כוללת פנויה והוצאה כוללת לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה וחמישוני הכנסה: 2007
לוח ג10: הכנסה כספית פנויה והוצאה כספית לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה וחמישוני הכנסה: 2007
לוח ג11: הכנסה כוללת פנויה והוצאה כוללת לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה ומספר מפרנסים: 2007
לוח ג12: הכנסה כספית פנויה והוצאה כספית לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה ומספר מפרנסים: 2007
לוח ג13: משקי הבית הערביים לפי בעלות על מוצרים בני־קיימא, דת ואזור מגורים (אחוזים): 2007
לוח ג14: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של שכירים ערבים ושעור השכירים הערבים ששכרם אינו גבוה משכר המינימום לפי אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006
לוח ג15: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של משפחת עובדים ערבית לפי אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006

לוח ג16: הכנסה ממוצעת לחודש בשנה של עצמאים ערבים ושיעור העצמאים הערבים שהכנסתם אינה גבוהה מחצי השכר הממוצע לפי אזור מגורים וישוב (בסדר אלפביתי): 2006

פרק ד: חינוך והשכלה גבוהה 179

מקור הנתונים 179

הגדרות 179

הערות 182

ממצאים נבחרים 182

לוחות סטטיסטיים 187

- לוח ד1: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי דת, מספר שנות לימוד ומין: 2007
- לוח ד2: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי אזור מגורים, מספר שנות לימוד ומין: 2007
- לוח ד3: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי דת, תעודת ההשכלה הגבוהה ביותר ומין: 2007
- לוח ד4: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי אזור מגורים, תעודת ההשכלה הגבוהה ביותר ומין: 2007
- לוח ד5: בתי ספר, תלמידים וכיתות במערכת החינוך הערבית לפי אזור מגורים ודרג חינוך: 6/2005
- לוח ד6: משרות הוראה ויחידות עבודה במערכת החינוך הערבית לפי אזור מגורים ודרג חינוך: 6/2005
- לוח ד7: תלמידים במערכת החינוך הערבית לפי דרג חינוך, דרגת כיתה ואזור מגורים: 6/2005
- לוח ד8: תלמידים ותלמידים נושרים במערכת החינוך הערבית לפי דרגת כיתה ואזור מגורים: 6/2005
- לוח ד9: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, דת ונתיב לימודים: 6/2005
- לוח ד10: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, אזור מגורים, מקום לימודים ונתיב לימודים: 6/2005 (אחוזים)
- לוח ד11: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, דת ונתיב לימודים: 6/2005 (אחוזים)
- לוח ד12: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, אזור מגורים, ומקום לימודים: 6/2005 (אחוזים)
- לוח ד13: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מספר שנות לימוד של כל אחד מההורים ואשכול חברתי-כלכלי של יישוב המגורים בסדר אלפביתי: 6/2005 (אחוזים)

- לוח 14ד: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי יישוב (בסדר אלפביתי): 6/2005
- לוח 15ד: לא זכאים לתעודה, לא זכאים לתעודה שעמדו לפחות בבחינה אחת ומספר יחידות הלימוד של הלא זכאים במערכת החינוך הערבית לפי מין, דת, אזור מגורים, מקום הלימודים, מספר שנות לימוד של כל אחד מההורים ואשכול חברתי-כלכלי של יישוב המגורים (בסדר אלפביתי): 6/2005
- לוח 16ד: מועמדים ערבים ללימודי שנה ראשונה לתואר ראשון באוניברסיטאות בישראל ושיעור המועמדים שהתקבלו לפי דת, אזור מגורים ותחום עדיפות ראשונה: 8/2007
- לוח 17ד: תלמידי ערבים באוניברסיטאות בישראל לפי מין, דת, תואר ותחום לימודים: 8/2007
- לוח 18ד: תלמידי ערבים באוניברסיטאות בישראל לפי מין, אזור מגורים, תואר ותחום לימודים: 8/2007
- לוח 19ד: תלמידי ערבים באוניברסיטאות בישראל לפי תחום לימודים, מין, דת, אזור מגורים ותואר: 8/2007
- לוח 20ד: ערבים מקבלי תארים מהאוניברסיטאות בישראל לפי תואר, מין, דת ואזור מגורים: 8/2007
- לוח 21ד: ערבים מקבלי תארים מהאוניברסיטאות בישראל לפי תחום לימודים, מין, דת ואזור מגורים: 8/2007
- לוח 22ד: ערבים מקבלי תארים מהאוניברסיטאות בישראל לפי תחום לימודים ומין: שנים נבחרות
- לוח 23ד: תלמידי ערבים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות לפי מין, דת ותחום לימודים: 8/2007
- לוח 24ד: תלמידי ערבים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות לפי מין, אזור מגורים ותחום לימודים: 8/2007
- לוח 25ד: ערבים מקבלי תארים ממוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות לפי מין, דת ואזור מגורים: שנים נבחרות

פרק ה: שלטון מקומי 227

מקור הנתונים 227

הגדרות 227

ממצאים נבחרים 229

לוחות סטטיסטיים 232

- לוח ה1: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתונים פיזיים נבחרים (בסדר אלפביתי): 2007
- לוח ה2: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ביצוע התקציב (אלפי ש"ח): 2007
- לוח ה3: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההכנסות בביצוע התקציב (אלפי ש"ח): 2007
- לוח ה4: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההכנסות בביצוע התקציב (ש"ח לנפש): 2007

- לוח 5ה: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההוצאות בביצוע התקציב (אלפי ש"ח): 2007
- לוח 6ה: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההוצאות בביצוע התקציב (ש"ח לנפש): 2007

פרק ו: תפיסות באשר להיבטי חיים נבחרים 257

מקור הנתונים 257

הגדרות 257

ממצאים נבחרים 258

לוחות סטטיסטיים 261

- לוח 1: ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון וציפיות לעתיד מהחיים והמצב הכלכלי ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)
- לוח 2: מועסקים ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון מהעבודה ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)
- לוח 3: ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות הרצון מהבית ומאזור המגורים ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)
- לוח 4: ערבים בני 20 ומעלה שוויתרו על צורכי בריאות ועל צרכים אחרים ב-12 החודשים האחרונים עקב קשיים כלכליים לפי תכונות נבחרות: סוף 2007 (אחוזים)
- לוח 5: ערבים בני 20 ומעלה לפי כישורי השפה העברית והשימוש במחשב ובאינטרנט ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)
- לוח 6: ערבים בני 20 ומעלה לפי העיסוק בפעילות התנדבותית ומתן תרומות ולפי תכונות נבחרות: 2007
- לוח 7: ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון מהקשר עם בני משפחה וחברים ותחושת בדירות ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)
- לוח 8: ערבים בני 20 ומעלה לפי אחוז שביעות הרצון משירותי התחבורה הציבורית ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)
- לוח 9: ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון משירותי הרשויות המקומיות לתושבים ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)
- לוח 10: ערבים בני 20 ומעלה לפי שיעור הנחשפים לעבריינות מסוגים שונים ב-12 החודשים האחרונים ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

משתתפים

עאס אטרש

כלכלן ודמוגרף, מרצה במוסד האקדמי נצרת. למד לתואר ראשון ושני באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ומסיים בימים אלה את לימודיו לתואר שלישי באוניברסיטה העברית בירושלים.

רמסיס גרא

מוסמך החוג לסטטיסטיקה יישומית ומחקרית באוניברסיטה העברית בירושלים, כלכלן בחטיבת מידע וסטטיסטיקה בבנק ישראל, וראש הצוות המופקד על חלק הנתונים בפרויקט ספר החברה הערבית בישראל במכון ון ליר בירושלים.

ד"ר אחמד חליחל

ראש תחום דמוגרפיה ואוכלוסייה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נושא מחקרו העיקרי הוא תהליכים דמוגרפיים ושינויים במשפחה הערבית בישראל.

ארוא עדנאן חליחל

עורכת דין במשרד עורכי דין חליחל בנצרת ועובדת ב"עדאלה", המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל.

פרופ' ראסם ח'מאיסי

עמית מחקר בכיר במכון ון ליר בירושלים, פרופסור חבר בחוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה באוניברסיטת חיפה, מתכנן ערים וגיאוגרף אורבני, ראש צוות תכנון אלטרנטיבי במרכז לשיתוף ושלום בינלאומי IPCC. לשעבר נשיא האגודה הגיאוגרפית הישראלית.

מבוא:

דמוגרפיה, הנדסת דמוגרפיה והשיח הדמוגרפובי

ראסם ח'מאיסי

הקובץ המונח לפניכם הוא הרביעי בסדרת ספרי החברה הערבית, והוא ממשיך מסורת שהחלה בשנת 2003 במכון ון ליר בירושלים. הקובץ מתמקד בסוגיה הדמוגרפית ומורכב משני חלקים: בחלק הראשון קיבצנו שלושה מאמרים מחקריים העוסקים בפירון, בהגירה פנימית ובשיח הדמוגרפי שהתפתח בחברה בישראל בעקבות הדיונים בשאלת האזרחות. החלק השני מאגד לוחות סטטיסטיים המתארים שינויים דמוגרפיים ואחרים שחלו בתחומי ליבה של החברה הערבית בישראל.

את הדיון בסוגיה הדמוגרפית אפתח בהבחנה אנליטית בין שלושה תחומי דעת: (א) דמוגרפיה כתיאור "אובייקטיבי" של חברה; (ב) הנדסת דמוגרפיה; (ג) השיח על הדמוגרפיה. התחום הראשון מקיף את התהליכים האורגניים שחלים באוכלוסייה במשך תקופה מסוימת, כמו שיעורי פירון, התפלגות האוכלוסייה על פי מגדר, קבוצות גיל, שיוך עדתי, אזור גיאוגרפי, הגירה פנימית ומאפיינים של שוק העבודה והשכלה. התחום השני, הנדסת דמוגרפיה, עוסק בניהול המרחב ותנועת האוכלוסין בתוכו על ידי המדינה, אשר יוזמת, מתכננת ומבצעת תהליכים שמעודדים או מעכבים תהליכים דמוגרפיים אורגניים כמו עיוור והתעיירות (ח'מאיסי 2005). התחום השלישי הוא השיח החברתי על דמוגרפיה. בישראל נתפסת הדמוגרפיה הערבית, ובעיקר שינויים בשיעורי הפירון, כאיום על הקיום היהודי, ולכן אני מכנה את השיח הזה "דמוגרפוביה".

שלושת התחומים הללו שלובים זה בזה לבלי הפרד ומזינים זה את זה, וההבחנה ביניהם היא אנליטית בלבד. למשל, תהליכים דמוגרפיים מעצימים את השיח על הדמוגרפיה, והדמוגרפוביה מעצימה את הנדסת הדמוגרפיה וחוזר חלילה. כפי שמנסח זאת זורייק (2008, 45): "פועל כאן תהליך מחזורי: הסכסוך הלאומי דוחף את שיעורי הילודה מעלה ובכך הופך המאבק לתחרות על מספרים, ואלו, בתורם, מלכים את הסכסוך ומעמידים את הדמוגרפיה במרכז הדיון". לנוכח מרכזיותה של הסוגיה הדמוגרפית, ומאחר שהיא מעצבת את השיח הפוליטי ואת ההסדרים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים בישראל, אנו רואים בה מפתח להבנת המתח הבסיסי בין יהודים לערבים.

מגמות בדמוגרפיה של הערבים בישראל

הדמוגרפיה כדיסציפלינה העוסקת בכתיבת תולדות העמים (דמוס־גרפיה) צמחה במאה ה-19 כחלק ממגמה אירופית שכונתה "גילוי האוכלוסייה", אך עוד קודם לכן, עם כינונה

של ריבונות טריטוריאלית אחרי הסכמי וסטפליה (1648), טענו דמוגרפים שריבונות אינה צריכה להתבסס רק על טריטוריה, אלא גם על ניהול האוכלוסייה באמצעות קביעת גודלה, הרכבה, מקורות הגידול שלה, פיזור הגיאוגרפי וכיווני התפתחותה. לכן התמקדה הדמוגרפיה בחקר הגורמים המשפיעים על ילודה, תמותה, נישואים וגירושים, שינויים בפריזון ובקבוצות הגיל, הגירה ועוד (פייטלסון 2008). לצורך זה משמשת הסטטיסטיקה של האוכלוסייה (למשל נתונים של מפקדי אוכלוסין) כפרקטיקה ניטרלית לייצוג אובייקטיבי של המציאות החברתית (זורייק 2008).

הספרות העוסקת בדמוגרפיה מציעה שלבים בהתפתחותן של חברות על פי מאפייניהן הדמוגרפיים. בארט (Barrett 1995) מזהה שינוי פרדיגמטי שחל באמצע המאה ה-20 מתפיסה לאומית פרו-נטליסטית המעודדת ילודה גבוהה לעבר תביעה לאומית גוברת לצמצום הילודה וגודל המשפחה לטובת התפתחות כלכלית-לאומית. גם המודל הידוע כ"מודל התמורה הדמוגרפית" מבחין בין שלושה שלבים של מודרניזציה (Galor 2008): בשלב הראשון, של החברה המסורתית, ניכרות ילודה גבוהה ותמותה גבוהה; בשלב שלאחריו אנו עדים לילודה גבוהה, אך שיעורי התמותה הולכים וקטנים; בשלב השלישי והאחרון הן שיעורי הילודה והן שיעורי התמותה קטנים. מודל זה מבוסס על הגידול הטבעי של האוכלוסייה, אך אליו יש להוסיף כמובן את שיעורי ההגירה מן החברה ואליה. בחברות שמתקיים בהן מתח על בסיס אתני או לאומי, המיקום של הקהילה הנבדקת על רצף המודרניות הזה הוא בעל השלכות חברתיות ופוליטיות עצומות, כפי שאנו אכן רואים בישראל, שבה הנדסת הדמוגרפיה היא אחד הכלים האזרחיים החשובים ביותר של המדינה לנהל את אוכלוסייתה.

כידוע, ההתפתחות הדמוגרפית הטבעית של הערבים בישראל נקטעה בעקבות הנכבה והקמת מדינת ישראל ב-1948. רבים מהערבים גורשו או ברחו מתחומי הקו הירוק ששורטט בשנת 1949, ונחרבו המרכזים העירוניים הערביים. שארית האוכלוסייה הערבית נותרה כפרית ברובה והתנהגה על פי דפוסים מסורתיים. בשנות השבעים והשמונים של המאה הקודמת עברה אוכלוסייה זו שלב של ריבוי ילודה ומיעוט תמותה, ומאז מתרחש תהליך של ירידה אטית בריבוי הטבעי ובפריזון (רכס 2009). לפיכך כמעט שלא חל שינוי בשיעורם של האזרחים הערבים מתוך כלל אזרחי המדינה: בשנת 1948 היה שיעורם כ-17.9% מאזרחי המדינה, ובשנת 2009 הוא עמד על כ-17% (הלמ"ס 2009). כמו כן, מהנתונים המובאים בספר עולה בכירור שבניגוד לטענות הנשמעות בשיח הדמוגרפי, חלה ירידה הדרגתית בריבוי הטבעי של החברה הערבית בישראל: מ-4.3 נפשות במשפחה בממוצע בשנת 2001 ל-3.5 בשנת 2007 (ראו לוח מסכם 1, להלן עמ' 89). מכאן שאזרחי ישראל הערבים ימשיכו להיות כחמישית מכלל אזרחי המדינה גם בעשורים הקרובים.

התמורות הדמוגרפיות בקרב הערבים בישראל מקבלות ביטוי בירידה בגודל משק הבית, עם הבדלים על פי הקבוצות הדתיות, כפי שמראה הלוח הבא:

גודל משק בית ממוצע לפי קבוצות דתיות באוכלוסייה הערבית בישראל ולפי מפקדים

דרוזים	נוצרים	מוסלמים	קבוצת אוכלוסייה שנים (מפקדים)
5.0	5.0	5.4	1961
6.1	5.1	6.5	1972
5.3	4.3	5.8	1983
4.7	3.8	4.9	1995
4.4	3.7	4.9	2007

מקור: www.cbs.gov.il/mifkad/mabat.htm

הירידה בגודל משק הבית הממוצע בכל שלוש הדתות נובעת מכמה תהליכים דמוגרפיים מורכבים, בהם ירידה בפריון, הארכת שלב הרווקות, ירידה בריבוי הטבעי והגירה שלילית. יש בירידה זו כדי לרמז שהאוכלוסייה הערבית החלה לאמץ דפוסים דמוגרפיים המקובלים בעולם המערבי. הקבוצה הקרובה ביותר לדפוסים אלה היא האוכלוסייה הנוצרית. האוכלוסייה המוסלמית מורכבת מתושבי ערים ומתושבי כפרים, חלקם כפרים לא מוכרים, ותת-קבוצות אלה שונות מאוד זו מזו בדפוסייהן הדמוגרפיים. עם זאת, עאס אטרש (בקובץ זה) מראה שחלה ירידה ניכרת בשיעורי הפריון של כלל הנשים המוסלמיות, ושקצב הירידה גבוה יותר מבקבוצות אחרות.

נתונים אלה, בצירוף הגירה חיובית של יהודים והגירה שלילית של פלסטינים, מלמדים שאף בלא שינוי בגבולות הריבוניים של מדינת ישראל – הכוללים כרגע את מזרח ירושלים ואת רמת הגולן – גם ב-2030 יהיה המגזר היהודי כ-75% מאוכלוסיית ישראל. אנו מצביעים על תמורה שמתרחשת בעיקר בעשור האחרון בפריון של נשים פלסטיניות בישראל. הירידה בפריון נובעת ממכלול סיבות, כגון אימוץ דפוסי התנהגות מערביים, עלייה ברמת ההשכלה ובשיעור ההשתתפות של נשים בשוק העבודה, עלייה בשיעור מעמדות הביניים, שינויים בגיל הנישואים, עלייה בשיעור הגירושים, מחסור במגורים והגירה מועטת. עאס אטרש (בקובץ זה) מציע לבחון גם את השפעתה של מידת הדתיות בקרב נשים מוסלמיות על שיעורי הפריון שלהן. כל הגורמים הללו פועלים בעת ובעונה אחת ובאופן מורכב, מקצתם מקזזים זה את זה ואחרים מעצימים זה את זה. כלל ברזל בדמוגרפיה הוא שמודרניזציה ואינטגרציה בין קבוצות בחברה מצמצמות את שיעורי הפריון, מביאות להקטנת גודל המשפחה ומפחיתות את מה שזורייק (2008) כינה "הדיפרנציאל הדמוגרפי", כלומר הפערים בשיעורי הצמיחה בין הקבוצות. ואולם, הדמוגרף דלה-פרגולה (מצוטט אצל זורייק, שם, 45) סייג טענה זו וטען שהשפעת המודרניזציה מורכבת: בשלב הראשון שלה עולים שיעורי הפריון בעקבות שיפורים בתנאי הבריאות, אך מרגע שהיא מתפשטת להיבטים נוספים של החברה (על ידי עיור, שיפור ההשכלה וכניסת נשים לשוק העבודה), יש לה השפעה שלילית על שיעורים אלה.

ההבדלים בפריזון ובריבוי הטבעי בין קבוצות בחברה הערבית בישראל קשורים באופייה ההטרוגני של אוכלוסייה זו ובפזורה הגיאוגרפית שלה. למשל, שיעור הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית בין 2001 ל-2007 עמד על 5.7% בנגב, על 2.3% בגליל ועל 2.9% בערים המעורבות (ראו לוח מסכם 2, להלן עמ' 90). כמו כן, אנו עדים להגירה של נוצרים מן המדינה ולהגירה של גברים ונשים מן הגדה המערבית לישראל ולהפך לשם נישואים. ראש המועצה המקומית ג'ת, ד"ר מוחמד אבו-אלפול, העריך בשנת 2002, בריאיון שנערך לצורך הכנת תוכנית מתאר ליישוב, שבשנה זו נקלטה כעשירית מאוכלוסיית הכפר (שמנתה אז כ-7,000 נפש) ביישובים הפלסטיניים בגדה. ומן העבר השני, לישראל עברו – וגם קיבלו בה אזרחות – ערבים ולבנונים ששירתו את הממסד הישראלי כמשתפי פעולה. אלה הקימו משפחות ותרמו לגידול האוכלוסייה הערבית. מקצתם מתגוררים ביישובים הערביים, ואחרים בערים המעורבות ובערים היהודיות. ביטרוכ וסופר (2007, 17) העריכו את מספר הפלסטינים מהגדה המערבית שהתגוררו בישראל ב-2007 בכ-220 אלף נפש, מהם כ-39 אלף בנגב ו-50 אלף במשולש ובגליל. המדינה העריכה שעד 2008 הגיעו לישראל כ-160 אלף נפש במסגרת איחוד משפחות, במעין "שיבה זוחלת" (ראו מאמרה של ארוא עדנאן חליחל בקובץ זה).

תהליכים דמוגרפיים אחרים אינם קשורים לגידול באוכלוסייה אלא להרכבה ולפזורה הגיאוגרפית שלה. אחמד חליחל (בקובץ זה) מצביע על כך שמתפתחים דפוסי הגירה פנימית שקשורים בהתפתחויות בשוק העבודה או ההשכלה או בצורך לשפר את איכות החיים. תהליכים אלה הם כמו-טבעיים ונובעים ממאפייניה הייחודיים של האוכלוסייה. אך אין להתעלם מכך שהם מעוצבים גם על ידי הנדסת הדמוגרפיה, המופעלת בעיקר על ידי המדינה ומוסדותיה.

הנדסת דמוגרפיה וניהול אוכלוסיות

כאמור, האוכלוסייה היתה למושא מחקר באירופה מהמאה ה-19 ואילך, עת החלו דיסציפלינות של ידע לבחון אותה, להמשיג אותה, לתאר אותה, וכך גם לכוון אותה. האוכלוסייה לא היתה עוד גידול פרא שתפקידו לשמש בשר תותחים או עדה נבערת של משלמי מסים, אלא מושא לניהול על ידי הריבון (פוקו 2009). ניהול חייה של האוכלוסייה נעשה לפרויקט של המדינה, וזו החלה לעסוק בכל תחומי החיים של האזרח: כלכלה, בריאות, הגירה, פזרון ועוד. בשל כך הפכו הדמוגרפיה והסטטיסטיקה על האוכלוסייה לכלי ניהול עיקריים של הריבונות. תהליך זה של התערבות התעצם עם צמיחתה של מדינת הלאום המודרנית ששילבה את ניהול האוכלוסייה עם ניהול הזהויות שלה (יונה וקמפ 2008), והתבטא במדיניות דמוגרפית של חוקי הגירה, חוקי התאזרחות ותכנון מרחבי כבסיס לחלוקת משאבים ולעידוד קבוצות דמוגרפיות או אתנו-לאומיות מסוימות. מקגארי (McGarry 1998) הגדיר את המדיניות הזאת "הנדסת דמוגרפיה", שפירושה התערבות ממסדית בתהליכים דמוגרפיים כדי להשיג יעדים פוליטיים, חברתיים או

כלכליים. הנדסת דמוגרפיה משמשת גם לארגון מחודש של המערכת היישובית ושל פרישת האוכלוסייה במרחב כדי להבטיח רציפות אתנית או שליטה של קבוצת הרוב על המרחב, למשל על ידי העברת בני קבוצת הרוב לחבלים שבהם מרוכזת אוכלוסיית מיעוטים אתניים כדי לפצלה ולהחלישה; וכן על ידי גיבוש חבילת הגבלות על אוכלוסיית המיעוט וריכוזה באזורים מתוחמים כדי לצמצם את אחיזתה במרחב ואת כוחה הפוליטי. לדעת מקגארי (שם), הנדסת דמוגרפיה פוגעת באופן מבני ביחסים ובהסדרים בין קבוצות אוכלוסייה המשתייכות לקבוצות אתנו-לאומיות שונות ומחדירה להתנהלותן דינמיקה של התפשטות אגרסיבית ומאבק מרחבי ארוך טווח.

דוגמה בולטת להנדסת דמוגרפיה בשנים שלפני הקמת מדינת ישראל היתה ההגירה היוזמה והמכוונת של יהודים לפלשתינה-א"י המנדטורית, שהביאה לגידול ניכר במספרם כדי להקים בה "בית לאומי לעם היהודי" כפי שנאמר בהצהרת בלפור ב-1917. פייטלסון (2008, 13) סיכם את השינוי הדמוגרפי הזה באומרו:

בסך הכול, במהלך 125 השנים האחרונות הכפילה האוכלוסייה היהודית את מספרה פי 228: מ-24 אלף נפש, או כ-5% מכלל האוכלוסייה בארץ ישראל בשנת 1882, ל-5,474,251 נפש בסוף 2007. יחד עם בני המשפחות המעורבות של העולים, אשר לאומיותם לא הוכרה על ידי משרד הפנים הישראלי, הגיעו היהודים ל-5,794,142 נפש, או ל-80% מכלל אוכלוסיית אזרחי המדינה.

מגמה דמוגרפית זו מלווה בתהליכים גיאופוליטיים שמטרתם לשמור על רוב יהודי בישראל ולספח שטחים ערביים שבהם אוכלסו יהודים. הנדסת הדמוגרפיה של מרחבי האוכלוסייה הערבית החלה עם ריכוזה במרחבים מוגבלים ועם הטלת הממשל הצבאי שתפקידו היה לשלוט בהם, לנהל את חייהם ולהגביל את תנועתם (לוסטיק 1985; בויםל 2007). בהמשך הניעה מדיניות הנדסת הדמוגרפיה בישראל את מערכת התכנון הארצית, המחוזית והמקומית לגבש יעד של "שמירה על האיזון הדמוגרפי" לטובת יהודים בכל מרחב או חבל מחבלי המדינה. לשם כך הוקמה בגליל, במשולש ובנגב מערכת התיישבות יהודית במתכונת של מועצות אזוריות, שתכליתה לפזר אוכלוסייה יהודית במרחבים שבהם יש ריכוז של אוכלוסייה ערבית. בה בעת פעלה המדינה לרכז את האוכלוסייה הערבית באזורים מתוחמים, כשם שנעשה למשל בנגב עם ריכוז האוכלוסייה הברווית בבקעת באר שבע באזור המכונה "אזור הסייג". שלב זה, של הריכוז האזורי, היה הראשון בתהליך ההגבלה של האוכלוסייה הברווית, ולאחריו החל שלב הריכוז היישובי ביישובים עירוניים מתוכננים. היישובים שהמשיכו להתקיים מחוץ לתוכניות העירוניות נקראים "כפרים לא מוכרים", מועדים תמיד להריסה ואינם מקבלים שירותי תשתית, חינוך ובריאות בסיסיים. הנדסת הדמוגרפיה בישראל מניחה שעיוור שמלווה בשינוי במבנה הכלכלה, התעסוקה וההשכלה מקדם תהליכים של ירידה בריבוי הטבעי ובהיקף הגידול של האוכלוסייה הערבית. לפיכך נעשים כל העת ניסיונות לצמצם את המרחב שבו מתפתחת האוכלוסייה הערבית, לעודד גידול בצפיפות המגורים ולהתיר את הקשר של אוכלוסייה

זו עם הקרקע במתכונות כפריות של חקלאות (כמקור לייצור ולהרגשת שייכות). ואכן, הנדסת הדמוגרפיה שהנהיגה המדינה במרחבים הערביים הביאה לייחוד המרחב הציבורי ולהפחתת הריבוי הטבעי בקרב הערבים. התמיכה הממשלתית בהשכלת הנשים הערביות וביציאתן לשוק העבודה, גם אם היא נושאת תועלת מבחינות רבות, טומנת בחובה גם יעדים דמוגרפיים. יצוין שלפי דמוגרפים של האו"ם, מדינות בעלות רמת ילודה נמוכה אינן חוזרות ומגדילות את הריבוי הטבעי שלהן (פייטלסון 2008).

במצב של מאבק גיאופוליטי, הנדסת דמוגרפיה אינה יכולה להיות ניטרלית, והיא משמשת כלי מרכזי במאבק בין הקבוצות האתניות והלאומיות. מדיניותה של ישראל במזרח ירושלים היא דוגמה מובהקת לכך: לאחר מלחמת 1967 סיפחה ישראל את מזרח ירושלים והחילה עליה את החוק הישראלי. עם השטח (כ-70 אלף דונם) סופחו כ-68 אלף פלסטינים מהעיר העתיקה ומהשכונות הסמוכות לה, וכן מהכפרים שסביב כגון שועפאט ובית חנינא. משיקולים דמוגרפיים נמנעה מדינת ישראל מלהעניק אזרחות לתושבים הפלסטינים שסיפחה והסתפקה במעמד של תושבי קבע, לרבות מתן תעודת זהות ישראלית. קבוצת אוכלוסייה זו נעשתה אפוא לתושבת קבע במולדתה ונותרה בעלת אזרחות ירדנית. לאחר הקמת הרשות הפלסטינית הסתבך עוד מעמדה, וכעת היא נתונה בין שלוש מערכות שלטוניות ומינהליות.

לא רק מנגנון התושבות והאזרחות משמש מסננת דמוגרפית בירושלים, אלא גם מערך התכנון. על פי החלטת ועדת גפני שאומצה על ידי הממשלה נקבע ששיעור האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים צריך להיות פחות מ-30%, לעומת 70% ישראלים (שרגאי 2010). הנחיה זו הביאה לכך שתוכניות המתאר המאושרות אינן נותנות מענה לצורכי האוכלוסייה הפלסטינית בעיר, ולכן צומחת תופעת הבנייה ללא היתר. בשל מעמדם המיוחד של התושבים הפלסטינים בירושלים אין בכוונתי להרחיב כאן את הדיון בעניינם, וגם ועדת ההיגוי של קובץ זה, כמו של קודמיו בסדרה, החליטה שלא לכלול אותם בסטטיסטיקות המוצגות כאן. עם זאת, אנו למדים מהניסיון של ירושלים שמדינת ישראל עלולה למנוע תושבות, אזרחות או זכויות מטעמים דמוגרפיים.

מסר דומה עולה מהדיון בנושא חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003, המונע מאזרחיה הערבים של ישראל להינשא לתושבי הגדה המערבית וחבל עזה ולהתגורר עמם בישראל. ברי הוא שחוק זה אינו נובע רק משיקולים ביטחוניים אלא גם דמוגרפיים (ראו מאמרה של ארוא עדנאן חליחל בקובץ זה), וכל המערכות השלטוניות הודו שקיימת תופעה של "שיבה זוחלת", שאותה החוק מבקש למנוע. לעומת זאת, המערכת הממסדית, הציבורית והמשפטית מעודדת יהודים להגיע לארץ ולקבל אזרחות אוטומטית. חוק השבות וחוק האזרחות מפלים אפוא בכיור את האזרחים הערבים וקשורים למהותה של המדינה כמבוססת על רוב דמוגרפי.

יתר על כן, קיימת קבוצת אוכלוסייה במדינת ישראל המעודדת את אזרחיה הערבים להגר אל מחוצה לה. זהו אינו נושא חדש, וכבר במסמך ישראל קינג (1976) (Sa'di 2003), שהיה ממונה על מחוז הצפון בתחילת שנות השבעים, נאמר שיש לעודד יציאה והגירה של

ערבים ולהעמיד מכשולים בפני חזרתם. מכמה סקרים עולה ששיעור ניכר מהציבור היהודי תומך בהגירה של ערבים מהארץ, כפי שנראה להלן.

דמוגרפוביה: מאפייניו של השיח הדמוגרפי בישראל

השיח הדמוגרפי בישראל טעון וכולל מושגים כמו "מרוץ דמוגרפי", "סכנה דמוגרפית", "פצצת זמן דמוגרפית" ואחרים המבטאים חשש ששינוי במאזן הדמוגרפי מאיים על עצם קיומה של מדינת ישראל. מלמד (2004) מצביעה על מדיניות הפיריון הישראלית כמענה לחשש הדמוגרפי מפני ריבוי האוכלוסייה הערבית וטוענת שמאז ראשית שנות החמישים נקטה המדינה מדיניות פיריון סלקטיבית: אנטי-נטליזם (שאיפה לצמצום הילודה) סמוי ועקיף כלפי האוכלוסייה הערבית ופרו-נטליזם גלוי וישיר כלפי האוכלוסייה היהודית.

את האיום הזה, העובר כחוט השני בשיח הדמוגרפי בישראל, אני מבקש לכנות "דמוגרפוביה". דמוגרפוביה באה לידי ביטוי למשל בשנת 1967, עת הוקמה בישראל "המועצה הישראלית לדמוגרפיה" כיחידה במשרד ראש הממשלה. מטרתה של המועצה, כפי שזו הוגדרה במסמכה, היתה: "לפעול בשיטתיות לקביעת מדיניות דמוגרפית החותרת ליצירת אווירה ותנאים המתאימים לעידוד הילודה, דבר חיוני לעתיד העם היהודי" (Yuval-Davis, 1987, 61). את העקרונות המרכזיים במדיניות הדמוגרפית הרשמית בישראל אפשר לסכם לפי הנקודות שהזכיר שמואל טולידנו, יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים בשנים 1965-1977, בעדותו בפני הוועדה לענייני ערבים ב-20 ביוני 1968. ואלו הן: החדרת מודעות בקרב החברה הערבית בישראל למושג "ארגון המשפחה"; מתן מענקים ישירים ועקיפים לפלסטינים החפצים לעזוב את ישראל; עידוד תהליך שחרור האישה, ובעיקר העלאת רמת ההשכלה בקרב נשים פלסטיניות. תהליכים אלה, לפי טולידנו, נועדו להפחית את שיעורי הילודה הטבעית בקרב פלסטינים (מצוטט אצל סבאע'ח'ורי 2006, 71).

בשנת 2003 הצהיר בנימין נתניהו כי "יש לנו בעיה דמוגרפית, אבל היא ממוקדת לא בערביי פלסטין, אלא בערביי ישראל [...] כדי שהדמוקרטיה לא תבטל את האופי היהודי של המדינה, אנו חייבים להבטיח רוב יהודי" (מצוטט אצל זורייק 2008, 48). כנס הרצליה שבו נאמרו הדברים יוחד לסוגיה הדמוגרפית וכתרתו היתה: "מאזן החוסן והביטחון הלאומי" (שם, 49). ארנון סופר, גיאוגרף ושותף פעיל בשיח הדמוגרפוביה, כותב עם ביסטרוך (2007, 16):

מדינת ישראל תוכל להמשיך להתקיים רק אם יהיה בה רוב יהודי ציוני ברור החי בטריטוריה שמידותיה וגבולותיה מאפשרים את מימוש ריבונותה של המדינה ואת ההגנה עליה, ואם תיכון בה איכות חיים ההולמת חברה מערבית. השגת שני תנאים הכרחיים אלה לקיומה של ישראל היהודית הציונית אינה מובנת מאליה; התהליכים הדמוגרפיים בישראל מאיימים על היכולת לממשם.

ברוח דבריהם של ביסטרוכ וסופר העלו חברי "הפורום האסטרטגי" בראשות פרופ' יחזקאל דרור, שהוקם מטעם ההסתדרות הציונית העולמית, הצעות לפתרון המצב, לרבות החלפת שטחים והוצאת אזרחים ערבים אל מחוץ לגבולות המדינה במסגרת הסדרים גיאופוליטיים. הפורום קבע במסמך משנת 2002 (מצוטט אצל אריאלי ואחרים 2006, 30):

הבטחת רוב יהודי יציב וגדול בישראל היא צורך קיומי לעם היהודי ולישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית [...] לתת משקל רב ביותר לשיקולים דמוגרפיים בהסכמים מדיניים או בצעדים חד-צדדיים, שיש בהם כדי להשפיע על גבולות וזכויות אזרחיות, לרבות בין השאר: סירוב מוחלט ל"זכות השיבה"; שיקול החלפת שטחים מאוכלסים; וזהירות יתר בהענקת זכויות אזרחיות בישראל ללא יהודים בשטחים שיצורפו לישראל.

הדמוגרפוביה ותחזיות הנוגעות להיקפי אוכלוסייה דוחפות לכינונם של הסדרים פוליטיים. כך כתב הדמוגרף סרג'יו דלה-פרגולה בדוח משנת 2004: "המצב של רוב יהודי בארץ ישראל יגיע לקצו בסביבות 2010" (מצוטט אצל אריאלי ואחרים 2006, 32). המסקנה היא שצריך לחלק את הארץ על בסיס דמוגרפי-אתני, עם חילופי שטחים מאוכלסים: הפלסטינים יקבלו את יישובי המשולש, תמורת ההתנחלויות ליד ירושלים ובמערב השומרון. מעלה אדומים תמורת אום אל-פחם. גם שר החינוך כיום, מר גדעון סער, אמר בכנסת בדצמבר 2003 ("אום אל-פחם תחילה", מעריב, 8.12.2003): "בכל הסדר עתידי שיכלול החלפת שטחים, אציע גם את אום אל-פחם. בתמורה ליישובים היהודיים ביהודה ושומרון שישארו בידנו, נעביר לרשות הפלסטינית שטחים המאוכלסים בצפיפות על ידי ערבים המתגוררים סמוך לקו הירוק, כמו אום אל-פחם" (מצוטט אצל אריאלי ואחרים 2006, 31). השיח של שמירת המאזן הדמוגרפי בין היהודים לערבים הוא שמשמש הצדקה להתניית אזרחותם של האזרחים הערבים ולנכונותה של המדינה – שלא לומר רצונה – לוותר עליהם במסגרת הסדרים גיאופוליטיים. מסר זה של אזרחות על תנאי כלפי הערבים משפיע מן הסתם על נכונותם להשתלב ולהשתתף במערכת הישראלית ולהזדהות איתה, וכך בכך דוחף אותם לבדלנות ולהתכנסות ביישוביהם במהלך שדומה לאירדנטה (התלכדות של קבוצת מיעוט לאומית מתוך שאיפה להסתפח למדינה אחרת) (ח'מאסי 1999).

זאת ועוד, הדמוגרפוביה אינה נחלתם של מדינאים ודמוגרפים מהממסד הישראלי הרשמי בלבד, אלא של הציבור הישראלי כולו, ואף של חוגי מרכז ושמאל ציוני. מסקרים שנעשו בקרב האוכלוסייה היהודית עולה ששיעור היהודים המסכימים לטרנספך של האזרחים הערבים עלה מ-24% בשנת 1991 ל-31% בשנת 2001, ושיעור זה המשיך לעלות בשנות האלפיים (זורייק 2008). בסקר משנת 2000 תמכו 60% מהנשאלים בעידוד הגירה של ערבים אל מחוץ למדינה באמצעים עקיפים כגון סיוע כלכלי לעזיבה, ו-31% תמכו בגירוש של ממש (סבאע'ח'ורי 2006; זורייק 2008). בסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה שנערך בשנת 2009 עלה ש-53% מהציבור היהודי תומכים בעידוד הגירת

ערבים מישראל. בהקשר זה מעניינים הפערים בין ותיקים לעולים: בקרב היהודים הוותיקים תמכו 47% בעידוד הגירה של ערבים, לעומת 77% בקרב העולים. באותו הסקר אמרו כשליש מהנשאלים שיש לשלול את זכותם של האזרחים הערבים לבחור או להיבחר לכנסת. בעמדה זו קיים פער קטן בלבד בין יהודים ותיקים (30%) לעולים (32%) (אריאן ואחרים 2009). משמעותן של תוצאות הסקרים הללו היא שבעיני שיעור ניכר מהציבור היהודי בישראל האזרחים הערבים אינם אזרחים רצויים, ויש לכך השלכות פוליטיות הרות גורל.

חשוב לציין שבתוך הציבור היהודי קיימת גם דמוגרפיה כלפי יהודים. מלמד (2004) סוקרת את העיסוק האובססיבי בדמוגרפיה ובספירת ראשים לא רק אל מול הערבים אלא גם אל מול המזרחים, ומכנה אותו "האיום הפנימי הכפול". מן העבר האחר מראה סבאע'ח'ורי (2006; Sabbagh-Khoury 2010) שהעיתונות הערבית (להבדיל מהאליטה הפוליטית) כמעט שאינה עוסקת בשאלות של דמוגרפיה. סבאע'ח'ורי התמקדה בשנים 1991-1998, שנות שיא ההגירה מברית המועצות לשעבר, והראתה שגם בתקופה זו לא הועלו סוגיות דמוגרפיות בשני העיתונים הערביים הגדולים. עם זאת, נשמעת גם ביקורת על שיח של דמוגרפיה בקרב החברה הערבית, כפי שמראה ראודה כנעאאני (Kanaaneh 2002).

סיכום

השיח הדמוגרפי והנדסת הדמוגרפיה מציגים את מאפייני הדמוגרפיה של ערבים אזרחי ישראל כנטל על החברה וכאיום על המרחב הציבורי שלה, על אופייה ועל עצם קיומה. גידול בשיעור האוכלוסייה הערבית ברמה הארצית או האזורית מוצג על ידי הממסד הישראלי והציבור היהודי כגורם שעלול לייצר אי-יציבות בגלל תביעות המיעוט לממש עקרונות של צדק חלוקתי במשאבים הציבוריים, השבת זכויות, ואף אירדנטה או אוטונומיה. כמו כן, האוכלוסייה הערבית גרה ברובה בפרפריה של המדינה ומאופיינת במבנה דמוגרפי שבו הגיל החציוני עומד על כעשרים שנה, כלומר מאופיינת בשיעור תלות גבוה. דחיקתה לשוליים הגיאוגרפיים והכלכליים הפכה אפוא את האוכלוסייה הערבית לנטל על המערכת הציבורית מבחינה חברתית-כלכלית ופוליטית והוסיפה עוד לצמיחת הדמוגרפיה.

יש לשאול אפוא אם אפשר להפוך את התפיסה הרווחת כיום בקרב הציבור היהודי, שלפיה הדמוגרפיה הפלסטינית היא נטל, לתפיסה שרואה בה מנוף לצמיחה חברתית, כלכלית ופוליטית. נראה לי שמהפך תפיסתי זה הוא בר השגה, אך השגתו מותנית בשינוי יסודי בשיח הדמוגרפי ובהנדסת הדמוגרפיה. הוא דורש תהליך ארוך של בניית אמון, הכרה הדדית, חיזוק המרכיב האזרחי במרחב הציבורי המשותף וצמצום נוכחותה של הדמוגרפיה בשיח בין הערבים ליהודים.

מבנה הספר

ספר החברה הערבית בישראל (4) הוא חלק ממפעל חשוב שקיבל על עצמו מכון ון ליר בירושלים, שמטרתו לספק לקהל הרחב ולחוקרים מאגר מידע נגיש ובהיר על מצב החברה הערבית בישראל ועל התמורות החלות בה במרוצת השנים. הספר ממשיך מסורת של ריכוז, עיבוד והצגה נוחה של נתונים על האזרחים הערבים בישראל בחמשת תחומי הליבה – דמוגרפיה, עבודה, רמת חיים, חינוך והשכלה גבוהה ושלטון מקומי – ומאפשר להשוותם עם מסדי הנתונים שהוצגו בשלושת הספרים הקודמים בסדרת החברה הערבית בישראל.

כמו קודמיו, גם הספר הרביעי בסדרה מחולק לשני חלקים: איכותני וכמותי. בחלק הראשון, האיכותני, מופיעים שלושה מאמרים נוסף על מבוא זה, אך שלא כמו הספרים הקודמים – שמאמריהם עסקו במגוון היבטים של החברה הערבית – בספר זה עוסקים כולם בסוגיות הקשורות לדמוגרפיה. המבוא עוסק בקשרים שבין דמוגרפיה, הנדסת דמוגרפיה והשיח הדמוגרפובי ומנתח את מקומה של הדמוגרפיה ביחסים שבין האוכלוסייה הערבית והיהודית בישראל; מאמרה של עו"ד ארוא עדנאן חליחל מתמודד עם הקשר שבין משפט לדמוגרפיה; מאמרו של מר עאס אטרש עוסק בתמורות בפירון בקרב נשים מוסלמיות בישראל ומנתח את הגורמים להן; ולבסוף, ד"ר אחמד חליחל מציג ומנתח את החסמים ואת המניעים להגירה פנימית בקרב הערבים בישראל ומאיר תהליכים חדשים בתחום זה. כל המאמרים שבחלק האיכותני קשורים לחלק הכמותי של הספר, משלימים אותו ומאירים מגוון זוויות של שינוי בחברה הערבית בישראל. כמו כן, המאמרים מעלים לדיון סוגיה מרכזית בשיח וביחסים בין האוכלוסייה הערבית ובין האוכלוסייה היהודית והמדינה ומזהים עמדות והתנהגות של הממסד כלפי האוכלוסייה הערבית. לפיכך הם מאפשרים לגזור מגמות של מדיניות שימתנו את המתח הדמוגרפי וישנו את השיח הדמוגרפובי השולט ביחסים שבין יהודים לערבים במדינה.

החלק השני של ספר זה, החלק הכמותי, מציג תשתית נתונים שרובם מבוססים על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אך מעובדים במתכונת שונה מבחינה גיאוגרפית ומקובצים בלוחות בדרך אחרת מזו שמופיעה בשנתון הסטטיסטי. הספר עוסק רק באזרחים הערבים, ולכן הלוחות אינם כוללים את התושבים הפלסטינים במזרח ירושלים המוגדרים תושבי קבע, ולא את הערבים תושבי הגולן. הנתונים על האזרחים הערבים מוצגים לפי ארבעה אזורים גיאוגרפיים שבהם מרוכזת האוכלוסייה הערבית: גליל, משולש, נגב וערים מעורבות. חלוקה זו מאפשרת להבין את ההבדלים לא רק בין האזרחים הערבים ליהודים, אלא גם בין קבוצות של ערבים, ולפיכך עשויה לתרום לפיתוח המחקר על האוכלוסייה הערבית לפי עדה, אזור גיאוגרפי וצורת יישוב. כמו כן, מידע כמותי זה יכול להיות כלי בידי מגבשי מדיניות הפיתוח ביישובים הערביים לפי אזורים. אם כן, עיבוד הנתונים באופן המופיע בספר, תכליתו לחדור לעומק החברה הערבית ולהבין את המתרחש בקרבה, לא רק כדי לתעד התרחשויות לפי משתנים ומדדים כמותיים, אלא גם כדי להעמיד לרשות

החוקרים תשתית מידע ומגוון נתונים שיציירו תמונה שלמה של החברה הערבית ויאפשרו מחקר וגיבוש מדיניות.

החלק הכמותי של ספר זה כולל שישה פרקים: הפרק הראשון מציג ומנתח נתוני דמוגרפיה של החברה הערבית; הפרק השני עוסק בכוח העבודה ומאפיין את נתוני המועסקים הערבים לפי חיתוכים של גיאוגרפיה, גיל, מין, רמת השכלה ומבנה ענפי; בפרק השלישי מובא אוסף נתונים על רמת החיים של הערבים בישראל; הפרק הרביעי מתאר את תחום החינוך וההשכלה הגבוהה; הפרק החמישי מתמקד בשלטון המקומי, שהוא תחום מרכזי בחיי החברה הערבית; והפרק השישי – שמופיע לראשונה בספר זה – מציג תפיסות של אזרחי ישראל הערבים כאשר להיבטי חיים נבחרים. ששת הפרקים יחדיו מתארים ומסבירים את תחומי הליכה שעל פיהם אפשר להכיר ולהבין חברה כלשהי.

כל פרק בחלק הכמותי מחולק גם הוא לשלושה חלקים: סיכום ממצאים עיקריים, הגדרות מושגים ולוחות נתונים. בחלק הראשון מובאים לוחות שמשקפים את המגמות המסתמנות בחברה הערבית ומשווים את הנתונים לפי משתנים ומדדים מרכזיים. לוחות אלה מבוססים בין היתר על מאגר הנתונים שפורסם בספרים הקודמים בסדרת החברה הערבית בישראל. אחרי הלוחות מובאת גם הצגה גרפית של הנתונים המסכמים כדי לשפר עוד את ניתוח התמורות והמגמות בקרב אוכלוסיית האזרחים הערבים.

תודות

ספר זה, הרביעי בסדרת ספרי החברה הערבית בישראל, לא היה רואה אור בלא תמיכתם ועידודם של ראש מכון ון ליר בירושלים פרופ' גבריאל מוצקין, ושל ראש התחום, פרופ' חנה הרצוג, שהעירה על המאמרים בתבונה ובהעמקה גדולה. כמו כן, אנו מציינים את סיועו של פרופ' יהודה שנהב, שתרם גם הוא רבות לעריכת המאמרים. אנו מבקשים להודות לחברי ועדת ההיגוי שליוו את תהליך הוצאת הספר, נכחו בפגישות, קראו חומרים והעירו עליהם, ובכך קידמו את תכני הספר ואת פרסומו. תודתנו שלוחה לשני הקוראים האנונימיים שקראו את הספר, העירו את הערותיהם ושיפרו הן את המאמרים והן את החלק הכמותי.

תודה מסורה לכל העוסקים במלאכת ליווי הספר והוצאתו לאור: לגב' שרה סורני, המנהלת היוצאת של מחלקת הפרסומים במכון ון ליר בירושלים, ולד"ר טל כוכבי שהשלימה את המלאכה; הגב' יונה רצון ממחלקת הפרסומים; הגב' חנאן סעדי על תמיכתה המסורה בזימון ועדת ההיגוי; עורכת הלשון, הגב' כנרת יפרח; ואנשי הוצאה לאור. כמו כן, תודה לכותבי המאמרים ולמר מחמוד ח'טיב על עבודתו בעיבוד הנתונים הסטטיסטיים. לבסוף, תודה למכון פורד על תמיכתו במימון הוצאת הספר לאור.

רשימת מקורות

- אריאלי, שאול, דובי שורץ, והרס תגרי, 2006. *עוון ואיוולת: על ההצעות להעביר יישובים ערביים מישראל לפלסטין*, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- אריאן, אשר, מיכאל פיליפוב, ואנה קנפלמן, 2009. *מדד הדמוקרטיה הישראלית 2009*, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז גוטמן.
- בוימל, יאיר, 2007. *צל כחול לבן: מדיניות הממסד הישראלי ופעולותיו בקרב האזרחים הערבים בישראל, השנים המעצבות 1958-1968*, חיפה: פרדס.
- ביסטרוב, יבגניה, וארנון סופר, 2007. *ישראל 2007-2020: על דמוגרפיה וצפיפות*, חיפה: קתדרה חייקין לגיאואסטרוגיה, אוניברסיטת חיפה.
- גילת, אמיר, סעיד בדראן, ואריק בנדר, 2003. "אום אל-פחם תחילה?" *מעדיב*, 8 בדצמבר 2003, אוחזר ב-29 בינואר 2011 מתוך: www.7th-day.co.il/medina/umelfahem.htm
- הלמ"ס, 2009. *שנתון סטטיסטי לישראל 2009*, מס' 60, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- זורייק, אליה, 2008. "הערות על השיח הדמוגרפי בישראל", יוסי יונה ואדריאנה קמפ (עורכים), *פערי אזרחות: הגירה, פריון וזהות בישראל*, תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים, עמ' 39-55.
- ח'מאיסי, ראסם, 1999. "אופציית ההיפרדות: אירינדנטה או טרנספר לערביי ישראל ומשמעויותיהם", שרה אוסקי-לזר, אסעד גאנם ואילן פפה (עורכים), 7 דרכים: *אופציות תיאורטיות למעמד הערבים בישראל*, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, עמ' 155-199.
- , 2005. "עיוור והתעיירות ביישובים הערבים בישראל", *אופקים בגיאוגרפיה*, 64-65: 293-312.
- יונה, יוסי, ואדריאנה קמפ, 2008. *פערי אזרחות: הגירה, פריון וזהות בישראל*, תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.
- לוסטיק, איאן, 1985. *ערבים במדינה היהודית*, חיפה: מפרש.
- מלמד, שוהם, 2004. "אמהות, פריון ו'האיום הדמוגרפי'", *תיאוריה וביקורת* 25: 69-96.
- סבאע'ח'ורי, אריז', 2006. "בין שבות לשיבה: עיונים בשיח הפלסטיני בישראל", עבודת מוסמך, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב.
- פוקו, מישל, 2009. "ביטחון, טריטוריה, אוכלוסייה: קורס בקולז' דה פרנס (1977-1978)", *תיאוריה וביקורת* 35: 87-110.
- פייטלסון, יעקב, 2008. *המגמות הדמוגרפיות בארץ ישראל (1800-2007)*, ירושלים: המכון לאסטרוגיה ציונית.
- רכס, אלי (עורך), 2009. *החברה הערבית בישראל: אוגדן מידע*, ירושלים: יוזמות קרן אברהם.
- שרגאי, נדב, 2010. *תכנון, דמוגרפיה וגאופוליטיקה בירושלים*, מסמך מדיניות למקבלי החלטות בעקבות הדיונים על תכנית המתאר בירושלים, ירושלים: המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה.

Barrett, Deborah, 1995. "Reproducing Persons as a Global Concern: The Making of an Institution," Unpublished Ph.D. Dissertation, Department of Sociology, Stanford University.

- Galor, Oded, 2008. "The Demographic Transition," Macmillan: New Palgrave Dictionary of Economics.
- Kanaaneh, Rhoda, 2002. *Birthing the Nation: Strategies of Palestinian Women in Israel*, Berkeley: California University Press.
- McGarry, John, 1998. "Demographic Engineering: The state-Directed of Ethnic Group as a Technique of Conflict Regulation," *Ethnic and Racial Studies* 21(4): 613–638.
- Sabbagh-Khoury, Areej, 2010. "Palestinian Predicaments: Jewish Immigration and Palestinian Repatriation," in Rhoda Kanaaneh and Isis Nusair (eds.), *Displaced at Home*, New York: SUNY Press, 178–195.
- Sa'di, Ahmad, 2003. "The Koenig Report and Israeli Policy Towards the Palestinian Minority, 1965–1975: Old Wine in New Bottles," *Arab Studies Quarterly* 25(3): 1–5, retrieved February 5, 2011 from: <http://cosmos.ucc.ie/cs1064/jabowen/IPSC/articles/article0044091.pdf>
- Yuval-Davis, Nira, 1987. "National Reproduction and the 'Demographic Race' in Israel," in Nira Yuval-Davis and Floya Anthias (eds.), *Women-Nation-State*, London: Macmilan Press, pp. 92–109.

חלק ראשון: מאמרים

פני היאנוס של חוק האזרחות: התכלית הדמוגרפית של החוק כנפקדת נוכחת

ארוא עדנאן חליחל

מבוא

שבע שנים חלפו מאז נחקק חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003, המונע מאזרחיה הערבים של ישראל להינשא לתושבי הגדה המערבית וחבל עזה (להלן: השטחים) ולהתגורר עמם בישראל.¹ לגזרה זו השלכות הרות גורל על האזרחים הערבים בישראל, משום שהיא מצמצמת במידה ניכרת את קשת האפשרויות שלהם לבחור בני זוג ובנות זוג ממקומות שהיו בבחינת מאגר טבעי לנישואים. אחרי ככלות הכול, בשטחים מתגוררים בני הלאום הפלסטיני שהיו ועודם חלק מהמרקם הלאומי של אזרחי ישראל הערבים, והם מקיימים עמם קשרים קהילתיים, תרבותיים ומשפחתיים. זה שבע שנים שנשים ממתניות להינשא לבני זוגן בישראל, כאותן שבע השנים שחיכה יעקב לרחל כדי לשאת אותה לאישה.

1. ההסדר בחוק אינו חל במפורש רק על אזרחי המדינה הערבים אלא על כל אזרחי המדינה (ראו גם תשובת השטחים או עם תושב של אחת המדינות המנויות בתוספת של התיקון השני לחוק (ראו להלן). ואולם, בפועל, מי שמתחתן עם תושבי השטחים או עם תושבי המדינות המנויות בתוספת הם אזרחי המדינה הערבים, וגם אם נניח שלמחוקק לא היתה כוונה להפלותם, די בכך שתוצאת החוק מפלה. להרחבה בסוגיה זו ראו: בג"ץ 11163/03, ועדת המעקב העליונה לענייני ערבים בישראל נגד ראש ממשלת ישראל, תק-על 2006 (1) 2562; יתרה מזו, במקרה של אזרח יהודי המבקש להתחתן עם תושב השטחים, לא ברור איזו הוראת חקיקה תגבר כאן: סעיף 4 לחוק השבות, התש"י-1950, המאפשר להעניק אזרחות לבן משפחתו של אזרח יהודי, או חוק האזרחות והכניסה לישראל מ-2003. לפי בג"ץ 6247/04, לריסה גורודצקי נגד מדינת ישראל (ניתן ביום 11 במרס 2009, תק-על 2010|1, 10043), אחת מתכליותיו של סעיף 4 לחוק השבות היא שבני משפחה לא יהודים של יהודי לא יצטרכו לעמוד במבחני חוק האזרחות: "ניתן לסכם את תכליותיו של סעיף 4 לחוק השבות בחמש אלו: הראשונה [...] השלישית, עשיית צדק על-ידי השוואת הסטאטוס של בני משפחה מעורבת שעולים לישראל, בלי שחלק מבני המשפחה ידרשו לעמוד במבחני חוק האזרחות בעוד האחרים יקבלו מעמד אוטומאטי [...] החמישית, איחוד משפחות והגשמת הזכות לחיי משפחה משותפים" (פסקה 33 לפסק דינה של השופטת ארבל, ההדגשות במקור).

באוגוסט 2005 תוקן החוק לראשונה ונקבע חריג לאיסור, שהפך את הקמת התא המשפחתי של האזרח הישראלי עם תושב השטחים בגבולות המדינה לאפשרית במידת מה בגילאים מסוימים. בשנת 2007, לאחר שנדחו העתירות נגד חוקתיות החוק, ואף שרוב השופטים קבעו שהחוק פוגע בזכות האזרחים הערבים לחיי משפחה, תוקן החוק פעם נוספת, וממאגר בני הזוג לנישואים הוצאו גם אזרחיהן ותושביהן של עיראק, סוריה, איראן ולבנון.

החוק והשלכותיו היו ועודם נושאים לדיון ציבורי, אקדמי ומשפטי ער. הדיון עוסק ברקע לחקיקת החוק, בהסדרים הקבועים בו, בתוצאותיו הפוגעניות באזרחי המדינה הערבים, ובעיקר בפגיעה בזכותם לשוויון בפני החוק ובפגיעה בזכות היסוד שלהם לחיי משפחה. בין היתר טענו מבקרי החוק שהוא מחייב ניסוח של מדיניות הגירה כוללת ואוניברסלית למדינת ישראל, ושהגבלת זכויות היסוד של הערבים אזרחי ישראל צריכה להיבחן גם לאור החוק הבינלאומי, לרבות השאלה אם אפשר לתייג אנשים באופן גורף כ"נתיני מדינות אויב" לנוכח ההתנסות החוקית במסגרת מלחמת העולם השנייה ולאחריה. ואולם, בשולי הדיון רוחשת סוגיה נוספת, מדוברת ובלתי מדוברת בעת ובעונה אחת, והיא הסוגיה הדמוגרפית. למרות הכחשותיהם של המחוקקים, אין ספק שלחוק זה יש סיבות והשלכות דמוגרפיות מרחיקות לכת.

במאמר זה אדון בהשלכות הקולקטיביות והאינדיבידואליות של החוק, ובעיקר בסוגיה הדמוגרפית, המשתמעת או המפורשת. אפתח בסקירה של הרקע החקיקתי, של ההסדר שקבע החוק ושל הדיון בבג"ץ בעתירות נגד החוקתיות שלו. אראה כיצד השיקול המרכזי שעמד בפני מוסדות השלטון והמחוקקים היה לכאורה משקלה של הזכות לביטחון אל מול הזכות לחיי משפחה. בחלק השני אטען שהמתח שהוצג בין שתי הזכויות הללו והמידתיות שנשקלה טשטשו את ההיבטים הדמוגרפיים של החוק, ושלמרות הכחשות המדינה, יש לדמוגרפיה תפקיד חשוב בחקיקה זו. בחלק השלישי אדגים כיצד פוגע החוק בזכות היסוד של אזרחי המדינה הערבים לנהל חיי משפחה כרצונם.

הרקע החקיקתי, ההסדר שקובע החוק והדיון בבג"ץ

בשנת 2002 פרסם משרד הפנים נתונים שלפיהם בעשר השנים האחרונות קיבלו כמאה אלף תושבי השטחים מעמד בישראל כתוצאה מהליכי איחוד משפחות (משרד הפנים 2002). בעקבות פרסום זה אמר שר הפנים אלי ישי שהוא מודאג ומוטרד "מתופעת איחוד המשפחות המאיימת על צביונה היהודי של המדינה" (מועלם 2002ב). בכירים אחרים במשרד הוסיפו כי "מדובר למעשה במימוש זכות השיבה בדרכים עקיפות" (מועלם 2002א). מאמציו של ישי לבלום את התופעה זכו להכרה בכנסת, למשל על ידי השר אברהם פורז, שתפס את מקומו בראש משרד הפנים ואמר: "בשלב זה יופסק איחוד המשפחות, לאחר שהתקבלה התחושה שהוא ינוצל לזכות שיבה וזחלת [...] שעשרות אלפי ערבים פלסטינים

מגיעים לתחומי מדינת ישראל".² החשש מפני "שיבה זוחלת" של ערבים לישראל הובע עוד קודם לכן על ידי חברי ממשלה אחרים בדיוניהם בסוגיה.³ מיד לאחר פיגוע ההתאבדות במסעדת מצה בחיפה ב־31 במרס 2002, הקפיא השר אלי ישי את הטיפול בכל הבקשות לאיחוד משפחות בין ישראלים ובין תושבי השטחים וחסם את הדרך לקבלת בקשות נוספות (מועלם 2002א). עד להחלטה זו היתה הזכות לחיי משפחה בישראל לנחלת כלל אזרחי המדינה, ובן זוג זר של אזרח ישראלי, יהודי או לא יהודי, קיבל מעמד במדינה לפי הנוהל המדורג,⁴ וזו לשון הנוהל (מצוטט אצל דוידוב ואחרים 2005, עמ' 651):⁵

- א. אזרח ישראל שנישא לזר יגיש בקשה לאיחוד משפחות ולהתאזרחות בישראל עבור בן זוגו בלשכת מינהל האוכלוסין במקום מגוריו.
- ב. עם הגשת הבקשה, ובהנחה שהבקשה אינה מעוררת חשד לפיקטיביות על פני הדברים, ובהעדר מניעה ביטחונית או פלילית, יזכה בן הזוג המוזמן להיתר ישיבה ועבודה בישראל למשך שישה חודשים.
- ג. ככלל, בתוך תקופה של שישה חודשים תתקבל החלטה בדבר הבקשה וכניסת בן הזוג להסדר המדורג לקבלת אזרחות ישראלית.
- ד. ההחלטה תתקבל בשים לב לכנות קשר הנישואים בין בני הזוג, לקיום מרכז החיים בישראל וכן להעדר מניעה ביטחונית או פלילית לאישור הבקשה.
- ה. עם אישור הבקשה יזכה בן הזוג המוזמן לרישיון לישיבת ארעי בישראל מסוג א/5. רישיון זה יינתן לתקופה כוללת של ארבע שנים כאשר הוא יוארך מדי שנה, בשים לב לנסיבות המתוארות בסעיף ד'.

הנוהל המדורג קובע שתבוצע בדיקה פרטנית בעניינו של כל בן זוג זר, ואם הנישואים אינם פיקטיביים, ובהיעדר מניעה ביטחונית או פלילית, יקבל בן הזוג הזר רישיון שהיה

2. הצעה לסדר היום, "מדיניות איחוד המשפחות וטיפול משרד הפנים בענייני תושבי ירושלים המזרחית", 26 במרס 2003, מתוך דברי הכנסת 16, 797, התשס"ג.
3. למשל דבריו של השר דני נווה בשמה של הממשלה בהצעה לסדר היום "מדיניותו החדשה של משרד הפנים בנושא ההתאזרחות" מ־22 במאי 2002: "ככל הנראה לא מדובר כאן רק באיזה עניין תמים, אלא בניסיון לממש בדלת האחורית את מה שנקרא זכות השיבה [...] מדינת ישראל היא מדינה יהודית דמוקרטית, שמאמינה בערכים הומניים, של שוויון וזכויות אדם, אבל היא בוודאי מדינה שיש לה זכות אלמנטרית להגן על עצמה ולשמור על אופיה כמדינה יהודית, כמדינתו של העם היהודי, מפני הרצון והניסיון לנצל לרעה את ערכיה וכלליה הדמוקרטיים" (דברי הכנסת 15, 6301, התשס"ב).
4. בג"ץ 3648/97, סטמקה נגד שר הפנים, פ"ד נג(2) 728, 787 (1999) (להלן: בג"ץ סטמקה).
5. הנוהל פורט בתשובת המדינה מ־7 בספטמבר 1999 לעתירה בבג"ץ עיסא נגד שר הפנים (טרם פורסם) ומצוטט בבג"ץ 4022/02, האגודה לזכויות האזרח נגד ראש הממשלה ואח', תק-על (1), 188.

ארעי שיוארך מדי שנה, ובתום ארבע שנים יקבל אזרחות ישראלית לפי סעיף 7 לחוק האזרחות, התשי"ב-1952, וזאת בתנאי שישב בישראל בפועל במשך שלוש שנים מתוך תקופת ההסדר המדורג, ומתוכן שנתיים רצופות לפני יום קבלת האזרחות. עוד נקבע שמינהל האוכלוסין רשאי יהיה בנסיבות מיוחדות ובהתחשב בטעמים מיוחדים שיוכאו בפניו לקצר כל תקופה שנקבעה על פי הנוהל. מדיניות ההגירה בכל הנוגע לבני זוג זרים לפי נוהל זה היא מאוזנת וסבירה ומתירה פגיעה בזכויותיהם של האזרחים המבקשים להינשא עם זרים ולחיות עמם בישראל רק לאחר בדיקה פרטנית שממנה עולה שהנישואים פיקטיביים או שקיימת מניעה ביטחונית או פלילית, כשנטל ההוכחה לקיומה של המניעה מוטל על כתפי המדינה.

כאמור, נוהל מירתי זה חל רק עד שהחליט השר אלי ישי במרס 2002 שלא יתקבלו בקשות חדשות לקבלת מעמד, שבקשות שהוגשו לא יאושרו, ושהבקשות שכבר החל הטיפול בהן ושכני הזוג המדוברים בהן כבר נכנסו להסדר המדורג, יישארו ויוארכו, אך בלי שישודרג ההיתר למעמד גבוה יותר. הממשלה גיבתה את ההקפאה ושמה לה למטרה לגבש מדיניות חדשה לטיפול בבקשות איחוד משפחות, כשמשטר ההצדקה למדיניות זו עוגן במצב הביטחוני. עם זאת, הממשלה ציינה את תמיכתה בחוק גם "בשל ההשלכות של תהליכי ההגירה וההשתקעות של זרים ממוצא פלסטיני בישראל".⁶ לאחר כשנה התגבשה החלטת ממשלה זו לכדי הצעת חוק האזרחות והכניסה לישראל, שעברה בכנסת ביולי 2003 בתמיכת 53 חברי כנסת (25 התנגדו ואחד נמנע). בתגובה להחלטת הממשלה ולחקיקת החוק הוגשו לבג"ץ עתירות שטענו שהוא אינו חוקתי. ההחלטה בעתירות אלה – שאוחדו לאחת – נודעה כבג"ץ עדאלה.⁷

סעיף 2 של החוק קבע שלא יוענק לתושב האזור⁸ מעמד כלשהו בישראל: אזרחות, רישיון ישיבה או היתר שהייה. בסעיף 3 לחוק קבועים חריגים שמעניקים סמכות שבשיקול דעת לשר הפנים או למפקדי כוחות צה"ל להתיר כניסה לישראל לתקופה שלא תעלה על שישה חודשים למטרת עבודה או טיפול רפואי, או למניעת הפרדה של ילד עד גיל 12 מהורהו השוהה בישראל כדין. לשר הפנים יש סמכות להעניק אזרחות או תושבות קבע

6. החלטה 1813 של הממשלה ה-30, "הטיפול בשוהים בלתי חוקיים ומדיניות איחוד משפחות בנוגע לתושבי ר"פ ולזרים ממוצא פלסטיני" (12 במאי 2002).
7. לאחר החלטת הממשלה מ-12 במאי 2002 הוגשו לבג"ץ שתי עתירות שתקפו אותה: בג"ץ 4022/02, האגודה לזכויות האזרח נגד ראש הממשלה ואח', תק-על (1), 188; ובג"ץ 4608/02, עימאד אבו אסעד ואח' נגד ראש הממשלה ואח', תק-על (1), 188. קודם למתן החלטה בשתי העתירות עבר החוק בשלוש קריאות בכנסת, והוגשו שלוש עתירות נוספות: בג"ץ 7052/03, עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי ואח' נגד שר הפנים ואח', תק-על (2) 2006, 1754; בג"ץ 7102/03, ח"כ זהבה גלאון ואח' נגד שר הפנים ואח' (אוחד עם בג"ץ עדאלה); ובג"ץ 8099/03, האגודה לזכויות האזרח בישראל נגד שר הפנים ואח' (אוחד עם בג"ץ עדאלה).
8. לפי סעיף 1 לחוק, הגדרת "תושב האזור" היא תושבי השטחים ומי שגר בשטחים זמנית, למעט מתנחלים.

לתושב השטחים רק אם מוגשת בקשה מטעם משתף פעולה עם ישראל או בני משפחתו. סעיף 4 לחוק קובע שבני זוג שבקשתם אושרה בעבר והם נמצאים בהסדר המדורג, יקבלו את היתר השהייה בלי שישודרג מעמדם למעמד מתקדם יותר. בקשות שהוגשו לפני החלטת הממשלה מ-12 במאי 2002 וטרם אושרו, יידונו, אך ההיתר היחיד שיינתן לבן הזוג מהשטחים יהיה היתר זמני מטעם המינהל האזרחי. סעיף 5 לחוק קובע שהחוק תקף לשנה אחת, ושהממשלה יכולה להאריכו באישור הכנסת בכל פעם לתקופה שלא תעלה על שנה אחת, בלי שיוגבל מספר הפעמים שאפשר להאריכו.

מיום שנחקק החוק הוארך תוקפו פעמים אחדות, והוא עבר שני תיקונים: בתיקון הראשון, מ-1 באוגוסט 2005, הוספו לו חריגים כך שסעיף 3 העניק סמכות לשר הפנים לחרוג מהאיסור ולהעניק היתר שהייה למניעת הפרדה בין בני זוג לתושב השטחים שגילו מעל 35 ולתושבת השטחים שגילה מעל 25, בכפוף להיעדר מניעה ביטחונית או פלילית.⁹ ביום 21 במרס 2007 תוקן החוק שנית, והורחבה תחולת האיסור כך שלא יחול רק על בני זוג תושבי השטחים, אלא גם על בני זוג שהם אזרחים או תושבים של מדינות שנחשבות מדינות סיכון: עיראק, סוריה, איראן ולבנון.¹⁰ כמו כן, התיקון העניק לשר הפנים סמכות שבשיקול דעת לקבוע שאדם כלשהו יכול להוות סיכון למדינת ישראל בהסתמך על חוות דעת של שירותי הביטחון שלפיה במדינת מושבו או באזור מגוריו מתבצעת פעילות שעלולה לסכן את ביטחון מדינת ישראל או אזרחיה.¹¹

בתיקון השני מנע אפוא המחוקק מתן רישיון ישיבה או היתר שהייה לנתיני אויב באופן גורף, ובמקרים של איחוד משפחות ונישואים הותר את החריג שבסעיף 3, המעניק לשר הפנים סמכות שבשיקול דעת לחרוג מאיסור זה אם בן הזוג המדובר הוא מעל גיל 35 או בת הזוג מעל גיל 25, וכן במקרים הומניטריים מיוחדים שבהם בן משפחתו של מבקש ההיתר שווה כדין בישראל.¹² גם נגד התיקון הזה הוגשו כמה עתירות לבג"ץ, והדיון בהן

9. חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון ראשון), התשס"ה-2005; חריג אחר שהתקבל עניינו הענקת סמכות שבשיקול דעת למתן מעמד לקטינים בישראל; לפי עמ' 10 בתשובת המדינה לבג"ץ גלאון (ראו להלן), שתי ההקלות בחוק נעשו בכפוף לחוות דעת גורמי הביטחון, שלפיה הסיכון שנשקף מקבוצת גילאים זו נמוך יחסית.

10. חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון מס' 2), התשס"ז-2007.

11. ראו הצעת חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון מס' 2), התשס"ז-2007, ה"ח הממשלה התשס"ז 273.

12. אך סעיף 1א3(ה)1(1) מסייג וקובע כי: "העובדה כי בן משפחתו של מבקש ההיתר או הרישיון, השווה כדין בישראל, הוא בן זוגו, או כי לבני הזוג ילדים משותפים, לא תהווה כשלעצמה טעם הומניטרי מיוחד"; בישיבת ועדת הפנים והגנת הסביבה ביקר ח"כ יוסי ביילין את הסייג ואמר: "בין שלל הדברים הבעייתיים יש משפט שאני לא יודע מי הגאון שהמציא אותו, העובדה כי בן משפחתו של מבקש ההיתר [...] לא תהווה כשלעצמה טעם הומניטרי מיוחד. מי הסכים להדפיס דבר כזה? כל מי שכותב את זה צריך להתחשמל [...] אם השר עצמו חושב שיש לו שיקול דעת שישתוק, שיכניס את זה למחלת". פרוטוקול דיון בוועדת הפנים והגנת הסביבה, "הצעת חוק האזרחות והכניסה לישראל" (הוראת שעה) (תיקון מס' 2), התשס"ז-2006 (מ/273) 8 בינואר 2007, עמ' 5.

אוחד גם הוא וזכה לכינוי בג"ץ גלאון.¹³ עד למועד כתיבת מאמר זה, עדיין לא נקבע מועד למתן החלטה בעתירות אלה.

בתגובותיה לעתירות אלה הצדיקה המדינה את החוק בגרסתו שלאחר התיקון השני כהכרח ביטחוני, שכן כניסתם של תושבי האזור שהם תושבי ישות מדינית הנמצאת בעימות מזוין עם ישראל ותנועתם החופשית בשטחי המדינה עלולה לסכן את ביטחון אזרחי המדינה ותושביה, שכן נאמנותם עשויה להיות נתונה למדינת מוצאם. לשיטת המדינה, אזרחיה הערבים של מדינת ישראל, ובייחוד אלה שקיבלו מעמד בישראל במסגרת הליכי איחוד משפחות ונהנים מחופש תנועה במדינה, הם בגדר סיכון לביטחון המדינה, בעיקר מאז העימות המזוין עם הרשות הפלסטינית שהחל בספטמבר 2000.¹⁴ ההצדקה הביטחונית לחוק, כפי שניסחה זאת המדינה בתגובתה לעתירות, התבססה על שלוש הנחות:¹⁵ (א) אזרחי ישראל הערבים מעורבים במאבק האלים נגד ישראל; (ב) חלק מתושבי השטחים שקיבלו מעמד בישראל היו מעורבים בפגיעות בישראל הן כמבצעים והן כסייענים, ונאמנותם לעניין הפלסטיני ברורה; (ג) שירותי הביטחון אינם יכולים לחזות את הסיכון העתידי, ועל כן בדיקת סיכון פרטני אינה בגדר האפשר, ואין מנוס מפרופיל סיכון קולקטיבי משוער. וזו לשון הדברים כפי שנכתבו בתשובת המדינה: "העבר אינו מצביע על העתיד [...] והעובדה כי לפלוני הותר בעבר להיכנס לישראל ו/או כי לא קיים לגביו מידע בטחוני קונקרטי עדכני, אינה יכולה, כשלעצמה, לנבא כי לא ישקף ממנו סיכון עתידי לביטחון המדינה".

כראיה להנחות אלה ציינה המדינה בתשובתה לבג"ץ עדאלה שמאז שנת 2001 נמנו 23 מקרים של ערבים שקיבלו מעמד בישראל בעקבות איחוד משפחות והיו מעורבים

13. בג"ץ 466/07, ח"כ זהבה גלאון נגד היועץ המשפטי לממשלה; בג"ץ 544/07, האגודה לזכויות האזרח בישראל נגד שר הפנים (אוחד עם בג"ץ גלאון); ובג"ץ 8030/07, טבילה נגד שר הפנים (אוחד עם בג"ץ גלאון).

14. סיכומים מטעם המשיבים מיום 16 בדצמבר 2003 שהוגשו בתגובה לבג"ץ עדאלה (להלן: תשובת המדינה לבג"ץ עדאלה), פסקאות 4-5; בית המשפט הגבוה לצדק חזר במספר החלטות על קביעתו כי גבר הסיכון לביטחון המדינה מאז העימות המזוין עם הרשות הפלסטינית שהחל ב-29 בספטמבר 2000 (אינתיפאדת אל-אקסא, האינתיפאדה השנייה), ראה: בג"ץ 7015/02, כיפאח מחמד אחמד עג'ורי נגד מפקד כוחות צה"ל, תק-על 2002(3), 358 (פסקה 1 לפסק דינו של הנשיא ברק); בג"ץ 2056/04, מועצת הכפר בית סוריק ואח' נגד ממשלת ישראל, 815 (פסקה 1 לפסק דינו של הנשיא ברק), וראו פסקה 3 לפסק דינו של המשנה לנשיא בית המשפט העליון השופט מישאל חשין בבג"ץ עדאלה: "...ישראל מצויה בעימות מזוין קשה מול הפלסטינים. רשות כנגד מדינה. קולקטיב כנגד קולקטיב. ועימות מזוין זה היה כמלחמה".

15. פסקאות 8-16 לתשובת המדינה לבג"ץ עדאלה; ובתשובתה לבג"ץ גלאון מציינת המדינה (פסקאות 2-3): "לוחמת ההתאבדות והפגיעה חסרת המעצורים באוכלוסייה אזרחית זוכות לתמיכה רחבה בציבור הפלסטיני. מדובר בתמיכה הן אידיאולוגית והן בסיוע ממשי [...] הרשות הפלסטינית מנהלת את חייהם של רוב מוחלט מתושבי איו"ש ואזח"ע [אזור יהודה ושומרון ואזור חבל עזה], אף אם אין היא מדינה ריבונית", וכן שהרשות הפלסטינית הפרה את מחויבותה כלפי ישראל לפי ההסכמים המחייבים אותה למנוע מעשי טרור ואלים נגד ישראל.

בפיגועים נגד ישראל.¹⁶ בתגובתה לבג"ץ גלאון מנתה המדינה מספר גדול אף יותר – 42 מקרים דומים – וטענה שמחובתה לשמור על הזכות לחיים ולשלמות הגוף של אזרחיה ולקבוע הסדרים שיבטיחו שנישואים עם אזרחים ישראלים לא יביאו לפגיעה בכיטחון הלאומי של המדינה ובכיטחונם האישי של אזרחיה ותושביה.¹⁷

בדיון בבג"ץ עדאלה ישב הרכב מורחב של 11 שופטי בית המשפט העליון, ואלה דחו את העתירות, אף שהיו תמימי דעים שהזכות לחיי משפחה היא זכות חוקתית.¹⁸ שמונה שופטים קבעו מפורשות שהחוק פוגע בזכות אזרחי המדינה הערבים לחיי משפחה ולשוויון, ושישה קבעו שפגיעה זו אינה מידתית. עם זאת, אחד מהשישה, השופט אדמונד לוי, קבע שאין מקום לבטל את החוק, ויש לאפשר למחוקק לשפרו מאחר שמדובר בחקיקה בעת עימות מזוין, ויש חשש שמא ביטולה יגרום לחסר שתוצאתו תהיה פגיעה בכיטחון אזרחי המדינה (פסקה 1). אל מול שישה אלה קבעו חמשת האחרים שהפגיעה בזכויות היסוד המדוברות היא מידתית, ושני שופטים אף קבעו שהחוק אינו פוגע בזכויות חוקתיות,¹⁹ כך שנפסק בסופו של דבר לדחות את העתירה.

כפי שהוסבר בתשובת המדינה לבג"ץ גלאון (פסקה 31), הערות שהועלו בפסק הדין של בג"ץ עדאלה הן שהביאו לחקיקת התיקון השני לחוק בשנת 2007. התיקון הסתמך הן על גורמי ביטחון והן על דוח הוועדה המייעצת לבחינת מדיניות הגירה למדינת ישראל שהוגש לשר הפנים ב-7 בפברואר 2006 (הוועדה המייעצת 2006).²⁰ בתיקון זה אימצה

16. פסקה 17 לתשובת המדינה לבג"ץ עדאלה.

17. פסקאות 22-23 לתשובת המדינה לבג"ץ גלאון.

18. טלו לדוגמה את החלטתו של נשיא בית המשפט העליון השופט אהרן ברק בבג"ץ עדאלה (פסקה 25): "למשפחה תפקיד חיוני ומרכזי בחייו של היחיד ובהייה של החברה. הקשרים המשפחתיים, עליהם מגן המשפט ואותם הוא מבקש לפתח, הם מהחזקים והמשמעותיים ביותר בחייו של אדם", וכן פסקה 104: "אם המימוש של חיי המשפחה בישראל הוא חלק מגרעינו של כבוד האדם כאשר בני הזוג הם ישראלים, כי אז המימוש של חיי המשפחה בישראל הוא חלק מגרעינו של כבוד האדם כאשר רק אחד מבני הזוג הוא ישראלי. מבחינת כבוד האדם של בן הזוג הישראלי, מה לי בן זוג אחר שהוא ישראלי ומה לי בן זוג שהוא זר. כבוד האדם – גרעינו של כבוד האדם – זהה בשני המקרים"; וכן דבריו של השופט מישאל חשין (פסקה 47): "הזכות לחיי נישואין ולקיומם של חיי משפחה, ובכלל אלה זכותו של קטין להיות עם הוריו, מהווה תשתית לקיומה של חברה. התא המשפחתי הוא תא היסוד של החברה האנושית [...] הזכות לנישואין ולקיום חיי משפחה, לא זכתה להימנות מפורשות עם זכויות היסוד שהוכרו מפורשות בחוקי היסוד, נסכים כולנו – נסכים ונצהיר – כי נגזרת היא, נגזרת מן הראשונות במלכות היא, מכבוד האדם".

19. השופט מישאל חשין (ראו פסקה 59 לפסק דינו) והשופטת מרים נאור (ראו פסקה 4 לפסק דינה). כפי שיובהר להלן, השופט חשין אמנם ראה בזכות לחיי משפחה זכות חוקתית, אך אמר שהגבלת המקום שבו תתממש (מחוץ לישראל) אינה פוגעת בה.

20. בוועדה ישבו בין היתר אמנון רובינשטיין וליאב אורגד, והיא אימצה את המודל שהציעו השניים במאמרם "זכויות אדם, ביטחון המדינה ורוב יהודי: המקרה של הגירה לצורכי נישואין" (רובינשטיין ואורגד 2006). לפי המאמר, מוטב שההגבלה על כניסה לישראל ממדינות אויב תעוגן בחוק כללי ועקרוני, בדרך שהולמת יותר את סעיף 1(3) לאמנה הבינלאומית משנת 1966 בדבר בעיון של כל צורות האפליה הגזעית.

המדינה את הכלל העקרוני האוסר באופן מוחלט את כניסתם של נתיני מדינות אויב. היא אמנם נדרשת לאפשר מפגשי משפחות שנפרדו בזמן המלחמה, אך המשפט הבינלאומי אינו מטיל עליה כל חובה לאפשר איחוד משפחות או הגירה לצורכי נישואים.²¹ הנחת היסוד שעליה התבססה הוועדה היתה שמדינת ישראל אמורה "להוות מדינת-הלאום של העם היהודי [...] וכי] אחד מן המכשירים הבסיסיים למימוש ייעוד זה הוא חוק השבות", ובהמשך נאמר בדוח (שם, 3):

לצד חוק השבות חייבת מדינת ישראל להתחשב גם בנורמות ובעקרונות מקובלים של המשפט הבינלאומי בדבר זכויות אדם המתיישבים עם ייעודה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ואף מתחייבים ממנו. ישראל אינה מדינה של יהודים. לאזרחי המדינה שאינם יהודים מוקנה שוויון מלא.

הוועדה נדרשת גם לשיקולים העומדים לנגד עיניה כשמדובר בהגירה לצורכי נישואים (שם, עמוד 6):

מצד אחד עומד אופייה של מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי, המבקשת לבסס ולקיים רוב יהודי יציב במדינה שזה ייעודה. לכך מתווספת העובדה כי חלק מן המבקשים להתאזרח עקב נישואין הם אזרחים או תושבים של מדינות או משטרים שמצויים במצב של עימות מזוין עם ישראל או שבהם קיימת איבה עמוקה לעצם

21. וכך נכתב בדוח (הוועדה המייעצת 2006, עמ' 6): "מדינה ריבונית אינה חייבת להכניס לשטחה מהגרים אשר אינם נאמנים לה, לא כל שכן כאלה המבקשים להגר ממדינות עוינות. אחד האמצעים הננקטים כדי למנוע כניסת מהגרים לא נאמנים הינו הטלת איסור על כניסת נתיני שטח אויב או עויין. אחד מכללי המשפט הבינלאומי מאפשר למדינה לאסור כניסה לשטחה של אזרחי מדינות אויבות או עוינות בעת מלחמה או בעת עימות מזוין בין המדינות. זאת כל עוד שתי המדינות נמצאות בעימות מזוין, ולעתים אף בהיעדר מלחמה. ברור שבפועל לא כל אזרח של מדינת אויב מבקש לפגוע במדינה שאליה הוא מבקש להיכנס. ואולם, מקובל כי אזרחי מדינת אויב, בשל זיקותיהם למדינתם, חובת הנאמנות שלהם אליה ותלות בני משפחותיהם בשלטונה, מהווים קבוצת סיכון (לפחות בעתות של עימות מזוין פעיל) [...] מודל זה הוא קטגורי, ואינו מותנה במספרם של נתיני האויב המהגרים למדינה הנלחמת במדינתם או המעורבים בפועל בפעילות עוינת. אלא שבשל השתתפות ערבים רבים בטרור נגד ישראל (ובתוכם מהגרי נישואין) – הן השתתפות אקטיבית והן תמיכה ציבורית בטרור – החזקה שעליה מודל זה מבוסס, כי נתיני משטר אויב או עויין עלולים לפגוע במדינה שאליה הם מבקשים להיכנס, מקבלת חיזוק משמעותי. המשפט הבינלאומי מטיל חובות שונות על המדינה בהקשר לאיחוד משפחות. כך, למשל, מדינה שהיא צד לעימות מזוין נדרשת להקל על מפגשי משפחות שנאלצו להיפרד בעת הקרבות (החובה היא לסייע לאיחוד הקשר, ובמידת האפשר – למפגש המשפחות, אך אין חובה לאפשר איחוד משפחות או לאפשר הגירה לצורכי נישואין) [...] עם זאת המשפט הבינלאומי אינו מחייב מדינה לאפשר הגירה לצורכי נישואין או איחוד משפחות בעתות של עימות מזוין. למדינות ניתן שיקול-דעת בעניין זה במסגרת ריבונותן".

קיומה. לישראל יש גם אינטרס למנוע כניסת מהגרים שיהוו נטל כלכלי על מערכות הרווחה, ובין היתר למנוע ניצול לרעה של אפשרויות הנישואין לשיפור מצב כלכלי. מצד שני, הרצון להקים משפחה ולשמור על אחדותה נחשב כזכות בסיסית. שלילת האפשרות מאזרח ישראל שהקים משפחה עם בן-זוג שאינו ישראלי לחיות בישראל עם משפחתו החדשה, פוגעת בשאיפתו לממש את אזרחותו עם בן-זוגו במדינתו.

מסקירה זו של פסיקת בג"ץ עולה בכירור שהמתח המשורטט בדיון הוא בין השיקול הביטחוני לשיקול האישי על פי קריטריון אוניברסלי לכאורה, אגב טשטוש קיומו של גורם נוסף, זה של האיום הדמוגרפי. קשה לקבוע עד כמה היה השיקול הדמוגרפי מרכזי בכל שלב של החקיקה, אבל אין ספק שהוא נכח בדיון, כנפקד־נוכח, בין שהיה אחד המניעים לחקיקה, ובין שהוא תולדה הרת גורל של החוק.

השיקול הדמוגרפי כנפקד־נוכח בדיון המשפטי

השיח היהודי ההגמוני בישראל מניח שקיומה של מדינת ישראל תלוי בקיומו של רוב יהודי בתוכה. שיח זה בא לידי ביטוי במדיניות ברורה בכל תחומי החיים, ובשנת 1967 אף הוקמה המועצה הציבורית לדמוגרפיה, שתכליתה לשמר את הרוב היהודי במדינה. השופט אהרן ברק ניסח זאת במפורש בכג"ץ ועדת הבחירות לכנסת ה-16: ²² "מה הם אפוא המאפיינים ה'גרעיניים' המעצבים את הגדרת המינימום של היות מדינת ישראל מדינה יהודית? [...] במרכזם עומדת זכותו של כל יהודי לעלות למדינת ישראל, כשהיהודים יהו בה רוב". יתר על כן, יש שסוברים שעצם זכותו של העם היהודי להקים מדינה וזכותו להגדרה עצמית מייצרות זכות נוספת: לשמר את הרוב היהודי במדינה.²³ גם משפטנים אחרים שהביעו דעתם בסוגיה גורסים שמיקומה של מדינת ישראל והסכסוך שבו היא נתונה עם שכנותיה מחייבים שמירה על רוב יהודי, שכן "חופש גבולות בין ישראל לפלשתין עלול להיות סופו של הפרויקט הציוני" (אורגד 2008). מכל מקום, הדיון בשאלה זו בבית המשפט העליון ובקרב קהילת המשפטנים הוא על פי רוב חלק משיח של זכויות, כשהצורך לשמור על רוב יהודי עומד כנגד הצורך להגן על זכויות אזרחיה של ישראל, בעיקר אלה שאינם יהודים. אך בצד הדיון הליברלי על זכויות מתנהל שיח בוטה יותר שמציב את הדמוגרפיה כתכלית המחשבה הפוליטית. דמוגרפים באקדמיה ומחוצה לה התנו את המשך קיומה של המדינה בשימורו של רוב יהודי ובשימורו של הכוח הצבאי בידי רוב זה (גנז 2006; סופר 2009). הם אף תקפו אנשי זכויות אדם ומשפטנים שראו בשיח הדמוגרפי גזענות או הפרה

22. ראו פסקה 12 להחלטת השופט ברק בא"ב 11280/02, ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש-עשרה נגד ח"כ אחמד טיבי וח"כ עזמי בשארה, פ"ד נו (4) 10, 21.

23. גנז 1998; מרגלית והלברטל 1998; גביון 2002; כרמי 2003.

של זכויות אדם. למשל, ארנון סופר (2009) טען שהמתנגדים לשיח הדמוגרפי לוקים בבורות, מתעלמים מהקשר ההדוק בין דמוגרפיה ובין קיומה של מדינת ישראל, ושוגים בכך שהם רואים בבית המשפט העליון מוסד שצריך להיות מזוהה עם הליברליזם האירופי. הוא ביקר גם את ספרו של מנחם מאוטנר *משפט ותרכות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת* (2008) כמי שבא לחזק את זיקתה של ישראל לליברליזם ולמערב ומתעלם ממיקומה הגיאוגרפי הייחודי במזרח התיכון כמרכיב דטרמיניסטי בעבר, בהווה ובעתיד. סופר (שם, 37) גורס שהאוכלוסייה הפלסטינית שנותרה בישראל ושאינה מזדהה עם החזון הציוני היא בגדר "אתגר קיומי, ההולך ומכביד בשנים האחרונות", ולכן "חיוני לשמור רוב יהודי ניכר מול גידולה של האוכלוסייה הערבית". הפתרון לדידו הוא אטימת גבולות המדינה, וכן חקיקת חוק נישואים שילחם בקניית נשים ממדינות שכנות ופיזור אוכלוסייה אגרסיבי למניעת ההתכנסות ב"מדינת תל אביב" (שם, 43).

ואם בדיון הליברלי היו השיקולים כמו-אוניברסליים, הרי שסופר עוסק בגורם הדמוגרפי בריש גלי ושואל מדוע בית המשפט אינו נוהג כמותו ובוחר את שיקול האיום הדמוגרפי בחינה חוקתית, בתור תכלית ראויה ומידתית, או כדבריו של סופר, שוקל את המידתיות של האיום הדמוגרפי (שם, 45):

שאלת קיומה או חידלונה של ישראל מול ערכים דמוקרטיים על פי המודל האירופי המתחסד וערכי הצדק והרב-תרבותיות הווירטואליים – ראוי שיהיה ברור איזו כף מכריעה. אני מחפש את הדרך לשמור על נאורות בצד הדאגה לקיומה של מדינת ישראל. יש בקרבנו אנשים, ביניהם אנשי הפקולטות למשפט, הדואגים בעיקר לצדק המופשט, ובמרדף אחריו שוכחים את בעיית הקיום היהודי במרחב המטורף של המזרח התיכון. בין השאר, הם אחראים לשימוש הלא מאוזן במושג "מידתיות". מדוע אין הם שוקלים אם כן את "המידתיות" של האיום הדמוגרפי?

סופר חושף כאן את ההיבט הנעלם מהדיון הליברלי ומצביע על הדמוגרפיה ככלי מרכזי לניהול פוליטי של אוכלוסיית המדינה. דבריו מאפשרים לנו לסמן את ההיבט הדמוגרפי ולהתחקות אחר האופן שהוא נפקד-נוכח בדיון המשפטי.

גם עמותות לאומניות שהצטרפו לעתירות כמשיבות, בהן עמותת "שורת דין", נגעו בממד הדמוגרפי של חוק האזרחות והכניסה לישראל וטענו שבלא הגבלה של ההגירה תהפוך ישראל למדינה דו-לאומית דה-פקטו, ולכן "העדפת האוכלוסייה היהודית בכל מה שקשור להגירה [...] תנאי הכרחי להישרדותה של האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל"²⁴.

ואולם, השופטים שישבו בדין בבג"ץ עדאלה אמנם נדרשו בדרך זו או אחרת לשיקול הדמוגרפי שהעלו העותרים, אך תשעה מהם דחו את הטענה שהתכלית הדמוגרפית היא

24. מתוך בקשת עמותת "שורת דין" להצטרף כמשיבה לעתירת בג"ץ גלאון, פסקה 12 לכתב הטענות.

שעמדה לנגד עיניו של המחוקק וקבעו שתכליתו של החוק ביטחונית בלבד. השופטים אמנם הביאו טענות בדבר הכלת חסר והכלת יתר של החוק, אשר פוגעות בתכלית הביטחונית,²⁵ והסכימו שהחוק גורף מדי ואינו מאפשר בדיקת סיכון פרטנית, אך קבעו בכל זאת כי תכליתו של חוק האזרחות היא ביטחונית ואינה מבוססת על שיקולים דמוגרפיים. מסקנה זו מעוגנת בהיסטוריה החקיקתית, וגם אם התכלית הדמוגרפית נכחה ברקע החקיקתי, אין בכך כדי לשלול את אמינות השיקול הביטחוני.²⁶

הכחשה זו של התכלית הדמוגרפית מתבססת על הבחנה בינארית בין צורכי ביטחון ובין תכלית דמוגרפית, אך לטענתי הללו אינן מוציאות זו את זו. שני שופטים, סלים ג'ובראן ואילה פרוקצ'יה, קיבלו את טענת העותרים שיש תכלית נוספת דמוגרפית לחוק, גם אם היא סמויה, ויעידו על כך הרקע החקיקתי, הכלת החסר של החוק והיותו גורף. השופטת פרוקצ'יה מציינת זאת בכנות ובמפורש:²⁷ "השיקול הדמוגרפי צף ועלה ברקע החקיקה של החוק, וקשה להשתחרר מן הרושם, חרף כפירתה של המדינה בעניין זה, כי היתה לו נוכחות במשקל כזה או אחר בתהליך גיבושו של ההסדר הגורף המונע כניסתם של בני זוג פלסטינים מן האזור לישראל במסגרת איחוד משפחות". והיא ממשיכה וכותבת:²⁸

התמקדותו של החוק באוכלוסיית בני זוג מהאזור אינה מתיישבת עם מדיניות המדינה ביחס לגורמי סיכון שאינם פחותים, ואולי אף עולים על אלה הנובעים מאיחוד משפחות. בהקשרים אחרים, המעלים סיכונים משמעותיים, נמנעת המדינה מפגיעה גורפת. היא מבקשת לפזר את הסיכון בצורה מושכלת ומידתית ככל הניתן. לא כן ביחס למבקשי איחוד המשפחות. הדבר מעלה את החשש כי תכליתו האמיתית

25. פסקה 17 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה בבג"ץ עדאלה.

26. פסקה 135 לפסק דינו של השופט ברק בבג"ץ עדאלה: "ואף עתה מתקשה אני לקבל את עמדתם של חברי. הצעת החוק, הוראות החוק, תיקוני החוק, ועל כל אלה – טיעוני המדינה לפנינו, כל אלה מורים כולם באצבע על-כי תכליתו של החוק תכלית ביטחונית היא. חילופי הדברים שנשמעו בכנסת לעת חקיקתו של החוק אין בהם כדי לשנות תכלית זו. יתר-על-כן: הנושא הדמוגרפי לא נדון כלל על-ידינו וממילא לא נדרשנו להכריע בו"; וכן פסקה 14 לפסק דינה של כבוד השופטת בייניש: "מאחר שהמדינה, על פי הצהרתה, לא הסתמכה על השיקול הדמוגרפי כיסוד לחקיקה העומדת כאן למבחן, פטורים אנו מהעמדת שיקול זה במבחן החוקתי. עם זאת, השיקול הדמוגרפי צף ועלה ברקע הליכי החקיקה של החוק, וקשה להשתחרר מן הרושם, חרף כפירתה של המדינה בעניין זה, כי היתה לו נוכחות במשקל כזה או אחר בתהליך גיבושו של ההסדר הגורף המונע כניסתם של בני זוג פלסטינים מן האזור לישראל במסגרת איחוד משפחות. ניתן לומר, אפוא, כי השיקול הבטחוני שמטרתו למנוע ניצול לרעה של הליך איחוד המשפחות לשם הגברת הפעילות החבלנית בשטחי ישראל הוא, כשלעצמו, שיקול אמין, ויש לו יסוד בנתונים שהובאו. עם זאת, אפשרות קיומו של מניע נוסף ברקע חקיקתו של החוק, גם אם אין בו כדי לשלול את אמינות השיקול הבטחוני, אפשר שיש בו כדי להקרין על משקלו ועוצמתו".

27. פסקה 14 לפסק דינה של השופטת אילה פרוקצ'יה בבג"ץ עדאלה.

28. שם, פסקה 19.

של החוק אינה חופפת במלואה את התכלית הביטחונית הנטענת, וכי עוצמתו של השיקול הביטחוני אינה משמעותית כפי שנטען.

בתשובה לדבריהם של השופטים פרוקצ'יה וג'ובראן לעניין השיקול הדמוגרפי אמר השופט מישאל חשין כי "אם ביום מן הימים תחוקק הכנסת חוק הגירה שאחת מתכליותיו תהא שמירת הרוב היהודי במדינת ישראל, אפשר יידרש בית-המשפט לדיון עומק בשיקול הדמוגרפי", אך לדבריו, העתירה נגד חוק האזרחות והכניסה לישראל כלל לא עסקה בתכלית הדמוגרפית ולא דרשה הכרעה בעניין אלא "על-דרך של נוגע-לא-נוגע ולהעבי על דיוננו בעננה".²⁹ ואולם, בפועל, השופט חשין נדרש גם נדרש לסוגיה:³⁰

כניסתו של אזרח זר למדינה כתושב קבע בה פירושה שינוי הסטטוס קוו אנטה (status quo ante) ביחסי האזרחים והתושבים, ביניהם לבין עצמם. הסתפחותו של תושב או של אזרח חדש אל החברה בישראל משווה מעמדו לאזרחיה או לתושביה של המדינה, ועל דרך זה משתנות דמותן של החברה ושל המדינה. במקום המדובר הוא בתושב או באזרח בודד, השינוי הוא אינפיניטיסימלי. לא כן הוא בכניסה מאסיבית של תושבים ואזרחים זרים שהשפעתם המשותפת על המדינה עלולה לשנות באורח משמעותי את דמותה. הקניית זכות ליחיד להביא עמו בן זוג זר יש בה אפוא כדי לשנות את פני החברה, והשאלה הנשאלת היא אם נכון וראוי כי נפקיד בידי כל אחד ואחד מאזרחי המדינה ותושביה מפתח חוקתי הפותח את דלתות המדינה לרווחה [...] הכרה בקיומה של חובה חוקתית המוטלת על המדינה להתיר את כניסתם של בני זוג זרים, פירושו אינו אלא העברת הריבונות לידי כל אזרח ואזרח בנפרד, וממילא פוגעת היא ביכולתה של המדינה להתוות את דרכה ולכבד את מורשתה.

הדינמיקה המתעתעת שמציג השופט חשין בין הכחשת קיומו של השיקול הדמוגרפי ובין אשרורו מלווה את הדיון כולו וניכרת גם בפסק דינה של השופטת מרים נאור, אשר אף היא כתבה ששר הפנים לא יכול להיות שומר הסף אם ימצאו מפתחות הבית בידי כל אזרח,³¹ אך בה בעת טענה שהדמוגרפיה אינה אחת מתכליות החוק.

הימנעותם של שופטי הרוב ושל המדינה לדון בגלוי בשיקול הדמוגרפי נובעת מהלגיטימיות הקיימת היום לשמירה על רוב יהודי יציב ועל אופייה היהודי של המדינה כתכלית ראויה, כשמנגד עלולה התאזרחותם של אלפי תושבי השטחים לשנות את הסטטוס קוו אנטה, כדברי חשין. כפי שכתב אחר כך גרינשטיין (2006, 144):

29. פסקאות 133-134 לפסק דינו של השופט מישאל חשין בבג"ץ עדאלה.

30. שם, פסקה 55.

31. פסקה 7 לפסק דינה של השופטת מרים נאור בבג"ץ עדאלה.

“השופטים [...] לא הביאו בחשבון את האפשרות שהדגש שהושם בביטחון נועד אולי להסוות שיקולים אתניים ודמוגרפיים. באופן כללי הם הצליחו להכחיש את מה שברור לכל צופה בלי קשר לעמדתו לגבי הפסיקה”.

התכלית הדמוגרפית המשיכה להיות נפקדת-נוכחת בכל הדיונים מאז ניתנה ההחלטה בבג”ץ עדאלה. למשל, מתשובת המדינה לבג”ץ גלאון עולה שהחקיקה אמנם התבססה על חוות דעת של שירות הביטחון בדבר מניעת כניסתם של נתיני אויב בעת מלחמה, אך גם על דוח הוועדה המייעצת לבחינת מדיניות ההגירה, שהדגיש שמטרתה של ישראל להיות מדינת לאום של העם היהודי, כשחוק השבות הוא מסד נורמטיבי ומוסרי שלה (הוועדה המייעצת 2006, 3). אף שההיבט הדמוגרפי נוכח בבירור בטענה זו, המדינה הכחישה בתשובתה לבג”ץ שבין השיקולים ניתן משקל להיבט הדמוגרפי, וכן טענה שמדובר בהוראת שעה בלבד שתוצאתה היא דחיית מימוש המגורים בישראל ולא שלילת הזכות לכך.³²

למעלה מן הצורך נציין כי תכליתו של החוק עולה מהעיתוי שבו נחקק, במהלכה של המלחמה [...] החוק נחקק כהוראת שעה, המתייחסת לתקופת המלחמה. הוא אינו מבקש לחוקק מדיניות דמוגרפית ארוכת שנים. החוק אינו מונע לחלוטין כניסת נתיני אויב. בנוגע לתושבי האזור, החוק מבוסס על פרופיל סיכון משוער של מחבלים וסייענים. בפועל עיקר פעולתו היא דחיית מימוש המגורים בישראל ולא שלילת הזכות, ככל שקיימת.

ניסוח זה מעלה שתי נקודות חשובות: ראשית, המדינה מכחישה את הנימוק הדמוגרפי, ובכך מאשרת מניה וביה את עצם קיומה של הסוגיה; שנית, הוראת השעה הזמנית-כביכול הופכת להיות קבועה בזמניותה וחלה כבר שבע שנים, תקופה ניכרת בחיי משפחה.

זאת ועוד, השיקול הביטחוני נשען על תשתית ראייתית ואמפירית דלה. המדינה טענה שהחוק מבוסס על פרופיל סיכון משוער של מחבלים וסייענים. ואולם, מאז שנת 1994 קיבלו כ-130 אלף תושבי השטחים מעמד בישראל בעקבות נישואים לאזרחי ישראל,³³ ומתוכם 42 היו מעורבים בפעולות טרור.³⁴ על כן, גם אם נקבל את הטענה הביטחונית, הרי שמדובר באחוז מזערי ובפגיעה שאינה מידתית בזכויותיה של האוכלוסייה הפלסטינית בישראל. יתרה מזאת, תשובת המדינה לא הביאה אף דוגמה אחת של אישה שהיתה מעורבת בפעולת טרור, וגיל הנישואים באוכלוסייה הפלסטינית נמוך בהרבה מ-35 לגברים ו-25

32. פסקה 133 לתשובת המדינה לבג”ץ גלאון.

33. דברי היועץ המשפטי מני מזוז וראש מינהל האוכלוסין במשרד הפנים בישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת מיום 14 ביולי 2003, פרוטוקול מס’ 47.

34. לא ברור מהי מידת המעורבות המדוברת ואם הוכחה מעורבותם לפי הדין הפלילי או שמדובר בחשדות בלבד.

לנשים, שהם הסף התחתון למה שמערכת הביטחון קבעה כאיום בטחוני.³⁵ לפיכך מובן שהטענה שהאוכלוסייה הנפגעת כוללת בעלי פרופיל סיכון משוער של מחבלים וסייענים היא הכללה גסה שעשויה להעיד בין השאר על מה שהוכחש, כלומר שבבסיס הדברים עומד גם מניע דמוגרפי.

ואף על פי כן, לא התפתח דיון כזה בקרב שופטי בית המשפט העליון, ככל הנראה בגלל תיבת הפנדורה שהוא עלול לפתוח בכל הנוגע לדמוקרטיה הישראלית. בהקשר זה כתבו סבן ומדינה (2009) שגם אילו קיים בית המשפט דיון מעמיק בסוגיה וקיבל את ההנחה שאיחוד המשפחות מאיים על יהודי ישראל, עדיין לא היתה מתגבשת כאן תכלית ראויה, שכן טמונה בכך פגיעה עצומה בחירויות היסוד של חלק מאזרחי ישראל. לעומתם, גביזון (2003, 11) הצדיקה את החוק וכתבה:

צירוקו מעוגן בהיותו חלק מן המאמץ להמשך השימור של ישראל כמדינה שבה מממש העם היהודי את זכותו להגדרה עצמית על רקע התנאים המתקיימים באזור בזמן הזה [...] מי שרוצה פתרון יציב של שתי מדינות לשני עמים אינו יכול לדרוש הכרה בזכות של פלסטינים לאיחוד משפחות לפנים לגבולות ישראל. באורח עקרוני, משפחות פלסטיניות אמורות להתאחד במדינתן, ואילו משפחות יהודיות יתאחדו בזו שלהן.

אך סבן ומדינה (2009) דוחים טענה זו ואומרים שמי שרוצה בפתרון יציב של שתי מדינות לשני עמים, אפשר גם שידרוש ברוח דבריה של גביזון שפלסטינים יולידו ילדים רק במדינתם, ואילו יהודים יולידו ילדים במדינתם שלהם.

מן הדיון עולה שהשיקול הדמוגרפי היה מרכזי בחקיקת החוק ובדיונים עליו, גם אם באופן מתעתע, ושהוא כרוך בהפרת זכותם של אזרחי המדינה הערבים לשוויון ולחיי משפחה, כפי שאראה בחלק הבא.

הפגיעה בזכותם של האזרחים הערבים לחיי משפחה

בהחלטת בג"ץ שניתנה בשנת 1999 בעניין סטמקה נדונה סוגיית הזכות לחיי משפחה בעקבות בקשתם של זוגות מעורבים – אזרחי ישראלי הנשוי לזר שאינו יהודי – לאפשר לבן הזוג הזר לקבל אזרחות בניגוד להחלטת משרד הפנים. בית המשפט הכיר אז בזכותם של בני משפחה לחיות בצוותא ופנה למשרד הפנים בדרישה שיכבד את הזכות

35. רוב המבקשים להתאחד עם בני זוגם הם בקבוצת הגיל שנקבעה כאיום בטחוני, ואלה שאינם נכללים בה לא יפנו בדרך כלל בבקשה לקבל מעמד בישראל בעקבות נישואים, מאחר שכאמור גיל הנישואים באוכלוסייה הפלסטינית נמוך בהרבה.

לחיי משפחה, אחת היא אם מדובר בכך זוג של אזרח יהודי או שאינו יהודי.³⁶ עוד קבע בית המשפט:³⁷

קשה שלא להתרשם כי גזירה זו של חיוב בן-זוג לנסוע לחו"ל הינה גזירה קשה-מנשוא. המשיבים לא שקלו כראוי את זכותו של הפרט לנישואין, ואת הפגיעה הקשה בחיי המשפחה הגלווית למדיניות שאימצו [...] עוצמתה של הזכות והקרינה החזקה הבוקעת מתוכה, מחייבות היו, כמו מעצמן, כי האמצעי שמשרד הפנים יבור לו יהיה רך ומתון מן האמצעי הקשה והדרסטי שהחליט להחזיק בו. ונתקשה שלא להסיק כי המשיבים התעלמו לחלוטין – או ייחסו אך משקל זעיר – לזכויות-יסוד אלו של היחיד לנישואין ולהקמת משפחה, אם אלה דברים אמורים בור, כל-שכן ייאמרו הם על האזרח הישראלי השותף לנישואין.

השופטים בבג"ץ עדאלה אמנם נחלקו בדבר מעמדה החוקתי של הזכות לחיי משפחה אך רובם סברו שחוק האזרחות והכניסה לישראל פוגע בה, וכן שהיא נגזרת של כבוד האדם (סבן ומדינה 2009). ברוב של שמונה שופטים נקבע שהזכות לחיי משפחה כוללת גם את הזכות לחיות עם בן הזוג הזר בישראל,³⁸ בניגוד לעמדתם של השופטים מישאל חשין ומרים נאור, שסברו שהזכות לחיי משפחה אינה כוללת את מימוש הזכות בישראל דווקא,³⁹ ושזכות זו נסוגה כשמדובר בכך זוג שהוא נתין של מדינת אויב. בולט כאן שקביעתם של השופטים נאור וחשין חורגת מקביעתו של חשין בעניין סטמקה, ושהם קיבלו את עמדת המדינה המסתמכת על גישתם של המשפטנים רובינשטיין ואורגד (2006); וראו גם זילברשץ (2006).

36. בפסק דינו בבג"ץ סטמקה כתב השופט מישאל חשין (פסקה 25): "אלה דברים אמורים ביהודי השב לארצו – הוא ומשפחתו – אך לא יימצא לנו כל הצדק להעדיף יהודי היושב לבטח בארצו על-פני מי שאינו יהודי – שהראשון יוכל להקנות שבות לבן-זוג לא-יהודי ואילו האחרון לא יכול. אם הסכמנו – ובכל-לב – לזכות שקנה כל יהודי – באשר-הוא-שם – לעלות ארצה, הוא ומשפחתו, נתקשה להסכים לזכות-יתר כי תינתן ליהודי, אזרח הארץ – לו, אך לא לאזרח הארץ שאינו-יהודי – לזכות בשבות לא-יהודי שהפך בן-זוגו בעוד הוא אזרח הארץ. כי נכיר בזכותו של יהודי אזרח ישראל לזכות את בן זוגו הלא-יהודי בזכות-של-שבות, ובה בעת נשלול זכות זו מאזרח ישראל לא-יהודי, נעשה מעשה חמור של הפליה, ותכלית ראויה למעשה לא מצאנו".

37. שם, פסקה 58.

38. השופטים ברק, בייניש, ג'ובראן, חיות, פרוקצ'יה, עדיאל, ריבלין ולוי.

39. השופט מישאל חשין כתב בפסק דינו בבג"ץ עדאלה (פסקה 121): "אזרחי המדינה רשאים להינשא כרצונם לתושבי השטחים. איש לא שלל מהם זכות זו. איש אף לא מנע מהם לחיות חיי זוגיות ואהבה עם בני-משפחתם וילדיהם. הזכות לנישואין ולחיי משפחה במובנה הצר הגרעיני לא נפגעה, ואדם המבקש לחיות עם אשתו וילדיו יוכל לעשות כן. אלא שלעת הזו – לעת מלחמה – ומטעמים של ביטחון הציבור, הוגבל מימוש הזכות בתוככי מדינת ישראל. בני הזוג יוכלו לממש את זכותם לנישואין ולהקמת משפחה במקום שבו אין צפויה סכנה לתושבי ישראל ואזרחיה".

כאמור, המדינה טענה שמטרת החוק להתאים את דיני ההגירה למלחמה הייחודית שבה נתונה ישראל, ושאלף במתוקנות שבמדינות העולם מנעו את כניסתם של נתיני אויב, ועל אחת כמה וכמה בישראל, שאלפי נתיני אויב מבקשים לקבל מעמד בה. עוד טענה המדינה שהזכות לחיי משפחה אין משמעה הזכות לחיי משפחה במדינת ישראל דווקא (וראו גם הוועדה המייעצת 2006). טיעונים אלה הוצעו לראשונה במאמרם של רובינשטיין ואורגד (2006), שם נטען שבמסגרת התוויית מדיניות הגירה רשאית מדינה שלא לאפשר איחוד משפחות, בין היתר בהסתמך על פסיקה של בית המשפט האירופי לזכויות אדם, שבה נמנע בית המשפט מלהתערב במדיניות ההגירה של המדינות.⁴⁰ ואולם, בעתירות האירופיות ובכלל הדוגמאות שהביאה המדינה נדון עניינם של בני זוג שאינם אזרחי המדינות אלא מהגרים שקיבלו בהן מעמד,⁴¹ בניגוד לסוגיה הישראלית, שבה מדובר באזרחים של ממש. הבחנה זו היא חשובה ומרכזית, ובשילוב הפסיקה בבג"ץ סטמקה, היא שומטת את יסודותיה של הטענה שהזכות לחיי משפחה אינה כוללת את מימוש הזכות במדינה של בן הזוג שהוא אזרח מכוח לידה.

כאמור, הפגיעה בזכות לחיי משפחה הוצדקה בתיוגם של תושבי השטחים והמדינות המנויות בתוספת לחוק – גברים מתחת לגיל 35 ונשים מתחת לגיל 25 – כנתיני אויב בעלי פרופיל סיכון משוער, וזאת בלי לבצע בדיקה אינדיבידואלית ואגב הטלת חזקת סיכון קולקטיבית בלתי ניתנת לסתירה. תיוג זה אינו מתיישב עם העובדה שרק אחוז מזערי של תושבי השטחים בעלי מעמד מכוח איחוד משפחות נטלו חלק בפעילות טרור נגד מדינת ישראל. רוב שופטי ההרכב בבג"ץ עדאלה קבעו שחזקה זו היא אמצעי גורף שאינו עומד במבחן השלישי של המידתיות, ושלאפשר לבצע בדיקה פרטנית בדרך של דחיית מתן המעמד עד שתתאפשר הבדיקה הביטחונית,⁴² או בדרישה מבן הזוג לנתק את הקשר שלו עם מדינת האויב, או בדרך של העמדת בן הזוג הזר תחת פיקוח ובדיקה ביטחונית תקופתית. יתרה מזו, מודל ההרחקה של נתיני אויב שעליו מסתמכת המדינה אינו עולה בקנה אחד עם שיטות משפט מודרניות של אחרי מלחמת העולם השנייה (Orgad 2008), וקשה לאמץ אותו במלואו כשעסקינן בבן זוג ולא בנתין זר סתם, מה עוד שתושב השטחים אינו זר לבן זוגו הישראלי מבחינת שפה, תרבות ולאום. המודל הנהוג ביחסים בין מדינות במשפט הבינלאומי מתעלם אפוא מהמציאות המורכבת ביחסים בין ישראל לרשות הפלסטינית משנת 1967. כמו כן, גורמים אחרים בהתוויית מדיניות הגירה – כגון סף תרבותי, שפה ומצב כלכלי – אינם רלוונטיים תמיד למדינת ישראל, שהיא מדינת הגירה המעניקה אזרחות לאנשים מכל רחבי תבל, גם אם הם עתידים להיות נטל כלכלי על

40. Abdulaziz Cobales and Balkandali v. U.k., (1985) 7 E.H.R.R. 471; Ahmut v. The Netherlands, (1977) E.H.R.R. 62 ECHR

41. אחת העותרות היא אזרחית, אך קיבלה את אזרחותה בעקבות נישואיה לאזרח המדינה שאליה היגרה.

42. זו אחת ההצעות של השופט אהרן ברק בבג"ץ עדאלה, פסקה 94.

רשויות הרווחה, גם אם האינטגרציה התרבותית שלהם מוטלת בספק, וגם אם הם נתיניה של אחת המדינות המנויות בתוספת לחוק האזרחות והכניסה לישראל. על כן, התוויית מדיניות הגירה לצורכי נישואים המגבילה את נישואיהם של אזרחי המדינה הלא יהודים, בעוד הגבלות אלה אינן חלות על אזרחיה היהודים, שיוכלו להינשא גם לנתיני מדינת אויב מכוח סעיף 4א לחוק השבות, אינה אלא אפליה של אזרחי המדינה הלא יהודים.

סיכום

תשעה מתוך 11 השופטים שדנו בבג"ץ עדאלה התכחשו לכך שהדמוגרפיה היתה אחת התכליות של חוק האזרחות והכניסה לישראל, אף שהנושא עלה במפורש בהחלטת הממשלה שקדמה לחוק. סירובו של השופט מישאל חשין לדון בסוגיה – אף שזו העיבה על הדיון כדבריו – הוא בגדר אשרור דווקא לנוכחותה לכל אורך הדיון. גם אם נסכים ששמירה על רוב יהודי יציב במדינה היא תכלית לגיטימית, הרי אופייה הדמוקרטי של המדינה מערער את הלגיטימיות של תכלית זו במידה שהשגתה כרוכה בפגיעה בזכויות היסוד של אזרחי המדינה שאינם יהודים. כמו כן, גם אם נקבל שיש להגביל את כניסתם של "נתיני אויב" למדינה, עדיין עומדת לה זכותו של האזרח הישראלי לחיי נישואים ומשפחה, והמדינה מפקיעה אותה כבודעין. לעניין המידתיות של הפקעה זו יפים דבריה של השופטת דורית בייניש:⁴³

הנתונים שהוצגו לפנינו מצביעים על אחוז קטן ביותר – מזערי – של בני זוג שניצלו את מעמדם בישראל לצורך מעורבות בפעילות טרור [...] חסימה גורפת של אפשרות הכניסה לישראל מהאזור המונעת כניסה של כל בן-זוג של אזרח ישראלי [...] אינה מעניקה משקל הולם ליחס שבין מידת הסיכון הביטחוני למידת הפגיעה בזכויות האדם, יחס המתחייב מעקרונותיה הדמוקרטיים של שיטתנו.

43. פסקה 11 לפסק דינה של השופטת דורית בייניש בבג"ץ עדאלה.

רשימת מקורות

- אורגד, ליאב, 2008. "ומה עם זכויות הרוב", *הארץ*, 21 ביולי 2008, אוחזר ב-1 בינואר 2011 מתוך: www.haaretz.co.il/hasite/spages/1003920.html
- גביון, רות, 2002. "המדינה היהודית: הצדקה עקרונית ודמותה הרצויה", *תכלת* 13, אוחזר ב-1 בינואר 2011 מתוך: www.tchelet.org.il/article.php?id=216
- , 2003. "איחוד משפחות ושתי מדינות", *ידיעות אחרונות*, 24 שעות, 5 בפברואר 2003, עמ' 11.
- גנז, חיים, 1998. "לאומיות והגירה", מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורונון שמיר (עורכים), *רבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי ז"ל*, תל-אביב: רמות, עמ' 341-360.
- , 2006. *מריכרד ואגנר עד זכות השיבה: ניתוח פילוסופי של בעיות ציבור ישראליות*, תל-אביב: עם עובד.
- גרינשטיין, רן, 2006. "על אזרחות ואינטגרציה פוליטית: האם נוכל להפיק לקחים מעלייתו ונפילתו של משטר האפרטהייד", *משפט וממשל* 1(1): 117-150.
- דוידוב, גיא, יונתן יובל, אילן סבן, ואמנון רייכמן, 2005. "מדינה או משפחה? חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), תשס"ג-2003", *משפט וממשל* ח: 643-699.
- הוועדה המייעצת, 2006. "דוח בנינים של הוועדה המייעצת לבחינת מדיניות הגירה למדינת ישראל", אוחזר ב-1 בינואר 2011 מתוך: <http://bit.ly/eqoIgC>
- זילברשץ, יפה, 2006. "על הגירת זרים שאינם יהודים לישראל: פתיחת דיון", *משפט וממשל* 1(1): 87-116.
- כרמי, נעמה, 2003. *חוק השבות: זכויות הגירה וגבולותיהן*, תל-אביב: ההוצאה לאור של אוניברסיטת תל-אביב.
- מאוטנר, מנחם, 2008. *משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת*, תל-אביב: עם עובד.
- מועלם, מזל, 2002א. "ישי פועל לצמצם מספר הערבים שיקבלו אזרחות ישראלית", *הארץ*, 9 בינואר 2002, עמ' א' 1א, 12א.
- , 2002ב. "מ-1993 החלו להתאזרח בישראל 140 אלף פלשתינאים", *הארץ*, 6 בפברואר 2002, עמ' א' 1א, 8א.
- מרגלית, אבישי, ומשה הלברטל, 1998. "ליברליזם והזכות לתרבות", מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורונון שמיר (עורכים), *רבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי ז"ל*, תל-אביב: רמות, עמ' 93-106.
- משרד הפנים, 2002. *הגירה והשתקעות זרים בישראל*, ירושלים: מינהל מרשם האוכלוסין.
- סבן, אילן, וברק מדינה, 2009. "זכויות האדם ונטילת סיכונים: על דמוקרטיה, 'תיג אתני' ומבחני פסקת ההגבלה (בעקבות פסק-דין חוק האזרחות והכניסה לישראל)", *משפטים* לט(1): 47-113.
- סופר, ארנון, 2009. "מה בין אנשי משפט, דמוגרפיה וקיומה של ישראל", *ביטחון לאומי* 7, אוחזר ב-1 בינואר 2011 מתוך: <http://bit.ly/f655ew>
- רובינשטיין אמנון, וליאב אורגד, 2006. "זכויות אדם, ביטחון המדינה ורוב יהודי: המקרה של הגירה לצורכי נישואין", *הפרקליט* 48(2): 315-353.
- Orgad, Liav, 2008. "Love and War: Family Migration in Time of National Emergency", *Georgetown Immigration Law Journal* 23(1): 85-127.

שיעורי פריון של נשים מוסלמיות בישראל: דפוסים וגורמי שינוי

עאס אטרש

מבוא

שיעורי הפריון בישראל – הן בקרב האוכלוסייה היהודית והן בקרב האוכלוסייה הערבית – עדיין גבוהים מאלה של רוב המדינות המפותחות. שיעור הפריון הגבוה ביותר בישראל נמצא בקרב מוסלמים: בשנת 2008 הגיע שיעור הפריון בקרב נשים מוסלמיות ל-3.84 ילדים לאישה; בקרב נשים יהודיות היה שיעור זה 2.88 ילדים לאישה, בקרב נוצריות 2.11 ובקרב דרוזיות 2.49 (הלמ"ס 2009). עם זאת, מאז שנות השבעים ירד שיעור הפריון בקרב המוסלמים בישראל בכ-60%, וזהו קצב הירידה המהיר ביותר מבין קבוצות האוכלוסייה בישראל. מאמר זה יתמקד באוכלוסייה המוסלמית בישראל, שהיא כ-82% מהאוכלוסייה הערבית במדינה (ללא מזרח ירושלים), ויוצגו בו דפוסים הפריון של נשים מוסלמיות בהשוואה לקבוצות אחרות בתוך ישראל ומחוצה לה. ההשוואה מלמדת על עלייה מהירה בשיעורי הפריון בשנות החמישים והשישים וירידה הדרגתית מאז תחילת שנות השבעים אצל נשים מוסלמיות, לעומת עלייה מתונה בשיעורי הפריון בשנות הארבעים והחמישים וירידה מאמצע שנות השישים אצל נשים נוצריות ודרוזיות. להלן אבקש להציע הסברים אחדים לתופעה זו של ירידה בשיעורי הפריון, ובין היתר אדרש לגיל הנישואים, להשכלה ולגורמים דתיים ותרבותיים אחרים. בניתוח אתבסס על נתונים אמפיריים שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן הלמ"ס), ובייחוד על השנתון הסטטיסטי לישראל, וכן על סטטיסטיקות של מדינות ערב המתפרסמות באתרים הרשמיים שלהן. בחלק מהנתונים של הלמ"ס אתייחס לנתונים של כלל האוכלוסייה הערבית בשל מחסור בנתונים על האוכלוסייה המוסלמית.

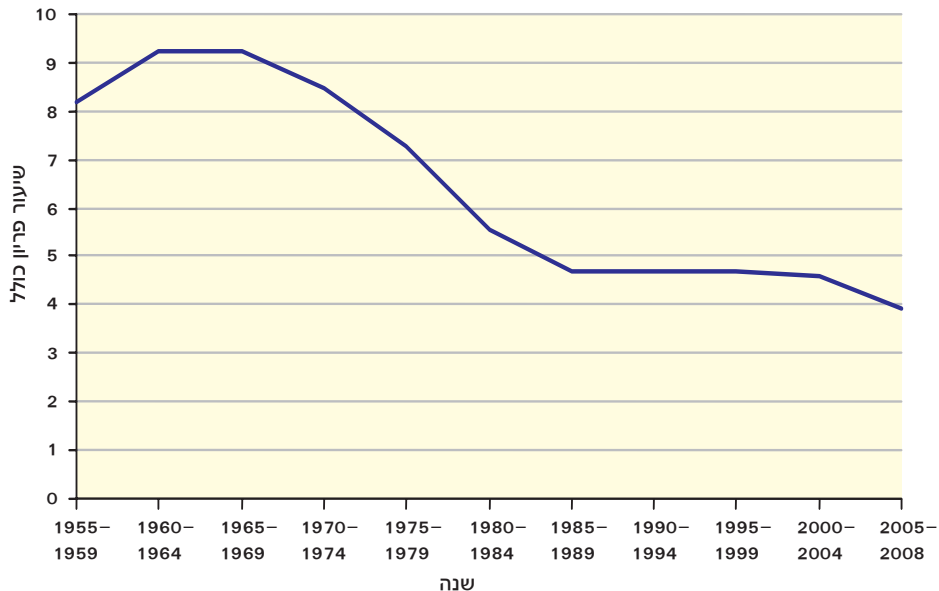
שינויים בדפוסים פריון בקרב נשים מוסלמיות בישראל ובעולם (1985–2010)

בשנות השישים עלה במידה ניכרת שיעור הפריון בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל, ושיעור הפריון הכולל הגיע עד 9.3 לידות לאישה (ראו להלן תרשים 1).¹ מתחילת שנות

1. בהמשך אבחין בין שיעור פריון כולל (total fertility rate) לשיעור פריון סגולי. שיעור פריון כולל פירושו מספר לידות ממוצע לאישה בהנחה ששיעורי הפריון הסגוליים אינם משתנים לאורך

השבעים החלו לרדת שיעורי הפריון בחדות עד סוף שנות השמונים, ככל הנראה בשל תהליכים כלכליים ופוליטיים שהחלו לקראת סוף שנות השישים, ביניהם המיתון הכלכלי הגדול (1966-1967) ואחריו הצמיחה הכלכלית המואצת; המפגש בין האוכלוסייה הערבית בישראל ובשטחים לאחר מלחמת 1967; הסרת הממשל הצבאי וחלק מהמגבלות שהוטלו על הערבים אזרחי ישראל ועוד. בשנים 1985-1989 הגיע שיעור הפריון של נשים מוסלמיות ל-4.7 לידות לאישה, ומאז ידע רק שינויים מזעריים. שיעור הפריון הכולל בתקופה 1990-2003 היה כ-4.6 לידות לאישה, וב-2004 שב לרדת במגמה דומה לזו שנצפתה בשנות השבעים. בשנים 2006-2007 הגיע שיעור הפריון הכולל עד מתחת ל-4 לידות לאישה, כפי שאפשר לראות בתרשים 1.

תרשים 1: שיעור פריון כולל בקרב נשים מוסלמיות בישראל, 1955-2008

מקור: הלמ"ס 1987-2010

בירידה שחלה מ-2004 ירדו שיעורי הפריון הסגוליים בכל קבוצות הגיל כפי שמוצג בלוח 1 להלן. במעבר משנת 2003 ל-2004 היתה הירידה בקבוצת הגיל עד 19 נמוכה, אך היא הואצה בהמשך; גם בקרב הצעירות השייכות לקבוצת הגיל 20-34 היה קצב הירידה אטי בתחילה והואץ עם הזמן; עד גיל 40 היה קצב הירידה מהיר יחסית, ואחרי גיל 40

זמן ושאינן תמותה עד סוף תקופת הפוריות; שיעור פריון סגולי (age specific fertility rate) פירושו מספר הלידות הממוצע לנשים בגיל מסוים.

הואט; בשנים 2007-2005 היתה הירידה מזערית, וקשה להסיק ממנה מגמות למעט הירידה בפריון הסגולי של נשים בקבוצת הגיל של עד 19 שנים, ואולי ירידה לקראת סוף תקופת הפוריות.

לוח 1: שיעורי פריון סגוליים לנשים מוסלמיות בישראל בשנים 2007-2000

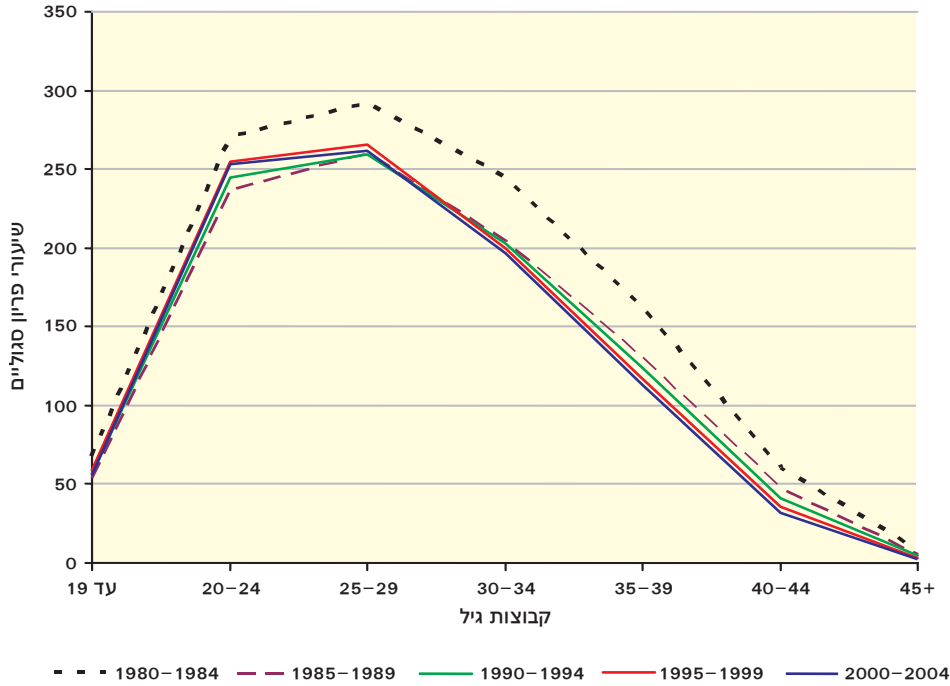
מספר לידות ל-1,000 נשים על פי שנה								קבוצת גיל
2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	
42.7	44	48.2	53.7	54.2	54.8	57.8	59.8	עד 19
219.7	226.8	231.1	252.2	249.9	251	257.5	255.8	20-24
233.8	229.8	230.3	246.2	259	261.4	266.4	276.4	25-29
166.8	168.2	170.4	184.6	190.3	199.4	205.6	206.2	30-34
90	95.9	97.3	103.5	112.1	116	117.3	115.3	35-39
26.2	26.3	25.8	28.6	31.2	31.6	34.5	32.5	40-44
1.6	2.4	2.3	2.4	3.2	2	2.1	1.7	+45
3.9	3.97	4.03	4.36	4.5	4.58	4.71	4.74	שיעור פריון כולל

מקור: הלמ"ס 2010-2007

כפי שאפשר לראות, הירידה בפריון הכולל בשנות האלפיים החלה עם סיום תקופת המיתון ועם תחילתה של הצמיחה הכלכלית המחודשת במשק הישראלי בשנת 2004, אשר נשאה בכנפיה שינוי במבנה התעסוקה במשק הישראלי בכלל ובקרב האוכלוסייה המוסלמית בישראל בפרט. כפי שאפשר להסיק מהלוחות הסטטיסטיים של ספרי החברה הערבית שפורסמו משנת 2005 ואילך, בכל האזורים הגיאוגרפיים חלה בשנים 2007-2001 ירידה דומה של 17%-18% בשיעור הפריון.

זווית אחרת על התקופה שבה היו שיעורי הפריון יציבים מתקבלת מסקירתם של שיעורי הפריון הסגוליים. תרשים 2 מראה תחילה ירידה מזערית בשיעור הפריון הסגולי של נשים מוסלמיות עד גיל 24, ולאחר מכן ירידה ניכרת. מנגד נראית בשנת 1990 עלייה מזערית בשיעור הפריון הסגולי של נשים עד גיל 29 לעומת השנים 1985-1989. לאחר גיל זה קיימת ירידה מתונה בשיעורי הפריון הסגוליים. העלייה המתונה ברמת הפריון בקרב הצעירות מתקזזת עם הירידה המתונה בפריון בקרב המבוגרות, כך שבסך הכול נשמרת יציבות במדרד התקופתי.

תרשים 2: שיעורי פרייון סגוליים של נשים מוסלמיות בישראל, 1980-2004

מקור: הלמ"ס 1987-2007

שינויים אלה בשיעורי הפרייון הסגוליים מלמדים שנשים מפסיקות ללדת אף שהן נמצאות עדיין בתקופת הפוריות שלהן, ומכאן שתכנון המשפחה – ככל הנראה באמצעות אמצעי מניעה – הכה שורש בקרב החברה המוסלמית בישראל. ואולם, המפקדים של 1983 ו-1995 מלמדים על ירידה בשיעור הנשים הצעירות שאינן נשואות (כלומר עלייה בשיעור הנישואים), כנראה בשל הירידה באינפלציה ושיפור בוודאות הכלכלית (Khademifar and Schellekens 2010). נתון זה אמור היה להביא לעלייה ברמת הפרייון, אך נראה שהוא התקזז עם הירידה בפרייון של נשים נשואות, ואולי כאן טמון ההסבר להתייצבות בשיעורי הפרייון.

מהשוואת שיעורי הפרייון של נשים מוסלמיות בישראל לעומת נשים ערביות בשטחי הרשות הפלסטינית (ש-97% מהן מוסלמיות) עולה שמהמחצית השנייה של שנות השבעים היה קצב הירידה בקרב האוכלוסייה המוסלמית בישראל מהיר יותר מזה של רעותה ברשות הפלסטינית. כאמור, בשנות השמונים והתשעים שמרה האוכלוסייה המוסלמית בישראל על רמת פרייון קבועה, ושיעור הפרייון בקרב אוכלוסיית שטחי הרשות נותר גבוה ממנה. בשנת 1995 היה שיעור הפרייון הכולל של נשים ערביות בשטחי הרשות גבוה ב-1.4 לידות לאישה לעומת שיעור זה אצל נשים מוסלמיות בישראל, אך גם אצלן נצפתה ירידה: מ-7.7 לידות לאישה בשנת 1970 ל-6.06 בשנת 1995 ול-4.6 בשנת

2006, רק כחצי לידה יותר מנשים מוסלמיות בישראל (הלמ"ס 2009; הלמ"ס הפלסטינית 2008).

גם ביתר מדינות ערב ניכרה בשליש האחרון של המאה העשרים ירידה מהירה בשיעור הפריון הכולל בקרב האוכלוסייה המוסלמית. בירדן, בסוריה ובמצרים ירד שיעור הפריון בקצב מהיר אף יותר מזה של המוסלמים בישראל (ראו לוח 2), אך בתימן, בסומליה ובסודאן עדיין מתקיים שיעור פרוין כולל גבוה יחסית. מדינות צפון אפריקה כמו תוניסיה, אלג'יריה ומרוקו מתאפיינות ברמת פרוין נמוכה.

לוח 2: שיעור פרוין כולל במדינות ערב

2004	1970	מדינה
4.6	7.7	הרשות הפלסטינית
* 3.7	7.8	ירדן
3.58	7.5	סוריה
3.1	5.7	מצרים
6.1	8.5	תימן
**3.3	7.3	סעודיה
2.02	6.2	תוניסיה
**6.2	7.3	סומליה

* שנת 2002

** שנת 2006

מקורות: שנתונים סטטיסטיים וסקרים דמוגרפיים באתרי האינטרנט הרשמיים של המדינות

בשלהי שנות השבעים ירד הפריון בארצות ערב ביותר משתי לידות לאישה, כלומר בכ-30%. ירידה זו קשורה למעבר הפריון מקבוצות הגיל הצעירות לקבוצות הגיל המבוגרות, ושינוי זה מוסבר על פי רוב בעלייה ההדרגתית שחלה בגיל הנישואים. נשים מבלות שנים רבות יותר במסגרת חיי הרווקות ומקצרות את תקופת הפוריות הממומשת, וכך עולה גם שיעור הרווקות שעברו את תקופת הפוריות (Rashad 2000). חוקרים אחרים קושרים את הירידה בפריון להרחבת השימוש באמצעי מניעה ותולים אותה בהחלטות רציונליות (Eltigani 2005). השינויים במדיניות הכלכלית והחברתית במדינות אלה, כגון הטלת מסים על סחורות ושירותים רבים, צמצום הסובסידיות על מוצרי צריכה בסיסיים ועליית שיעורי האבטלה בקרב הגברים הצעירים, כל אלה נחשבים גם הם גורמים חשובים בתהליך ירידת הפריון.

גורמים דמוגרפיים המשפיעים על שיעורי הפרייון בקרב האוכלוסייה הערבית והמוסלמית

הספרות הדנה בהיבטים של פרייון בקרב האוכלוסייה הערבית הפלסטינית התמקדה בדרך כלל בהיבטים כלכליים ובשיקולים רציונליים. גולדשיידר (Goldscheider 1971) תלה את הירידה בגורמים חברתיים-כלכליים כמו ניעות חברתית-כלכלית ועלייה ברמת החיים, ובגורמים תרבותיים כמו שינויים במאפייניו של מוסד המשפחה. ליבנשטיין (Leibenstein 1957) הסביר שבחברות מפותחות ומתפתחות כאחת ההורים שוקלים ברציונליות את מספר ילדיהם כשם שהם שוקלים הזדמנויות בשוק העבודה ושיקולים כלכליים אחרים. איזנבך (1978) הסיק שבקרב המוסלמים בישראל הירידה בפרייון שהחלה באמצע שנות השישים נצפתה בעיקר בקרב קבוצות במצב חברתי-כלכלי טוב. במחקר אחר, שדן בהגדרת היבטים נבחרים של הקשר בין גורמים חברתיים וכלכליים לשינויים בפרייון (Friedlander *et al.* 1979), הדגישו החוקרים את היחס ההפוך בין היבטים חברתיים-כלכליים ובין שיעורי הפרייון. עוד ציינו החוקרים שהירידה בשיעורי הפרייון עם ההתפתחות החברתית-כלכלית בקרב החברה הערבית עשויה להיות ארוכה ומושגית, ועוצמתה תלויה בגורמים רבים. איזנבך (1989) הסכים עם טענה זו והוסיף שהירידה בפרייון בשנות השבעים ובתחילת שנות השמונים קשורה בהאצת תהליך המודרניזציה בחברה הערבית, שבאה לידי ביטוי במגוון דרכים, כגון תמותה נמוכה של ילדים, שינויים במקורות המחיה, ירידת קרנה של החקלאות ושינויים טכנולוגיים שהקטינו את הדרישה לילדים רבים, וכן עלייה בהשכלה, בהכנסה ובביטחון הסוציאלי. התיאוריה הכלכלית תלתה את השינויים בשיעורי הפרייון בגורמים כמו רמת השכר של הגברים, השתתפות נשים בכוח העבודה, שילובן בפעולות הכלכליות ועלייה ברמת השכר שלהן (Schultz 1986).

זרם אחר של מחקרים מסתייג מטענות כלכליות גורפות ומדגיש את קשרי הגומלין בין גורמים תרבותיים וחברתיים כבסיס להבנת השונות בשיעורי פרייון לאורך זמן (Basu and Amin 2000). כמה מהגורמים הללו קשורים למוסד המשפחה, ביניהם העלייה בגיל הנישואים, אשר מצמצמת את תקופת הפוריות הממושכת, או קיצור תקופת ההנקה (שבמהלכה יורדים סיכויי האישה להרות) (Schellekens and Eisenbach 2002). עם זאת, עלייה בגיל הנישואים קשורה גם לגורמים חברתיים-כלכליים, ובעיקר להשכלת נשים ולהימצאותן בשלבי הלימוד במשך תקופה ארוכה, כמו שמצאו למשל לויד ואחרים (Lloyd *et al.* 2001) בקרב נשים משכילות במדינות מדרום לסהרה.

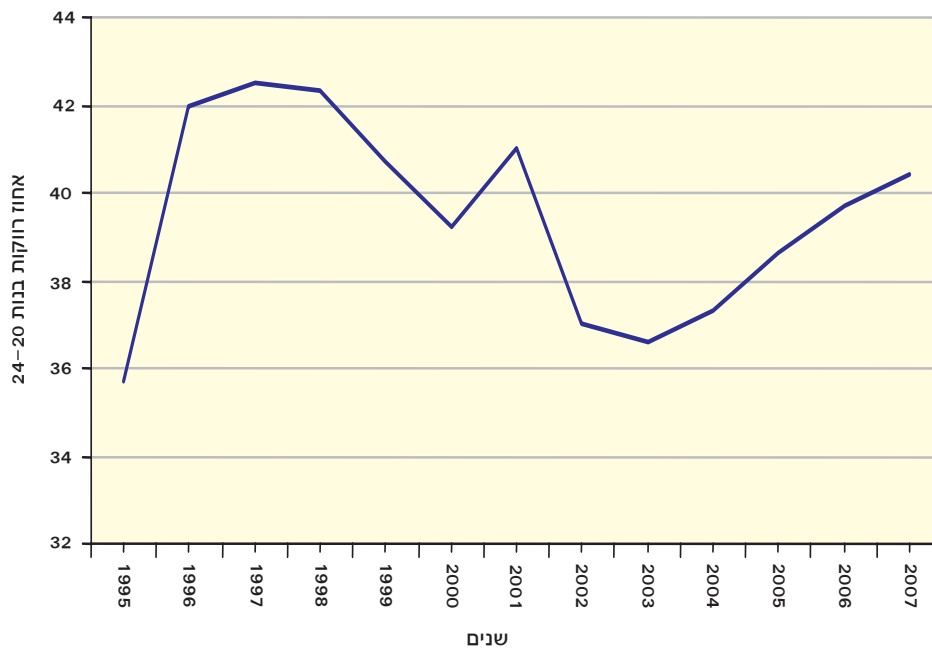
אני מבקש לדון עתה באופן אמפירי ותיאורטי בשלושה גורמים שהוצעו בספרות כהסבר לירידה בשיעורי הפרייון ולעמוד על השתנותם בתקופה הנחקרת בישראל: גיל הנישואים, מאפייניו של שוק העבודה ואזור מגורים. לאחר מכן אציע דיון בהסבר תרבותי נוסף שלא נבדק אמפירית, והוא מידת הדתיות של האוכלוסייה, כסדר יום למחקר עתידי בנושא פרייון של נשים מוסלמיות.

שיעורי פריון וגיל הנישואים

מאמצע שנות השבעים ועד היום עלה גיל הנישואים של נשים וגברים מוסלמים כמעט בשנתיים, ועל כן גדל חלקן של הרווקות בקרב הנשים המוסלמיות בגילים צעירים ומבוגרים כאחד. הספרות המחקרית מלמדת שעלייה בגיל הנישואים ובאחוז הרווקות גורמת לירידה בפריון (Dixon 1971).

מבחינה אמפירית, אחוז הנשים הרווקות בגיל 20-24 עלה מ-26.5% בשנת 1961 ל-40.4% בשנת 2007. העלייה החדה ביותר בשיעור הרווקות הצעירות חלה בשנים 1972-1983 – עלייה של יותר מ-10% ב-11 שנה – ולאחר מכן נצפתה ירידה מתונה עד 1995, אז עלה אחוז הרווקות במשך שנתיים רצופות. לאחר מכן חלה עלייה מתונה במשך שנה נוספת, ומאז התחילה ירידה עד שנות האלפיים. בראשית שנות האלפיים חלו עליית וירידות לסירוגין, ומשנת 2003 התחדשה העלייה באחוז הרווקות (ראו תרשים 3).

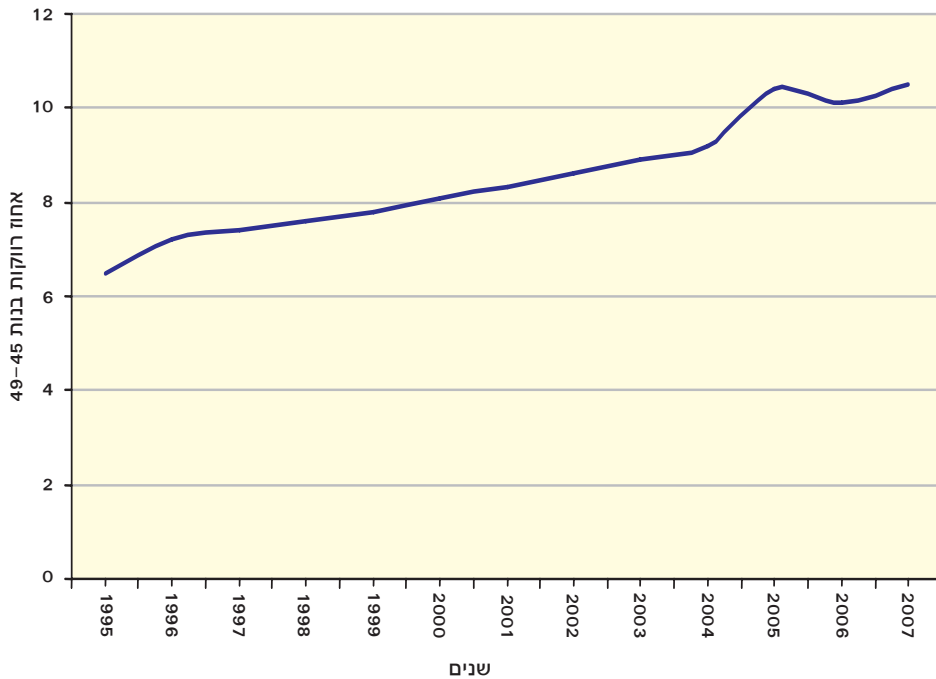
תרשים 3: אחוז הרווקות המוסלמיות בנות 20-24 בשנים 1995-2007

מקור: הלמ"ס 1997-2009

שיעור הנשים הרווקות בגיל 45-49 עלה מ-2% בשנת 1961 ל-10.5% בשנת 2007. העלייה החדה ביותר נצפתה בשנים 1995-2007, אז עלה אחוז הרווקות בגילים אלה ביותר מ-45% (ראו תרשים 4). ברוב המקרים, נשים בקבוצת גיל זו נמצאות סמוך לסוף תקופת הפוריות שלהן, ולכן רווקות שיינשאו מתוכה יעלו את שיעורי הפריון במידה מועטה בלבד עד אפסית.

תרשים 4: אחוז הרווקות המוסלמיות בנות 45–49 בשנים 1995–2007

מקור: הלמ"ס 1997–2009

שיעורי פריון ומאפייני שוק העבודה

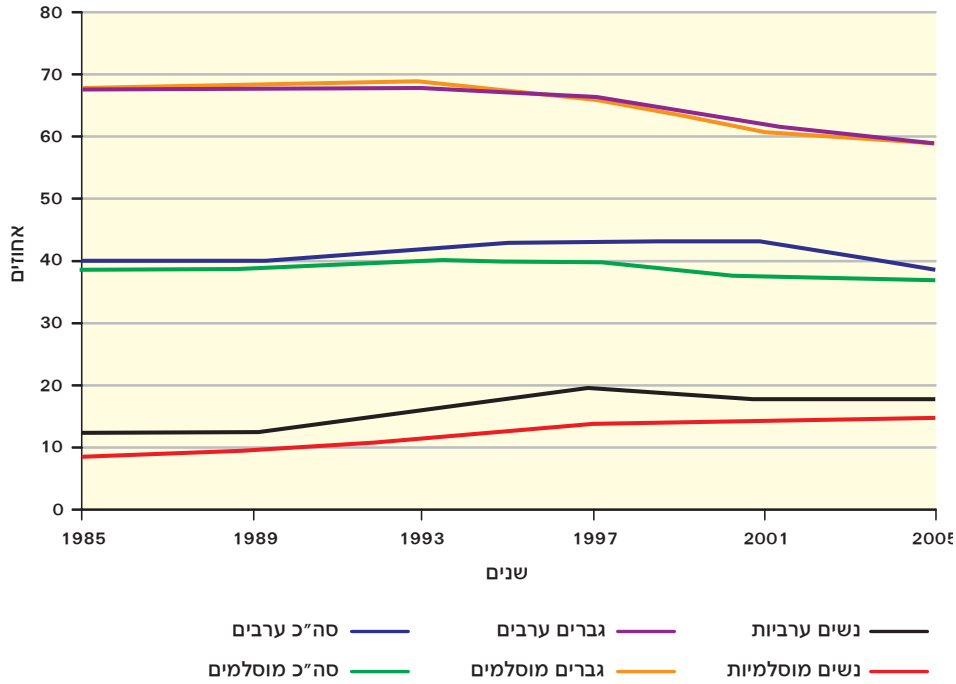
למרות מיעוט המרכזים האורבניים הערביים, בשנות השמונים עברה האוכלוסייה הערבית בישראל תהליך של עיור ואימצה דפוסי חיים מודרניים. שיפורים שחלו בתשתית הפיזית האיזו את צמיחתם של ענפי כלכלה רבים, ובייחוד של תעשייה ומלאכה, מסחר, שירותים, תחבורה ותיירות. בד בבד צומצם ענף החקלאות, ושיעור המועסקים בו ירד במידה ניכרת. במהלך תקופה זו היינו עדים לכמה אירועים כלכליים ופוליטיים בעלי השפעה רחבה, בהם תוכנית הייצוב הכלכלית של המשק באמצע שנות השמונים, הכניסה למיתון כלכלי שהגיע לשיאו בסוף שנות השמונים, פרוץ האינתיפאדה הראשונה ב-1987, וגל העלייה מברית המועצות לשעבר שהגדיל את אוכלוסיית ישראל כולה כמעט ב-20%. לאחר מכן ידע המשק הישראלי צמיחה כלכלית מוגברת עד אמצע שנות התשעים והאטה קצרה ב-1997. בשנת 1999 החלה צמיחה יפה, אך היא נבלמה שוב ברבעון האחרון של שנת 2000, עם פרוץ האינתיפאדה השנייה ותחילת המשבר העולמי בענף ההייטק. לאחר האינתיפאדה השנייה הורגשה התעוררות כלכלית מחודשת בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל: סגירת הגבולות בין ישראל לרשות הפלסטינית יצרה ביקושים הולכים וגדלים

והביאה להתפתחות ניכרת בתחום המסחר, השירותים ובעיקר ההארכה (אטרש 2002). בכניסה ליישובים שמנו יותר מ-5,000 נפשות התהוו בתקופה זו אזורי מסחר ללא כל תכנון קודם.

בה בעת הלכה ופחתה הדומיננטיות של סגנון החיים הכפרי, והתפתח סגנון החיים העירוני בעיקר בהקשרים של תרבות ודפוסי צריכה, למשל בריבוי רכישה של מוצרים בני קיימא ובחשיפה למגוון רחב של אמצעי תקשורת (עיתונות ערבית ועברית, ערוצי טלוויזיה ישראליים וערביים וערוצי רדיו בכמה שפות). שינויים אלה היו כרוכים בשינוי תפיסת ההשכלה, והורים החלו לראות בחינוך ילדיהם גורם מרכזי שיפיע על הצלחתם בחיים (רינאווי 2003). כתוצאה מכך ירד שיעור האנאלפביתים מ-50% בשנות השישים ל-6.1% בשנת 2007 (הלמ"ס 2008), ומספר בוגרי האוניברסיטאות, בעיקר נשים, עלה במידה ניכרת. שיעור בוגרי 16 שנות לימוד ויותר בקרב בני 15 ומעלה עלה מ-1.4% בשנת 1975 ל-4.6% בשנת 1995, 8.3% בשנת 2005, ו-9.1% בשנת 2007 (הלמ"ס 1997א; 2009). כמו כן, חלה עלייה חדה במספר שנות הלימוד הממוצע לאדם: חציון שנות הלימוד בקרב בני 15 ומעלה עלה מ-8.6 שנות לימוד בשנת 1985 ל-10.8 שנות לימוד ב-1999 ול-11 ב-2007. בשנת 2008 היה חציון שנות הלימוד בקרב הגברים הערבים בישראל 12 שנות לימוד, ובקרב הנשים 11 שנות לימוד (הלמ"ס 2009).

עם זאת, ולמרות השיפור האיכותי בתכונות המועסקים, לא נצפתה עלייה בשיעור השתתפות הערבים בשוק העבודה בישראל, בין היתר בשל ריחוקם מהמרכז הכלכלי של המדינה, היעדר יכולת למשוך את תשומת הלב של קובעי המדיניות בישראל והמשך האפליה לרעה כלפי האוכלוסייה הערבית. כפי שאפשר לראות בתרשים 5, בשנים 1985-2005 נע שיעור ההשתתפות של מוסלמים בין 37.7% ל-40.2% והושפע מהמיתון והצמיחה במשק כולו. הירידה בהשתתפות הגברים הנראית בתרשים משנת 1993 מוסברת בחלקה בפרישה מוקדמת משוק העבודה: אחת ההשפעות של השינוי המבני שעבר שוק העבודה בישראל בשנות התשעים היתה ירידה ניכרת בשיעורי ההשתתפות ובגיל הפרישה של בעלי כישורים נמוכים (פלוג ואחרים 2000). ואכן, שיעורי האבטלה היו גבוהים במיוחד בקרב גילאי 55 ומעלה, משום שאצל מבוגרים הנטייה להתייאש ממציאת עבודה גבוהה יותר. לעומת זאת, שיעור השתתפות של נשים ערביות בכוח העבודה האזרחי עלה דווקא, ושיעור ההשתתפות של נשים מוסלמיות אף הוכפל. עיקר העלייה חלה בקרב נשים משכילות המועסקות בענף החינוך וההוראה (אטרש 2001).

תרשים 5: שיעורי ההשתתפות של ערבים ומוסלמים בשוק העבודה בישראל בשנים נבחרות

מקור: הלמ"ס 1993-2008

שיעורי פריון ואזור מגורים

הפריון הכולל של נשים מוסלמיות בישראל נע בסביבות ארבע לידות לאישה פרט לנשים במחוז הדרום, שהן 12%-14% מסך כל הנשים המוסלמיות (בגיל 15-49). בשנות התשעים הגיע שיעור הפריון הכולל של נשים מוסלמיות בנגב לעשר לידות לאישה, ותרם בכך יותר מחצי לידה לשיעור הפריון הכולל של נשים מוסלמיות בארץ. ההבדלים בין אוכלוסיית המשולש לאוכלוסיית הגליל קטנים יותר: על אף המחסור בנתונים לפי אזור גיאוגרפי הוצגה לראשונה חלוקה לפי גליל ומשולש בשנת 2001. הנתונים הראו ששיעור הפריון הכולל בשנה זו במשולש הגיע ל-4.2 לידות לאישה (חידר 2005), ובגליל וביישובים המערבים הוא היה 4.1 לידות לאישה.

השונות בפריון קיימת גם ברמת היישוב ותלויה בגורמים חברתיים-כלכליים וברמת הדתיות בכל יישוב. לדוגמה, הרשות המקומית באום אל-פחם מנהלת בידי התנועה האסלאמית, וגם בנצרת עלה כוחה של התנועה בשנים 1998-2002 אף שהיא עיר מעורבת של נוצרים ומוסלמים. בשני יישובים אלה לא ירדה רמת הפריון בשנים 1998-2002,

ובנצרת היא אף עלתה בהשוואה לתחילת שנות התשעים (ראו לוח 3). ממצאים אלה מחזקים את הטענה שרמת הדתיות עומדת ביחס ישר לשיעור הפרייון, ושהשפעה חיובית זו מבטלת את ההשפעה השלילית של המשתנים החברתיים-כלכליים.

לוח 3: שיעור פריון כולל ביישובים ערביים בישראל שמונים מעל 10,000 נפשות, לפי אזור

שיעור פריון כולל באזור הנגב			שיעור פריון כולל באזור הגליל			שיעור פריון כולל באזור המשולש		
1998- 2002	1990- 1994	יישוב	1998- 2002	1990- 1994	יישוב	1998- 2002	1990- 1994	יישוב
7.8	6.7	רהט	3.8	3.9	טמרה	4.5	4.5	אום אל-פחם
6.9	**	ערערה בנגב	5.7	5.9	כפר מנדא	4.2	3.8	באקה אל- גרבייה-ג'ת
9	**	תל שבע	3.7	3.6	נצרת*	3.9	3.5	טייבה
			4.2	4.5	כפר כנא*	3.4	3.6	טירה
			4.2	4.3	עראבה*	4.7	4.3	כפר קאסם
			3.8	4.2	סח'נין*	3.7	3.9	ערערה

* כולל נוצרים, רוב האוכלוסייה ביישוב מוסלמית

** אין נתונים על יישוב זה

מקור: הלמ"ס 1997; 2006

מהדיון הער בספרות בתופעת הקיפאון בשיעורי הפרייון שאפיין את האוכלוסייה המוסלמית בישראל מאמצע שנות השמונים של המאה הקודמת עד אמצע העשור הראשון של שנות האלפיים (Nahmias and Stecklov 2007), עולה המסקנה שהגורמים הכלכליים והתרבותיים שנמנו לעיל – גיל הנישואים, מאפייני שוק העבודה ואזור המגורים – אינם יכולים להסביר את התופעה בשלמותה. על כן אני מבקש לדון עתה במשתנה תרבותי נוסף, הדת. אף שאין בידי נתונים אמפיריים ברזולוציה גבוהה די הצורך כדי להדגים זאת, אני מבקש להעמיד את הסוגיה כסדר יום למחקר נוסף.

שיעורי פריון ורמת דתיות

גולדשיידר (Goldscheider 1971) הציע שלושה הסברים לקשר בין רמת דתיות לפריון: (א) זהו קשר מזויף שנעלם אם מפקחים על משתנים חברתיים וכלכליים כמו השכלה, הכנסה ומקום מגורים; (ב) הפרייון הגבוה של קבוצות דתיות הוא תוצאה של הנחיות דתיות בשאלות הקשורות להורות. לדוגמה, הפרייון הגבוה של הקתולים באמריקה הוא תוצאה של הוראות הכנסייה האוסרות שימוש באמצעי מניעה; (ג) קבוצות מיעוט שנתקלות במכשולים לאינטגרציה מלאה בחיי הרוב מבחינה כלכלית וחברתית משתמשות בהורדת

הפריון כדי שיוכלו להשתלב בחברה, ואילו קבוצות מיעוט השואפות להיפרדות עשויות להעלות את הפריון כדי להגדיל את כוחן ולשפר את מעמדן החברתי והכלכלי. מקווילן (McQuillan 2004) הרחיב את הדיון של גולדשיידר בתפקידם של מוסדות הדת באכיפת ערכי פריון וציין שלוש דרכי התערבות עיקריות: (א) החלת נורמות דתיות שמשפיעות על הפריון ישירות (כגון נוהגי שימוש באמצעי מניעה) או בעקיפין (דרך חוקים מגדריים ונורמות של חיי משפחה); (ב) מתן תגמולים חומריים וסמליים מארגוני דת רשמיים לחברי קהילה המקיימים את הנורמות הדתיות, ומנגד הטלת סנקציות על אלה שאינם מקיימים אותן; (ג) טיפוח תחושת השתייכות. בהקשר זה מציין מקווילן (שם) שכאשר קבוצה דתית שייכת לתנועה לאומית או כששורר מאבק לאומי או אתני בחברה המדוברת, מתחזק הקשר בין פריון לדתיות.

מחקרים אמפיריים אחדים עסקו בהשפעת הדתיות על הפריון בקרב קתולים ומצאו קשר חיובי בין תכיפות הביקור בכנסיות לרמת הפריון כשלא מפקחים על גורמים דמוגרפיים וחברתיים-כלכליים.² גם בקרב יהודים נמצא מתאם חיובי ומובהק בין דתיות לפריון (Newman and Ziderman 1986), אך בקרב מוסלמים מחוץ לישראל לא נמצא קשר כזה (Eltigani 2005; Kaufmann 2008). עם זאת, במחקר שנערך בבנגלדש, ש-90% מתושביה מוסלמים, נמצא שהפריון קשור לרמת הדתיות דרך תכנון המשפחה ושהשימוש באמצעי מניעה מושפע מהדתיות ברמת האזור (Amin et al. 1997). יצוין שכבר מראשית דרכו עסק האסלאם בסוגיות של תכנון המשפחה. למשל, מקובל בו שימוש באל-עזל (בעילה מופסקת) להגבלה זמנית של הילודה. כמו כן, רוב הזרמים באסלאם מאפשרים הגבלה זמנית של הילודה ואוסרים הגבלה קבועה (אל-רבאבעה 2006).

העיכוב בירידה בשיעור הפריון בקרב האוכלוסייה המוסלמית בישראל במשך שני עשורים מעלה את השאלה אם יש קשר בין תופעה זו ובין שינויים שחלו ברמת הדתיות בקרב האוכלוסייה המוסלמית בישראל מתחילת שנות השבעים. בתקופה זו עלתה רמת הדתיות הכללית בקרב מוסלמים כתוצאה מגורמים מקומיים ואזוריים גם יחד. ראשית, הגישה המחודשת לקודשי האסלאם במזרח ירושלים ובחברון עוררה התרגשות דתית, והסכסוכים הבין-דתיים שפרצו סביב החזקה ושעות התפילה באתרים המקודשים השפיעו גם הם על עומק יחסם של המוסלמים בישראל לדתם (רכס 2000). שנית, כישלון מדינות ערב במלחמת 1967 הביא לתחייה של התנועות והמפלגות האסלאמיות במדינות האזור, ואלה השפיעו רבות גם על המוסלמים בישראל. בשנות השבעים קמה בישראל התנועה האסלאמית שתפקידה לשכנע אנשים לאמץ אורח חיים דתי (אל-דעוא). בשנות השמונים הפכה התנועה לתנועה פוליטית, ועוד באותו עשור זכתה לייצוג ברשויות המקומיות. בשנת 1996 התפלגה התנועה לשניים: פלג אחד ראה את עיקר עבודתו בפעילות ציבורית מקומית ובעידוד אורח חיים דתי, והפלג האחר הוסיף לאלה את הייצוג במערכת הפוליטית

2. Mosher and Hendershot 1984; Adsera 2006; Zhang 2008

המדינית, כלומר בכנסת. גם במדינות ערב האחרות התרחש תהליך דומה, ותנועות ומפלגות אסלאמיות יוצגו במערכות הפוליטיות במדינותיהן.

אם כן, ייתכן שהעלייה ברמת הדתיות הביאה לעלייה בשיעורי הפריון, וזו קיזזה את הירידה שאמורה היתה להיגרם בגלל גורמים חברתיים וכלכליים אחרים כמו עלייה ברמת ההשכלה. הסבר זה טרם הוכח אמפירית בשל מחסור בנתונים על רמת דתיות בקרב מוסלמים בתקופה זו.

הסבר תרבותי אחר שיש לבדוק בעתיד הוא זה שהעלה גולדשיידר (Goldscheider, 1971), שהסכסוך היהודי-פלסטיני מביא לעלייה בשיעורי הפריון של ערבים מתוך שאיפה להגדיל את כוחה של הקבוצה ולשפר את מעמדה החברתי והכלכלי בישראל. אם כך הוא, ייתכן שגם עלייה זו מקזזה את הירידה שהיינו אמורים לראות.

סיכום

מאמר זה סוקר את התנודות שחלו בשיעורי הפריון בקרב האוכלוסייה המוסלמית בישראל. תנודות אלה מסתכמות לארבעה שלבים עיקריים: בשלב הראשון, שהגיע לשיאו בשנות השישים, עלה שיעור הפריון לשיא של 9.3 לידות לאישה. השלב השני נמשך עד אמצע שנות השמונים, ובו חלה ירידה ניכרת בשיעור הפריון הכללי של נשים מוסלמיות. ההסברים לירידה זו הם עלייה בגיל הנישואים, האצת תהליך הפיתוח הכלכלי, מעבר מחברה חקלאית לחברת עובדים, עלייה ברמת החיים ועלייה בהשכלה בכלל ובהשכלת נשים בפרט. השלב השלישי התאפיין ביציבות של שיעורי הפריון סביב 4.6 לידות לאישה במשך קרוב לעשרים שנה, בניגוד למגמת הירידה שנצפתה ביתר מדינות ערב. ההתייצבות בשיעורי הפריון הוסברה על ידי עלייה בשיעורי הנישואים שנגרמה חלקית כתוצאה מירידה באינפלציה וקיזזה את הירידה בפריון.

טענתי היא שעלייה ברמת הדתיות בקרב האוכלוסייה המוסלמית בישראל, שהושפעה בין היתר מעליית האסלאם הפוליטי בארץ ומחוצה לה, גרמה לעלייה בפריון, אך קוזזה בירידה שהושפעה מגורמים חברתיים-כלכליים כגון עלייה בגיל הנישואים ובאחוז הרווקות ועלייה בשיעורי ההשתתפות של נשים מוסלמיות בשוק העבודה. עוצמת השפעתם של גורמים אלה שבה להתבטא בשלב הרביעי, כשיעורי הפריון הכולל החלו לרדת מחדש. ואולם, הדיון בקשר בין רמת הדתיות ובין שיעורי הפריון זקוק למחקר נוסף ולגיבוי של ממצאים אמפיריים.

רשימת מקורות

- אטרש, עאס, 1992. "התעשייה הערבית בישראל: מבנה ענפי, תעסוקה והתהוות מפעלים", *דבעון לכלכלה* 152: 112-120.
- , 2001. *נשים ערביות בשוק העבודה*, בית ברל: המכון היהודי-ערבי.
- , 2002. *נשים ערביות בעסקים*, הרצליה: המרכז היהודי-ערבי לפיתוח כלכלי.
- איזנבך, צבי, 1978. "מגמות ושינויים בפיריון האוכלוסייה המוסלמית בישראל", עבודת דוקטור, המחלקה לדמוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- , 1989. "השינויים בפיריון האישה המוסלמית בישראל בשנים האחרונות", אהרן ליש (עורך), *הערבים בישראל: בין תחייה דתית להתעוררות לאומית*, ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, עמ' 80-96.
- אל-רבאבעה, חסין, 2006. *תחדיד אלנסל ותנזימה ביין אלעלם ולדין והגבלת הפיריון ותכנונו בין המדע לדת*, עמאן: דאר קנדיל.
- בן פורת, יורם, 1966. *כוח העבודה הערבי בישראל*, ירושלים: מכון פאלק.
- הלמ"ס, 1987. *שנתון סטטיסטי לישראל 1986*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 1989. *שנתון סטטיסטי לישראל 1988*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 1993. *שנתון סטטיסטי לישראל 1992*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 1997א. *שנתון סטטיסטי לישראל 1996*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 1997ב. פרופיל דמוגרפי-בריאותי של היישובים בישראל 1990-1994, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 1998. *שנתון סטטיסטי לישראל 1997*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 2006. *פרופיל דמוגרפי-בריאותי של היישובים בישראל 1998-2002*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 2007. *שנתון סטטיסטי לישראל 2006*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 2008. *שנתון סטטיסטי לישראל 2007*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 2009. *שנתון סטטיסטי לישראל 2008*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- , 2010. *שנתון סטטיסטי לישראל 2009*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- הלמ"ס הפלסטינית, 2008. *מפקד האוכלוסין 1995*, רמאללה: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של הרשות הפלסטינית.
- חידר, עזיז, 1991. *האוכלוסייה הערבית בכלכלת ישראל*, תל-אביב: המרכז הבינלאומי לשלום.
- (עורך), 2005. *ספר החברה הערבית בישראל (1)*, תל-אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.
- פלוג, קרנית, ניצה קסיר, וסיגל ריבון, 2000. "אבטלה והשכלה בישראל: על מחזורי עסקים, שינויים מבניים ושינויים טכנולוגיים: 1986-1998", *דבעון לכלכלה* 3: 374-416.
- רינאווי, חליל, 2003. *החברה הערבית בישראל: סדר יום אמביוולנטי*, תל אביב: המסלול האקדמי של המכללה למינהל.
- רכס, אלי, 2000. "התנועה האסלאמית בישראל וזיקתה לאסלאם הפוליטי בשטחים", רות גביון ודפנה הקר (עורכות), *השסע היהודי-ערבי בישראל: מקדאה*, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

- Adsera, Alica, 2006. "Marital Fertility and Religion in Spain: 1985 and 1999," *Population Studies* 60(2): 205–221.
- Amin, Sajeda, Ian Diamond, and Fiona Steele, 1997. "Contraception and Religiosity in Bangladesh," in Gavin W. Jones, Robert M. Douglas, John C. Caldwell and Rennie M. Dsouza (eds.), *The Continuing Demographic Transition*, Oxford: Clarendon Press, pp. 268–289.
- Basu, Alaka Malwade, and Sajeda Amin, 2000. "Conditioning Factors for Fertility Decline in Bengal: History, Language, Identity, and Openness to Innovations," *Population and Development Review* 26: 761–794.
- Dixon, Ruth, 1971. "Explaining cross-cultural variations in age at marriage and proportions never marrying," *Population Studies* 25: 215–233.
- Eltigani, E. Eltigani, 2005. "Fertility Transition in Arab Countries: A reevaluation," *Journal of Population Research* 22(2): 163–183.
- Friedlander, Dov, Zvi Eisenbach, and Calvin Goldscheider, 1979. "Modernization Patterns and Fertility Change: The Arab Population of Israel and the Israel-Administered Territories," *Population Studies* 33: 239–254.
- Goldscheider, Calvin, 1971. *Population, Modernization, and Social Structure*, Boston: Little Brown.
- Kaufmann, Eric, 2008. "Islamism Religiosity and Fertility in the Muslim world," Paper prepared for 2008 EPC conference, Barcelona.
- Khademifar, Oriya, and Jona Schellekens, 2010. "Inflation, Marriage and Fertility Stagnation among Palestinian Muslims in Israel," Working paper, Department of Sociology, The Hebrew University in Jerusalem.
- Leibenstein, Harvey, 1957. *Economic Backwardness and Economic Growth*, New York: Wiley.
- Lloyd, Cynthia, Carol Kaufman, and Paul Hewett, 2001. "The Spread of Primary Schooling in Sub-Saharan Africa: Implication for Fertility Change," *Population and Development Review* 27: 483–515.
- McQuillan, Kevin, 2004. "When does Religion Influence Fertility," *Population and Development Review* 30: 25–56.
- Mosher, William, and Gerry Hendershot, 1984. "Religion and Fertility: A replication," *Demography* 21(2): 185–191.
- Nahmias, Petra, and Guy Stecklov, 2007. "The Dynamics of Fertility amongst Palestinians in Israel from 1980 to 2000," *European Journal of population* 23: 71–99.
- Newman, Shoshana, and Adrian Ziderman, 1986. "How does Fertility Relate to Religiosity: Survey Evidence from Israel," *Sociology and Social Research* 70(2): 178–180.
- Rashad, Hoda, 2000. "Demographic Transition in Arab Countries: A New Perspective," *Journal of Population Research* 17(1): 83–101.

- Schellekens, Jona, and Zvi Eisenbach, 2002. "The Predecline Rise in Israeli Moslems Fertility," *Economic Development and Cultural Change* 50: 541–555.
- Schultz, T. Paul, 1986. "The Value and Allocation of Time in High-Income Countries: Implications for Fertility," in Kingsley Davis, Mikhail S. Bernstam and Rita Ricardo-Campbell (eds.), *Below-Replacement Fertility in Industrial Societies: Causes, Consequences, Policies*, Supplement to *Population and Development Review* 12: 87–108.
- Zhang, Li, 2008. "Religious Affiliation, Religiosity, and Male and Female Fertility," *Demographic Research* 118(8): 232–262.

חסמים ומניעים להגירה פנימית בקרב ערבים אזרחי ישראל

אחמד חליחל

מבוא

מאמר זה עוסק בהגירה פנימית של אזרחים ערבים בין יישובים בתוך ישראל. במחקרים דמוגרפיים קודמים תוארה תופעה זו כמועטה ושולית, ושררה הסכמה שהיא מאופיינת בשני דפוסים עיקריים: (א) הגירה פנימית כתוצאה מניהול אוכלוסייה של המדינה מאז 1948, ובכלל זה הגירה כפויה, פינוי ריכוזי אוכלוסייה ודחיקה של ערבים ממקומות יישוב מסוימים לאחרים; (ב) הגירת נשים הנישאות לגבר מיישוב אחר ונאלצות לעבור לגור ביישוב מגוריו מתוקף הנוהג התרבותי המקובל בחלק מהקהילות.

במאמר זה אני מבקש לבחון את הנושא אמפירית ולבדוק אם אכן שני הדפוסים הללו הם הדומיננטיים, או שמא התפתחו בשנים האחרונות דפוסי הגירה חדשים. לשם כך אני משתמש בשני מקורות של נתונים: הסקר החברתי-כלכלי שערכה אגודת הגליל בשנת 2007, שמאפשר לבחון את היקף האנשים שאינם מתגוררים ביישוב המקור שלהם ואת הסיבות לכך; ונתונים מינהליים ממרשם התושבים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן ה"למ"ס) על העתקת כתובת בין יישובים בשנים 1996-2008.

מטרת המאמר היא לתאר את היקף ההגירה הפנימית בשני הדפוסים המוכרים, להצביע על דפוסים חדשים, אם יש כאלה, ולהציע סדר יום לדיון בתופעה. בחלק הראשון אסקור את החסמים הפוליטיים, החברתיים-תרבותיים, הכלכליים והפיזיים שמונעים מהאזרחים הערבים לעבור לגור ביישובים אחרים, בחלק השני אציג את הממצאים האמפיריים של מחקרי, ובחלק השלישי אציע לרון גם במניעי ההגירה.

מודרניזציה, מסורתיות והגירה פנימית

הגירה פנימית נגרמת בדרך כלל בשל תהליכים שאפשר לכנות מודרניזטורים; בהיסטוריה החברתית מצוין העיור כאחד הגורמים הללו, שכן הוא מייצר מקומות עבודה ומרחיב את אפשרויות הדיור ואת הרשתות החברתיות. תהליך העיור של החברות המודרניות היה בעצם הגירה של צעירים רבים מאזורים כפריים חקלאיים לאזורים עירוניים תעשייתיים, ונשא בכנפיו מעבר כולל מחברה בעלת אופי חקלאי ומסורתי לחברה תעשייתית ומודרנית.

תנועות הגירה אלו והיחלשות הערכים המסורתיים הן אחד המנגנונים שגרמו לשינוי גם במבנה המשפחה.¹ הערבים בישראל, לעומת זאת, לא חוו תהליך ליניארי כזה של עיור ומודרניזציה. מצד אחד, המרכזים האורבניים של החברה הערבית נהרסו במלחמת 1948, וערים חדשות לא הוקמו מאז, ועל כן לא נרשמה כמעט הגירה של צעירים מאזורים כפריים לאזורים עירוניים.² מצד שני, הערבים נחשפו לתהליך מודרניזציה מואץ, בשולי החברה היהודית, והוא התבטא בעלייה חדה ברמת ההשכלה (אבו-עסבה 2005; Okun; and Friedlander 2005), במעבר מכלכלה חקלאית לעבודה בשכר (Rosenfeld 1964), בעלייה בהשתתפות הנשים בכוח העבודה,³ בירידה בתמותה ובירידה בפרייון (Friedlander 2002; Schellekens and Eisenbach 1979; *et al.*). כך נוצר בקרב החברה הערבית בישראל מתח תמידי בין מודרניזציה ובין מסורתיות בתוך המערך הכפרי. עם זאת, יש טוענים שתהליכי המודרניזציה המתוארים במחקר אינם אלא שינויים בפרמטרים המדירים הנראים לעין, כשלמעשה לא מתרחשים כמעט שינויים במבנה העומק הערכי של החברה, למשל במעמד האישה.⁴

כך או כך, קשה לבחון את ההגירה הפנימית בקרב הערבים בהקשרים של מודרנה ומסורתיות, עירוניות וכפריות, לנוכח מחסור בנתונים מקיפים על החסמים ועל המניעים להגירה כזאת. חסר זה בנתונים חדשים משאיר את הרושם שתופעת ההגירה הפנימית לצורכי שיפור תנאי דיור או לצורכי עבודה למשל היא נדירה, ושעיקר ההגירה הפנימית נובעת מאילוצים של ניהול אוכלוסייה, כלומר הגירה פוליטית במסגרת הסדרת מעמד היישובים, או הגירה תרבותית שמאלצת נשים רבות שנישאו לגבר מיישוב אחר לעבור ולגור ביישוב מגוריו. ההתמקדות בשני הדפוסים הללו מבוססת על ההנחה שחסמים כלכליים, תרבותיים ופוליטיים מצמצמים את היקף ההגירה הפנימית, אך מתעלמת מכך שנוצרו לאחרונה מניעים חברתיים וכלכליים שהולידו דפוסי הגירה חדשים. בהסתמך על תיאוריית ההגירה של לי (Lee 1969) אבקש להראות שבשנים האחרונות חלו שינויים ביחסי הגומלין בין הגורמים המניעים להגירה ובין החסמים המרתיעים מפניה. אפתח בתיאור החסמים כפי שהם משתקפים בספרות המחקר.

החסמים להגירה בין יישובים בקרב ערבים בישראל

התוצאה המיידית של מלחמת 1948 ושל שרטוט הקו הירוק בהסכמי רודוס היתה פיצול הקהילה הפלסטינית – שנאמדה באביב 1949 בכמיליון ו-350 אלף נפש – לארבעה חלקים (מנאע 1999):

1. Lerner 1958; Goode 1963; Inglehart 1997
2. ח'מאיסי 1990; גונן וח'מאיסי 1992; מאיר-ברודניץ 2009; 2005; Khamaisi
3. חליחל 2000; 2002; KhatTab 1992; Lewin-Epstein and Semyonov
4. אבו-בקר 2008; 2002; Abu-Baker 1995; Haj-Yahia

1. 12% מהעם הפלסטיני נותרו בתוך תחומי מדינת ישראל ונקראים גם "ערביי הפנים" או "ערביי 1948". את אלה אפשר לחלק לשתי תת-קבוצות עיקריות:⁵ הרוב הם תושבים שנשארו בכפרים המקוריים שבהם שכנו לפני המלחמה ("המקוריים"), והיתר (15%-25% מכלל הערבים אזרחי ישראל) הם תושבים שכפריהם נחרבו והם נאלצו לנדוד לכפרים אחרים ("פליטי פנים" או "עקורים פנימיים").
2. 50% מהעם הפלסטיני נותרו מחוץ לתחומי מדינת ישראל בשליטת ירדן בגדה המערבית.
3. 17% מהעם הפלסטיני נותרו מחוץ לתחומי מדינת ישראל בשליטת מצרים ברצועת עזה.
4. 21% מהעם הפלסטיני נדרו כפליטים לשאר העולם, בעיקר למדינות ערב השכנות כמו סוריה, ירדן ולבנון.

מיד לאחר הקמת מדינת ישראל הוטל ממשל צבאי על הכפרים הערביים שנשארו בשליטתה, והוא נמשך עד 1966 (Ghanem 2001). הממשל הצבאי והאיסור לנוע במרחב הביאו לצמצום הקשרים החברתיים בין היישובים הערביים ולסגנון חיים בתנועת ההגירה. לפיכך תוארה תקופה זו לא אחת כתקופת ההתבצרות של התושבים הערבים ביישוביהם.⁶ סיבות נוספות להימנעות מהגירה היו: הנתק בין הערבים אזרחי ישראל ובין הקהילות הערביות מחוץ לישראל; היצמדות לכפרים כדי לשמור על מה שנותר מהנכסים; ועוינות בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הערבית, שמנעה מעבר של ערבים ליישובים יהודיים ואף מעורבים (גונן וח'מאיסי 1992; Khamaisi 2005). לאלה יש להוסיף סיבות מעמדיות ומגדריות, למשל, הערבים שנותרו בתוך ישראל היו רובם פלאחים חסרי השכלה פורמלית, ולכן נותרו צמודים לאדמותיהם. גם ההבדלים התרבותיים ככל הנוגע למעמד האישה ולהתנהגותה המינית הרתיעו את הערבים מלעבור ליישובים יהודיים או מעורבים (ח'מאיסי 1990). מלבד אלה, היו עוד שלושה חסמים עיקריים:

החסם הראשון הוא החסם הלאומי, קרי סגירותם של היישובים היהודיים והאיבה הציבורית והמוסדית כלפי הערבים. ביישובים יהודיים שבהם הסחר והשכירות בדירות הם חופשיים, תושבים ערבים אמנם יכולים לקנות או לשכור דירה, אך עלולים להיתקל בעוינות מצד שכניהם היהודים. ביישובים קהילתיים, שבהם הקרקע שייכת למוסדות המדינה (כגון קרן קיימת לישראל) ויש בידי התושבים כוח לקבוע מי יהיו הדיירים ביישובם, נמנעת ישיבתם של ערבים בכוונה תחילה, ולעתים מתגלעים בשל כך מאבקים משפטיים ארוכים, כגון זה של משפחת קעדאן (ראו תיבון 2007). אלה מרתיעים כמובן ערבים אחרים מלנסות. החסם השני הוא חסם השיוך למקום. בעוד שהחסם הקודם משקף היעדר היצע, הרי החסם הזה משקף היעדר ביקוש. הרצון להמשיך ולהשתייך לקהילת האם בצד הצורך למנוע מסחר באדמות פרטיות תוארו במחקרים קודמים כחסמים מרכזיים שמונעים מערבים לעזוב את מקומות מגוריהם.⁷ העלות הנמוכה של הקמת בית בכפר בזכות הבעלות

5. כבהא וברזילאי 1996; כהן 2000; Al-Haj 1986.

6. Cohen 1972; Matras 1973; Rosenfeld 1976; Al-Haj 1987.

7. ח'מאיסי 1990; גונן וח'מאיסי 1992; מאיר-ברודניץ 2009; Khamaisi 2005.

על הקרקע והתמיכה מהסביבה מצד אחד, והעלות הגבוהה של המחיה בעיר היהודית מצד שני, תרמו לכך שצעירים העדיפו להישאר ביישובי המקור שלהם. כמו כן, תושבים ערבים רוצים לקבל שירותים חברתיים-תרבותיים שונים מאלו שמוענקים ביישובים יהודיים, כמו שירותי חינוך ודת מותאמים. עם זאת, אפשר לשער שצמצום עתודות הקרקע לבנייה והחרפת מצוקת הדיור צפויים לצמצם את השפעתם של הגורמים הללו ולהביא לעלייה בהגירה ליישובים אחרים (מאיר-ברודניץ 2009).

החסם השלישי הוא נגישות גיאוגרפית למקומות עבודה. כל עוד מקומות העבודה המשלבים ערבים נמצאים במרחק שמאפשר יוממות, אין להם מניע להגר. לשון אחר, המרחק הקצר בין הכפר לעיר ומערכת התחבורה הטובה מאפשרת לערבים לעבוד בעיר היהודית ולהשתמש בשירותיה בלי שיצטרכו לעבור לגור בה.

חסמים אלה היו דומיננטיים בעשורים הראשונים שלאחרי המלחמה, אך יש לבחון אמפירית אם חלו בהם שינויים. אני משער שקיימים שני דפוסים חדשים של הגירה פנימית: (א) הגירה לצורך שיפור תנאי המגורים אל יישובים ערביים, מעורבים או יהודיים שנמצאים בקרבת יישוב המקור; (ב) הגירה לשם עבודה אל יישובים שנמצאים במרחק גדול מיישוב המקור.

אחד המכשולים העיקריים שנתקלתי בהם בכואי לבדוק את השערותי היה כאמור היעדר נתונים אמפיריים חדשים ברזולוציה שתאפשר בחינה עדינה של תהליכים מתפתחים או קיימים. למציאת הנתונים האלה נעזרתי אפוא בשני בסיסי הנתונים שאפרט להלן.

בסיסי הנתונים

במחקרי השתמשתי בשני מקורות חדשים של נתונים אמפיריים: הראשון הוא הסקר החברתי-כלכלי של אגודת הגליל (האגודה הערבית הארצית למחקר ושירותי בריאות) שנערך ב-2007. הסקר הקיף 3,270 משקי בית של ערבים שהתגוררו ביישובים ערביים בישראל ובשכונות ערביות ביישובים המעורבים (להוציא את ירושלים והיישובים הדרוזיים בגולן). הממצאים המוצגים במאמר זה מתבססים על שני משתנים: שנת ההגירה וסיבת ההגירה. החיסרון העיקרי של בסיס נתונים זה הוא שאוכלוסיית הסקר אינה כוללת את ירושלים, את היישובים היהודיים ואת השכונות היהודיות ביישובים המעורבים. מאחר שבשנים האחרונות אזורים אלו הם יעד להגירת ערבים, השמטתם מאוכלוסיית הסקר אינה מאפשרת לתת תמונה שלמה על היקף ההגירה הפנימית. על כן, נתוני הסקר ישמשו אותנו לתיאור כללי של היקף ההגירה בין יישובים ערביים או מעורבים ויאפשרו להגיע להערכה כללית של הסיבות להגירה פנימית.

להשלמת התמונה אשתמש בנתונים המינהליים של הלמ"ס ממרשם התושבים של משרד הפנים בשנים 1996-2008. קובץ נתונים זה כולל רשימת תושבים שהודיעו למרשם

התושבים על שינוי מענם מיישוב אחד לאחר.⁸ על סמך רשימה זו אוכל להציג תמונה עדכנית של היקף ההגירה הפנימית ומגמותיה בעשור האחרון ולהשלים את נתוני הסקר החברתי-כלכלי של אגודת הגליל. החיסרון העיקרי של נתוני הלמ"ס הוא שהם מבוססים אך ורק על דיווח התושבים. מצד אחד, חלק ניכר מהמהגרים אינם מודיעים למרשם התושבים על שינוי בכתובתם, בייחוד אם היא זמנית, ומצד שני, חלק מהדיווחים כנראה פיקטיביים ונעשים כדי לזכות בהטבות הכרוכות במקום מגורים, כגון הטבות מס (ראו Hleihel 2006). ואף על פי כן, לצורך המחקר אניח שהרישום במשרד הפנים משקף את המציאות בקירוב ושהשילוב בין שני המקורות משרטט תמונה נאמנה של היקף ההגירה, סיבותיה, הכיוונים שלה ומגמותיה העיקריות.

ממצאים

הממצאים יוצגו להלן בשלושה לוחות. לוח 1 מבוסס על נתוני סקר אגודת הגליל ומתאר את ההשתנות המשותפת של סיבת ההגירה ותקופת ההגירה. לוח 2 מבוסס על נתוני מרשם התושבים ומתאר את הדינמיקה של ההגירה הפנימית על פי מקור ההגירה ויעד ההגירה. לוח 3 מבוסס גם הוא על נתוני מרשם התושבים ומתאר את שיעורי ההגירה הפנימית על פי יישוב היעד, מגדר וקבוצת גיל.

הגירה פנימית לפי סיבת ההגירה ותקופת ההגירה

על פי נתוני סקר אגודת הגליל המוצגים בלוח 1, כ-9.5% מבני האוכלוסייה הערבית בישראל ב-2007 דיווחו שהעתיקו את מקומות מגוריהם מהיישוב שבו גרו ב-1950 (אם נולדו עד 1950) או נולדו (אם נולדו לאחר 1950). זהו אומדן כללי לסך התושבים הערבים שעברו מיישוב ליישוב לאחר הקמת מדינת ישראל. אומדן זה אינו כולל תושבים שעברו לגור ביישוב הנוכחי לפני 1950 כמו פליטי הפנים שכפריהם נחרבו במלחמה והם נאלצו לנדוד לכפרים אחרים (כ-7.9% מהאוכלוסייה דיווחו שמקור משפחתם באחד הכפרים שנחרבו במלחמה).

הסיבה השכיחה ביותר להעתקת מקום מגורים (48%) היא נישואים. רוב רובם של המהגרים מסיבה זו (95%), ויש לומר כאן מהגרות, הן נשים שנישאו לגבר מיישוב אחר ונאלצו לעבור ליישוב מגוריו על פי מנהגי הנישואים של החברה הערבית. סיבה זו היא השכיחה ביותר לאורך כל התקופה הנבדקת, אך ניכרת עלייה חדה בהיקפה משנות השמונים של המאה הקודמת (כשני שלישים מאלה שהיגרו מטעמי נישואים עשו זאת בשנים 1980-2007), כנראה כתוצאה מהגידול באוכלוסייה ומהעלייה שנרשמה בנישואים בין-יישוביים בתקופה זו (חליחל 2010).

8. קובץ הנתונים כולל גם שינויי מען בתוך היישוב; במחקר זה לא נכללים מקרים אלה.

לוח 1: סיבת ההגירה לפי תקופה

סך הכול	תקופת ההגירה						סיבת ההגירה
	2007-2000	1999-1990	1989-1980	1979-1970	1969-1960	1959-1950	
	אחוזים מתוך סיבת הגירה						
100	16.72	30.41	21.11	17.99	8.92	4.85	סך הכול
100	17.74	34.76	9.48	10.93	9.64	17.45	עבודה
100	47.11	18.34	13.76	13.62	7.17	0.00	לימודים
100	11.68	32.99	25.90	17.57	8.31	3.55	נישואים
100	24.19	33.86	11.59	17.06	9.68	3.62	ליווי
100	15.56	11.52	8.84	30.49	17.43	16.16	בכפייה
100	4.61	76.56	14.89	3.93	0.00	0.00	שימור אזרחות
100	18.77	18.00	28.85	21.06	7.59	5.73	אחר
	אחוזים מתוך תקופת הגירה						
3.76	4.23	4.56	1.79	2.42	4.31	14.36	עבודה
2.59	8.22	1.76	1.90	2.21	2.34	0.00	לימודים
47.67	37.26	57.87	65.45	52.10	49.69	39.07	נישואים
20.54	32.53	25.03	12.34	21.32	24.39	16.80	ליווי
13.91	4.46	1.82	2.01	8.13	9.36	15.98	בכפייה
0.71	0.23	2.07	0.58	0.18	0.00	0.00	שימור אזרחות
10.83	13.08	6.90	15.92	13.64	9.91	13.77	אחר
100	100	100	100	100	100	100	סך הכול

הסיבה השנייה בשכיחותה (21%) היא ליווי, קרי הצטרפות למהגרים אחרים. כשני שלישים מהמהגרים היו ילדים בגיל 0-14 בעת ההגירה. ממצא זה מעיד על כך שחלק מההגירה היא של משפחות שלמות, ודפוס זה הולך ותופס נתח גדול יותר מכלל ההגירה בשנים האחרונות.

גם הגירה בכפייה מתבררת כשכיחה בהשוואה לשאר הסיבות (כ-14%), אך היא שכיחה יותר בשנים הראשונות להקמת המדינה (משנות החמישים עד שנות השבעים של המאה הקודמת). הגירה בכפייה קשורה בעיקר בהסדרת יישובים על ידי השלטון והעברת תושבים ליישובי קבע. בשנים הראשונות שלאחר הקמת המדינה הוסדרו בעיקר יישוביהם של הברווים בגליל, ובשנות האלפיים הוסדרו אלה של הברווים בנגב.

העתקת מקום מגורים לצורכי עבודה היא תופעה מצומצמת ביותר (פחות מ-4%). בעשור הראשון שלאחר קום המדינה היתה זו אחת הסיבות השכיחות (יותר מ-14% מסך המהגרים באותו עשור), כנראה בגלל הממשל הצבאי שהגביל תנועת תושבים ערבים בין יישובים, כך שעבודה מחוץ ליישוב חייבה אותם להעתיק את מקום מגוריהם. לאחר העשור הראשון נרשמה דעיכה בשכיחות ההגירה לצורכי עבודה, אך בשני העשורים האחרונים היא שבה ועולה.

גם העתקת מקום מגורים לצורכי לימודים אינה שכיחה (פחות מ-3%) אך נמצאת בעלייה כתוצאה מהעלייה בכיקוש להשכלה גבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית. בולטת שכיחותם של המהגרים לצורכי לימודים בעשור האחרון (בתקופה הנבדקת כמחצית ממספר

המהגרים היגרו לצורכי לימודים בתקופה הנבדקת), כנראה משום שחלק גדול מהם עדיין לומדים וטרם חזרו ליישוב המקור. יש להדגיש שהגירה לצורכי לימודים נחשבת זמנית, ומהגרים אלה מצופים להגר חזרה לכפריהם לאחר סיום הלימודים. עם זאת, אפשר להבחין שחלק ניכר מהם ממשיכים לגור ביישוב שבו בחרו בעת הלימודים. למשל, כ-28% מאלה שנמצאו ביישוב אחר לצורכי לימודים היגרו בשנים 1970-1989, וסביר להניח שעד שנת 2007 (מועד הסקר) כבר סיימו את לימודיהם.

כ-11% מאלה שהיגרו ליישוב אחר עשו זאת מסיבות אחרות. אף שאי-אפשר להסיק מנתוני הסקר מהן הסיבות האחרות הללו, אפשר לשער שרובם היגרו בשל מצוקת הדיוור השוררת בחלק מהיישובים הערביים.

התפלגות ההגירה הפנימית בשנים 1996-2008 לפי מקור ויעד, גיל ומין

לוח 2 מציג את ממצאי ההגירה הפנימית לפי מקור ההגירה ויעד ההגירה, וכן לפי גיל ומין. בשנים 1996-2008 נרשמו במרשם התושבים כ-161 אלף תנועות של שינויי כתובת של ערבים בין יישובים.⁹ את התנועות הללו אפשר לחלק לשלוש תת-קבוצות:

1. כשלושה רבעים מהתנועות הן של הגירה מיישובים ערביים, מתוכן 76.5% ליישוב ערבי אחר; 15.2% ליישוב מעורב; ו-8.2% ליישוב יהודי. ההגירה מיישוב ערבי ליישוב ערבי אחר מתאפיינת בשני דפוסים עיקריים: (א) מעבר של משפחות שלמות המתבטא במעבר של ילדים (33.4% בני 0-14, 52.6% בני 15-34, 14% בני 35 ומעלה); (ב) מעבר של נשים שכנראה נישאו לגברים מיישובים ערביים אחרים, שכן 76.4% מאלה שעברו בגיל 15-34 היו נשים. גם ההגירה מיישוב ערבי ליישוב מעורב מתאפיינת במעבר של משפחות יותר מאשר של יחידים (30.7% בני 0-14, 49.37% בני 15-34, 19.6% בני 35 ומעלה), ובמעבר של נשים יותר מגברים (57.4% נשים מתוך בני 15-34). לעומת זאת, ההגירה מיישוב ערבי ליישוב יהודי מתאפיינת בפחות משפחות (22.8% בני 0-14, 61% בני 15-34, 16.2% בני 35 ומעלה) וביותר גברים (כ-70% מבני 15 ומעלה), שכנראה באים לעיר היהודית לצורכי עבודה.

2. כ-16% מהתנועות הן של הגירה מיישובים מעורבים, מתוכן כשני שלישים ליישוב ערבי; כרבע ליישוב מעורב; והשאר, 8.4%, ליישוב יהודי. ההגירה מיישוב מעורב ליישוב ערבי מאופיינת במעבר של משפחות (32.4% בני 0-14, 47.64% בני 15-34, 19.9% בני 35 ומעלה) ושל נשים, שגם כאן נישאו כנראה לגברים שגרים ביישובים ערביים (כ-60% מבני 15-34 היו נשים). גם ההגירה מיישוב מעורב ליישוב מעורב אחר מאופיינת במעבר של משפחות (35.7% בני 0-14, 46.4% בני 15-34, 17.9% בני 35 ומעלה) ושל נשים (66% מתוך בני 15-34), ומגמה דומה נמצאה גם בהגירה מיישוב מעורב ליישוב יהודי: 26.2% בני 0-14, 50.9% בני 15-34 (53% גברים, 47% נשים), 22.9% בני 35 ומעלה.

9. כ-36 אלף מהתנועות הן תנועה שנייה או יותר של אותו אדם.

3. 8.4% מהתנועות הן של הגירה מיישובים יהודיים, מתוכן 73.6% ליישוב ערבי; 14.2% ליישוב מעורב; ו-12.1% ליישוב יהודי אחר. כמו בדפוסי ההגירה שלעיל, ההגירה ליישובים ערביים מאופיינת במעבר של משפחות (28.2% בני 0-14, 53.5% בני 15-34, 18.3% בני 35 ומעלה), אך בניגוד לדפוסים הקודמים, שיעור הגברים בני 15 ומעלה מתוכם בולט במיוחד, 66%, וכנראה מדובר בגברים שהיגרו לבדם בעבר לעיר יהודית וחזרו לגור ביישובי המקור. ההגירה מיישוב יהודי ליישוב מעורב וליישוב יהודי אחר מאופיינת במעבר של משפחות צעירות ושל גברים (כ-50% מבני 15-34 וכ-64% מבני 35 ומעלה היו גברים).

לוח 2 מאפשר לבחון גם מאילו אזורים ולאילו מרחקים עברו המהגרים. הדפוסים העיקריים שנמצאו הם:

הגירה מיישוב ערבי בגליל: רוב המהגרים שעזבו יישוב ערבי בגליל העדיפו להגר ליישובים באותו אזור, בעיקר אם ההגירה נבעה מנישואים או מהצורך לשפר את תנאי הדיור. למשל, מתוך 73 אלף תנועות הגירה שבהן המקור היה יישוב ערבי בגליל, 68.3% עברו ליישוב ערבי אחר בגליל; 17.1% עברו ליישוב מעורב בקרבת הגליל (חיפה, עכו, נצרת עילית, מעלות תרשיחא); ו-3.5% עברו ליישוב יהודי בגליל. השאר (11%) עברו ליישובים באזורים אחרים (2.7% ליישוב ערבי במשולש, 2.8% ליישובים מעורבים במרכז הארץ ולירושלים, 5% ליישוב יהודי שאינו בגליל).

הגירה מיישוב ערבי במשולש: גם רוב המהגרים שעזבו יישוב ערבי במשולש העדיפו להגר ליישובים באותו אזור, אך בעוצמה פחותה מזו שנצפתה אצל העוזבים יישוב ערבי בגליל. מתוך כ-20 אלף תנועות הגירה שבהן המקור היה יישוב ערבי במשולש, 59.6% עברו ליישוב ערבי אחר במשולש; 10% עברו ליישוב ערבי בנגב; 8.8% עברו ליישוב ערבי בגליל; 12.8% עברו ליישובים מעורבים; ו-8.3% עברו ליישוב יהודי במרכז או בדרום.

הגירה מיישוב ערבי בנגב: אף שרוב תנועות ההגירה מיישובים מוכרים בנגב (63%) עברו ליישוב ערבי אחר בנגב (מוכר או בלתי מוכר), ההגירה ליישובים אחרים מגוונת יותר: 10% עברו ליישוב ערבי באזור המשולש; 11.2% עברו לערים המעורבות לוד ורמלה; ו-11.1% עברו לעיר יהודית בדרום. לעומת זאת, רוב תנועות ההגירה מיישובים לא מוכרים עברו ליישובים ערביים בנגב (88% ליישובים מוכרים ו-4.4% ליישובים בלתי מוכרים). רוב המעברים האלה נעשו במסגרת הסדרת המגורים של הברווים ביישובים בלתי מוכרים, ובחלק ניכר מהמקרים שונה הרישום מכפר לא מוכר לכפר מוכר בלי שיתקיים מעבר בפועל, בעיקר ביישובים שהוקמו בשנים האחרונות.

הגירה מיישוב מעורב: פחות מ-26 אלף תנועות הגירה היו של מעבר מיישוב מעורב. חלק ניכר מהן היו חזרה של התושבים ליישוב ערבי (47.2% בגליל, 11% במשולש, 8.1% בנגב), והיתר ליישוב מעורב אחר (25.4%) וליישוב יהודי (8.4%).

הגירה מיישוב יהודי: 13.6 אלף תנועות היו של מעבר מיישוב יהודי. מתוכן 73.6% עברו ליישוב ערבי (41.7% בגליל, 11.9% במשולש, 20.1% בנגב), 14.2% עברו ליישוב מעורב (כמחציתם לחיפה ולתל-אביב-יפו), והשאר (12.1%) ליישוב יהודי אחר. גם כאן שמרה האוכלוסייה על מרחקים קטנים בין יישוב המקור ליישוב היעד.

לוח 2: שינוי מען בשנים 1996-2008 בקרב ערבים אזרחי ישראל לפי אזור המקור ואזור היעד

סך הכול	אזור יעד										אזור המקור																											
	יישובים יהודיים					יישובים מעורבים					יישובים פלסטינים					אזור המקור																						
	מזה:		מזה:			מזה:			מזה:		מזה:			מזה:		מזה:																						
מספרים מוחלטים (אלפים)	מסר הכול	בגליל	במרכז	בדרום	זרעה	חולות	אשדוד	נא	ספי	ישיבה	לואה ס	אל (א)	בא	שלוש	גליל	מגב (מוכר)	הגב (לא מוכר)	מספרים מוחלטים (אלפים)	מסר הכול	ירושלים	חיפה	תל-אביב יפו	עכו	מעלות תרשיחא	נצרת עילית	לוד	רמלה	בגליל	במרכז	בדרום								
122.1	4.6	1.4	2.2	8.2	0.8	1.1	3.1	1.3	2.6	1.4	3.8	1.1	15.2	2.9	19.2	12.1	42.3	76.5	16.0	25.8	2.7	3.6	2.1	8.4	7.3	6.1	0.9	0.7	1.7	3.6	3.4	1.5	25.4	1.0	7.1	11.0	47.2	66.2
72.8	4.2	0.8	3.5	8.5	0.2	5.2	2.2	4.3	1.2	5.4	1.2	19.9	0.1	0.4	2.7	68.3	71.5	1.7	2.7	4.5	5.0	1.4	10.9	6.4	2.5	1.2	0.4	2.2	5.0	6.2	0.0	24.6	0.8	2.6	26.2	34.9	64.5	
19.5	4.1	4.2	0.6	8.9	1.2	2.0	0.2	0.0	0.5	3.3	3.3	2.3	12.8	0.8	9.1	59.6	8.8	78.4	3.5	5.7	3.3	1.4	4.3	8.9	0.7	0.5	1.8	1.6	4.2	2.8	0.0	1.3	12.9	0.2	0.3	7.5	70.2	78.2
9.5	11.1	1.8	0.1	13.0	4.5	6.7	0.0	0.0	0.2	0.9	0.5	0.3	13.3	25.2	36.8	9.9	1.8	73.7	1.9	3.1	3.9	14.3	1.1	19.2	10.5	1.0	1.3	0.3	1.7	0.0	5.1	2.7	32.5	0.5	2.8	20.7	24.2	48.2
20.4	3.5	0.8	0.0	4.3	0.7	0.6	0.0	0.0	0.0	0.2	0.1	0.1	1.7	4.4	88.0	1.3	0.3	94.0	2.6	2.2	1.7	0.5	2.1	4.3	0.4	0.3	0.6	1.0	0.0	1.3	6.9	1.1	11.6	0.0	0.2	3.1	80.8	84.1
2.7	3.6	2.1	8.4	7.3	6.1	0.9	0.7	1.7	3.6	3.4	1.5	25.4	1.0	7.1	11.0	47.2	66.2	0.8	1.4	2.3	0.1	1.9	4.4	0.1	0.0	1.2	0.0	2.3	0.9	4.3	0.7	9.5	0.0	0.1	1.1	84.9	86.1	
4.2	2.1	2.3	8.6	1.9	1.9	2.6	1.2	2.4	1.9	3.7	1.2	16.8	3.0	16.7	11.9	43.0	74.6	2.2	2.0	0.8	0.6	4.9	6.4	0.6	0.1	0.0	0.5	1.0	2.4	4.0	1.4	10.0	0.0	0.0	0.9	82.6	83.5	
3.6	1.9	2.6	0.3	4.8	36.4	0.0	0.1	0.0	0.6	6.6	1.7	2.2	47.8	1.6	24.6	16.2	5.0	47.4	2.2	3.6	1.9	2.6	0.3	4.8	36.4	0.0	0.1	0.0	0.6	6.6	1.7	2.2	47.8	1.6	24.6	16.2	5.0	47.4
3.2	2.6	4.2	0.5	7.4	0.0	34.9	0.2	0.2	0.7	8.9	2.5	2.3	49.8	4.5	23.6	10.0	4.8	42.9	2.0	3.2	2.6	4.2	0.5	7.4	0.0	34.9	0.2	0.2	0.7	8.9	2.5	2.3	49.8	4.5	23.6	10.0	4.8	42.9
13.6	3.6	4.8	3.8	12.1	1.5	0.9	1.0	0.7	1.2	3.3	4.0	1.6	14.2	8.4	11.7	11.9	41.7	73.6	8.4	13.6	3.6	4.8	3.8	12.1	1.5	0.9	1.0	0.7	1.2	3.3	4.0	1.6	14.2	8.4	11.7	11.9	41.7	73.6
3.2	2.6	2.2	9.9	14.8	0.2	2.6	2.2	2.3	1.1	8.1	0.7	17.3	0.3	2.0	3.0	62.6	67.9	2.0	2.0	3.2	2.6	2.2	9.9	14.8	0.2	2.6	2.2	2.3	1.1	8.1	0.7	17.3	0.3	2.0	3.0	62.6	67.9	
3.4	2.2	14.4	2.7	19.4	3.5	2.4	0.3	0.1	0.5	9.4	3.1	2.1	21.5	4.0	10.5	26.3	18.4	4.0	4.0	3.4	2.2	14.4	2.7	19.4	3.5	2.4	0.3	0.1	0.5	9.4	3.1	2.1	21.5	4.0	10.5	26.3	18.4	59.2
7.1	4.7	1.3	1.5	7.5	1.0	0.6	0.7	0.4	1.0	1.4	2.6	1.7	9.4	14.0	16.5	9.0	43.5	83.1	9.4	7.1	4.7	1.3	1.5	7.5	1.0	0.6	0.7	0.4	1.0	1.4	2.6	1.7	9.4	14.0	16.5	9.0	43.5	83.1
161.5	6.8	3.3	3.7	13.9	3.0	3.0	4.2	1.9	3.8	3.0	6.1	2.0	27.0	4.9	26.9	19.2	69.5	120.6	4.9	161.5	6.8	3.3	3.7	13.9	3.0	3.0	4.2	1.9	3.8	3.0	6.1	2.0	27.0	4.9	26.9	19.2	69.5	120.6
4.2	2.1	2.3	8.6	1.9	1.9	2.6	1.2	2.4	1.9	3.7	1.2	16.8	3.0	16.7	11.9	43.0	74.6	3.0	3.0	4.2	2.1	2.3	8.6	1.9	1.9	2.6	1.2	2.4	1.9	3.7	1.2	16.8	3.0	16.7	11.9	43.0	74.6	

לוח 3, המבוסס אף הוא על נתוני מרשם התושבים, מתאר הגירה של אזרחים ערבים בישראל לפי מין וגיל ולפי יישובי יעד נבחרים. הנתונים בלוח מחזקים את הממצאים הקודמים, ואפשר לסכם בכמה דפוסים: (א) עיקר ההגירה ליישובים ערביים היא תוצאה של נישואי נשים (יותר מ-68% מהמהגרים הם נשים); (ב) בהגירה לכמה מהיישובים הערביים אפשר לזהות הגירה של משפחות שלמות (כמו ליישובים רינה, שפרעם או יפיע) המתבטאת בשיעור גבוה של ילדים ביחס ליישובים אחרים ובשיעור הגירה גדול ביחס לגודל היישוב; (ג) מעבר ליישובים יהודיים שיש בהם היצע גדול של תעסוקה או לימודים ונמצאים במרחק גדול מיישובים ערביים (למשל באר שבע, אילת וקריית שמונה) מאופיין בריבוי גברים; (ד) מעבר ליישובים יהודיים שנמצאים במרחק קטן מיישובים ערביים (כמו כרמיאל, טבריה ונהריה) מאופיין בריבוי משפחות ובנטייה לשכיחות גבוהה של גברים. נראה שיישובים אלה הם יעד לתושבים המבקשים לשפר את תנאי הדיור שלהם, אולי משום שביישוביהם שוררת מצוקת דיור; (ה) ההגירה ליישובים מעורבים מאופיינת גם היא בריבוי משפחות עם יתרון קל להגירה של גברים; (ו) מספר הנכנסים ליישובים מעורבים ביחס למספר התושבים הערבים המתגוררים בהם (פרט לירושלים) הוא גדול מאוד ומעיד שהמהגרים הערבים בעלי המשפחות נוטים להעדיף יישוב מעורב על פני יישוב ערבי אחר או על פני יישוב יהודי.

לוח 3: תנועות הגירה לפי יישובי יעד נבחרים, מין וגיל

סך כל התנועות	סך הכול תנועות (באלפים)	אחוז הנשים מתוך בני 18 ומעלה	אחוז הגברים מתוך בני 18 ומעלה	אחוז בני 17-0	אחוז בני 34-18	אחוז בני 35 ומעלה
סך כל התנועות	161.5	62.7	37.3	37.9	46.9	16.2
סך הנכנסים ליישובים ערביים	120.5	68.2	31.8	38.3	46.5	15.2
מזה ל: יישובים מוכרים בנגב	25.9	56.1	43.9	48.3	37.2	14.5
יפיע	3.2	69.5	30.5	37.8	44.5	17.7
כפר יאסיף	1.9	70.0	30.0	33.7	45.3	21.1
כפר כנא	1.6	77.1	22.9	32.7	54.0	13.3
רינה	4.0	64.3	35.7	41.8	37.1	21.1
ג'דידה-מכר	3.5	65.6	34.4	37.6	45.8	16.6
אום אל-פחם	2.6	75.3	24.7	33.3	53.5	13.3
נצרת	8.7	69.3	30.7	34.6	48.0	17.4
סח'נין	1.6	76.8	23.2	25.5	62.3	12.2
שפרעם	4.7	71.2	28.8	35.9	46.7	17.3
טמרה	1.9	77.8	22.2	30.5	54.2	15.4

לוח 3: תנועות הגירה לפי יישובי יעד נבחרים, מין וגיל (המשך)

סך כל התנועות (באלפים)	אחוז הנשים מתוך בני 18 ומעלה	אחוז הגברים מתוך בני 18 ומעלה	אחוז בני 17-0	אחוז בני 34-18	אחוז בני 35 ומעלה	
13.9	34.2	65.8	26.9	54.8	18.3	סך הנכנסים ליישובים יהודיים
מזה ל:						
0.7	45.5	54.5	31.9	45.7	22.4	כרמיאל
0.2	44.5	56.5	33.3	44.4	22.2	קציר-חריש
3.0	16.0	84.0	12.9	75.6	11.5	אילת
0.3	17.6	72.4	12.9	75.6	11.5	קריית שמונה
0.3	50.9	49.1	30.4	44.1	25.5	בת ים
0.4	45.2	54.8	32.8	46.6	20.6	חדרה
0.4	48.8	51.2	26.7	45.6	27.6	טבריה
2.0	39.3	60.7	34.1	50.7	15.3	באר שבע
0.6	46.8	53.2	33.4	38.5	28.1	נהריה
27.1	55.5	44.5	36.2	44.4	19.4	סך הנכנסים ליישובים מעורבים
מזה ל:						
4.2	55.4	45.6	37.0	39.0	24.0	נצרת עילית
2.0	52.0	48.0	34.7	47.1	18.2	ירושלים
6.1	54.3	45.7	31.3	46.4	22.2	חיפה
3.0	41.9	58.1	23.5	59.0	17.5	תל-אביב-יפו
3.0	66.4	33.6	43.9	42.8	13.3	לוד
3.8	57.6	42.4	36.2	44.2	19.6	עכו
3.0	64.7	35.3	44.3	40.9	14.8	רמלה

* כולל היישובים המוכרים הוותיקים והיישובים שהוכרו בעשור האחרון

החסמים והמניעים להגירה לאור הממצאים

הממצאים שהוצגו לעיל מלמדים שבשנים האחרונות חל שינוי בהיקף ובדפוסים של ההגירה הפנימית בקרב הערבים אזרחי ישראל. אך האם הוסרו החסמים שהרתיעו ערבים מלהגר? אין ספק שרוב החסמים שהוצגו במחקרים קודמים עדיין קיימים, אך לטענתי עוצמתם נחלשת כתוצאה מגורמים מניעים שהולכים ומתחזקים. את יחסי הגומלין בין החסמים למניעים אפשר לנסח בעזרת תיאוריית ההגירה של לי (Lee 1969). לפי לי, גם ביישוב המקור וגם ביישוב היעד אפשר למצוא גורמים חיוביים וגורמים שליליים,

והפוטנציאל להגירה נוצר כשהמאזן בין הגורמים החיוביים לשליליים ביעד ובמקור נוטה לטובת היעד. ההחלטה של אדם להגר תלויה במידת הידע הקיים אצלו באשר ליישוב היעד ובמידת היכולת שלו להתגבר על המכשולים העומדים בפני מימוש ההחלטה. מידת הידע על יישוב היעד תלויה על פי רוב בנגישות של המהגר הפוטנציאלי לתקשורת ובהיכרות שלו עם אנשים שהתנסו בחיים ביישוב זה. לעומת זאת, החסמים המקשים על ההגירה והקליטה הם בדרך כלל חיצוניים לאדם ודורשים התמודדות מורכבת, למשל קשיים פיזיים (המרחק בין היעד למקור); מדיניות הגירה שמקשה על הכניסה ליישוב היעד או על היציאה מיישוב המקור; קשיים תרבותיים (בייחוד אם אין ביישוב היעד אנשים מאותה תרבות); סיבות אישיות המקשות עליו לעזוב את יישוב המקור ועוד.

הנתונים שהוצגו במאמר זה מלמדים שחלק מהחסמים שהרתיעו את הערבים מלהגר ליישוב אחר נחלשו, ואזרחים רבים יותר מצליחים להתגבר עליהם. נראה שהתפתחו בשני העשורים האחרונים כמה פתרונות משפטיים שמאפשרים לערבים לרכוש אדמות ודירות ביישובים שבעבר היו חסומים בפניהם. ללא ספק, התפתחויות אלה מחלישות את החסם הלאומי המונע מערבים לרכוש אדמות או דירות ביישובים יהודיים. כמו כן, ההיכרות המתרחבת בין אזרחים ערבים לאזרחים יהודים שגרים באותו מרחב ריכך להערכתו במידת מה את התנגדותם של היהודים למגורים משותפים. גם צמצום הפער במחירי הדיור בין היישוב היהודי והמעורב ובין היישוב הערבי כתוצאה מהשינויים בדפוסי גיוס כספים ובירידה בתמיכה הסביבתית תרם להחלשה מסוימת של החסם הזה. כך אפשר למצוא ערבים שרוכשים בתים ביישובים יהודיים בפריפריה שבהם מחיר הדיור נמוך ביחס לאזור המרכז.

גם חסם השייכות למקום התרכך מעט לדעתי. למשל, תושבים ערבים החלו לעקוף את המחסור בשירותי חינוך ודת ביישובים יהודיים על ידי מגורים בעיר יהודית השוכנת סמוך ליישוב המקור (כמו נצרת עילית, כרמיאל, נהריה ובת ים), כך שהם יכולים לקבל את השירותים ביישוב הערבי. ואכן, הנתונים מלמדים שבשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת בשיעור האזרחים הערבים העוברים לגור ביישוב יהודי למרות הקשיים. אלה שהתגברו על החסמים נוטים להיות להערכתי יותר משכילים ופחות מסורתיים.

כאמור, בצד הדיון בחסמים יש לדון במניעים להגירה. למשל, מתברר שיישובים שבהם קיים שוק של קרקעות לבנייה – כמו רינה, כפר כנא ושפרעם – הם יעד להגירה של תושבים מהאזור ובעיקר מנצרת. כמו כן, המצוקה הכלכלית בפריפריה מאלצת אזרחים רבים לעבוד בערים רחוקות שאינן מאפשרות יוממות, ולעתים הם בוחרים להגר אליהן. אם כן, להלן אפרט את שלושת המניעים העיקריים להגירה כפי שהם עולים מהממצאים שלעיל: מצוקת דיור, איכות חיים ירודה ומצוקת תעסוקה.

מצוקת הדיור

בשנים האחרונות אימצו הערבים בישראל דפוסי מגורים מודרניים, כגון מגורים של המשפחה הגרעינית ביחידת דיור נפרדת, גיוס משאבים לבנייה או לרכישה של דירה

שאינם משאבי המשפחה המורחבת ושאיפה גוברת לפרטיות הפרט והמשפחה.¹⁰ ואף על פי כן, זוגות צעירים עדיין מחפשים פתרון למגורים במסגרת יישוב המגורים של הבעל (ח'מאיסי 1990; גונן וח'מאיסי 1992).

הנתונים מהסקר החברתי-כלכלי של אגודת הגליל חושפים מצוקת דיור חריפה. 54% מהמשפחות שהשתתפו בסקר הצהירו שבעשר השנים הקרובות הן יצטרכו עוד לפחות יחידת דיור אחת לבני המשפחה, אך מתוכן כ-40% לא יוכלו לממש את הצורך הזה. מצוקה זו נובעת בחלקה ממצוקה כלכלית, אך קשורה בהחלט גם לעתודות הקרקע ההולכות ואוזלות. במגבלות התרבותיות המעדיפות מגורים בסביבה משפחתית קיימות כמה דרכים למצוא דיור:¹¹ בנייה במרחב הדירה של ההורים (קומה נוספת או בחצר הבית); בנייה בחלקת אדמה פרטית בשטח המיועד לבנייה; בנייה על ידי רכישת אדמה פרטית או חכירה מהמדינה; ומגורים בבנייה רווית דירות. על כן עוצמתה של מצוקת הדיור תלויה במידת הזמינות של עתודות הקרקע לבנייה, וזו הולכת ופוחתת במהירות. נוסף על כך, המצוקה מחריפה כתוצאה משינוי דפוסי גיוס המשאבים לבניית הבית: בעבר היתה המשפחה המורחבת מקור הגיוס העיקרי, אך כיום הולך ומתרחב דפוס חדש: קבלת משכנתא. גם העזרה הטכנית של חברים ובני המשפחה המורחבת בבניית הבית גופא הולכת ומצטמצמת, וכך בכך מתפתח דפוס של בנייה בתשלום על ידי קבלני בניין (ח'מאיסי 1990; שגל ופארס 1996).

אם כן, השילוב של העדפה לגור ביחידת דיור נפרדת עם מצוקת הדיור המחריפה דוחף משפחות צעירות לחפש פתרון ביישובים אחרים, בדרך כלל במרחק קטן מיישוב המקור. פתרון זה יכול להימצא ביישוב ערבי אחר שבו קיים שוק של קרקעות פרטיות (למשל הגירה מנצרת ליפיע, רינה וכפר כנא, או מעכו לג'דידה-מכר), או ביישוב מעורב סמוך (כמו ההגירה לנצרת עילית ולחיפה), או ביישוב יהודי סמוך (כמו ההגירה לכרמיאל ולנהריה).

איכות חיים ירודה

רמת התשתיות הירודה, צפיפות הדיור הגבוהה ורמת השירותים הפיזיים והחברתיים הנמוכה ביישובים הערביים עשויות לדחוף חלק מהאזרחים לחפש מקום מגורים חלופי. נתוני דוח פני החברה מס' 1 של הלמ"ס (2008) מלמד על מצוקתם הכלכלית של הערבים ועל אי-יכולתם של חלק ניכר מבני האוכלוסייה הערבית לשפר את תנאי חייהם. 68.8% מבני 20 ומעלה הערבים חיים במשק בית שבו ההכנסה ברוטו הממוצעת לנפש היא עד 2,000 ש"ח (לעומת 31.6% בקרב החברה היהודית). מתוכם רק 26% מצליחים לכסות את הוצאותיהם (שם, לוח 1.1 ולוח 1.6). דיור חלופי יכול להימצא בשכונות חדשות צפופות פחות באותו יישוב, אך מצוקת הדיור החריפה בכמה מהיישובים מביאה לגלישה ליישובים אחרים.

10. קיפניס 1996; שגל ופארס 1996; Rosenfeld 1964.

11. ח'מאיסי 1990; גונן וח'מאיסי 1992; קיפניס 1996; שגל ופארס 1996.

למשל, חלק מההגירה מנצרת לרינה, לשפרעם או לשכונות יוקרתיות בנצרת עילית ובחיפה היא ללא ספק תוצאה מכך שחלק מתושבי נצרת חפצו לשפר את איכות החיים שלהם. גם חלק מההגירה ליישובים יהודיים כמו כרמיאל, נהריה וקציר-חריש היא כנראה תוצאה של רצון זה. כמוכן, הגירה לצורך שיפור איכות החיים דורשת משאבים כלכליים שיאפשרו להתמודד עם העלויות הגבוהות ביישוב החדש, וכן יכולת להתמודד עם חלק מהמכשולים העומדים בפני הגירה לעיר יהודית כגון המחסום התרבותי. לכן סביר להניח שאלו שנהגים כך שייכים למעמד הבינוני והגבוה ולשכבה של תושבים בעלי השכלה גבוהה.

מצוקת תעסוקה

מצוקת התעסוקה בפריפריה הישראלית בכלל וביישובים הערביים בפרט גורמת לאזרחים ערבים רבים לחפש תעסוקה במקומות מרוחקים ממקום מגוריהם. בזכות מערכת התחבורה הטובה אכן מתאפשרת להם פעמים רבות יוממות, קרי עבודה יומיومية הרחק מביתם. ולמרות זאת, לעתים מקום העבודה רחוק מדי או שהעובדים אינם מעוניינים בנסיעות ארוכות יום-יום, ולכן אומצו שלושה דפוסי הגירה חדשים: (א) הגירה שבועית של גברים צעירים ונשואים, שלנים במשך השבוע רחוק ממשפחתם ומתאחדים אתה בסופי שבוע. הנתונים שבידי אינם מאפשרים לבדוק את היקף התופעה ומאפייניה, אך נפח ההגירה לאילת, כפי שהוצג בנתונים לעיל, יכול להיות הדוגמה הבולטת בדפוס זה; (ב) הגירה של סטודנטים לעיר האוניברסיטה שלהם, שם הם משתלבים בשוק העבודה ולבסוף מקימים את משפחתם. הערים ירושלים¹² ובאר שבע הן הדוגמאות הבולטות בדפוס זה; (ג) הגירה של עובדים ערבים (בעיקר משכילים) במסגרת מדיניות ממשלתית שמכוונת אותם לעבודה במגזר הממשלתי ביישובים רחוקים. שתי הדוגמאות הבולטות הן הכוונת מורים ערבים מיישובים בצפון ללמד בכתי ספר ערביים בנגב (לרוב הם בוחרים לגור בבאר שבע); ותוכנית הייצוג ההולם של בני האוכלוסייה הערבית בשירות המדינה (לגבי תוכנית זו והנתונים שמוצגים להלן ראו נציבות שירות המדינה 2008). בשתי הדוגמאות המדינה אף מסייעת בעלויות שכר דירה ובעלויות הנסיעה, וכך מעודדת את העובדים לשכור דירה ביישוב העבודה.¹³

12. לגבי השתקעותם ומידת השתלבותם של ערבים אזרחי ישראל בירושלים ראו למשל מנאע 1997, מסרי-חרזאללה 2008; Weingrod and Manna 1998.

13. בשנת 2007 קבעה הממשלה יעד לסוף 2012, שלפחות 10% מעובדי המדינה יהיו ערבים. נציבות שירות המדינה מנסה ליישם את ההחלטה על ידי פעילות נרחבת הכוללת עידוד של האוכלוסייה הערבית להצטרף לשירות המדינה ודחיפת משרדי ממשלה להגדיל את היצע המשרות המיועדות לערבים. בשנים 2003-2008 נקלטו בשירות המדינה 1,933 עובדים ערבים, ובסוף שנת 2008 היה מספר הערבים עובדי המדינה 3,883 (שהם 6.67% מסך עובדי המדינה). מתוכם 8.6% עובדים במחוז ירושלים, 37.1% במחוז הצפון, 26.5% במחוז חיפה, 8.25% במחוז המרכז, 6.1% במחוז תל-אביב ו-3.3% במחוז הדרום.

סיכום ודיון

השייכות למקום עדיין חשובה מאוד לאזרחי ישראל הערבים ומתבטאת בהעדפה ברורה לגור ביישוב המקור ולעבוד בסביבתו. מחקרים שחקרו את התופעה הניחו שהגירה פנימית בקרב הערבים בישראל היא תופעה שולית שכוללת בעיקר הגירה כפויה והגירה של נשים שנישאות ועוברות ליישוב המגורים של הגבר. מחקרים אלה התמקדו אפוא בחסמים המקשים על האזרחים הערבים לעזוב את יישוביהם והזניחו במידה רבה את הדיון במניעים להגירה.

במאמר זה הצגתי נתונים המלמדים שתופעת ההגירה הפנימית הולכת ומתעצמת, ובעיקר ההגירה שמניעה הם התנאים ביישובים הערביים עצמם: מצוקת דיור, איכות חיים ירודה ומצוקת תעסוקה. מצוקת דיור והרצון לשפר את איכות החיים גורמים לתושבים לחפש יישוב מגורים – ערבי, מעורב או יהודי – בסביבת יישוב המקור. מצוקת התעסוקה, לעומת זאת, גורמת לתושבים לחפש דיור ביישוב רחוק שאינו מאפשר יוממות; אלה הם בדרך כלל גברים נשואים שמהגרים לעיר יהודית (למשל אילת) ללא בני משפחתם ושבים אליהם בסופי שבוע ובחגים, וכן גברים צעירים שמקימים את משפחותיהם ביישוב החדש לאחר שהשתלבו בשוק העבודה שלו, על פי רוב סטודנטים בעיר האוניברסיטה שלהם.

לנוכח חשיבותה של השייכות למקום בקרב הערבים בישראל אני משער שחלק ניכר מהמהגרים שעזבו את יישוב המקור שלהם תופסים את עזיבתם כזמנית – ביחוד אלה שעברו ליישוב יהודי או מעורב – ומקווים לחזור אליו בשלב מאוחר יותר בחייהם, למשל כשימצאו בו דיור הולם או ישתלבו בעבודה באזור. עם זאת, סביר להניח שחלק ניכר מהמהגרים הערבים משתלבים היטב ונטמעים במקום החדש, בעיקר כשבני הדור השני של המהגרים משתלבים במערכת החינוך ובמערכת החברתית ביישוב.

מאחר שקשיי העקירה, המעבר וההשתקעות ביישוב החדש דורשים משאבים כלכליים ואישיותיים ניכרים, אני מניח שהמשפחות המהגרות הן ממעמד חברתי-כלכלי בינוני-גבוה, ושההורים הם בעלי השכלה גבוהה. על כן, התרחבותו של המעמד הבינוני בקרב הערבים אזרחי ישראל צפויה לתרום להתגברותה של ההגירה הפנימית.

מידת השתלבותם והצלחתם הכלכלית של המהגרים ביישוב החדש ברור הראשון וברור השני עשויה להשפיע על פוטנציאל ההגירה בעתיד. מאחר שרוב המשתקעים יהיו כנראה ממעמד חברתי-כלכלי בינוני-גבוה, פוטנציאל ההצלחה צפוי להיות גבוה אף הוא, והצלחה זו צפויה לשנות את התדמית של ההגירה מיישובי המקור ולעודד צעירים לחפש אחר הצלחה דומה הרחק מהמצוקות שביישוביהם.

מצוקת הדיור והחרפתה בחלק מהיישובים הערביים תעלה עוד את הצורך במציאת פתרונות דיור חדשים. מאחר שהיצע הפתרונות אינו גדול, נראה שללא מדיניות ממשלתית מכוונת בנושא זה יתקשו האזרחים הערבים, בעיקר בני המעמד הנמוך, להתמודד עם המצב. מדיניות הממשלה בנושא משתנה בשנים האחרונות, ויעידו על כך תוכניות הבנייה ומוכנותה של הממשלה לדון בהקמתם של יישובים ערביים חדשים בצפון. הצעתו של שר הפנים מאיר שטרית בשנת 2007 להקים עיר ערבית חדשה בצפון והצעתו של ח"כ

ד"ר אחמד טיבי להקים יישובים קהילתיים בצפון ובדרום (הצעה שזכתה לדיון בממשלה) מבטאות אף הן שינוי במדיניות. אף שהצעות אלה טרם זכו לאישורים ולתוכניות אופרטיביות, הן מצביעות על שינוי חשוב באווירה.

הקמתם של יישובים חדשים והמשך הפיתוח של תוכניות בנייה ביישובים הערביים הקיימים עשויים לתרום להגברת ההגירה הפנימית, אך אין בכך די. נדרש כאן גם שינוי בתפיסתם של בעלי הקרקעות הפרטיות והיזמים המקומיים ועידודם למכור קרקעות או ליזום בהן בנייה להשכרה. אלה יתרמו לפתרון בעיות הדיור ולהגירה בין יישובים בעיקר אם שיווק הקרקעות יפתח לאזרחים מיישובים אחרים.

לבסוף, המשך הגידול בהגירה הפנימית של אזרחים ערבים, כפי שהשתקף בנתונים שהוצגו במאמר, צפוי להשפיע על החברה הערבית בישראל בכמה תחומים: (א) הוא עשוי לפרוץ את מעגל העיור האצור ולאפשר פיתוח מודרני אמיתי של היישובים הערביים; (ב) ירחיב דפוס המגורים שאינם על בסיס משפחתי, ואלה עשויים לשנות את מבנה המשפחה ולהגדיל את עצמאותה של המשפחה הגרעינית; (ג) השינוי במבנה המשפחה עשוי לשנות את דפוסי הבחירות לרשויות המקומיות, המבוססות היום על המשפחה המורחבת ועל החמולה. שינויים אלה ואחרים הם נושא לדיון מיוחד במחקר עתידי.

רשימת מקורות

- אבו-בקר, ח'אולה, 2008. "רווחה, מודרנה ומסורת: התמודדותן של נשים פלסטיניות בישראל עם שינויים במסגרת חייהן", מנאע עאדל (עורך), *ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה (2)*, תל-אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים, עמ' 359-384.
- אבו-עסבה, ח'אלד, 2005. "מערכת החינוך הערבית בישראל: התפתחות ותמונת מצב עכשווית", חידר עזיז (עורך), *ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה (1)*, תל-אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים, עמ' 201-221.
- גונן, עמירם, וראסם ח'מאיסי, 1992. *מגמות בתפרוסת האוכלוסייה הערבית בישראל*, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקר מדיניות.
- הלמ"ס, 2008. *דוח פני החברה מס' 1*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- חליחל, אחמד, 2000. "הגורמים המשפיעים על היקף השתתפות הנשים הערביות בישראל בכוח העבודה: הבדלים בין קבוצות דת ואזורי מגורים גיאוגרפיים", עבודת מוסמך, המחלקה ללימודי אוכלוסייה, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- , 2010. "הקשרים בין גורמים חברתיים, תרבותיים וכלכליים לבין דפוסי נישואין: נישואי קרבה, נישואי פנים וחוץ ליישוב בקרב מוסלמים בצפון ישראל", עבודת דוקטור, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- ח'מאיסי, ראסם, 1990. *תכנון ושיכון בקרב הערבים בישראל*, תל אביב: המרכז הבינלאומי לשלום במזרח התיכון.
- כבהא, מוסטפא, ורונית ברזילאי, 1996. *פליטים כארצם: פליטים פנימיים במדינת ישראל 1948-1996*, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום.

- כהן, הלל, 2000. *הנפקדים הנוכחים: הפליטים הפלסטינים בישראל מאז 1948*, ירושלים: מכון ון ליר בירושלים.
- מאיר-ברודניץ, מיכאל, 2009. "עתיד הישובים הערבים בישראל: האם סוף עידן העיור האצור?" *תכנון* 16(1): 146-156.
- מנאע, עאדל, 1997. *שוליות כפולה: פלסטינים ישראלים בירושלים*, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- (עורך), 1999. *הפלסטינים כמאה העשרים: מבט מבפנים*, ירושלים: מכון ון ליר בירושלים.
- מסרי-חרזאללה, אסמהאן, 2008. *ירושלים כיעד להגירה פנימית של צעירות פלסטיניות-ישראליות*, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, המכון ללימודים עירוניים ואזוריים באוניברסיטה העברית בירושלים ומכון ירושלים לחקר ישראל.
- נציבות שירות המדינה, 2008. *ייצוג הולם לבני האוכלוסייה הערבית, לרבות הדרוזים והצ'רקסים בשירות המדינה – דוח לשנת 2008*, אוהור ב-2 בינואר 2011 מתוך: www.civil-service.gov.il/Civil-Service/TopNavHe/Units/TichnunBakara/Reports
- קיפניס, ברוך, 1996. "שינויים נורמטיביים בדפוסי המגורים של האוכלוסייה הערבית בישראל מסוף שנות ה-70 עד ראשית שנות ה-90", *ביטחון סוציאלי* 45(1): 37-53.
- שנל, יצחק, ואמין פארס, 1996. *לקראת בנייה רוויה ביישובים הערביים בישראל*, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- תיכון, אמיר, 2007. "משפחת קעדאן החלה לבנות בית בקציר", וואלה, 14 באוגוסט, אוהור ב-2 בינואר 2011 מתוך: <http://news.walla.co.il/?w=1/1153749>
- Abu-Baker, Khawla, 2002. "‘Career Women’ or ‘Working Women’? Change versus Stability for Young Palestinian Women in Israel," *Journal of Israeli History* 21(1): 85-109.
- Al-Haj, Majid, 1986. "Adjustment Patterns of the Arab Internal Refugees in Israel," *International Migration* 24(3): 651-674.
- , 1987. *Social Change and Family Processes: Arab Communities in Shefar-A'm*, Boulder and London: Westview Press.
- Cohen, Abner, 1972. *Arab Border-Villages in Israel: a Study of Continuity and Change in Social Organization*, Manchester: Manchester University Press.
- Friedlander, Dov, Zvi Eisenbach, and Calvin Goldscheider, 1979. "Modernization Patterns and Fertility Change: The Arab Population of Israel and the Israeli-Administered Territories," *Population Studies* 33(2): 239-254.
- Ghanem, As'ad, 2001. *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948-2000: A Political Study*. New York: State University of New York Press.
- Goode, William J., 1963. *World Revolution and Family Patterns*, New York: Free Press.
- Haj-Yahia, Muhammad M., 1995. "Toward Culturally Sensitive Intervention with Arab Families in Israel," *Contemporary Family Therapy* 17(4): 429-447.

- Hleihel, S. Ahmad, 2006. "Differences in Population Estimates between an Administrative System and Census: The Case of Israel," *Mathematical Population Studies* 13: 63–82.
- Inglehart, Ronald, 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Khamaisi, Rassem, 2005. "Between Town and Village: Continuity and Change in Arab Localities in Israel," in Majid Al-Haj, Michael Saltman and Zvi Soble (eds.), *Social Critique and Commitment*, New York: University Press of America, pp. 107–122.
- Khatab, Nabil, 2002. "Ethnicity and Female Labour Market Participation: A New Look at the Palestinian Enclave in Israel," *Work, Employment and Society* 16(1): 91–110.
- Lee, Everett S., 1969. "A Theory of Migration," in John Archer Jackson (ed.), *Sociological Studies 2: Migration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lerner, Daniel, 1958. *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, New York: Free Press.
- Lewin-Epstein, Noah, and Moshe Semyonov, 1992. "Modernization and Subordination: Arab Women in the Israeli Labour-Force," *European Sociological Review* 8(1): 39–51.
- Matras, Judah, 1973. "On Changing Matchmaking, Marriage and Fertility in Israel: Some Findings, Problems and Hypotheses," *American Journal of Sociology* 79(2): 364–388.
- Okun, Barbara, and Dov Friedlander, 2005. "Educational Stratification among Arabs and Jews in Israel," *Population Studies* 59(2): 163–180.
- Rosenfeld, Henry, 1964. "From Peasantry to Wage Labour and Residual Peasantry: The Transformation of an Arab Village," in Robert A. Manners (ed.), *Process and Pattern in Culture*, Chicago: Aldine, pp. 211–234.
- , 1976. "Social and Economic Factors in Explanation of the Increased Rate of Patrilineal in the Arab Village in Israel," in Peristiany, Jean George (ed.), *Mediterranean Family Structures*, Cambridge and Cyprus: Cambridge University Press and The Social Research Center, pp. 115–136.
- Schellekens, Jona, and Zvi Eisenbach, 2002. "The Pre-Decline Rise in Israeli Moslem Fertility," *Economic Development and Cultural Change* 50(3): 541–555.
- Weingrod, Alex, and Adel Manna, 1998. "Living along the Seam: Israeli Palestinians in Jerusalem," *International Journal of Middle East Studies* 30(3): 369–386.

חלק שני: לוחות סטטיסטיים

הערות כלליות

1. מקורותיהם של לוחות הנתונים מפורטים במבוא לכל פרק. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן ה"למ"ס) היא מקור הנתונים העיקרי, ובלוחות שמקורם אינו ה"למ"ס ציינו את המקור בהערה מתחתם.
2. לוחות הנתונים מבוססים על סקרי ה"למ"ס ועל נתונים שפרסם המוסד לביטוח לאומי. לפיכך רוב ההגדרות המתוארות בכל הפרקים הן ההגדרות הרשמיות של מקורות אלה.
3. הגדרת אזור המגורים של האוכלוסייה הערבית אינה אחידה בכל הפרקים, אם כי ההבדלים קטנים. חוסר האחידות נובע מהשוני בהגדרת המשתנים של כל מקור. ההבדל העיקרי נבע מהקושי לזהות את הערבים המתגוררים ביישובים מעורבים, ומכך שיש נתונים ברמת היישוב ולא ברמת הפרט, למשל בחלק על שכר לפי יישוב. בחלק אחר, כמו נתוני העוני, המבוססים על סקר ההכנסות של ה"למ"ס, אמנם היה מפורט לאום, אך לא תמיד היתה מפורטת נפת המגורים, ולכן גם כאן הזיהוי לא היה מלא. לפיכך ההגדרה של אזור המגורים מובאת בכל פרק בנפרד.
4. בכמה מלוחות הנתונים עוגלו מספרים אחדים שבמקור אינם שלמים, והם מופיעים בצורתם השלמה לאחר העיגול. לכן אפשר שסיכומם אינו זהה לסך הכול. סך הכול התבסס כמובן על סיכום המספרים המקוריים שלפני העיגול.
5. הממצאים הנבחרים המובאים בחמשת הפרקים הראשונים מלווים בלוח או בלוחות נתונים מסכמים ובתשימיים גרפיים. הלוחות המסכמים מוספרו מ-1 עד 6 ונועדו לתאר את ההתפתחויות באוכלוסייה הערבית לפי מדדים עיקריים נבחרים בין שנת 2001 (שנת התייחסות הנתונים בספר *החברה הערבית [1]*) לשנת 2007 (שנת התייחסות הנתונים בדרך כלל בקובץ זה). התשימיים מוספרו מ-1 עד 9 ונועדו לתאר נתונים מסוימים באופן גרפי.
6. בפרק הייחודי החדש שנכלל בספר זה, העוסק בתפיסות סובייקטיביות כלפי מגוון היבטים של החיים, לא מוצגים בלוחות נתונים סטטיסטיים של האוכלוסייה היהודית, אבל אחרי הממצאים הנבחרים בפרק זה מופיע לוח נתונים השוואתי מרכזי (לוח מסכם 7) שמסכם את הנתונים של האוכלוסייה הערבית והיהודית.
7. הנתונים המובאים במקצת מהלוחות הם אומדנים בעבור האוכלוסייה הערבית בישראל. אומדנים אלו מבוססים על סקרים מדגמיים ועלולים להיות חשופים לטעויות מדגמיות ואחרות (למשל טעויות בהבנת השאלות או טעויות רישום של הסוקרים), בייחוד בהתייחס לתת-קבוצות קטנות מאוד באוכלוסייה.

פרק א: דמוגרפיה

מקור הנתונים

לצורך הפקת לוחות הנתונים התקבלו מהלמ"ס קובצי נתונים דמוגרפיים על אודות האוכלוסייה הערבית שבהם היה אפשר לזהות את האוכלוסייה הערבית שנותרה בגבולות ישראל לפני 1967. בהתאם להגדרות שלנו ניפינו את האוכלוסייה הערבית של מזרח ירושלים ושל רמת הגולן ואת אוכלוסיית היישובים הצ'רקסיים (כפר כמא וריחאנייה). ואולם, בשל מגבלות שונות¹ נופו בתוך כך גם תושבים ערבים אזרחי ישראל שהתגוררו בירושלים, בעיקר בשכונת בית צפאפה ובשכונות מזרח ירושלים. בעיה דומה עלתה בניפוי אוכלוסיית היישובים הצ'רקסיים. חלק מהתושבים ביישובים אלו הם אזרחים ערבים, והם הוצאו כאמור מהניתוח. כמו כן, הלכנונים שנכנסו לישראל בעקבות נסיגת ישראל מלבנון אף הם אינם כלולים באוכלוסייה הערבית.

פירוט הלוחות ומקורות הפקתם

לוחות הנתונים א1-א2 ו-א5 מבוססים על קובץ האוכלוסייה הערבית לאמצע שנת 2007 שהתקבל מהלמ"ס. הקובץ כולל תכונות גיאוגרפיות (שם היישוב, נפת מגורים, מחוז מגורים) ודמוגרפיות (גיל, מין, מצב משפחתי, דת).

לוח א3 מבוסס על קובץ מרכיבי גידול האוכלוסייה הערבית לשנת 2007 שהתקבל מהלמ"ס. הקובץ כולל את מרכיבי הגידול העיקריים של האוכלוסייה הערבית בישראל (לידות, פטירות והגירה בינלאומית).

לוח א4 מבוסס על קובץ רשימת היישובים לשנת 2007 שהתקבל מהלמ"ס. הקובץ כולל את תכונות היישוב, את השיוכים הגיאוגרפיים שלו ואת מעמדו המוניציפלי.

לוחות א6-א7 מבוססים על קובץ האוכלוסייה הערבית לאמצע שנת 2006 שהתקבל מהלמ"ס. הקובץ כולל תכונות גיאוגרפיות (שם היישוב, נפת מגורים, מחוז מגורים) ודמוגרפיות (גיל, מין, מצב משפחתי, דת).

לוחות א8-א10 מבוססים על קובץ הנישואין וקובץ הגירושים לשנת 2006 שהתקבלו מהלמ"ס. הקבצים כוללים נתונים מסוכמים של מקרי הנישואים והגירושים לפי יישוב המגורים, מין ודת.

1. זיהוי האוכלוסייה הערבית של מזרח ירושלים בקבצים שהתקבלו מהלמ"ס התאפשר באמצעות המשתנים סמל יישוב ודת בלבד. לכן בניפוי ערביי מזרח ירושלים לפי משתנים אלה נופו כל הערבים המתגוררים בירושלים, שחלקם נמנים עם הערבים שנותרו בגבולות ישראל לפני 1967.

לוחות א-11-12 מבוססים על קובץ הלידות לשנת 2007 שהתקבל מהלמ"ס. הקובץ כולל את נתוני הלידות לפי יישוב המגורים, גיל האם בעת הלידה, מין היילוד ודתו. לוחות א-13-14 הופקו על ידי הלמ"ס לפי בקשה מיוחדת של מכון ון ליר בירושלים, והם מבוססים על נתוני הפטירות בשנים 2004-2008 שהתקבלו בלמ"ס. לוח א-15 מבוסס על סקר כוח אדם לשנת 2007 שהלמ"ס עורכת מדי שנה.

הגדרות

אומדני האוכלוסייה הערבית: לוחות א-1-7א

1. אוכלוסייה ערבית: התושבים הערבים הקבועים המתגוררים ביישובים הערביים, היהודיים והמעורבים ומחוץ ליישובים (בעיקר ביישובים הערביים הלא מוכרים בנגב), פרט לתושבים הערבים של ירושלים ושל רמת הגולן והתושבים של היישובים הצ'רקסיים (כפר כמא וריחאנייה).
2. לאום ערבי: לפי הגדרה רשמית של הלמ"ס הוא כולל ערבים מוסלמים, ערבים נוצרים וערבים דרוזים. בקבוצת הערבים הנוצרים נכלל כל נוצרי שגר ביישוב ערבי או כל נוצרי שגר ביישוב אחר ורשום במשרד הפנים כשייך ללאום הערבי. במקרה של פרטים חסרים נכלל באוכלוסיית הערבים הנוצרים גם נוצרי שנולד במדינה ערבית או נוצרי יליד ישראל שאביו נולד במדינה ערבית.
3. אזורי המגורים של האוכלוסייה הערבית: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש, נגב ויישובים מעורבים. המיון נעשה לפי שלושה משתנים: שם היישוב, מחוז המגורים ונפת המגורים. באזור הגליל נכללו היישובים שבמחוז הצפון והיישובים שבנפת חיפה (חלק ממחוז חיפה), פרט ליישובים המעורבים; באזור המשולש נכללו היישובים שבנפת חדרה (חלק ממחוז חיפה), במחוז תל-אביב, במחוז המרכז ובמחוז ירושלים, פרט ליישובים המעורבים; באזור הנגב נכללו היישובים שבמחוז הדרום, לרבות היישובים הערביים הלא מוכרים. באזור היישובים המעורבים נכללו היישובים המעורבים תל-אביב-יפו, חיפה, עכו, רמלה, לוד, מעלות-תרשיחא, נצרת עילית ונווה שלום.
4. אוכלוסייה ממוצעת: אוכלוסייה באמצע השנה שהיא הממוצע בין האוכלוסייה בתחילת השנה ובין האוכלוסייה בסוף השנה.
5. גיל חציוני: הגיל שחצי מהאוכלוסייה מבוגרת ממנו וחצי מהאוכלוסייה צעירה ממנו.
6. גידול טבעי: מספר הלידות פחות מספר הפטירות.

תנועה טבעית: לוחות א-8-14

1. אוכלוסייה ערבית: ראו ההגדרה לעיל.
2. אזורי המגורים של האוכלוסייה הערבית: ראו ההגדרה לעיל.

3. לאום ערבי: ראו ההגדרה לעיל.
4. גיל חציוני: ראו ההגדרה לעיל.
5. לידת חי: לידה של עובר שאחרי היפרדו מהאם גילה סימני חיים.
6. תינוק: יילוד שטרם מלאה לו שנת חיים אחת.
7. שיעור פיריון סגולי: מספר הלידות לאימהות בגיל מסוים לכל 1,000 נשים באותו הגיל באוכלוסייה הממוצעת.
8. פיריון כולל: מספר הילדים הממוצע הצפוי לאישה בימי חייה. השיעור מבוסס על ההנחה שכל הנשים בדור מסוים בגילים 15-49 ילדו לפי שיעורי הפיריון הסגוליים של הנשים באוכלוסייה בשנת ההתייחסות.
9. שיעורי תמותה לפי גיל: מספר הפטירות בגיל מסוים לכל 1,000 נפשות באותו הגיל באוכלוסייה הממוצעת.
10. תוחלת חיים: מספר השנים הממוצע שאדם צפוי לחיות מגיל מסוים על בסיס שיעורי התמותה הקיימים בתקופת ההתייחסות.

משקי הבית הערביים: לוח א15

1. אוכלוסייה ערבית: משקי הבית של התושבים הקבועים הערבים בישראל, פרט למשקי הבית של התושבים הערבים של ירושלים ושל רמת הגולן.
2. לאום ערבי²: כולל מוסלמים, דרוזים ונוצרים. נוצרים שאינם גרים ביישובים ערביים נחשבו ערבים רק אם הם ילידי ישראל או שהגיעו לישראל לפני שנת 1990.
3. משק בית: קבוצת אנשים הגרים בקביעות בבית אחד, ויש להם תקציב הוצאות משותף למזון.
4. אזור מגורים של האוכלוסייה הערבית: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש, נגב ויישובים מעורבים. המיון נעשה לפי שני משתנים: נפת מגורים (מפורטת) וצורת יישוב מגורים (עירוני או כפרי). באזור הגליל נכללו מחוז הצפון ונפת חיפה, פרט לעיר חיפה; באזור המשולש נכללו נפת חדרה (חלק ממחוז חיפה) ומחוזות המרכז ותל-אביב, פרט לנפות רמלה ותל-אביב; באזור הנגב נכלל מחוז הדרום; באזור היישובים המעורבים נכללו נפות רמלה ותל-אביב והעיר חיפה. הגדרת אזור היישובים המעורבים אינה מקיפה בשל היעדר נתון מפורט על סוג יישוב (מעורב/לא מעורב) בנתוני סקר כוח אדם.
5. צפיפות דיור: מספר הנפשות הגרות במשק הבית מחולק במספר החדרים.

2. הגדרת לאום ערבי בסקר כוח אדם של הלמ"ס שונה במידה מסוימת מההגדרה שניתנה באומדני האוכלוסייה ובתנועה הטבעית של הלמ"ס עצמה. ההבדל טמון בהגדרת הנוצרים הערבים: בסקר כוח אדם נעשה זיהוי הנוצרים הערבים שאינם מתגוררים ביישובים ערביים באמצעות מקום לידה ושנת עלייה. לעומת זאת, זיהוי זה בנתוני דמוגרפיה נעשה בבדיקה פרטנית באמצעות צורת יישוב המגורים (יישוב יהודי, יישוב מעורב, אגב פירוט לפי שכונות).

ממצאים נבחרים

האוכלוסייה ומקורות הגידול

1. באמצע שנת 2007 מנתה האוכלוסייה הערבית בישראל 1,146,081 נפשות לעומת 957,108 נפשות בשנת 2001, כלומר גידול של כ-31.5% אלף נפשות בממוצע לשנה או גידול בשיעור של 3% בממוצע לשנה (ראו להלן לוח מסכם 1). שיעור גידול זה היה שונה מדת לדת ומאזור גיאוגרפי לאזור גיאוגרפי וגם שינה במקצת את ההרכב העדתי ואת הפיזור הגיאוגרפי של האוכלוסייה הערבית בשנים 2001-2007. נציין שהאוכלוסייה היהודית בישראל גדלה בשנים 2001-2007 בשיעור של 1.6% בממוצע לשנה (תוספת של 86.2 אלף נפשות בממוצע לשנה). גידול האוכלוסייה הערבית נובע כמעט כולו מגידול טבעי, אך כ-20% מגידול האוכלוסייה היהודית בשנים 2001-2008 נבע ממאזן הגירה חיובי.

2. בין שנת 2001 ל-2007 עלה חלקם של המוסלמים באוכלוסייה הערבית מ-80.5% ל-82%, ואילו חלקם של הנוצרים והדרוזים ירד מ-10.4% ו-9.1% בהתאמה ל-9.4% ו-8.6% בהתאמה. בתחום הפיזור הגיאוגרפי עלה החלק של הנגב בתקופה זו מ-12.1% ל-14%, ואילו החלק של הגליל ירד מ-56.5% ל-54.1%. החלק של היישובים המעורבים ירד מעט מ-8.5% ל-8.4%, והחלק של המשולש עלה מעט מ-23% ל-23.5%.

אוכלוסייה ויישובים ערביים

בשנת 2007 התגוררה רוב האוכלוסייה הערבית ב-112 יישובים ערביים וכ-8 יישובים מעורבים, ומעטים התגוררו ביישובים יהודיים (ראו לוח א4). כ-43.6% מהערבים התגוררו בשנת 2007 בתחומי עיריות (לעומת 81.2% מהיהודים); כ-47.6% בתחומי מועצות מקומיות (לעומת 8.5% מהיהודים); 4% בתחומי מועצות אזוריות (לעומת 10.3% מהיהודים); והשאר, 4.8%, התגוררו ביישובים הערביים הלא מוכרים (כ-30% מהתושבים הערבים בנגב גרים ביישובים לא מוכרים) (ראו לוח א4).

האוכלוסייה לפי הגיל

1. האוכלוסייה הערבית בשנת 2007 נותרה צעירה: 39.7% ממנה ילדים בשכבת הגיל 0-14, ורק 3.4% זקנים בגיל 65 ומעלה (ראו לוח א1). עם זאת, בין שנת 2001 ל-2007 האוכלוסייה הערבית הזדקנה מעט, ושיעור הזקנים בני 65 ומעלה עלה ב-0.2% (ראו להלן לוח מסכם 1). מספר הזקנים הערבים בני 65 ומעלה גדל מ-30,700 בשנת 2001 לכ-39,900 בשנת 2007. ההבדלים במבנה הגילי בשנת 2007 לפי דת ואזור מגורים נותרו כמו בשנים קודמות (ראו להלן לוח מסכם 1). המוסלמים היו הצעירים ביותר (גיל חציוני 18.2 שנים), והנוצרים היו המבוגרים ביותר (גיל חציוני 28 שנים) (ראו לוח א1). הערבים בנגב היו צעירים מאוד (גיל חציוני 12.4 שנים) (ראו לוח א2). לתיאור ההבדלים במבנה הגילי בין האוכלוסייה הערבית לאוכלוסייה היהודית בשנת 2007 ראו להלן תרשים 1.

האוכלוסייה לפי מצב משפחתי

2. 6.1% מהגברים הערבים ו-13.4% מהנשים הערביות בגיל 35-44 היו רווקים (ראו לוח א6) (לעומת 15.7% ו-15.2% בהתאמה בקרב היהודים). בולט במיוחד שיעור הרווקים הגבוה יחסית (10.7%) בקרב הגברים בגיל 35-44 ביישובים המעורבים (ראו לוח א7).

נישואים

בין 2001 ל-2006 עלה במקצת גיל הנישואים של החתנים הערבים, ונותר כמעט ללא שינוי גיל הנישואים של הכלות הערביות. גיל הנישואים החציוני של חתנים עלה מ-26 בשנת 2001 ל-26.6 בשנת 2006, ושל כלות עלה מ-21.2 ל-21.3 (ראו להלן לוח מסכם 1). לשם השוואה, גיל הנישואים החציוני של חתנים יהודים בשנת 2006 היה 28.2 שנה, ושל כלות יהודיות 25.7 שנה. מעניין לראות את הדמיון בגיל הנישואים החציוני של הנישואים הערבים בשנת 2006 בין דת לדת ובין אזור גיאוגרפי לאזור גיאוגרפי, חוץ מגיל הנישואים הנמוך של החתנים בנגב וגיל הנישואים הגבוה של הנוצרים, שהיו יוצאי דופן (ראו לוחות א9 וא10).

פריון

השינוי הדמוגרפי הגדול ביותר באוכלוסייה הערבית בין שנת 2001 ל-2007 היה הירידה בפריון. הפריון הכולל ירד מ-4.3 לידות בממוצע לאשה בשנת 2001 ל-3.5 בשנת 2007. לשם השוואה, הפריון הכולל של הנשים היהודיות עלה באותה התקופה מ-2.53 לידות בממוצע לאישה ל-2.8.

תמותה

1. בין 2001 ל-2007 ירד שיעור תמותת התינוקות הערבים מ-8.8 פטירות ל-1,000 לידות ל-7.3 (ראו להלן לוח מסכם 1), אם כי הוא עדיין גבוה בהרבה משיעור תמותת התינוקות היהודים. שיעור תמותת התינוקות היהודים ירד בתקופה זו מ-4.2 פטירות ל-1,000 לידות ל-2.8 ב-2007. נתוני הלמ"ס לשנים 1955-2000 מצביעים על ירידה הדרגתית בשיעור תמותת התינוקות הערבים מכ-60 פטירות לכל 1,000 לידות חי בתחילת שנות החמישים לכ-8.6 בשנת 2000.

2. הירידה בתמותה בקרב האוכלוסייה הערבית לאורך השנים הביאה לעלייה בתוחלת החיים של הערבים, מ-74.3 שנה בממוצע לשנים 1998-2002, ל-75.1 בממוצע לשנים 2004-2008 לגברים, ומ-77.2 ל-78.9 לנשים (ראו להלן לוח מסכם 1). לשם השוואה, תוחלת החיים של הגברים היהודים בשנת 2007 היתה 79.2 שנה בממוצע, ושל הנשים 82.8 שנה בממוצע.

משקי בית

בין 2001 ל-2007 ירד מעט גודל משק הבית הערבי ל-4.7 נפשות בממוצע (ראו להלן לוח מסכם 1). ירידה זו נראתה בכל הדתות ובכל אזורי המגורים, אך בלטה בנגב. עם זאת, ב-2007 נותרו בעינם הפערים בגודל משק הבית הערבי בין הדתות ואזורי המגורים. בולט יחסית משק הבית הגדול בנגב (6.7 נפשות בממוצע) ומשק הבית הקטן של הנוצרים (3.7 נפשות בממוצע). גודל משק הבית היהודי בשנת 2007 הגיע לכ-3.5 נפשות בממוצע, אם כי בקרב קבוצות יהודים אחדות כמו החרדים הוא כמובן גדול.

לוח מסכם 1: התפתחויות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה הערבית לפי דת: אינדיקטורים נבחרים,

2007-2001

דרוזים	נוצרים	מוסלמים	סך הכול	תקופה	אינדיקטור
86.8	99.3	771.0	957.1	2001	1. סך האוכלוסייה (אלפים)
93.1	104.4	862.6	1060.1	2004	
94.9	105.7	889.4	1090.0	2005	
98.4	108.2	939.5	1,146.1	2007	
2.1	1.4	3.4	3.0	2007-2001	2. שיעור גידול שנתי ממוצע
35.4	29.4	42.4	40.4	2001	3. אחוז ילדים בני 0-14
34.9	28.8	43.2	41.1	2004	
34.3	28.2	42.8	40.7	2005	
33.0	27.1	41.9	39.7	2007	
4.2	6.7	2.6	3.2	2001	4. אחוז מבוגרים בני 65 ומעלה
4.1	7.0	2.6	3.2	2004	
4.2	7.3	2.7	3.2	2005	
4.3	7.6	2.8	3.4	2007	
4.2	7.7	4.0	4.5	2001	5. אחוז הרווקים בקרב בני 35-44
4.2	7.7	4.8	5.3	2003	
5.7	7.8	4.8	5.3	2004	
4.2	7.7	5.6	6.1	2006	
11.1	12.4	13.3	13.0	2001	6. אחוז הרווקות בקרב בנות 35-44
11.3	12.1	13.7	13.3	2003	
11.5	11.8	13.7	13.2	2004	
12.1	11.2	13.9	13.4	2006	
25.5	28.1	25.9	26.0	2001	7. גיל הנישואים החציוני של החתנים
25.3	25.8	25.3	25.4	2003	
25.7	28.1	26.1	26.3	2004	
26.3	28.2	26.4	26.6	2006	
20.7	23.3	21.0	21.2	2001	8. גיל הנישואים החציוני של הכלות
20.1	20.7	20.2	20.2	2003	
21.5	23.0	21.6	21.7	2004	
21.4	23.1	21.1	21.3	2006	

לוח מסכם 1: התפתחויות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה הערבית לפי דת: אינדיקטורים נבחרים, 2001–2007 (המשך)

אינדיקטור	תקופה	סך הכול	מוסלמים	נוצרים	דרוזים
9. הפרייון הכולל	2001	4.3	4.7	2.6	3.1
	2004	3.9	4.3	2.2	2.7
	2005	3.7	4.0	2.2	2.6
	2007	3.5	3.8	2.2	2.5
10. שיעור תמותת התינוקות*	2001	8.8	9.4		
	2004	8.5	9.3		
	2005	8.3	8.7		
	2007	7.3	7.8		
11. תוחלת החיים של הגברים**	ממוצע 2000–1998	74.3	73.5	75.9	76.4
	ממוצע 2004–2000	74.8	74.2	76.7	76.7
	ממוצע 2006–2002	75.0	74.4	77.0	76.3
	ממוצע 2008–2004	75.1	74.4	77.6	76.4
12. תוחלת החיים של הנשים**	ממוצע 2000–1998	77.2	76.3	79.9	79.1
	ממוצע 2004–2000	78.2	77.4	80.6	80.3
	ממוצע 2006–2002	78.5	77.7	80.9	80.1
	ממוצע 2008–2004	78.9	78.2	81.3	79.9
13. ממוצע מספר הנפשות למשק בית	2001	4.9	5.2	3.9	4.5
	2004	4.8	5.0	3.8	4.4
	2005	4.8	5.0	3.6	4.5
	2006	4.7	5.0	3.6	4.4
	2007	4.7	4.9	3.7	4.4

* שיעורי תמותת התינוקות הנוצרים והדרוזים בשנים הנסקרות אינם מוצגים בלוח בגלל מיעוט המקרים.
 ** הנתונים מוצגים לקבוצות שנים ולא לשנה יחידה כדי לקבל אומדנים מהימנים בייחוד לתת-קבוצות של האוכלוסייה הערבית.

לוח מסכמ 2: התפתחויות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים: אינדיקטורים נבחרים, 2001-2007

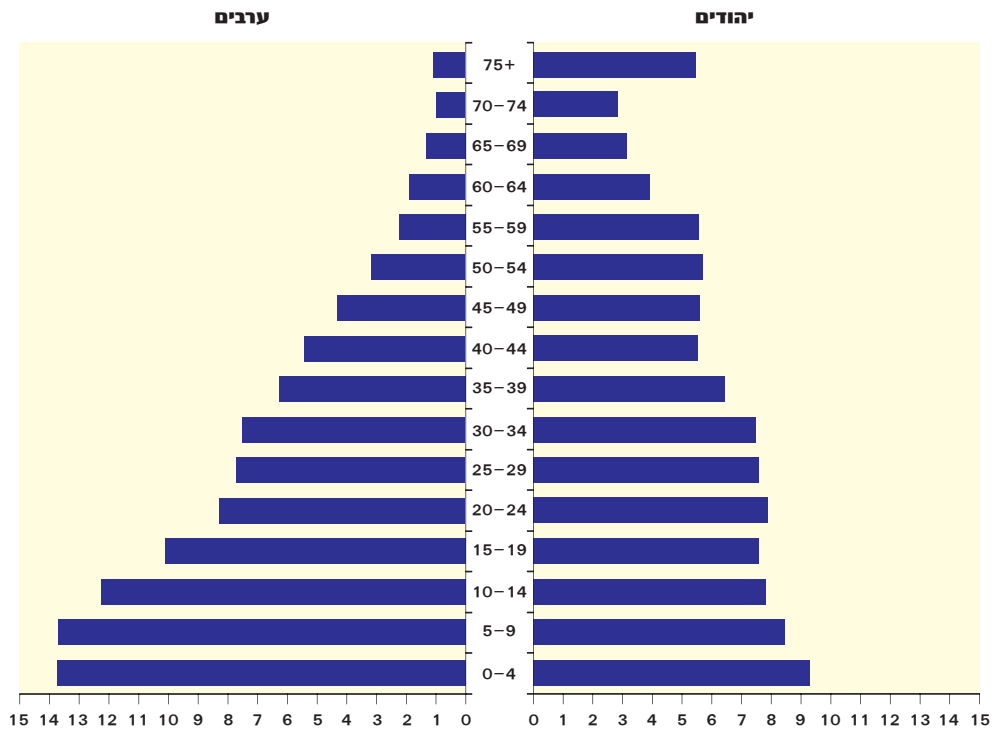
אינדיקטור	תקופה	סך הכול	גליל	משולש	נגב	יישובים מעורבים
1. סך האוכלוסייה (אלפים)	2001	957.1	541.1	219.9	115.1	81.0
	2004	1060.1	583.0	249.8	139.4	87.9
	2005	1090.0	595.5	256.6	147.1	90.8
	2007	1,146.1	619.5	269.6	160.7	96.3
2. שיעור גידול שנתי ממוצע	2007-2001	3.0	2.3	3.5	5.7	2.9
3. אחוז ילדים בני 0-14	2001	40.4	38.1	39.6	55.9	35.6
	2004	41.1	38.1	40.7	57.0	36.4
	2005	40.7	37.5	40.5	56.5	36.2
	2007	39.7	36.3	39.6	55.5	35.6
4. אחוז מבוגרים בני 65 ומעלה	2001	3.2	3.6	3.0	1.3	3.9
	2004	3.2	3.6	3.0	1.2	4.0
	2005	3.2	3.7	3.0	1.2	4.1
	2007	3.4	3.9	3.2	1.3	4.2
5. אחוז הרווקים בקרב בני 35-44	2001	4.5	3.6	4.9	2.7	9.7
	2003	5.3	4.5	6.0	3.1	10.3
	2004	5.3	4.5	6.2	1.9	10.2
	2006	6.1	5.4	7.4	2.0	10.7
6. אחוז הרווקות בקרב בנות 35-44	2001	13.0	14.2	13.0	7.9	9.6
	2003	13.3	14.4	13.3	8.6	9.5
	2004	13.2	14.4	13.3	8.8	9.5
	2006	13.4	14.4	13.6	9.7	9.9
7. גיל הנישואים החציוני של החתנים	2001	26.0	26.3	26.2	22.9	26.5
	2003	25.4	25.4	25.4	20.7	25.5
	2004	26.3	26.6	26.6	21.9	26.3
	2006	26.6	26.9	26.8	22.3	27.2
8. גיל הנישואים החציוני של הכלות	2001	21.2	21.3	21.0	20.1	21.9
	2003	20.2	20.3	20.2	20.0	20.4
	2004	21.7	21.8	21.7	20.6	22.0
	2006	21.3	21.5	21.2	20.0	22.1
9. הפרייון הכולל	2001	4.3	3.8	4.2	8.7	3.8
	2004	3.9	3.2	3.9	8.3	3.3
	2005	3.7	3.1	3.7	7.4	3.4
	2007	3.5	2.9	3.5	7.1	3.3
10. שיעור תמותת התינוקות*	2001	8.8				
	2004	8.5				
	2005	8.3				
	2007	7.3				
11. תוחלת החיים של הגברים**	ממוצע 1998-2002	74.3	76.5	74.0	70.2	70.2
	ממוצע 2000-2004	74.8	76.6	74.0	71.4	70.9
	ממוצע 2002-2006	75.0	76.5	73.9	72.2	72.1
	ממוצע 2004-2008	75.1	76.6	74.5	72.3	72.4

לוח מסכם 2: התפתחויות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים: אינדיקטורים נבחרים, 2001-2007 (המשך)

יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	תקופה	אינדיקטור
76.7	74.6	76.6	78.4	77.2	ממוצע 1998-2002	12. תוחלת החיים של הנשים**
77.3	74.5	77.1	79.4	78.2	ממוצע 2000-2004	
78.3	74.9	77.2	79.6	78.5	ממוצע 2002-2006	
79.2	76.8	77.7	79.8	78.9	ממוצע 2004-2008	
4.3	7.2	5.0	4.8	4.9	2001	13. ממוצע מספר הנפשות למשק בית
4.1	6.1	4.5	4.7	4.8	2004	
4.3	6.4	4.6	4.6	4.8	2005	
3.8	6.6	4.7	4.6	4.7	2006	
4.1	6.7	4.5	4.5	4.7	2007	

* שיעורי תמותת התינוקות באזורי המגורים ובשנים הנסקרות אינם מוצגים בלוח בגלל מיעוט המקרים.
 ** הנתונים מוצגים לקבוצות שנים ולא לשנה יחידה כדי לקבל אומדנים מהימנים ביחוד לתת-קבוצות של האוכלוסייה הערבית.

תרשים 1: התפלגות האוכלוסייה הערבית והאוכלוסייה היהודית בישראל לפי גיל, 2007 (אחוזים)

לוח א1: האוכלוסייה הערבית לפי דת, מין וגיל: ממוצע 2007

גיל	מוסלמים			סך הכול			סך הכול	
	יחס מינים ¹	נקבות	זכרים	יחס מינים ¹	נקבות	זכרים		
מספרים מוחלטים								
סך הכול	1,040	460,487	479,001	939,488	1,036	562,958	583,123	1,146,081
4--0	1,050	67,336	70,697	138,033	1,049	76,850	80,622	157,472
14--5	1,059	124,086	131,353	255,439	1,057	144,715	153,007	297,722
19--15	1,050	46,791	49,116	95,906	1,049	56,592	59,350	115,942
24--20	1,038	38,314	39,770	78,083	1,033	47,071	48,625	95,695
29--25	1,025	35,084	35,946	71,030	1,022	43,610	44,584	88,194
34--30	1,055	33,516	35,357	68,873	1,047	41,784	43,764	85,548
44--35	1,044	52,395	54,701	107,096	1,042	66,034	68,813	134,847
54--45	1,023	31,860	32,588	64,447	1,021	42,107	42,975	85,082
64--55	956	17,455	16,692	34,147	961	23,789	22,868	46,657
74--65	974	9,474	9,227	18,701	938	13,818	12,965	26,782
+75	851	4,178	3,557	7,735	842	6,592	5,552	12,143
גיל חציוני		18.3	18.1	18.2		20.3	18.9	20.1
בני 14--0	1,056	191,422	202,050	393,472	1,054	221,565	233,629	455,194
בני 19--0	1,054	238,213	251,165	489,378	1,053	278,157	292,979	571,135
בני 64--20	1,031	208,623	215,052	423,675	1,027	264,393	271,628	536,021
בני +65	936	13,652	12,784	26,435	907	20,409	18,516	38,925
יחס תלות ²		1,217				1,138		
אחוזים								
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
4--0	14.6	14.8	14.7	14.7	13.7	13.8	13.7	13.7
14--5	26.9	27.4	27.2	27.2	25.7	26.2	26.0	26.0
19--15	10.2	10.3	10.2	10.2	10.1	10.2	10.1	10.1
24--20	8.3	8.3	8.3	8.3	8.4	8.3	8.3	8.3
29--25	7.6	7.5	7.6	7.6	7.7	7.6	7.7	7.7
34--30	7.3	7.4	7.3	7.3	7.4	7.5	7.5	7.5
44--35	11.4	11.4	11.4	11.4	11.7	11.8	11.8	11.8
54--45	6.9	6.8	6.9	6.9	7.5	7.4	7.4	7.4
64--55	3.8	3.5	3.6	3.6	4.2	3.9	4.1	4.1
74--65	2.1	1.9	2.0	2.0	2.5	2.2	2.3	2.3
+75	0.9	0.7	0.8	0.8	1.2	1.0	1.1	1.1
בני 14--0	41.6	42.2	41.9	41.9	39.4	40.1	39.7	39.7
בני 19--0	51.7	52.4	52.1	52.1	49.4	50.2	49.8	49.8
בני 64--20	45.3	44.9	45.1	45.1	47.0	46.6	46.8	46.8
בני +65	3.0	2.7	2.8	2.8	3.6	3.2	3.4	3.4

דרוזים				נוצרים			
יחס מינים ¹	נקבות	זכרים	סך הכול	יחס מינים ¹	נקבות	זכרים	סך הכול
1,039	48,247	50,132	98,378	996	54,225	53,991	108,215
1,031	5,198	5,358	10,556	1,058	4,317	4,567	8,884
1,070	10,569	11,306	21,875	1,029	10,060	10,349	20,409
1,077	4,892	5,267	10,159	1,012	4,909	4,968	9,877
1,026	4,487	4,604	9,090	996	4,271	4,252	8,522
1,025	4,274	4,383	8,657	1,001	4,252	4,256	8,508
1,018	3,986	4,060	8,046	1,015	4,282	4,347	8,629
1,046	6,194	6,480	12,674	1,025	7,445	7,633	15,078
1,056	4,136	4,368	8,504	985	6,111	6,020	12,131
1,017	2,263	2,301	4,564	952	4,071	3,875	7,946
886	1,424	1,262	2,685	848	2,921	2,476	5,397
904	825	746	1,571	787	1,589	1,250	2,838
	23.1	22.7	22.9		28.3	27.7	28.0
1,057	15,767	16,664	32,430	1,037	14,377	14,916	29,292
1,062	20,659	21,931	42,589	1,031	19,286	19,883	39,169
1,034	25,340	26,194	51,534	998	30,430	30,382	60,812
893	2,249	2,007	4,256	826	4,509	3,726	8,235
	909				780		
	100.0	100.0	100.0		100.0	100.0	100.0
	10.8	10.7	10.7		8.0	8.5	8.2
	21.9	22.6	22.2		18.6	19.2	18.9
	10.1	10.5	10.3		9.1	9.2	9.1
	9.3	9.2	9.2		7.9	7.9	7.9
	8.9	8.7	8.8		7.8	7.9	7.9
	8.3	8.1	8.2		7.9	8.1	8.0
	12.8	12.9	12.9		13.7	14.1	13.9
	8.6	8.7	8.6		11.3	11.1	11.2
	4.7	4.6	4.6		7.5	7.2	7.3
	3.0	2.5	2.7		5.4	4.6	5.0
	1.7	1.5	1.6		2.9	2.3	2.6
	32.7	33.2	33.0		26.5	27.6	27.1
	42.8	43.7	43.3		35.6	36.8	36.2
	52.5	52.3	52.4		56.1	56.3	56.2
	4.7	4.0	4.3		8.3	6.9	7.6

¹ מספר זכרים לכל 1,000 נקבות.

² מספר אנשים בגילים 0-19 ו-65 ומעלה לכל 1,000 אנשים בגילים 20-64.

לוח א2: האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים¹, מין וגיל: ממוצע 2007

גיל	סך הכול				גליל				סך הכול
	סך הכול	זכרים	נקבות	יחס מינים	סך הכול	זכרים	נקבות	יחס מינים	
מספרים מוחלטים									
סך הכול	1,146,081	583,123	562,958	1,036	619,538	314,935	304,603	1,034	269,594
4--0	157,472	80,622	76,850	1,049	74,349	38,147	36,202	1,054	36,364
14--5	297,722	153,007	144,715	1,057	150,580	77,375	73,205	1,057	70,450
19--15	115,942	59,350	56,592	1,049	63,549	32,586	30,963	1,052	26,232
24--20	95,695	48,625	47,071	1,033	52,581	26,450	26,131	1,012	21,903
29--25	88,194	44,584	43,610	1,022	49,137	24,742	24,395	1,014	20,469
34--30	85,548	43,764	41,784	1,047	48,656	24,865	23,791	1,045	20,458
44--35	134,847	68,813	66,034	1,042	78,720	40,087	38,633	1,038	32,909
54--45	85,082	42,975	42,107	1,021	50,186	25,467	24,719	1,030	20,895
64--55	46,657	22,868	23,789	961	27,476	13,751	13,725	1,002	11,318
74--65	26,782	12,965	13,818	938	16,358	7,901	8,457	934	6,087
+75	12,143	5,552	6,592	842	7,950	3,564	4,386	813	2,511
גיל חציוני	20.1	18.9	20.3	21.6	21.4	21.8	20.3		20.3
בני 14--0	455,194	233,629	221,565	1,054	224,929	115,522	109,407	1,056	106,813
בני 19--0	571,135	292,979	278,157	1,053	288,477	148,108	140,370	1,055	133,045
בני 64--20	536,021	271,628	264,393	1,027	306,754	155,362	151,392	1,026	127,952
בני +65	38,925	18,516	20,409	907	24,307	11,465	12,842	893	8,597
יחס תלות ³			1,138		1,020				
אחוזים									
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
4--0	13.7	13.8	13.7	12.0	12.1	11.9	13.5		13.5
14--5	26.0	26.2	25.7	24.3	24.6	24.0	26.1		26.1
19--15	10.1	10.2	10.1	10.3	10.3	10.2	9.7		9.7
24--20	8.3	8.3	8.4	8.5	8.4	8.6	8.1		8.1
29--25	7.7	7.6	7.7	7.9	7.9	8.0	7.6		7.6
34--30	7.5	7.5	7.4	7.9	7.9	7.8	7.6		7.6
44--35	11.8	11.8	11.7	12.7	12.7	12.7	12.2		12.2
54--45	7.4	7.4	7.5	8.1	8.1	8.1	7.8		7.8
64--55	4.1	3.9	4.2	4.4	4.4	4.5	4.2		4.2
74--65	2.3	2.2	2.5	2.6	2.5	2.8	2.3		2.3
+75	1.1	1.0	1.2	1.3	1.1	1.4	0.9		0.9
בני 14--0	39.7	40.1	39.4	36.3	36.7	35.9	39.6		39.6
בני 19--0	49.8	50.2	49.4	46.6	47.0	46.1	49.4		49.4
בני 64--20	46.8	46.6	47.0	49.5	49.3	49.7	47.5		47.5
בני +65	3.4	3.2	3.6	3.9	3.6	4.2	3.2		3.2

ישובים מעורבים				נגב				משולש		
יחס מינים	נקבות	זכרים	סך הכול	יחס מינים	נקבות	זכרים	סך הכול	יחס מינים	נקבות	זכרים
1,026	47,505	48,724	96,229	1,032	79,091	81,631	160,721	1,046	131,760	137,834
1,032	5,928	6,118	12,046	1,047	16,958	17,756	34,714	1,047	17,762	18,602
1,041	10,879	11,320	22,199	1,058	26,473	28,021	54,494	1,062	34,159	36,291
1,031	4,498	4,636	9,134	1,042	8,340	8,688	17,028	1,051	12,791	13,441
1,074	3,977	4,270	8,246	1,087	6,213	6,753	12,966	1,037	10,751	11,153
1,007	3,728	3,753	7,481	1,041	5,442	5,666	11,108	1,038	10,046	10,424
1,046	3,671	3,841	7,512	995	4,472	4,450	8,922	1,077	9,850	10,608
1,061	5,959	6,321	12,280	945	5,625	5,314	10,939	1,081	15,818	17,091
1,007	4,277	4,308	8,585	886	2,871	2,545	5,416	1,041	10,240	10,655
915	2,478	2,267	4,745	829	1,705	1,414	3,119	924	5,882	5,437
887	1,506	1,337	2,843	970	759	737	1,496	966	3,096	2,991
915	606	555	1,161	1,242	233	290	523	837	1,367	1,144
	22.5	22.1	22.3		12.7	12.4	12.5		20.4	20.2
1,038	16,807	17,438	34,245	1,054	43,431	45,777	89,208	1,057	51,921	54,893
1,036	21,305	22,074	43,378	1,052	51,771	54,464	106,235	1,056	64,712	68,334
1,028	24,089	24,759	48,848	993	26,328	26,141	52,468	1,044	62,585	65,367
895	2,112	1,891	4,003	1,034	992	1,026	2,018	926	4,463	4,134
	970				2,063				1,107	
	100.0	100.0	100.0		100.0	100.0	100.0		100.0	100.0
	12.5	12.6	12.5		21.4	21.8	21.6		13.5	13.5
	22.9	23.2	23.1		33.5	34.3	33.9		25.9	26.3
	9.5	9.5	9.5		10.5	10.6	10.6		9.7	9.8
	8.4	8.8	8.6		7.9	8.3	8.1		8.2	8.1
	7.8	7.7	7.8		6.9	6.9	6.9		7.6	7.6
	7.7	7.9	7.8		5.7	5.5	5.6		7.5	7.7
	12.5	13.0	12.8		7.1	6.5	6.8		12.0	12.4
	9.0	8.8	8.9		3.6	3.1	3.4		7.8	7.7
	5.2	4.7	4.9		2.2	1.7	1.9		4.5	3.9
	3.2	2.7	3.0		1.0	0.9	0.9		2.3	2.2
	1.3	1.1	1.2		0.3	0.4	0.3		1.0	0.8
	35.4	35.8	35.6		54.9	56.1	55.5		39.4	39.8
	44.8	45.3	45.1		65.5	66.7	66.1		49.1	49.6
	50.7	50.8	50.8		33.3	32.0	32.6		47.5	47.4
	4.4	3.9	4.2		1.3	1.3	1.3		3.4	3.0

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² מספר זכרים לכל 1,000 נקבות.

³ מספר אנשים בגילים 0-19 ו-65 ומעלה לכל 1,000 אנשים בגילים 20-64.

לוח א3: מקורות גידול האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים ודת: 2007

אוכלוסייה בסוף השנה	סך כל הגידול ¹	גידול טבעי	אוכלוסייה בתחילת השנה	דת ואזור מגורים
מספרים מוחלטים				
1,159,656	27,150	27,355	1,132,506	סך הכול דת:
951,722	24,468	24,336	927,254	מוסלמים
108,760	1,090	1,263	107,670	נוצרים
99,174	1,592	1,756	97,582	דרוזים
אזור מגורים²:				
625,753	12,432	12,366	613,321	גליל
272,139	5,090	6,224	267,049	משולש
164,189	6,936	6,699	157,253	נגב
97,575	2,692	2,066	94,883	יישובים מעורבים

¹ סך הגידול של האוכלוסייה הערבית גבוה במעט מסך גידולה הטבעי בגלל מאזן הגירה חיובי. מאזן ההגירה אינו מוצג בלוח.
² ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח א4: יישובים ערביים ומעורבים והאוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים ומעמד מוניציפלי: סוף 2007

מועצות אזוריות	מועצות מקומיות	עיריות	סך הכול	אזור מגורים ¹
יישובים ערביים ומעורבים				
42	59	19	120	סך הכול²
27	42	6	75	גליל
7	11	5	23	משולש
7	6	1	14	נגב
1	-	7	8	יישובים מעורבים
האוכלוסייה הערבית				
46,339	552,312	505,949	1,159,656	סך הכול³
36,772	374,180	209,190	625,753	גליל
6,223	113,531	152,154	272,139	משולש
3,240	64,601	47,134	164,189	נגב
104	-	97,471	97,575	יישובים מעורבים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² לא כולל יישובים מעורבים.

³ סך האוכלוסייה הערבית כולל גם חלק האוכלוסייה (כ-55,000) שמתגורר ביישובים בלא מעמד מוניציפלי, בעיקר יישובים ערביים לא מוכרים בנגב.

**לוח 5א: האוכלוסייה הערבית לפי יישובים המונים לפחות 2,000 תושבים ערבים
(בסדר אלפביתי): סוף 2007**

סמל יישוב	שם יישוב	מספר תושבים	אחוז בני 14--0	אחוז בני 18--0	אחוז בני +65	יחס מינים ¹	יחס תלות ²	גיל חציוני
472	אבו-גוש	5,853	36.4	44.4	4.1	1,010	679	22.0
473	אבו-סנאן	11,604	33.9	42.1	4.2	1,035	617	22.8
652	אבטין	2,245	41.2	50.4	2.6	997	781	18.1
2710	אום אל-פחם	42,701	41.7	49.4	2.7	1,043	800	18.6
478	אכסאל	11,686	39.7	48.0	2.5	1,081	731	20.1
529	אעבלין	10,973	35.3	43.7	3.5	997	635	22.3
6000	באקה--ג'ת ³	31,978	38.2	46.2	3.5	1,055	716	20.9
482	בועיינה--מוג'ידאת	7,872	39.2	48.7	2.2	1,060	707	18.7
998	ביר אל-מכסור	7,339	40.0	48.6	2.8	1,023	747	18.7
480	בית ג'ן	10,231	32.4	41.5	5.5	978	610	23.0
1326	בסמ"ה ⁴	7,838	51.3	58.3	2.1	1,041	1,149	8.9
944	בסמת טבעון	6,372	38.0	45.7	3.6	990	714	21.2
1292	ג'דיידה--מכר	17,749	36.2	44.3	3.7	1,028	665	21.9
485	ג'ולס	5,399	31.6	40.9	5.3	1,028	584	23.4
627	גלג'וליה	7,894	43.1	51.5	2.6	1,059	842	17.8
541	ג'סר א-זרקא	11,520	42.2	50.9	1.6	1,000	779	18.0
487	ג'ש	2,679	29.5	35.8	10.1	1,009	655	27.8
489	דבורייה	8,590	37.3	45.7	4.5	1,061	721	21.6
492	דיר חנא	8,682	36.1	44.7	3.8	1,025	663	21.6
1290	זמר ⁵	5,268	37.3	45.5	3.7	1,030	695	21.1
975	זרזיר	6,525	40.3	49.3	2.8	1,038	756	18.5
1303	חורה	10,265	50.7	59.2	1.7	1,016	1,101	8.9
496	חורפיש	5,276	34.5	42.8	4.4	1,011	636	22.4
4000	חיפה	26,132	26.4	33.8	6.4	1,009	488	27.4
962	טובא--זנגרייה	5,358	38.2	46.4	2.4	1,011	683	20.6
498	טורעאן	11,506	38.9	47.6	3.5	1,036	737	20.3
2730	טייבה	34,240	38.5	46.1	3.8	1,033	734	21.1
2720	טירה	21,246	35.3	43.7	4.2	1,021	654	22.2
8900	טמרה	26,872	37.7	45.9	3.3	1,037	695	21.2
1295	יאנוח--ג'ת	5,318	35.9	43.9	3.2	1,010	642	21.8
499	יפיע	16,987	34.7	43.2	3.8	1,018	627	22.2
502	ירכא	12,839	37.2	45.8	3.5	1,050	687	21.0
504	כאבול	9,701	37.7	46.2	2.8	1,023	679	20.9

**לוח 5א: האוכלוסייה הערבית לפי יישובים המונים לפחות 2,000 תושבים ערבים
(בסדר אלפביתי): סוף 2007 (המשך)**

גיל חציוני	יחס תלות ²	יחס מינים ¹	אחוז בני +65	אחוז בני 18--0	אחוז בני 14--0	מספר תושבים	שם יישוב	סמל יישוב
22.8	662	1,031	4.8	42.4	35.1	2,855	כאוכב אבו-אל-היג'א	505
8.6	1,189	973	1.3	61.8	53.0	10,499	כסיפה	1059
20.2	732	1,004	3.6	47.3	38.7	6,852	כסרא--סמיע	1296
17.6	821	1,022	2.4	51.8	42.6	4,105	כעבייה--טבאש--חג'אג'רה	978
15.9	1,012	1,042	2.5	55.8	47.8	2,672	כפר ברא	633
25.7	569	1,021	5.3	39.4	31.0	8,421	כפר יאסיף	507
18.9	739	1,031	3.0	48.4	39.5	18,203	כפר כנא	509
17.4	840	1,102	2.5	52.6	43.1	15,440	כפר מנדא	510
18.4	771	1,080	2.3	49.7	41.2	2,332	כפר מצר	512
18.1	805	1,059	2.7	50.6	41.9	17,864	כפר קאסם	634
21.5	657	1,040	3.3	44.9	36.3	14,586	כפר קרע	654
15.8	999	1,018	1.9	55.8	48.1	16,018	לוד	7000
15.7	1,005	997	1.9	56.1	48.3	8,687	לקיה	1060
21.7	623	1,048	3.6	43.8	34.8	19,095	מגאר	481
17.9	831	1,025	2.2	50.6	43.2	3,128	מוקיבלה	635
22.5	552	1,063	5.0	41.5	30.6	3,416	מזרעה	517
30.6	625	1,004	11.3	33.9	27.2	2,685	מעיליא	518
18.6	789	1,006	2.8	49.3	41.3	11,954	מעלה עירון (טלעת עארה) ⁶	1327
25.1	633	995	5.6	40.7	33.2	4,562	מעלות--תרשיחא	1063
18.6	745	1,057	2.9	49.2	39.7	6,966	משהד	520
18.3	780	1,023	2.8	50.1	41.0	10,428	נחף	522
22.6	696	1,001	5.5	43.2	35.5	65,007	נצרת	7300
25.4	600	969	3.5	41.1	34.0	5,844	נצרת עילית	1061
21.5	619	1,036	3.2	44.3	35.1	3,609	סאג'ור	525
21.3	619	1,029	3.0	45.0	35.2	2,445	סולם	526
21.4	673	1,089	3.3	45.2	36.9	24,987	סח'נין	7500
8.9	1,082	964	1.2	57.3	50.7	2,060	סלמה	1245
16.7	905	1,085	2.1	54.4	45.4	2,601	עוזייר	528
25.7	560	1,074	5.6	38.4	30.3	4,571	עילבון	530
18.5	753	1,024	2.6	49.5	40.4	6,699	עילוט	511
20.1	720	1,024	2.8	47.8	39.1	10,921	עין מאהל	532
16.7	930	1,075	2.4	53.9	45.8	2,003	עין נקובא	521

**לוח א5: האוכלוסייה הערבית לפי יישובים המונים לפחות 2,000 תושבים ערבים
(בסדר אלפביתי): סוף 2007 (המשך)**

סמל יישוב	שם יישוב	מספר תושבים	אחוז בני 14--0	אחוז בני 18--0	אחוז בני +65	יחס מינים ¹	יחס תלות ²	גיל חציוני
494	דאלית אל-כרמל--עספיא ³	24,498	28.8	36.3	5.3	1,045	517	26.5
7600	עכו	12,639	34.7	43.6	4.4	978	641	22.1
531	עראבה	20,312	40.0	48.5	3.1	1,022	758	18.9
637	ערערה ⁷	16,143	37.4	45.0	4.0	1,041	708	21.8
1192	ערערה בנגב	12,743	50.7	61.2	1.3	1,017	1,082	8.9
537	פורידיס	10,373	36.1	44.1	3.1	1,024	643	21.7
535	פסוטה	2,928	26.8	34.6	8.3	1,037	542	27.8
536	פקיעין (בוקיעה)	5,116	30.7	38.5	6.2	1,043	584	25.6
638	קלנסווה	17,566	41.2	49.8	2.7	1,060	783	18.4
543	ראמה	7,538	29.8	38.4	7.6	988	598	26.1
1161	רהט	41,315	53.8	62.7	1.5	1,015	1,237	8.5
542	רינה	16,480	33.4	43.2	3.5	1,035	586	22.3
8500	רמלה	14,390	41.7	49.3	3.0	1,088	806	18.5
913	שבלי--אום אל-גנם	5,024	39.2	46.6	3.3	1,025	738	21.0
1286	שגב-שלום	6,660	51.9	61.0	1.4	985	1,143	8.8
516	שאגור ^{3,8}	29,536	38.6	46.9	3.3	1,046	724	20.6
658	שייח' דנון	2,355	38.4	46.9	3.1	997	710	20.8
538	שעב	5,976	36.7	46.6	3.2	1,020	664	20.7
8800	שפרעם	33,618	34.8	42.6	4.4	1,010	646	23.0
5000	תל-אביב--יפו	16,540	34.6	41.4	3.6	1,072	619	22.7
1054	תל שבע	13,783	54.2	63.6	1.5	996	1,253	8.5

¹ מספר זכרים לכל 1,000 נקבות.

² מספר אנשים בגילים 0--14 ו-14--65 ומעלה לכל 1,000 אנשים בגילים 15--64.

³ לאחר איחוד הרשויות המקומיות שבוצע בסוף שנת 2003 בהתאם להחלטת הממשלה.

⁴ כולל את היישובים ברטעה, מועאווייה, עין אל-סלה.

⁵ כולל את היישובים ימא, מרג'ה, אבת'אן, ביר אל-סכה.

⁶ כולל את היישובים זלפה, מוצמוץ, משרפה, סאלם, ביאדה.

⁷ כולל את היישוב עארה.

⁸ כולל את היישובים מג'ד אל-כרום, דיר אל-אסד, בענה.

**לוח א6: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי דת, מצב משפחתי, מין וגיל:
ממוצע 2006**

יחס מינים ¹	נקבות					זכרים					גיל
	אחוז רווקות	לא רווקות		רווקות	סך הכול	אחוז רווקים	לא רווקים		רווקים	סך הכול	
		נשואות	סך הכול				נשואים	סך הכול			
											סך הכול
1,276	30.4	203,651	229,829	100,582	330,411	37.9	204,422	210,041	128,347	338,388	סך הכול
1,132	91.8	4,414	4,463	49,780	54,243	99.6	220	221	56,359	56,579	19--15
2,022	43.9	24,953	25,642	20,082	45,724	85.6	6,636	6,814	40,603	47,417	24--20
2,368	18.6	34,416	35,670	8,127	43,797	42.9	25,101	25,661	19,241	44,902	29--25
893	18.4	31,956	33,322	7,496	40,818	15.6	35,576	36,208	6,695	42,903	34--30
474	13.4	52,058	55,300	8,571	63,871	6.1	61,327	62,435	4,062	66,497	44--35
203	9.5	31,896	36,129	3,799	39,928	1.9	38,968	39,786	773	40,559	54--45
193	7.1	15,865	20,942	1,595	22,537	1.4	21,049	21,633	308	21,941	64--55
271	5.8	8,095	18,362	1,133	19,495	1.7	15,546	17,285	307	17,592	+65
											מוסלמים
1,286	30.5	160,437	180,468	79,357	259,825	38.1	161,095	165,494	102,053	267,547	סך הכול
1,141	91.1	3,939	3,980	40,670	44,650	99.6	198	198	46,422	46,620	19--15
2,135	41.2	21,249	21,834	15,328	37,161	84.6	5,810	5,948	32,730	38,678	24--20
2,375	17.1	28,115	29,202	6,025	35,227	39.6	21,369	21,839	14,311	36,150	29--25
787	18.4	25,544	26,725	6,017	32,742	13.6	29,513	30,058	4,737	34,795	34--30
422	13.9	40,704	43,459	7,018	50,477	5.6	48,719	49,670	2,964	52,634	44--35
178	9.3	23,842	27,292	2,792	30,084	1.6	29,374	30,052	497	30,549	54--45
194	5.9	11,632	15,552	984	16,535	1.2	15,407	15,873	191	16,064	64--55
387	4.1	5,413	12,426	525	12,951	1.7	10,707	11,856	203	12,059	+65
											נוצרים
1,207	29.8	23,597	27,401	11,621	39,021	37.5	23,585	24,303	14,027	38,330	סך הכול
1,032	98.2	86	86	4,717	4,803	100.0	1	1	4,866	4,867	19--15
1,420	68.5	1,302	1,314	2,855	4,169	96.9	114	114	4,055	4,169	24--20
2,950	23.5	3,235	3,285	1,012	4,297	66.8	1,362	1,367	2,984	4,351	29--25
1,904	14.2	3,533	3,628	598	4,226	27.6	3,060	3,093	1,139	4,232	34--30
762	11.2	6,310	6,555	825	7,380	7.7	6,814	6,930	629	7,559	44--35
283	10.9	4,814	5,234	643	5,877	2.9	5,567	5,664	182	5,846	54--45
219	11.7	2,664	3,447	455	3,901	2.4	3,532	3,616	100	3,715	64--55
141	11.8	1,656	3,854	517	4,370	2.1	3,137	3,520	73	3,593	+65
											דרוזים
1,277	30.4	19,617	21,960	9,605	31,565	37.7	19,742	20,244	12,267	32,511	סך הכול
1,154	91.7	389	398	4,394	4,791	99.6	22	22	5,071	5,093	19--15
2,010	43.2	2,402	2,495	1,900	4,394	80.5	713	752	3,819	4,570	24--20
1,786	25.5	3,067	3,183	1,090	4,273	43.4	2,371	2,455	1,947	4,402	29--25
930	22.9	2,879	2,969	882	3,851	17.2	3,003	3,057	820	3,877	34--30
645	12.1	5,045	5,287	728	6,014	4.2	5,794	5,836	470	6,305	44--35
258	9.2	3,241	3,603	364	3,967	1.8	4,028	4,070	94	4,164	54--45
111	7.5	1,570	1,944	157	2,101	0.9	2,110	2,144	18	2,162	64--55
333	4.2	1,026	2,083	92	2,174	1.6	1,703	1,909	31	1,940	+65

¹ מספר זכרים רווקים לכל 1,000 נקבות רווקות.

**לוח א7: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי אזור מגורים¹, מצב משפחתי,
מין וגיל: ממוצע 2006**

יחס מינים ²	נקבות					זכרים					גיל
	אחוז רווקות	לא רווקות		רווקות	סך הכול	אחוז רווקים	לא רווקים		רווקים	סך הכול	
		נשואות	סך הכול				נשואים	סך הכול			
	סך הכול										
1,276	30.4	203,651	229,829	100,582	330,411	37.9	204,422	210,041	128,347	338,388	סך הכול
1,132	91.8	4,414	4,463	49,780	54,243	99.6	220	221	56,359	56,579	19--15
2,022	43.9	24,953	25,642	20,082	45,724	85.6	6,636	6,814	40,603	47,417	24--20
2,368	18.6	34,416	35,670	8,127	43,797	42.9	25,101	25,661	19,241	44,902	29--25
893	18.4	31,956	33,322	7,496	40,818	15.6	35,576	36,208	6,695	42,903	34--30
474	13.4	52,058	55,300	8,571	63,871	6.1	61,327	62,435	4,062	66,497	44--35
203	9.5	31,896	36,129	3,799	39,928	1.9	38,968	39,786	773	40,559	54--45
193	7.1	15,865	20,942	1,595	22,537	1.4	21,049	21,633	308	21,941	64--55
271	5.8	8,095	18,362	1,133	19,495	1.7	15,546	17,285	307	17,592	+65
	גילי										
1,249	30.8	117,596	131,107	58,347	189,454	37.7	118,207	120,642	72,875	193,517	סך הכול
1,127	92.5	2,207	2,232	27,712	29,944	99.9	45	46	31,226	31,272	19--15
1,970	46.1	13,365	13,694	11,694	25,388	89.2	2,707	2,787	23,042	25,828	24--20
2,330	20.5	18,986	19,523	5,044	24,567	46.8	13,075	13,345	11,753	25,097	29--25
905	19.4	18,203	18,766	4,508	23,273	16.8	19,973	20,211	4,080	24,291	34--30
384	14.4	30,796	32,153	5,414	37,567	5.4	36,401	36,736	2,078	38,813	44--35
158	10.1	19,136	21,053	2,375	23,428	1.6	23,548	23,831	376	24,207	54--45
158	7.2	9,565	12,019	938	12,957	1.1	12,743	12,955	148	13,103	64--55
261	5.4	5,339	11,669	664	12,333	1.6	9,717	10,733	174	10,907	+65
	משולש										
1,328	29.5	48,633	54,488	22,829	77,316	37.8	48,772	49,972	30,327	80,299	סך הכול
1,142	91.7	1,006	1,018	11,206	12,223	99.9	17	16	12,799	12,815	19--15
2,259	41.3	5,986	6,159	4,331	10,489	89.5	1,113	1,153	9,781	10,934	24--20
2,857	15.9	8,229	8,555	1,612	10,167	44.0	5,731	5,856	4,605	10,461	29--25
815	20.4	7,315	7,636	1,951	9,587	15.2	8,686	8,840	1,590	10,430	34--30
590	13.6	12,555	13,206	2,076	15,282	7.4	15,089	15,288	1,225	16,513	44--35
193	10.1	7,856	8,746	981	9,726	1.9	9,615	9,766	190	9,955	54--45
150	7.5	3,963	5,171	420	5,591	1.2	5,101	5,228	63	5,291	64--55
295	6.0	1,727	3,999	254	4,253	1.9	3,421	3,827	75	3,902	+65
	נגב										
1,229	32.6	19,960	22,867	11,055	33,921	39.6	19,951	20,736	13,585	34,321	סך הכול
1,159	88.9	850	852	6,847	7,699	98.2	145	145	7,934	8,078	19--15
1,976	35.0	3,809	3,894	2,099	5,993	64.2	2,278	2,314	4,149	6,463	24--20
1,356	15.4	4,346	4,503	819	5,322	19.8	4,427	4,499	1,111	5,610	29--25
394	11.6	3,697	3,923	515	4,438	4.5	4,186	4,284	203	4,486	34--30
197	9.7	4,132	4,699	508	5,207	2.0	4,709	4,915	100	5,015	44--35
190	5.7	1,887	2,564	155	2,719	1.3	2,133	2,279	30	2,309	54--45
531	4.3	908	1,596	73	1,669	2.7	1,241	1,362	39	1,401	64--55
531	4.6	332	837	41	878	2.2	834	939	22	961	+65
	יישובים מעורבים										
1,384	28.1	17,462	21,368	8,352	29,720	38.2	17,493	18,691	11,561	30,252	סך הכול
1,096	91.7	351	362	4,017	4,378	99.7	15	14	4,401	4,415	19--15
1,854	50.8	1,794	1,896	1,959	3,855	86.6	538	560	3,632	4,192	24--20
2,721	17.4	2,856	3,091	652	3,742	47.5	1,869	1,961	1,773	3,734	29--25
1,573	14.9	2,742	2,998	523	3,521	22.3	2,732	2,874	823	3,696	34--30
1,150	9.9	4,576	5,243	574	5,816	10.7	5,129	5,497	660	6,157	44--35
617	7.1	3,017	3,767	289	4,056	4.4	3,672	3,910	178	4,088	54--45
353	7.1	1,430	2,156	166	2,322	2.7	1,965	2,089	59	2,147	64--55
209	8.6	697	1,857	175	2,032	2.0	1,575	1,787	37	1,823	+65

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² מספר זכרים רווקים לכל 1,000 נקבות רווקות.

לוח א8: נישואים, גירושים, לידות חי, פטירות, פטירת תינוקות וגידול טבעי בקרב האוכלוסייה הערבית לפי דת ואזור מגורים: 2007

גידול טבעי ²	פטירות ²		לידות חי ²	גירושים ¹		נישואים ¹		דת ואזור מגורים
	פטירת תינוקות	סך הכול		נשים	בעלים	כלות	חתנים	
מספרים מוחלטים								
27,504	225	3,253	30,757	1,104	1,104	8,506	8,436	סך הכול³
דת								
24,381	209	2,467	26,848	967	967	7,215	7,200	מוסלמים
1,370	6	484	1,854	73	73	657	647	נוצרים
1,753	10	302	2,055	64	64	634	589	דרוזים
אזור מגורים								
12,355	100	1,800	14,155	365	365	4,207	4,176	גליל
6,230	38	733	6,963	263	237	2,068	2,029	משולש
6,702	76	360	7,062	161	165	1,045	1,086	נגב
2,065	11	360	2,425	224	219	931	889	יישובים מעורבים
שיעורים⁴ ל-1,000								
24.0	7.3	2.8	26.8	3.2	3.2	24.9	24.1	סך הכול³
דת								
26.0	7.8	2.6	28.6	3.6	3.5	26.8	26.0	מוסלמים
12.7	3.2	4.5	17.1	1.8	1.9	16.5	16.6	נוצרים
17.8	4.9	3.1	20.9	2.0	1.9	19.5	17.6	דרוזים
אזור מגורים								
19.9	7.1	2.9	22.8	1.9	1.8	21.6	20.9	גליל
23.1	5.5	2.7	25.8	3.3	2.9	25.9	24.5	משולש
41.7	10.8	2.2	43.9	4.5	4.6	29.3	30.3	נגב
21.5	4.5	3.7	25.2	7.3	7.0	30.3	28.4	יישובים מעורבים

¹ הנתונים על נישואים וגירושים מתייחסים לשנת 2006. הפערים בין מספרי החתנים והכלות ובין מספרי הבעלים והנשים בלוחות א8--א10 נובעים מהכללת מקרים של נישואים וגירושים בין בני זוג מהאוכלוסייה הערבית בישראל לבין בני זוג שלא מאוכלוסייה זו, כגון הגדה המערבית, מזרח ירושלים ויישובים יהודיים.

² הנתונים של הגידול הטבעי בלוחות א8, א11 ו-א12 שונים במעט מאותם הנתונים בלוח א3 בגלל השוני בנתונים שעליהם התבסס הניתוח הסטטיסטי.

³ סיכום נתוני הנישואים והגירושים לפי אזור מגורים אינו זהה לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם אזור המגורים אינו ידוע.

⁴ השיעורים לנישואים וגירושים חושבו לכל 1,000 בני 15+, השיעורים ללידות, פטירות וגידול טבעי חושבו לכל 1,000 באוכלוסייה, ושיעורי פטירות התינוקות חושבו לכל 1,000 לידות חי.

לוח א9: נישאים ערבים לפי גיל, מין ודת: 2006

גיל	סך הכול	מוסלמים	נוצרים	דרוזים	סך הכול	מוסלמים	נוצרים	דרוזים
	מספרים מוחלטים				שיעורים¹ ל-1,000			
	חתנים							
סך הכול²	8,436	7,200	647	589	65.4	70.8	44.1	46.2
עד 17	28	28	0	0	0.9	1.1	0.0	0.0
עד 19	319	281	2	36	5.9	6.4	0.4	7.1
24--20	2,485	2,233	74	178	62.8	70.5	18.4	46.1
29--25	3,306	2,766	302	238	170.8	192.5	101.5	118.1
34--30	1,355	1,097	175	83	192.8	219.6	151.1	95.0
39--35	332	253	56	23	99.1	101.5	117.8	60.4
44--40	138	114	14	10	83.7	91.2	52.0	76.9
49--45	73	64	6	3	75.3	89.6	37.5	31.6
+50	173	152	4	17	50.3	64.6	5.3	51.6
גיל חציוני	26.6	26.4	28.2	26.3				
גיל ממוצע	27.3	27.1	29.3	27.1				
	כלות							
סך הכול²	8,506	7,215	657	634	69.4	75.8	42.8	53.1
עד 17	866	790	11	65	30.4	34.3	3.9	24.6
עד 19	2,975	2,689	79	207	62.7	70.0	16.8	47.0
24--20	3,521	2,962	305	254	174.7	193.4	107.1	127.5
29--25	1,097	845	172	80	120.0	122.7	164.1	66.3
34--30	348	284	43	21	40.2	40.6	62.1	21.6
39--35	158	131	17	10	25.6	25.5	34.8	18.3
44--40	91	80	4	7	17.0	18.3	6.9	16.5
49--45	42	35	2	5	9.9	10.6	3.8	12.7
+50	19	14	3	2	0.9	0.9	0.7	1.0
גיל חציוני	21.3	21.1	23.1	21.4				
גיל ממוצע	22.0	21.8	24.2	22.1				

¹ שיעורים של החתנים לכל 1,000 זכרים לא נשואים ושיעורים של הכלות לכל 1,000 נקבות לא נשואות.
² סיכום מספרי החתנים והכלות לפי גיל אינו זהה לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הגיל אינו ידוע.

לוח א10: נישאים ערבים לפי גיל, מין ואזור מגורים: 1 2006

גיל	סך הכול	גליל	משולש	נגב	יישובים מעורבים	סך הכול	גליל	משולש	נגב	יישובים מעורבים
שיעורים² ל-1,000										
					מספרים מוחלטים					
					התנים					
סך הכול³	8,436	4,307	2,091	1,120	918	65.4	56.5	64.6	98.2	69.7
עד 17	28	1	5	20	2	0.9	0.1	0.7	5.9	0.8
עד 19	319	81	54	157	26	5.9	2.6	4.2	27.9	5.9
24-20	2,485	1,118	572	555	240	62.8	49.2	58.5	162.9	65.7
29-25	3,306	1,838	885	252	331	170.8	157.9	188.5	217.7	177.5
34-30	1,355	749	352	77	177	192.8	183.6	204.9	290.0	183.5
39-35	332	191	65	25	51	99.1	117.4	66.3	168.4	86.0
44-40	138	71	37	5	25	83.7	106.3	83.3	49.0	57.5
49-45	73	27	25	5	16	75.3	65.5	120.5	59.5	60.3
+50	173	101	39	10	23	50.3	56.2	48.6	38.5	39.6
גיל חציוני	26.6	26.9	26.8	22.3	27.2					
גיל ממוצע	27.3	27.8	27.5	24.0	28.4					
					כלות					
סך הכול³	8,506	4,337	2,131	1,078	960	69.4	59.4	72.2	96.8	76.0
עד 17	866	359	241	170	96	30.4	21.8	35.9	59.1	39.7
עד 19	2,975	1,424	756	519	276	62.7	51.9	67.5	108.2	68.5
24-20	3,521	1,832	904	425	360	174.7	155.4	201.4	234.5	174.7
29-25	1,097	592	253	75	177	120.0	109.8	131.3	80.2	199.8
34-30	348	192	75	19	62	40.2	38.8	33.0	28.9	79.6
39-35	158	79	46	3	30	25.6	22.3	30.7	6.0	47.5
44-40	91	57	17	0	17	17.0	18.3	13.8	0.0	28.0
49-45	42	22	14	1	5	9.9	9.4	14.0	3.0	8.9
+50	19	9	3	3	4	0.9	0.7	0.6	2.2	1.5
גיל חציוני	21.3	21.5	21.2	20.0	22.1					
גיל ממוצע	22.0	22.2	21.9	20.2	23.2					

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² שיעורים של החתנים לכל 1,000 זכרים לא נשאים ושיעורים של הכלות לכל 1,000 נקבות לא נשאות.

³ סיכום מספרי החתנים והכלות לפי גיל אינו זהה לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הגיל אינו ידוע.

לוח א11: לידות חי ושיעורי פריין סגוליים באוכלוסייה הערבית לפי גיל, דת ואזור מגורים של האם: 2007

אזור מגורים ¹					דת				גיל האם
יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	דרוזים	נוצרים	מוסלמים	סך הכול	
מספרים מוחלטים									
לידות חי									
2,469	7,057	6,984	14,247	30,757	2,055	1,854	26,848	30,757	סך הכול²
126	469	347	699	1,641	66	30	1,546	1,642	19--15
647	1,996	2,102	4,339	9,084	590	389	8,106	9,085	24--20
837	2,058	2,226	4,529	9,650	699	750	8,205	9,654	29--25
560	1,534	1,461	3,051	6,606	488	469	5,652	6,609	34--30
229	778	659	1,301	2,967	182	180	2,605	2,967	39--35
55	196	156	286	693	28	33	632	693	44--40
4	9	7	14	34	2	2	30	34	49--45
שיעור פריין סגולי³									
101.8	222.4	107.3	90.1	110.2	78.5	65.0	119.6	110.2	סך הכול²
28.0	56.2	27.1	22.6	29.0	13.5	6.1	33.0	29.0	19--15
162.7	321.3	195.5	166.1	193.0	131.5	91.1	211.6	193.0	24--20
224.5	378.2	221.6	185.7	221.4	163.5	176.4	233.9	221.4	29--25
152.5	343.0	148.3	128.2	158.2	122.4	109.5	168.6	158.2	34--30
73.9	232.7	79.0	63.4	84.0	55.0	47.6	92.3	84.0	39--35
19.2	85.9	20.9	15.8	22.6	9.7	9.0	26.2	22.6	44--40
1.7	5.5	1.2	1.0	1.4	0.8	0.6	1.6	1.4	49--45
3.3	7.1	3.5	2.9	3.5	2.5	2.2	3.8	3.5	פריין כולל ¹

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סך הכול כולל מקרים שבהם גיל האם אינו ידוע.

³ מספר לידות חי לכל 1,000 נשים בקבוצה המתאימה.

לוח א12: לידות חי בקרב האוכלוסייה הערבית לפי סדר לידה, דת ואזור מגורים של האם: 2007

סדר לידה	דת				אזור מגורים ¹				
	סך הכול	מוסלמים	נוצרים	דרוזים	סך הכול	גליל	משולש	נגב	יישובים מעורבים
מספרים מוחלטים									
סך הכול ²	30,757	26,848	1,854	2,055	30,757	14,247	6,984	7,057	2,469
1	7,873	6,526	677	670	7,873	4,083	1,854	1,217	719
2	7,085	5,906	602	577	7,085	3,671	1,737	1,078	599
3	5,879	5,077	367	435	5,879	2,998	1,395	1,037	449
4	3,991	3,628	134	229	3,991	1,863	983	878	267
6--5	3,661	3,479	55	127	3,661	1,308	752	1,349	252
8--7	1,225	1,204	5	16	1,225	224	136	796	69
+9	732	731	1	0	732	40	32	628	32
אחוזים									
סך הכול ²	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1	25.9	24.6	36.8	32.6	25.9	28.8	26.9	17.4	30.1
2	23.3	22.2	32.7	28.1	23.3	25.9	25.2	15.4	25.1
3	19.3	19.1	19.9	21.2	19.3	21.1	20.2	14.9	18.8
4	13.1	13.7	7.3	11.1	13.1	13.1	14.3	12.6	11.2
6--5	12.0	13.1	3.0	6.2	12.0	9.2	10.9	19.3	10.6
8--7	4.0	4.5	0.3	0.8	4.0	1.6	2.0	11.4	2.9
+9	2.4	2.8	0.1	0.0	2.4	0.3	0.5	9.0	1.3

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סך הכול כולל מקרים שבהם סדר הלידה אינו ידוע.

**לוח א13: שיעורי תמותה ותוחלת חיים באוכלוסייה הערבית לפי גיל, מין
ודת: ממוצע 2004-2008**

גיל	זכרים				נקבות			
	סך הכול	מוסלמים	נוצרים	דרוזים	סך הכול	מוסלמיות	נוצריות	דרוזיות
שיעורי תמותה ל-1,000 תושבים								
0	8.1	8.7	¹ (3.4)	5.2	7.4	8.7	(1.7)	6.1
1	0.7	0.7	² ..	(0.5)	0.5	0.5	(0.4)	(0.4)
5	0.3	0.3	0.2	0.2	..	(0.2)
10	0.2	0.3	0.2	0.2	(0.2)	..
15	0.7	0.7	(0.3)	1.1	0.2	0.2	(0.2)	(0.2)
20	1.2	1.3	(0.3)	1.1	0.3	0.4	..	(0.2)
25	0.9	0.9	(0.6)	1.2	0.3	0.3	(0.2)	(0.3)
30	1.0	1.0	(0.8)	1.0	0.5	0.5	(0.4)	(0.3)
35	1.1	1.2	(0.7)	(1.1)	0.6	0.6	(0.5)	(0.7)
40	1.8	2.0	1.5	(1.2)	0.9	0.9	1.1	(0.9)
45	3.3	3.5	2.4	3.3	1.5	1.5	(1.2)	(1.3)
50	5.3	5.4	5.3	4.4	2.8	3.0	2.5	(2.0)
55	8.1	8.7	6.6	6.6	4.5	4.8	3.6	3.5
60	15.2	15.8	12.3	14.9	8.7	9.3	7.7	6.0
65	24.8	26.9	20.5	17.2	15.1	16.7	9.5	15.6
70	41.3	43.7	34.7	39	27.8	30.3	21.2	26.9
75	66.0	69.7	65.6	48.7	53.4	58.5	46.7	38.7
80	92.6	98.5	79.9	89.4	90.2	97.3	72.5	86.4
85	146.6	141.0	169.8	148.6	197.7	205.3	184.7	178.2
תוחלת חיים								
0	75.1	74.4	77.6	76.4	78.9	78.2	81.3	79.9
1	74.7	74.0	76.9	75.8	78.5	77.8	80.5	79.4
5	70.9	70.2	73.0	72.0	74.6	74.0	76.6	75.5
10	66.0	65.3	68.0	67.1	69.7	69.0	71.6	70.6
15	61.0	60.4	63.0	62.1	64.8	64.1	66.7	65.7
20	56.2	55.6	58.1	57.4	59.8	59.1	61.8	60.7
25	51.6	51.0	53.3	52.7	54.9	54.2	56.8	55.8
30	46.8	46.2	48.5	48.0	50.0	49.3	51.9	50.9
35	42.0	41.4	43.7	43.3	45.1	44.4	47.0	46.0
40	37.2	36.6	38.8	38.5	40.2	39.6	42.1	41.1
45	32.5	32.0	34.1	33.7	35.4	34.7	37.3	36.3
50	28.0	27.5	29.5	29.2	30.6	30.0	32.6	31.5
55	23.7	23.1	25.2	24.8	26.0	25.4	27.9	26.8
60	19.6	19.1	20.9	20.5	21.6	20.9	23.4	22.2
65	15.9	15.4	17.1	16.9	17.4	16.8	19.2	17.8
70	12.7	12.3	13.6	13.2	13.6	13.0	15.0	14.0
75	10.0	9.6	10.7	10.5	10.2	9.8	11.4	10.7
80	8.0	7.6	9.0	7.7	7.6	7.2	8.7	7.4
85	6.3	6.0	7.2	5.7	5.5	5.2	6.4	5.1

¹ כל הנתונים שבסוגריים מבוססים על 5 עד 19 מקרים.

² הנתונים אינם מוצגים משום שהיו מבוססים על 4 מקרים לכל היותר.

לוח א14: שיעורי תמותה ותוחלת חיים באוכלוסייה הערבית לפי גיל, מין ואזור מגורים: ¹ ממוצע 2004-2008

גיל	זכרים				נקבות			
	גילי	משולש	נגב	יישובים מעורבים	גילי	משולש	נגב	יישובים מעורבים
שיעורי תמותה ל-1,000 תושבים								
0	6.4	6.8	14.8	5.2	6.4	12.8	3.7	6.4
1	0.5	0.5	1.2	² (0.6)	0.4	0.7	(0.5)	0.4
5	0.2	0.3	0.4	(0.2)	(0.1)	(0.3)	..	0.4
10	0.2	(0.2)	0.5	(0.3)	0.2	(0.2)	³ ..	0.2
15	0.7	0.6	1.1	1.0	..	(0.3)	(0.5)	0.2
20	1	1.2	1.7	1.8	0.3	0.7	(0.5)	0.3
25	0.8	0.7	1.4	1.5	0.3	(0.4)	(0.5)	0.3
30	0.8	1.1	1.3	1.6	0.4	(0.7)	..	0.4
35	1.1	1.1	1.3	1.5	0.5	(0.7)	(0.6)	0.5
40	1.4	2.2	(1.3)	3.5	0.9	(0.9)	(1.1)	0.9
45	3	3.5	4.2	3.8	1.3	(1.1)	(1.4)	1.3
50	4.7	5.4	6.4	7.1	2.2	3.9	4.2	2.2
55	7	8.1	9.9	12.4	3.8	6.4	4.3	3.8
60	13.6	16.3	20.4	17.5	8.2	9.9	9.0	8.2
65	22.2	26.8	29.2	30.6	13.4	17.4	15.1	13.4
70	36.2	48	49.3	45.6	27.6	28.1	24.1	27.6
75	63.8	62.5	80.8	71.8	47.7	73.3	46.3	47.7
80	82.7	104.3	99.9	119.0	83.4	105.0	90.0	83.4
85	136.8	194.6	141.0	145.1	180.5	192.0	308.6	180.5
תוחלת חיים								
0	76.6	74.5	72.3	72.4	79.8	76.8	79.2	79.8
1	76.1	74.0	72.3	71.8	79.4	76.8	78.5	79.4
5	72.2	70.2	68.7	68.0	75.5	73.0	74.6	75.5
10	67.3	65.3	63.8	63.0	70.5	68.1	69.7	70.5
15	62.4	60.3	59.0	58.1	65.6	63.1	64.7	65.6
20	57.6	55.5	54.3	53.4	60.6	58.2	59.8	60.6
25	52.8	50.8	49.7	48.9	55.7	53.4	54.9	55.7
30	48.0	46.0	45.0	44.2	50.8	48.5	50.0	50.8
35	43.2	41.2	40.3	39.6	45.9	43.7	45.1	45.9
40	38.4	36.4	35.6	34.9	41.0	38.8	40.2	41.0
45	33.7	31.8	30.8	30.4	36.2	34.0	35.4	36.2
50	29.1	27.3	26.4	26.0	31.4	29.2	30.7	31.4
55	24.8	23.0	22.2	21.8	26.7	24.7	26.3	26.7
60	20.5	18.8	18.1	18.0	22.2	20.4	21.8	22.2
65	16.8	15.2	14.8	14.4	18.0	16.3	17.7	18.0
70	13.5	12.0	11.7	11.4	14.0	12.5	13.8	14.0
75	10.6	9.6	9.3	8.7	10.7	9.0	10.3	10.7
80	8.7	7.2	7.8	6.4	7.9	6.9	7.3	7.9
85	7.0	5.5	6.3	4.7	5.8	5.1	5.0	5.8

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² כל הנתונים שבסוגריים מבוססים על 5 עד 19 מקרים.

³ הנתונים אינם מוצגים משום שהיו מבוססים על 4 מקרים לכל היותר.

**לוח א15: משקי בית ערביים לפי גודל משק בית, צפיפות דיור, אזור מגורים
ודת: 2007**

גודל משק בית וצפיפות דיור	אזור מגורים ¹					דת			
	יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	דרוזים	נוצרים	מוסלמים	סך הכול
מספר משקי הבית	16,839	24,205	58,615	142,974	242,633	20,623	31,690	190,320	242,633
מספר נפשות במשק הבית									
אחוזים: סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1	13.7	14.8	7.5	6.1	7.9	7.9	12.1	7.1	7.9
2	8.0	4.6	11.9	11.9	10.9	9.9	16.9	10.0	10.9
3	16.5	5.9	10.8	11.8	11.3	15.8	16.4	10.0	11.3
4	21.7	7.6	20.1	18.4	18.0	15.9	20.2	17.8	18.0
5	20.1	8.1	18.0	20.5	18.6	27.1	18.8	17.7	18.6
6	11.0	8.0	15.4	16.2	14.8	13.5	11.0	15.6	14.8
+7	9.0	50.9	16.4	15.1	18.5	9.9	4.6	21.8	18.5
ממוצע מספר נפשות למשק הבית	4.1	6.7	4.5	4.5	4.7	4.3	3.7	4.9	4.7
צפיפות דיור¹ במשק הבית (נפשות לחדר)									
אחוזים: סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
פחות מ-1	21.4	11.9	21.1	20.5	19.9	24.4	28.5	18.0	19.9
1	16.9	13.1	17.7	19.4	18.2	26.7	24.6	16.3	18.2
1.49--1.01	16.3	13.9	21.1	21.4	20.3	21.4	19.4	20.3	20.3
1.99--1.5	23.8	16.7	21.8	21.1	21.0	17.0	16.3	22.2	21.0
2	13.8	11.7	9.5	9.3	9.9	5.9	8.0	10.6	9.9
2.49--2.01	1.2	9.3	2.9	4.0	4.1	2.2	1.6	4.7	4.1
2.99--2.50	3.3	10.1	3.5	2.0	3.2	1.1	0.7	3.9	3.2
+3	3.2	13.3	2.5	2.2	3.4	1.2	0.9	4.1	3.4

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

פרק ב: עבודה

מקור הנתונים

כל לוחות הנתונים בפרק זה מבוססים על סקר כוח אדם¹ של הלמ"ס לשנת 2007.

הגדרות

1. אוכלוסייה ערבית: התושבים הערבים הקבועים של ישראל בני 15 ומעלה, פרט לתושבים הערבים של ירושלים ושל רמת הגולן, שנופו מהאוכלוסייה הערבית בסקר כוח אדם של הלמ"ס.
2. לאום ערבי: כולל מוסלמים, דרוזים ונוצרים. נוצרים שאינם גרים ביישובים ערביים נחשבו ערבים רק אם הם ילידי ישראל או שהגיעו לישראל לפני שנת 1990.
3. אזורי המגורים של האוכלוסייה הערבית: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש, נגב ויישובים מעורבים. המיון נעשה לפי שני משתנים: נפת מגורים (מפורטת) וצורת יישוב מגורים (עירוני או כפרי). באזור הגליל נכללו מחוז הצפון ונפת חיפה, פרט לעיר חיפה; באזור המשולש נכללו נפת חדרה (חלק ממחוז חיפה) ומחוזות המרכז ותל-אביב, פרט לנפות רמלה ותל-אביב; באזור הנגב נכללו מחוז הדרום; באזור היישובים המעורבים נכללו נפות רמלה ותל-אביב והעיר חיפה. הגדרת אזור היישובים המעורבים אינה מקיפה בשל מגבלת הפירוט של נתוני סקר כוח אדם.
4. דת: רק ראש משק הבית נשאל על דתו בסקר כוח אדם, וזו נרשמת כדתם של כל בני משק הבית. בסיווג האוכלוסייה הערבית לפי דת נכללים המוסלמים, הנוצרים והדרוזים.
5. ראש משק בית: ראש משק הבית הוא המפרנס העיקרי של משק הבית, כלומר המועסק שעובד בדרך כלל 35 שעות או יותר בשבוע. אם אין מפרנס במשק הבית, ייקבע כראש משק הבית האדם שהמרואיין מחשיב כראש משק הבית.
6. כוח העבודה האזרחי: בני 15 ומעלה, מועסקים ובלתי מועסקים.
7. שבוע קובע: השבוע המסתיים בשבת שלפני בוא הסוקר למשק הבית.
8. מועסקים: מי שעבדו שעה אחת לפחות בשבוע הקובע בעבודה כלשהי תמורת שכר, רווח או כל תמורה אחרת. בקטגוריית המועסקים כלולים גם בני משפחה המועסקים בעסק משפחתי שעבדו בלא תשלום מעל 15 שעות בשבוע, אנשים השוהים במוסדות שעבדו מעל 15 שעות בשבוע ואנשים שנעדרו זמנית מעבודתם.

1. למידע מפורט על סקר כוח אדם ראו "סקרי כוח אדם: רבעון II של שנת 2010" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il

9. מועסקים שעבדו עבודה מלאה: מי שעבדו 35 שעות או יותר בשבוע הקובע.
10. מועסקים שעבדו עבודה חלקית: מי שעבדו פחות מ-35 שעות בשבוע הקובע.
11. מועסקים שנעדרו זמנית מעבודתם: מי שנעדרו זמנית מעבודתם הרגילה בשבוע הקובע עקב מחלה, חופשה, שביתה, הפסקה זמנית של העבודה או מכל סיבה אחרת.
12. בלתי מועסקים: מי שלא עבדו כלל וחישפו עבודה באופן פעיל בחודש שקדם לעריכת הסקר והיו יכולים להתחיל לעבוד בשבוע הקובע אילו הוצעה להם עבודה מתאימה.
13. אינם שייכים לכוח העבודה האזרחי: מי שלא היו מועסקים או בלתי מועסקים בשבוע הקובע. בקבוצה זו כלולים תלמידים, אנשים שעבדו בלא תמורה עד 15 שעות בשבוע, עקרות בית, אנשים שאינם מסוגלים לעבוד וכדומה.
14. עובד שכיר: כל מי שעבד אצל אדם אחר בעבור שכר יומי, חודשי, קבלני או בתמורה אחרת כלשהי.
15. עובד עצמאי: אדם העובד בעסק הפרטי שלו, בין שהוא מעסיק אחרים ובין שאינו מעסיק אחרים, בין שהוא נותן להם שכר בעבור עבודתם ובין שהוא נותן להם תמורה אחרת.
16. מעמד אחר בעבודה: מועסק שאינו שכיר או עצמאי, למשל בן משפחה העובד בלא תשלום.
17. ענף כלכלי: הענף הכלכלי שאליו שייך המפעל או המוסד שבו עובד הנסקר. הענף הכלכלי נקבע לפי המוצר או השירות העיקרי של יחידת הסיווג.²
18. משלח יד: אוסף הפעילויות והעיסוקים שהנסקר מבצע במקום עבודתו בלא להתחשב במקצוע שלמד, אם אינו עוסק בו.³

ממצאים נבחרים

השתתפות בכוח העבודה האזרחי

1. בשנים 2006-2007 עלה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של האוכלוסייה הערבית בישראל והגיע לרמה של 42.5%, לאחר שהיה יציב בשנים 2001-2005 ועמד על 39%. שיעור השתתפות הנשים עלה בהדרגה מ-18.7% בשנת 2001 ל-22.4% בשנת 2007. שיעור השתתפות הגברים ירד בשנים 2001-2005 אך עלה בשנים 2006-2007 והגיע לרמה של 61.9% (ראו להלן לוח מסכם 3). עם זאת, שיעור השתתפות הערבים בשנת 2007 נמוך בהרבה משיעור השתתפות הערבים בשנת 2006.
2. המוצרים והשירותים מסווגים על פי יחידות בסיווג בינלאומי. כמה יחידות יחד הן ענף כלכלי. הנסקרים סווגו על פי הסיווג האחד של ענפי הכלכלה 1993: פרסום טכני 63, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1993.
3. הנסקרים סווגו על פי הסיווג האחד של משלחי היד 1994: פרסום טכני 64, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1994.

2007 נשאר נמוך במידה ניכרת משיעור השתתפות היהודים (59.3%). לתיאור הפער היחסי בשיעור ההשתתפות בין הערבים ליהודים בשנים 2001-2007 ראו להלן תרשים 2. שיעור התעסוקה של הערבים, שמתייחס למספר המועסקים מתוך בני 15 ומעלה (פוטנציאל התעסוקה) עלה בשנים 2006-2007 והגיע לרמה של 56.5% לגברים ו-18.8% לנשים (ראו להלן לוח מסכם 3). כלומר רק כל אישה ערבייה חמישית שבגיל העבודה עבדה בפועל בשנת 2007.

2. בשנים 2006-2007 עלה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב כל הדתות והאזורים הגיאוגרפיים (ראו להלן לוח מסכם 3). עם זאת, בשנים אלה עדיין נותרו פערים גדולים בין הנוצרים לבני הדתות האחרות ובין היישובים המעורבים לאזורים הגיאוגרפיים האחרים בשיעורי ההשתתפות שלהם בכוח העבודה (ראו להלן לוח מסכם 3).

3. הפערים בהשתתפות בכוח העבודה בין הגילים ב-2007 הם בעיקר בין שכבת הגיל 25-44 ובין שכבות הגיל האחרות. שיא ההשתתפות בכוח העבודה נרשם בקרב בני 35-44 (58.6%). בשכבות הגיל 45-54 ו-55-64 ההשתתפות ירדה ל-46.1% ול-23.4% בהתאמה (ראו לוח 7).

4. שיעור השתתפות הגברים בכוח העבודה ב-2007 היה גבוה משיעור השתתפות הנשים בכל קבוצות הגיל (ראו לוח 6). שיעור השתתפות הגברים בני 25-34 הגיע ל-80.3% לעומת 35.5% בקרב נשים, ובקרב בני 35-44 הוא הגיע ל-84.9% בקרב גברים לעומת 30.9% בקרב נשים.

5. רמת ההשכלה היא משתנה דומיננטי בקביעת שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה, וככל שהיא עלתה, כן עלה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה. ההשתתפות הגבוהה ביותר בשנת 2007 נרשמה בקרב בעלי תואר אקדמי (83.3%) (ראו לוח 6). בקרב הגברים שלמדו 16 שנים ויותר הגיע שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ל-81.6% (לעומת 73.6% באוכלוסייה היהודית), ואילו בקרב הנשים בעלות רמת השכלה זהה הגיע שיעור ההשתתפות ל-76.6% (לעומת 77.3% בקרב נשים יהודיות). יצוין שקיים מתאם בין רמת ההשכלה לגיל, כך שהקשר בין רמת ההשכלה להשתתפות בכוח העבודה אינו מנותק מהקשר בין גיל להשתתפות בכוח העבודה.

מאפייני כוח העבודה

1. כוח העבודה הערבי ב-2007 היה צעיר: 53.3% הם בני שכבת הגיל 15-34. שיעורם של בני 45 ומעלה בכוח העבודה האזרחי היה 18.7%, ושיעורם של בני 55 ומעלה היה 4.7% בלבד (ראו לוח 5).

תעסוקה

1. קטגוריית משלחי היד הגדולה ביותר של המועסקים הערבים בשנת 2007 נותרה העובדים המקצועיים: 42.4% (ראו לוח 16) (לעומת 16.4% בקרב המועסקים היהודים). רק 7.6% היו בעלי מקצועות אקדמיים (לעומת 15% בקרב המועסקים היהודים).

2. קרוב למחצית מבעלי משלחי היד האקדמיים בשנת 2007 עבדו בהוראה (לעומת 21.3% בקרב יהודים). כ-47% מבעלי המקצועות החופשיים והטכניים עבדו בהוראה (ראו לוח ב18) (לעומת 42.7% בקרב היהודים).

3. הרמה המקצועית של משלחי היד של הנשים הערביות בשנת 2007 נותרה גבוהה במידה ניכרת מרמת משלחי היד של הגברים (ראו לוח ב16). בחינת השינוי במבנה משלחי היד של המועסקים הערבים בין שנת 2001 ל-2007 הצביעה על שיפור ברמה המקצועית של משלחי היד של הנשים ונסיגה ברמה המקצועית של משלחי היד של הגברים (ראו להלן תרשים 3).

4. בין 2001 ל-2007 התרחבה תופעת היוממות בקרב העובדים הערבים. שיעור הגברים המועסקים מחוץ ליישוב המגורים עלה מ-56.6% ל-57.1%, ושיעור הנשים עלה מ-30.8% ל-34.4% (ראו להלן לוח מסכם 3). לשם השוואה, שיעור הגברים היהודים המועסקים מחוץ ליישוב המגורים בשנת 2007 היה 57.4% ואחוז הנשים היהודיות 44.1%.

אבטלה

1. שיעור הבלתי מועסקים בקרב הגברים הערבים ירד בהדרגה בשנים 2004-2007 וב-2007 הוא הסתכם ב-8.7% (ראו להלן לוח מסכם 3). שיעור הבלתי מועסקות הערביות עלה בהדרגה בשנים 2004-2006, ובשנת 2007 ירד במקצת ל-16%. נציין ששיעור הבלתי מועסקים היהודים בשנת 2007 היה 6.2% מהגברים ו-7.4% מהנשים.

2. יש קשר הפוך ברור בין רמת ההשכלה לרמת האבטלה (ראו לוח ב6). שיעור הבלתי מועסקים הגבוה ביותר ב-2007 נרשם בקרב בעלי השכלה של עד 4 שנות לימוד (25.8%), ושיעור הבלתי מועסקים הנמוך ביותר נרשם בקרב בעלי השכלה של 16 שנים ומעלה (2.6%).

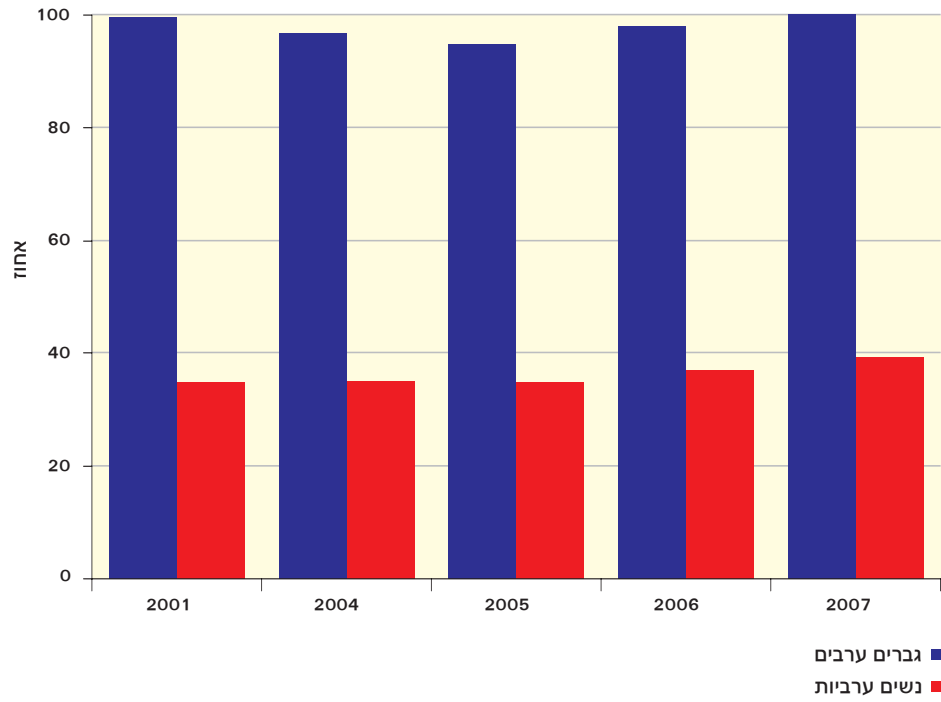
3. פיטורים היו הגורם העיקרי לפליטתם של עובדים ערבים אל מעגל האבטלה בשנת 2007 (ראו לוח ב22). כ-59.4% מהבלתי מועסקים הערבים שעבדו בשנה שקדמה לעריכת הסקר פוטרו, לעומת 44.1% מהבלתי מועסקים היהודים.

4. אבטלתם של הערבים לא היתה רק רחבת היקף אלא גם עמוקה: כ-61.5% מהבלתי מועסקים הערבים ב-2007 חיפשו עבודה במשך חצי שנה לפחות (ראו לוח ב22), לעומת כ-34.6% מהבלתי מועסקים היהודים.

לוח מסכם 3: התפתחויות בכוח העבודה הערבי: אינדיקטורים נבחרים, 2007–2001

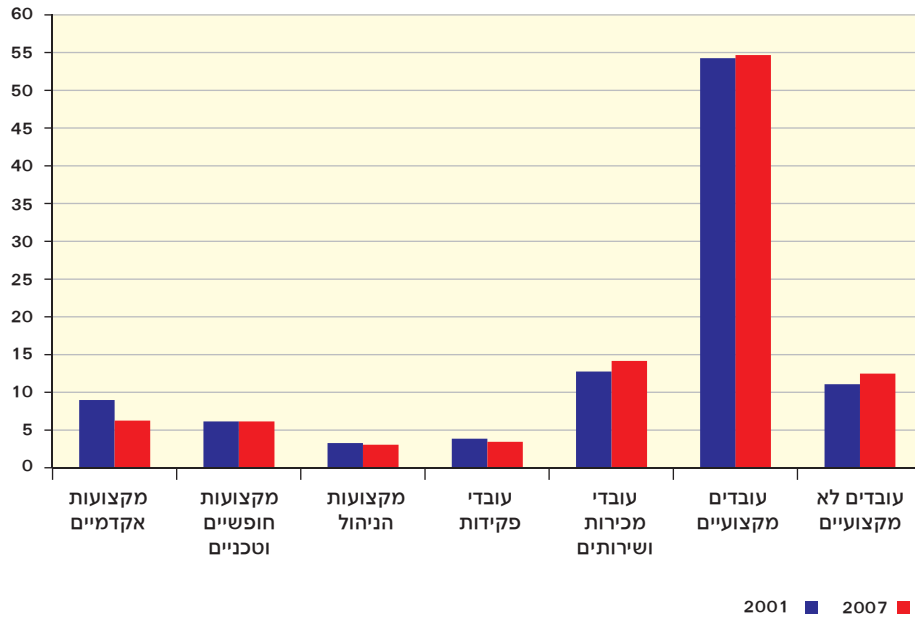
2007	2006	2005	2004	2001	אינדיקטור
1. אחוז ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי					
42.5	40.7	39.0	39.4	39.0	סך הכול
					לפי מין:
61.9	59.9	57.9	58.7	59.1	גברים
22.4	21.0	19.6	19.6	18.7	נשים
					לפי דת:
41.3	39.5	37.3	38.2	37.2	מוסלמים
51.9	51.5	51.2	50.3	50.2	נוצרים
39.9	36.5	37.2	36.8	38.2	דרוזים
					לפי אזור מגורים:
42.7	41.1	39.1	39.4	38.5	גליל
41.8	39.8	39.5	39.3	39.0	משולש
33.9	30.4	29.2	30.7	30.4	נגב
56.5	55.7	49.0	51.7	54.2	יישובים מעורבים
					לפי מספר שנות לימוד:
8.1	7.9	9.5	10.3	8.6	4–0
34.8	32.2	32.4	34.6	32.2	8–5
43.9	42.3	40.0	40.8	41.6	12–9
50.0	48.9	47.9	49.3	52.6	15–13
79.2	81.0	78.5	79.8	83.3	16 ויותר
2. אחוז התעסוקה בקרב האוכלוסייה בגיל העבודה (+15)					
38.0	36.0	34.2	34.6	35.2	סך הכול
					לפי מין:
56.5	54.3	51.6	51.8	53.2	גברים
18.8	17.3	16.3	16.9	16.9	נשים
3. אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים					
57.1	57.3	56.8	56.1	50.4	סך הכול
					לפי מין:
64.4	64.4	63.4	63.4	56.6	גברים
34.4	34.5	35.8	33.1	30.8	נשים
4. אחוז הבלתי מועסקים					
10.6	11.5	12.3	12.2	9.9	סך הכול
					לפי מין:
8.7	9.3	11.0	11.7	10.0	גברים
16.0	17.8	16.4	13.9	9.4	נשים
					לפי אזור מגורים:
10.9	12.9	14.7	10.2	12.6	גליל
5.6	6.5	6.4	5.0	8.1	משולש
20.2	15.3	15.6	20.7	16.4	נגב
12.3	11.1	8.8	11.4	16.6	יישובים מעורבים

תרשים 2: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי של הערבים ביחס לשיעור ההשתתפות בכוח העבודה של היהודים, 2001–2007 (אחוזים)

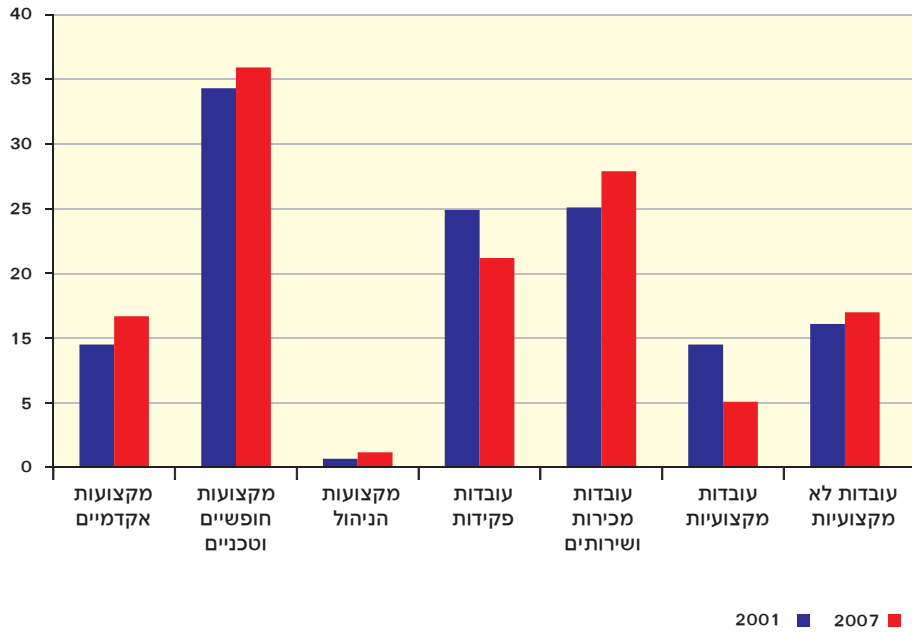

תרשים 3: מבנה משלחי היד של המועסקים הערבים לפי מין, 2001 ו-2007 (אחוזים)

א. גברים

ב. נשים

לוח ב: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי תכונות כוח העבודה האזרחי, מין ודת: 2007

דרוזים	נוצרים	מוסלמים	סך הכול	דרוזים	נוצרים	מוסלמים	סך הכול	תכונות כוח העבודה האזרחי ומין
אחוזים¹				מספרים מוחלטים				
סך הכול								
100.0	100.0	100.0	100.0	57,100	83,989	556,881	697,970	סך הכול
39.9	51.9	41.3	42.5	22,758	43,593	230,117	296,469	בכוח העבודה האזרחי
93.1	92.5	88.5	89.4	21,195	40,332	203,597	265,123	מועסקים
66.8	57.4	65.1	64.1	15,204	25,002	149,817	190,023	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ²
20.2	29.7	19.4	21.0	4,587	12,948	44,676	62,211	עבדו עבודה חלקית ²
6.9	7.5	11.5	10.6	1,563	3,262	26,521	31,346	בלתי מועסקים
60.1	48.1	58.7	57.5	34,342	40,396	326,763	401,501	אינם בכוח העבודה האזרחי
גברים								
100.0	100.0	100.0	100.0	29,878	42,834	281,802	354,515	סך הכול
52.5	65.5	62.4	61.9	15,694	28,060	175,763	219,517	בכוח העבודה האזרחי
94.6	94.5	90.5	91.3	14,853	26,503	159,112	200,469	מועסקים
79.6	71.4	75.2	75.0	12,491	20,043	132,168	164,702	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ²
13.1	19.4	12.4	13.4	2,059	5,457	21,814	29,330	עבדו עבודה חלקית ²
5.4	5.5	9.5	8.7	840	1,556	16,651	19,048	בלתי מועסקים
47.5	34.5	37.6	38.1	14,184	14,774	106,039	134,998	אינם בכוח העבודה האזרחי
נשים								
100.0	100.0	100.0	100.0	27,222	41,155	275,078	343,455	סך הכול
26.0	37.7	19.8	22.4	7,064	15,534	54,354	76,952	בכוח העבודה האזרחי
89.8	89.0	81.8	84.0	6,342	13,828	44,485	64,655	מועסקות
38.4	31.9	32.5	32.9	2,713	4,959	17,649	25,321	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ²
35.8	48.2	42.1	42.7	2,528	7,491	22,862	32,881	עבדו עבודה חלקית ²
10.2	11.0	18.2	16.0	723	1,705	9,869	12,298	בלתי מועסקות
74.0	62.3	80.2	77.6	20,158	25,621	220,724	266,503	אינן בכוח העבודה האזרחי

¹ אחוז בכוח העבודה האזרחי ולא בכוח העבודה האזרחי מכלל האוכלוסייה מגיל 15 ומעלה ואחוז יתר הקבוצות מתוך כוח העבודה האזרחי.
² ראו הגדרה במבוא לפרק. המספרים של מי שעבדו עבודה מלאה ומי שעבדו עבודה חלקית אינם מסתכמים לסך כל המועסקים, כיוון שאין מוצגת הקטגוריה של עובדים שנעדרו זמנית מעבודתם.

לוח ב2: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי תכונות כוח העבודה האזרחי, מין ואזור המגורים: 1 2007

יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	תכונות כוח העבודה האזרחי ומין
אחוזים²					מספרים מוחלטים					
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	45,956	73,707	166,518	411,788	697,970	סך הכול
56.5	33.9	41.8	42.7	42.5	25,970	24,976	69,640	175,884	296,469	סך הכול
87.7	79.8	94.4	89.1	89.4	22,787	19,933	65,767	156,636	265,123	בכוח העבודה האזרחי מועסקים
55.9	59.7	71.5	63.0	64.1	14,514	14,905	49,772	110,833	190,023	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ³
26.6	15.4	18.3	22.0	21.0	6,906	3,840	12,724	38,741	62,211	עבדו עבודה חלקית ³
12.3	20.2	5.6	10.9	10.6	3,183	5,043	3,873	19,247	31,346	בלתי מועסקים
43.5	66.1	58.2	57.3	57.5	19,987	48,731	96,879	235,905	401,501	אינם בכוח העבודה האזרחי
גברים										
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	23,984	37,860	85,695	206,976	354,515	סך הכול
68.0	54.4	64.2	61.6	61.9	16,300	20,606	55,057	127,554	219,517	בכוח העבודה האזרחי מועסקים
90.9	82.3	95.2	91.1	91.3	14,817	16,962	52,432	116,257	200,469	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ³
71.2	66.1	81.1	74.4	75.0	11,599	13,618	44,624	94,861	164,702	עבדו עבודה חלקית ³
16.2	12.0	10.8	14.3	13.4	2,642	2,466	5,930	18,292	29,330	בלתי מועסקים
9.1	17.7	4.8	8.9	8.7	1,483	3,644	2,624	11,297	19,048	אינם בכוח העבודה האזרחי
32.0	45.6	35.8	38.4	38.1	7,684	17,254	30,638	79,422	134,998	
נשים										
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	21,973	35,846	80,824	204,813	343,455	סך הכול
44.0	12.2	18.0	23.6	22.4	9,670	4,369	14,583	48,330	76,952	בכוח העבודה האזרחי מועסקות
82.4	68.0	91.4	83.5	84.0	7,970	2,971	13,335	40,380	64,655	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ³
30.1	29.5	35.3	33.0	32.9	2,915	1,287	5,148	15,972	25,321	עבדו עבודה חלקית ³
44.1	31.5	46.6	42.3	42.7	4,263	1,375	6,794	20,449	32,881	בלתי מועסקות
17.6	32.0	8.6	16.5	16.0	1,700	1,399	1,249	7,950	12,298	אינן בכוח העבודה האזרחי
56.0	87.8	82.0	76.4	77.6	12,303	31,477	66,241	156,483	266,503	

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² אחוז בכוח העבודה האזרחי ולא בכוח העבודה האזרחי מכלל האוכלוסייה מגיל 15 ומעלה ואחוז יתר הקבוצות מתוך כוח העבודה האזרחי.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק. המספרים של מי שעבדו עבודה מלאה ומי שעבדו עבודה חלקית אינם מסתכמים לסך כל המועסקים, כיוון שאין מוצגת הקטגוריה של עובדים שנעדרו זמנית מעבודתם.

לוח 3ב: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי תכונות כוח העבודה האזרחי, מין וסוג בית הספר האחרון: 2007¹

מוסד אקדמי ⁴	על-תיכוני אחר ³	על-תיכוני למורים וגננות	תיכון עיוני	תיכון מקצועי /חקלאי	יסודי וחטיבת ביניים	לא למדו	סך הכול ²	תכונות כוח העבודה האזרחי ומין
מספרים מוחלטים								
סך הכול								
73,564	28,570	19,327	271,223	34,414	200,437	44,204	697,970	סך הכול
54,196	19,484	9,537	111,398	22,726	68,566	2,396	296,469	בכוח העבודה האזרחי
51,875	18,542	7,395	107,367	19,924	55,791	2,158	265,123	מועסקים
24,472	13,446	2,534	85,726	15,777	44,818	1,396	190,023	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ⁵
21,641	4,144	4,036	18,633	3,500	9,478	622	62,211	עבדו עבודה חלקית ⁵
2,321	1,991	584	11,184	1,460	12,852	488	31,346	בלתי מועסקים
32,025	9,098	6,347	168,903	12,403	125,622	42,288	401,501	אינם בכוח העבודה האזרחי
גברים								
סך הכול								
42,523	16,881	3,440	146,300	27,947	103,023	9,233	354,515	סך הכול
28,992	13,419	2,223	91,988	20,139	58,785	1,854	219,517	בכוח העבודה האזרחי
28,302	12,652	2,117	85,913	18,894	49,183	1,558	200,469	מועסקים
18,427	10,740	945	74,860	15,117	41,693	1,171	164,702	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ⁵
7,796	1,393	1,107	9,360	3,171	6,081	323	29,330	עבדו עבודה חלקית ⁵
691	767	106	6,075	1,245	9,602	296	19,048	בלתי מועסקים
13,531	3,462	1,217	54,312	7,808	44,238	7,379	134,998	אינם בכוח העבודה האזרחי
נשים								
סך הכול								
31,040	11,688	15,887	124,923	6,467	97,414	34,971	343,455	סך הכול
25,204	6,065	7,314	19,410	2,587	9,781	542	76,952	בכוח העבודה האזרחי
23,574	5,890	5,278	21,454	1,030	6,608	600	64,655	מועסקות
6,045	2,706	1,589	10,866	660	3,125	225	25,321	מתוכם: עבדו עבודה מלאה ⁵
13,845	2,751	2,930	9,273	329	3,397	299	32,881	עבדו עבודה חלקית ⁵
1,630	1,225	478	5,110	215	3,250	192	12,298	בלתי מועסקות
18,494	5,636	5,130	114,591	4,595	81,384	34,909	266,503	אינן בכוח העבודה האזרחי

מוסד אקדמי	על-תיכוני אחר	על-תיכוני למורים וגננות	תיכון עיוני	תיכון מקצועי /חקלאי	יסודי וחטיבת ביניים	לא למדו	סך הכול
אחוזים⁶							
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
73.7	68.2	49.3	41.1	66.0	34.2	5.4	42.5
95.7	95.2	77.5	96.4	87.7	81.4	90.1	89.4
45.2	69.0	26.6	77.0	69.4	65.4	58.3	64.1
39.9	21.3	42.3	16.7	15.4	13.8	26.0	21.0
4.3	10.2	6.1	10.0	6.4	18.7	20.4	10.6
43.5	31.8	32.8	62.3	36.0	62.7	95.7	57.5
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
68.2	79.5	64.6	62.9	72.1	57.1	20.1	61.9
97.6	94.3	95.2	93.4	93.8	83.7	84.0	91.3
63.6	80.0	42.5	81.4	75.1	70.9	63.1	75.0
26.9	10.4	49.8	10.2	15.7	10.3	17.4	13.4
2.4	5.7	2.8	6.6	6.2	16.3	16.0	8.7
31.8	20.5	35.4	37.1	27.9	42.9	79.9	38.1
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
81.2	51.9	46.0	15.5	40.0	10.0	1.5	22.4
93.5	97.1	72.2	110.5	39.8	67.6	110.8	84.0
24.0	44.6	21.7	56.0	25.5	32.0	41.5	32.9
54.9	45.4	40.1	47.8	12.7	34.7	55.3	42.7
6.5	20.2	6.5	26.3	8.3	33.2	35.4	16.0
59.6	48.2	32.3	91.7	71.1	83.5	99.8	77.6

¹ סוג בית הספר האחרון שבו למד או לומד הפרט גם אם לא סיים את לימודיו.

² סך הכול כולל מקרים שבהם סוג בית הספר האחרון אינו ידוע.

³ בית ספר על-תיכוני להנדסאים וטכנאים ובית ספר על-תיכוני אחר.

⁴ מוסד לימודים לקראת תואר אקדמי.

⁵ ראו הגדרה במבוא לפרק. המספרים של מי שעבדו עבודה מלאה ומי שעבדו עבודה חלקית אינם מסתכמים לסך כל המועסקים, כיוון שאין מוצגת הקטגוריה של עובדים שנעדרו זמנית מעבודתם.

⁶ אחוז בכוח העבודה האזרחי ולא בכוח העבודה האזרחי מכלל האוכלוסייה מגיל 15 ומעלה ואחוז יתר הקבוצות מתוך כוח העבודה האזרחי.

לוח ב4: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי ואזור מגורים¹ 2007

האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה										מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי
יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול ²	
אחוזים					מספרים מוחלטים					
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	45,956	73,707	166,518	411,788	697,970	סך הכול
										מין
										גברים
										נשים
										גיל
										24--15
										34--25
										44--35
										54--45
										64--55
										+65
										מספר שנות לימוד
										4--0
										8--5
										12--9
										15--13
										+16
										התעודה הגבוהה ביותר³
										לא למדו
										בית ספר יסודי ⁴
										בית ספר תיכון ⁵
										תעודת בגרות
										בית ספר על-תיכוני ⁶
										תואר אקדמי
										לא קיבלו תעודה
										מצב משפחתי
										נשואים
										לא נשואים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סיכום המספרים לפי מספר שנות לימוד והתעודה הגבוהה ביותר אינו זהה לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם מספר שנות לימוד והתעודה הגבוהה ביותר אינם ידועים.

³ התעודה הגבוהה ביותר שפרט קיבל במשך לימודיו במסגרות לימודים המקנות תעודות רשמיות.

⁴ כולל סיום חטיבת ביניים.

⁵ סיום תיכון ללא תעודת בגרות.

⁶ תעודת סיום של בית ספר על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית.

לוח ב5: כוח העבודה האזרחי הערבי לפי מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר, מצב משפחתי ואזור מגורים: 2007¹

כוח העבודה האזרחי הערבי										מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי
יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול ²	
אחוזים					מספרים מוחלטים					
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	25,970	24,976	69,640	175,884	296,469	סך הכול
										מין
62.8	82.5	79.1	72.5	74.0	16,300	20,606	55,057	127,554	219,517	גברים
37.2	17.5	20.9	27.5	26.0	9,670	4,369	14,583	48,330	76,952	נשים
										גיל
17.8	25.0	18.0	16.9	17.9	4,634	6,248	12,509	29,749	53,140	24--15
32.0	38.0	36.4	35.0	35.4	8,318	9,484	25,362	61,641	104,805	34--25
28.9	25.4	25.9	29.3	28.1	7,496	6,337	18,057	51,466	83,356	44--35
13.1	8.9	15.0	14.4	14.0	3,400	2,229	10,448	25,337	41,414	54--45
6.7	2.5	4.2	3.7	4.0	1,730	614	2,901	6,527	11,772	64--55
1.5	0.3	0.5	0.7	0.7	393	64	364	1,163	1,982	+65
										מספר שנות לימוד
2.5	7.6	1.1	1.3	1.9	638	1,815	796	2,227	5,476	4--0
8.4	15.6	14.1	14.6	14.0	2,181	3,726	9,818	25,753	41,479	8--5
49.4	55.0	55.6	56.9	55.8	12,753	13,181	38,714	100,134	164,782	12--9
20.1	11.0	12.2	10.9	12.0	5,196	2,624	8,461	19,210	35,491	15--13
19.6	10.9	17.0	16.2	16.3	5,074	2,599	11,850	28,515	48,037	+16
										התעודה הגבוהה ביותר³
1.6	5.0	0.9	0.2	0.9	405	1,250	602	390	2,646	לא למדו
22.6	30.5	32.0	33.3	31.8	5,855	7,592	22,288	58,462	94,197	בית ספר יסודי ⁴
19.4	23.1	18.0	18.3	18.8	5,027	5,768	12,554	32,166	55,515	בית ספר תיכון ⁵
23.5	16.1	21.7	20.9	20.9	6,076	4,005	15,128	36,727	61,936	תעודת בגרות
13.1	9.3	8.9	8.5	9.0	3,401	2,318	6,196	14,857	26,771	בית ספר על-תיכוני ⁶
17.9	8.6	16.5	15.8	15.5	4,643	2,131	11,483	27,711	45,968	תואר אקדמי
1.9	7.5	1.9	3.0	3.0	487	1,859	1,334	5,209	8,888	לא קיבלו תעודה
										מצב משפחתי
61.2	66.6	68.2	66.4	66.4	15,899	16,639	47,493	116,838	196,869	נשואים
38.8	33.4	31.8	33.6	33.6	10,071	8,337	22,147	59,045	99,600	לא נשואים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² ראו הערה 2 בלוח ב4.

³ התעודה הגבוהה ביותר שפרט קיבל במשך לימודיו במסגרות לימודים המקנות תעודות רשמיות.

⁴ כולל סיום חטיבת ביניים.

⁵ סיום תיכון ללא תעודת בגרות.

⁶ תעודת סיום של בית ספר על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית.

לוח ב6: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה, שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ושיעור הבלתי מועסקים לפי מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי: 2007

שיעור הבלתי מועסקים	שיעור ההשתתפות בכוח העבודה	האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה ¹	מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי
מספרים מוחלטים			
10.6	42.5	697,970	סך הכול
			מין
8.7	61.9	354,515	גברים
16.0	22.4	343,455	נשים
			גיל: סך הכול
13.7	27.4	193,793	24--15
9.0	58.3	179,674	34--25
10.7	58.6	142,314	44--35
8.2	46.1	89,876	54--45
17.8	23.4	50,305	64--55
12.0	4.7	42,009	+65
			גיל: גברים
8.6	40.1	99,263	24--15
6.4	80.3	91,522	34--25
9.9	84.9	72,831	44--35
8.0	72.3	45,557	54--45
19.6	39.6	24,807	64--55
14.2	7.9	20,535	+65
			גיל: נשים
28.9	14.1	94,530	24--15
15.0	35.5	88,152	34--25
13.0	30.9	69,483	44--35
8.9	19.1	44,319	54--45
8.5	7.6	25,498	64--55
2.0	1.7	21,474	+65
			מספר שנות לימוד: סך הכול
25.8	8.1	67,511	4--0
20.8	34.8	119,271	8--5
9.8	43.9	375,091	12--9
10.7	50.0	71,047	15--13
2.6	79.2	60,658	+16

לוח ב6: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה, שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ושיעור הבלתי מועסקים לפי מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי: 2007 (המשך)

שיעור הבלתי מועסקים	שיעור ההשתתפות בכוח העבודה	האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה ¹	מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי
מספרים מוחלטים			
			מספר שנות לימוד: גברים
29.1	21.7	18,611	4-0
18.5	55.2	63,255	8-5
7.2	65.3	205,637	12-9
7.0	60.3	32,699	15--13
1.0	81.6	31,259	+16
			מספר שנות לימוד: נשים
16.6	2.9	48,900	4-0
32.6	11.7	56,016	8-5
21.1	18.0	169,454	12-9
15.4	41.1	38,348	15--13
4.3	76.6	29,399	+16
			התעודה הגבוהה ביותר²
18.4	5.9	44,933	לא למדו
15.3	33.6	280,213	בית ספר יסודי ³
8.8	56.6	98,143	בית ספר תיכון ⁴
9.1	43.9	141,032	תעודת בגרות
8.1	74.4	35,983	בית ספר על-תיכוני ⁵
3.0	83.3	55,173	תואר אקדמי
25.7	21.5	41,320	לא קיבלו תעודה
			מצב משפחתי: סך הכול
8.9	47.3	415,962	נשוי
13.9	35.3	282,008	לא נשוי
			מצב משפחתי: גברים
8.6	72.2	207,145	נשואים
8.8	47.5	147,370	לא נשואים
			מצב משפחתי: נשים
9.8	22.7	208,817	נשואות
9.8	25.0	167,683	מתוכן: עם ילדים
25.9	22.0	134,638	לא נשואות

¹ ראו הערה 2 בלוח ב4.

² התעודה הגבוהה ביותר שפרט קיבל במשך לימודיו במסגרות לימודים המקנות תעודות רשמיות.

³ כולל סיום חטיבת ביניים.

⁴ סיום תיכון ללא תעודת בגרות.

⁵ תעודת סיום של בית ספר על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית.

לוח ב7: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי ושיעור הבלתי מועסקים הערבים לפי מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר, מצב משפחתי ואזור מגורים: 1 2007

שיעור הבלתי מועסקים					שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי					מין, גיל, מספר שנות לימוד, התעודה הגבוהה ביותר ומצב משפחתי
מ"ע	נ"ג	מ"ש	ג"ל	ס"כ	מ"ע	נ"ג	מ"ש	ג"ל	ס"כ	
12.3	20.2	5.6	10.9	10.6	56.5	33.9	41.8	42.7	42.5	סך הכול
9.1	17.7	4.8	8.9	8.7	68.0	54.4	64.2	61.6	61.9	מין
17.6	32.0	8.6	16.5	16.0	44.0	12.2	18.0	23.6	22.4	גברים
										נשים
27.8	22.8	8.2	11.9	13.7	42.8	28.4	26.4	26.2	27.4	גיל
8.7	18.1	4.3	9.5	9.0	70.0	42.6	59.4	60.0	58.3	15--24
10.2	20.3	4.9	11.7	10.7	74.6	41.5	56.4	60.5	58.6	25--34
6.7	16.5	3.5	9.6	8.2	59.9	29.9	46.1	46.8	46.1	35--44
10.5	35.7	14.3	19.6	17.8	41.3	13.1	23.1	22.6	23.4	45--54
--	52.9	25.4	9.6	12.0	11.8	3.1	3.9	4.3	4.7	55--64
										+65
32.3	16.7	--	40.6	25.8	22.2	10.6	6.1	6.5	8.1	מספר שנות לימוד
11.6	48.8	13.4	20.3	20.8	37.1	34.4	32.1	35.8	34.8	0--4
13.6	17.9	5.0	10.1	9.8	53.5	39.8	42.9	43.9	43.9	5--8
14.3	16.3	4.4	11.8	10.7	68.3	42.5	50.5	47.4	50.0	9--12
4.9	--	2.3	2.5	2.6	90.8	91.9	76.1	77.8	79.2	13--15
										+16
38.3	15.6	0.0	35.2	18.4	22.0	8.4	7.4	1.9	5.9	התעודה הגבוהה ביותר ²
15.8	37.2	8.5	15.0	15.3	38.4	28.2	32.3	34.6	33.6	לא למדו
7.0	11.5	5.3	9.9	8.8	67.7	55.6	59.8	54.2	56.6	בית ספר יסודי ³
18.5	16.9	4.0	8.8	9.1	61.9	40.5	40.0	44.0	43.9	בית ספר תיכון ⁴
7.7	2.6	4.0	10.7	8.1	84.2	75.0	74.7	72.3	74.4	תעודת בגרות
6.7	0.0	2.4	2.8	3.0	89.9	94.6	80.5	82.7	83.3	בית ספר על-תיכוני ⁵
10.5	33.5	15.0	27.1	25.7	21.0	31.1	16.9	20.7	21.5	תואר אקדמי
										לא קיבלו תעודה
7.2	18.8	4.7	9.4	8.9	61.7	38.0	46.8	47.7	47.3	מצב משפחתי
20.3	23.0	7.5	13.9	13.9	49.9	27.9	34.1	35.4	35.3	נשוי
										לא נשוי

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² התעודה הגבוהה ביותר שפרט קיבל במשך לימודיו במסגרות לימודים המקנות תעודות רשמיות.

³ כולל סיום חטיבת ביניים.

⁴ סיום תיכון ללא תעודת בגרות.

⁵ תעודת סיום של בית ספר על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית.

לוח 8ב: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי ומין: 2007

נשים		גברים		סך הכול		ענף כלכלי ראשי
אחוזים	מספרים מוחלטים	אחוזים	מספרים מוחלטים	אחוזים	מספרים מוחלטים	
100.0	64,655	100.0	200,469	100.0	265,123	סך כל המועסקים¹
1.7	1,073	3.8	7,513	3.3	8,586	חקלאות
5.9	3,840	16.7	33,110	14.1	36,950	תעשייה (כרייה וחרושת)
--	0	0.2	380	0.1	380	חשמל ומים
0.8	541	27.3	53,974	20.8	54,515	בינוי (בנייה ועבודות הנדסה אזרחית)
12.7	8,211	17.0	33,558	15.9	41,769	מסחר
2.8	1,825	5.8	11,431	5.1	13,256	שירותי אירוח ומזון
1.3	845	7.2	14,275	5.8	15,120	תחבורה, אחסנה ותקשורת
1.7	1,080	0.5	1,039	0.8	2,119	בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים אחרים
7.5	4,850	5.9	11,578	6.3	16,428	שירותים עסקיים
2.9	1,888	2.6	5,230	2.7	7,118	מינהל ציבורי
41.5	26,810	6.0	11,849	14.7	38,659	חינוך
16.3	10,528	4.2	8,355	7.2	18,883	שירותי בריאות, רוחה וסעד
3.2	2,043	2.7	5,284	2.8	7,327	שירותים קהילתיים, חברתיים, אישיים ואחרים
1.6	1,010	0.1	146	0.4	1,155	שירותים למשקי הבית על ידי פרטיים

¹ כולל מקרים שבהם הענף הכלכלי אינו ידוע.

לוח ב9: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי וסוג בית הספר האחרון¹: 2007

מוסד אקדמי ⁴	על-תיכוני אחר ³	על-תיכוני למורים וגננות	תיכון עיוני	תיכון מקצועי /חקלאי	יסודי וחטיבת ביניים	לא למדו	סך הכול ²	ענף כלכלי ראשי
51,875	18,542	7,395	107,367	19,924	55,791	2,158	265,123	סך כל המועסקים
								אחוזים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
0.2	1.7	--	3.0	2.3	7.4	16.9	3.3	חקלאות
3.3	13.8	1.2	16.3	21.8	18.9	16.7	14.1	תעשייה (כרייה וחרושת)
0.2	--	--	0.2	--	--	--	0.1	חשמל ומים
3.3	16.4	1.8	25.0	22.4	32.7	14.5	20.8	בינוי (בנייה ועבודות הנדסה אזרחית)
5.6	17.4	6.3	20.0	25.3	15.5	2.5	15.9	מסחר
2.6	2.8	1.5	7.2	5.7	4.3	0.0	5.1	שירותי אירוח ומזון
3.3	4.0	0.6	8.1	6.2	4.7	5.7	5.8	תחבורה, אחסנה ותקשורת בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים אחרים
2.0	1.8	--	0.7	--	--	--	0.8	שירותים עסקיים
11.3	9.6	4.5	4.3	4.9	4.7	14.3	6.3	מינהל ציבורי
46.3	7.0	67.1	5.1	4.1	3.6	7.4	14.7	חינוך
14.5	17.7	13.1	5.0	1.2	2.7	5.5	7.2	שירותי בריאות, רווחה וסעד שירותים קהילתיים, חברתיים, אישיים ואחרים
3.0	3.9	2.0	2.4	4.7	2.3	0.1	2.8	שירותים למשקי הבית על ידי פרטיים
--	0.3	--	0.3	0.2	1.1	5.6	0.4	

¹ סוג בית הספר האחרון שבו למד הפרט גם אם לא סיים את לימודיו.

² כולל מקרים שבהם סוג בית הספר האחרון אינו ידוע.

³ בית ספר על-תיכוני להנדסאים וטכנאים ובית ספר על-תיכוני אחר.

⁴ מוסד לימודים לקראת תואר אקדמי.

לוח ב 10: מועסקים ערבים ואחוז המועסקים הערבים מחוץ ליישוב המגורים לפי ענף כלכלי ראשי ומין: 2007

נשים		גברים		סך הכול		ענף כלכלי ראשי
אחוז המועסקות מחוץ ליישוב המגורים ¹	מספר המועסקות	אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים ¹	מספר המועסקים	אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים ¹	מספר המועסקים	
34.4	64,655	64.4	200,469	57.1	265,123	סך הכול²
84.1	1,073	77.0	7,513	77.9	8,586	חקלאות
60.4	3,840	70.5	33,110	69.5	36,950	תעשייה (כרייה וחרושת)
--	--	100.0	380	100.0	380	חשמל ומים
59.3	541	79.6	53,974	79.4	54,515	בינוי (בנייה ועבודות הנדסה אזרחית)
21.0	8,211	49.4	33,558	43.8	41,769	מסחר סיווגי וקמעוני ותיקונים
72.1	1,825	68.5	11,431	69.0	13,256	שירותי אירוח ומזון
28.1	845	73.0	14,275	70.5	15,120	תחבורה, אחסנה ותקשורת
39.4	1,080	36.6	1,039	38.0	2,119	בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים אחרים
54.8	4,850	49.2	11,578	50.9	16,428	שירותים עסקיים
24.1	1,888	54.8	5,230	46.7	7,118	מינהל ציבורי
23.4	26,810	32.5	11,849	26.2	38,659	חינוך
44.9	10,528	68.1	8,355	55.2	18,883	שירותי בריאות, רווחה וסעד
34.0	2,043	46.4	5,284	43.0	7,327	שירותים קהילתיים, חברתיים, אישיים ואחרים
20.7	1,010	10.9	146	19.5	1,155	שירותים למשקי הבית על ידי פרטיים

¹ אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים מתוך כלל המועסקים.

² כולל מקרים שבהם הענף הכלכלי אינו ידוע.

לוח ב11: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי, אזור מגורים¹ ומין: 2007

יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	ענף כלכלי ראשי
סך הכול					
22,787	19,933	65,767	156,636	265,123	סך כל המועסקים
אחוזים					
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
0.1	7.1	3.5	3.2	3.3	חקלאות
9.9	13.5	13.4	15.1	14.1	תעשייה (כרייה וחרושת)
--	--	--	0.2	0.1	חשמל ומים
4.5	22.6	24.2	21.5	20.8	בינוי (בנייה ועבודות הנדסה אזרחית)
22.8	10.8	15.2	15.8	15.9	מסחר
5.3	5.0	6.9	4.3	5.1	שירותי אירוח ומזון
8.1	9.8	5.0	5.3	5.8	תחבורה, אחסנה ותקשורת
1.6	--	1.1	0.7	0.8	בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים אחרים
17.3	3.7	4.9	5.5	6.3	שירותים עסקיים
2.1	2.1	1.7	3.3	2.7	מינהל ציבורי
11.8	20.7	13.1	15.2	14.7	חינוך
6.4	3.7	8.4	7.2	7.2	שירותי בריאות, רוחה וסעד
6.7	1.2	2.2	2.7	2.8	שירותים קהילתיים, חברתיים, אישיים ואחרים
3.4	0.1	0.3	0.1	0.4	שירותים למשקי הבית על ידי פרטיים

ישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	ישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול
נשים					גברים				
7,970	2,971	13,335	40,380	64,655	14,817	16,962	52,432	116,257	200,469
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
--	5.8	1.7	1.7	1.7	0.1	7.3	4.0	3.7	3.8
5.4	0.4	4.4	7.0	5.9	12.4	15.9	15.7	17.9	16.7
--	--	--	--	--	--	--	--	0.3	0.2
--	--	0.5	1.2	0.8	6.9	26.9	30.2	28.6	27.3
16.5	1.5	10.6	13.5	12.7	26.2	12.6	16.4	16.6	17.0
2.5	--	2.1	3.3	2.8	6.8	5.9	8.1	4.6	5.8
2.3	--	1.5	1.2	1.3	11.3	11.6	5.9	6.7	7.2
4.6	--	2.1	1.1	1.7	--	--	0.9	0.5	0.5
18.5	7.9	9.7	4.6	7.5	16.7	2.9	3.7	5.8	5.9
0.5	3.6	1.0	4.0	2.9	3.0	1.8	1.8	3.1	2.6
26.4	61.0	43.5	42.5	41.5	3.8	13.0	5.4	5.6	6.0
11.1	15.2	21.4	15.8	16.3	3.8	1.5	5.1	4.2	4.2
4.3	4.7	0.3	3.8	3.2	8.0	0.5	2.7	2.3	2.7
7.8	--	1.2	0.5	1.6	0.9	0.1	--	--	0.1

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח 12ב: מועסקים ערבים ואחוז המועסקים הערבים מחוץ ליישוב המגורים לפי ענף כלכלי ראשי ואזור מגורים: 2007¹

ענף כלכלי ראשי	סך הכול		גליל		משולש		נגב		יישובים מעורבים	
	מספר מועסקים	אחוז המגורים ²	מספר מועסקים	אחוז המגורים ²	מספר מועסקים	אחוז המגורים ²	מספר מועסקים	אחוז המגורים ²	מספר מועסקים	אחוז המגורים ²
סך הכול³	265,123	57.1	156,636	59.9	65,767	59.6	19,933	57.0	22,787	30.7
חקלאות	8,586	77.9	4,980	78.6	2,322	67.1	1,263	96.0	20	--
תעשייה (כרייה וחרושת)	36,950	69.5	23,516	74.2	8,799	62.3	2,403	75.4	2,233	42.0
חשמל ומים	380	100.0	380	100.0	--	--	--	--	--	--
בינוי (בנייה ועבודות הנדסה אזרחית)	54,515	79.4	33,617	78.1	15,857	86.3	4,038	79.4	1,003	13.8
מסחר סיטוני וקמעוני ותיקונים	41,769	43.8	24,717	47.2	9,993	44.3	1,932	46.9	5,126	25.1
שירותי אירוח ומזון	13,256	69.0	6,653	74.6	4,534	66.8	885	84.9	1,184	33.7
תחבורה, אחסנה ותקשורת	15,120	70.5	8,252	70.0	3,297	67.6	1,742	94.5	1,830	55.1
בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים אחרים	2,119	38.0	1,025	25.0	724	66.0	--	--	370	19.3
שירותים עסקיים	16,428	50.9	8,627	57.3	3,240	51.8	660	73.1	3,901	32.1
מינהל ציבורי	7,118	46.7	5,173	57.5	1,092	11.5	369	12.3	483	37.2
חינוך	38,659	26.2	23,688	26.7	8,621	26.1	3,690	21.3	2,660	28.6
שירותי בריאות, רווחה וסעד	18,883	55.2	11,256	58.5	5,531	53.9	655	18.4	1,441	51.1
שירותים קהילתיים, חברתיים, אישיים ואחרים	7,327	43.0	4,149	48.7	1,472	67.7	206	8.3	1,499	7.7
שירותים למשקי הבית על ידי פרטיים	1,155	19.5	218	20.0	166	100.0	16	100.0	756	--

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים מתוך כלל המועסקים.

³ כולל מקרים שבהם הענף הכלכלי אינו ידוע.

לוח ב13: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי מפורט בקטגוריות נבחרות: 2007¹

ענף כלכלי מפורט	מספר מועסקים	אחוז המועסקים בענף הכלכלי המשני מתוך המועסקים הראשי	אחוז המועסקים בענף הכלכלי המשני מתוך כלל המועסקים
סך כל המועסקים	265,123	100.0	100.0
חקלאות - סך הכול	8,586	100.0	3.3
גידולים צמחיים	5,342	62.2	2.0
תעשייה (כרייה וחרושת) - סך הכול	36,950	100.0	14.1
תעשיית מוצרי מזון	7,017	19.0	2.6
תעשיית טקסטיל	2,133	5.8	0.8
תעשיית כימיקלים ומוצרים כימיים	2,203	6.0	0.8
תעשיית מוצרי פלסטיק וגומי	3,437	9.3	1.3
תעשיית מוצרים מינרליים אל-מתכתיים	2,428	6.6	0.9
תעשיית מוצרי מתכת (למעט מכונות וציוד)	7,557	20.5	2.9
תעשיית רהיטים	3,887	10.5	1.5
בנייה ועבודות הנדסה אזרחית) - סך הכול	54,515	100.0	20.8
בניית שלד	15,291	28.0	5.8
התקנת מתקני מים, חשמל ומיזוג	7,111	13.0	2.7
גימור הבניין	7,142	13.1	2.7
שיפוץ מבנים ותחזוקת מבנים	9,071	16.6	3.4
קבלנות כללית ועבודות בניין	4,965	9.1	1.9
עבודות הנדסה אזרחית	7,886	14.5	3.0
מסחר סיטוני וקמעוני ותיקונים - סך הכול	41,769	100.0	15.9
אחזקה ותיקון של כלי רכב מנועיים	10,794	25.8	4.1
מסחר סיטוני	7,551	18.1	2.8
מסחר קמעוני במזון, במשקאות ובטבק	9,110	21.8	3.4
מסחר קמעוני בטקסטיל, במוצרי הלבשה ובנעליים	3,008	7.2	1.1
מסחר קמעוני ברהיטים, במכשירים ובציוד למשק הבית	2,042	4.9	0.8
שירותי אירוח ומזון - סך הכול	13,256	100.0	5.1
בתי מלון ושירותי אירוח	3,133	23.6	1.2
מסעדות ושירותי מזון	8,557	64.6	3.2
תחבורה, אחסנה ותקשורת - סך הכול	15,120	100.0	5.8
שירותי אוטובוסים, רכבות תחתיות ורכבלים	3,800	25.1	1.4
שירותי מוניות	2,074	13.7	0.8
הובלת מטענים בדרכים	6,452	42.7	2.4
שירותים עסקיים - סך הכול	16,428	100.0	6.3
פעילויות שמירה, אבטחה וניקיון	6,296	38.3	2.4
שירותי עורכי דין ונוטריונים	2,413	14.7	0.9
הנהלת חשבונות וראיית חשבון	2,262	13.8	0.9
מינהל ציבורי - סך הכול	7,118	100.0	2.7
פעילויות סדר ציבורי של המדינה	2,281	32.0	0.9
חינוך - סך הכול	38,659	100.0	14.7
מוסדות חינוך קדם-יסודי	6,785	17.6	2.6
מוסדות חינוך יסודי	18,023	46.6	6.8
מוסדות חינוך על-יסודי	11,239	29.1	4.2
שירותי בריאות, רווחה וסעד - סך הכול	18,883	100.0	7.2
שירותי בריאות	12,714	67.3	4.8
מזה: מרפאות ומכוני רפואה	3,953	20.9	1.5
שירותי רווחה וסעד	6,169	32.7	2.3
שירותים קהילתיים, חברתיים, אישיים ואחרים - סך הכול	7,327	100.0	2.8
פעילויות פנאי, תרבות וספורט	2,230	30.4	0.8

¹ ענפי כלכלה מפורטים שבהם לפחות 2,000 מועסקים.

לוח ב14: מועסקים ערבים לפי אזור מגורים ומעמד בעבודה: 2007

מעמד בעבודה			סך כל המועסקים	אזור מגורים ¹
אחר ²	עצמאים	שכירים		
מספרים מוחלטים				
1,218	33,371	230,534	265,123	סך הכול
815	20,435	135,386	156,636	גליל
284	8,795	56,688	65,767	משולש
--	1,463	18,470	19,933	נגב
119	2,678	19,990	22,787	ישובים מעורבים
אחוזים				
0.5	12.6	87.0	100.0	סך הכול
0.5	13.0	86.4	100.0	גליל
0.4	13.4	86.2	100.0	משולש
--	7.3	92.7	100.0	נגב
0.5	11.8	87.7	100.0	ישובים מעורבים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² מעבידים וחברי קואופרטיב ובני משפחה המועסקים ללא תשלום.

לוח ב15: מועסקים ערבים לפי ענף כלכלי ראשי ומעמד בעבודה: 2007

אחר ¹	עצמאים	שכירים	סך הכול	מספר מועסקים	ענף כלכלי ראשי
			אחוזים		
0.5	12.6	87.0	100.0	265,123	סך הכול²
1.4	10.0	88.5	100.0	8,586	חקלאות
--	6.7	93.3	100.0	36,950	תעשייה (כרייה וחרושת)
--	--	100.0	100.0	380	חשמל ומים
--	9.6	90.4	100.0	54,515	בנייה ועבודות הנדסה אזרחית)
1.7	27.2	71.1	100.0	41,769	מסחר
--	12.0	88.0	100.0	13,256	שירותי אירוח ומזון
--	25.1	74.9	100.0	15,120	תחבורה, אחסנה ותקשורת
--	8.9	91.1	100.0	2,119	בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים אחרים
1.6	21.2	77.2	100.0	16,428	שירותים עסקיים
--	--	100.0	100.0	7,118	מינהל ציבורי
--	0.5	99.5	100.0	38,659	חינוך
--	13.0	87.0	100.0	18,883	שירותי בריאות, רווחה וסעד
1.5	19.7	78.8	100.0	7,327	שירותים קהילתיים, חברתיים, אישיים ואחרים
--	9.2	90.8	100.0	1,155	שירותים למשקי הבית על ידי פרטיים

¹ מעבידים וחברי קואופרטיב ובני משפחה המועסקים ללא תשלום.
² כולל מקרים שבהם הענף הכלכלי אינו ידוע.

לוח ב16: מועסקים ערבים לפי משלח יד ראשי ומין: 2007

נשים		גברים		סך הכול		משלח יד ראשי
אחוזים	מספרים	אחוזים	מספרים	אחוזים	מספרים	
100.0	64,655	100.0	200,469	100.0	265,123	סך כל המועסקים¹
11.7	7,559	6.2	12,321	7.6	19,880	מקצועות אקדמיים
30.9	19,922	6.1	12,022	12.2	31,944	מקצועות חופשיים וטכניים
1.2	766	3.0	5,937	2.6	6,703	מנהלים
16.2	10,483	3.4	6,755	6.6	17,238	עובדי פקידות
22.9	14,768	14.1	27,876	16.3	42,644	סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים
0.6	356	2.6	5,168	2.1	5,524	עובדים מקצועיים בחקלאות
4.5	2,936	52.0	102,619	40.3	105,555	עובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובמקצועות אחרים
12.0	7,753	12.4	24,549	12.3	32,302	עובדים לא מקצועיים

¹ כולל מקרים שבהם משלח היד אינו ידוע.

לוח ב17: מועסקים ערבים לפי סוג בית הספר האחרון¹ ומשלח יד ראשי: 2007

משלח יד ראשי	סך הכול	לא למדו	יסודי וחטיבת ביניים	תיכון מקצועי /חקלאי	תיכון עיוני	על-תיכוני למורים וגננות	על-תיכוני אחר ²	מוסד אקדמי ³
סך כל המועסקים ⁴	265,123	2,158	55,791	19,924	107,367	7,395	18,542	51,875
אחוזים	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכול	7.6	0.0	0.2	0.0	0.7	10.2	1.7	34.5
מקצועות אקדמיים	12.2	0.0	0.6	2.9	3.1	52.8	24.4	37.0
מקצועות חופשיים וטכניים	2.6	4.9	1.7	1.3	1.8	1.5	3.6	5.1
מנהלים	6.6	0.0	1.8	3.5	7.5	5.4	13.3	9.0
עובדי פקידות	16.3	4.8	12.1	14.9	21.9	22.7	16.9	9.2
סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים	2.1	18.4	4.9	1.3	1.8	0.0	0.7	0.1
עובדים מקצועיים בחקלאות	40.3	27.2	56.5	61.6	49.4	2.3	35.0	3.9
עובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובמקצועות אחרים	12.3	44.8	22.1	14.6	13.8	5.1	4.4	1.1
עובדים לא מקצועיים								

¹ סוג בית הספר האחרון שבו לומד הפרט גם אם לא סיים את לימודיו.
² בית ספר על-תיכוני להנדסאים וטכנאים ובית ספר על-תיכוני אחר.
³ מוסד לימודים לקראת תואר אקדמי.
⁴ כולל מקרים שבהם סוג בית הספר האחרון אינו ידוע.

לוח ב18: מועסקים ערבים לפי משלח יד מפורט בקטגוריות נבחרות: 1 2007

משלח יד	מספר מועסקים	אחוז המועסקים במשלח היד המשני מתוך כלל המועסקים הראשי	אחוז המועסקים במשלח היד המשני מתוך כלל המועסקים הראשי
סך כל המועסקים	265,123	100.0	100.0
בעלי משלח יד אקדמי	19,880	7.6	100.0
רופאים, רוקחים ווטרינרים	3,029	1.1	15.2
שופטים ועורכי דין	2,430	0.9	12.2
עובדי הוראה במוסדות על-יסודיים ועל-תיכוניים	9,701	3.7	48.8
בעלי מקצועות חופשיים וטכניים	31,944	12.2	100.0
עובדי מעבדה רפואית, אחיות ואחרים במקצועות פרה-רפואיים	4,987	1.9	15.6
עובדי הוראה בבתי ספר יסודיים ובגני ילדים	15,005	5.7	47.0
מנהלים	6,703	2.6	100.0
מנהלים בכירים	2,942	1.1	43.9
עובדי פקידות	17,238	6.6	100.0
עובדי חשבונות	2,186	0.8	12.7
עובדי מזכירות	4,165	1.6	24.2
מחסנאים ופקידי תעבורה	3,102	1.2	18.0
פקידים אחרים	3,818	1.4	22.1
סוכנים, עובדי מכירות ושירותים	42,644	16.3	100.0
סיטונאים וסוכנים בשירותי מסחר	4,001	1.5	9.4
מוכרים, זבנים ודוגמנים	19,025	7.2	44.6
עובדים בשירותי אירוח ומזון	6,046	2.3	14.2
מטפלים	7,854	3.0	18.4
עובדי ביטחון	3,308	1.2	7.8
עובדים מקצועיים בחקלאות	5,524	2.1	100.0
עובדים בגידולי שדה ובמטעים	4,111	1.6	74.4
עובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ועובדים מקצועיים אחרים	105,555	40.3	100.0
פחחים, רתכים, מסגרים ועובדים במוצרי מתכת מוגמרים	10,580	4.0	10.0
מכונאים	6,794	2.6	6.4
חשמלאים ואלקטרונאים	7,413	2.8	7.0
מפעילי ציוד חפירה, סלילה והרמה	6,974	2.6	6.6
בנאים ועובדי בניין	30,517	11.5	28.9
שרברים ועובדי צנרת	2,137	0.8	2.0
צבעים וסיידים	3,242	1.2	3.1
עובדי עץ ונגרים	4,771	1.8	4.5
עובדים בהכנת מזון, משקאות וטבק	5,054	1.9	4.8
חייטים ותופרים	2,099	0.8	2.0
פועלים בתהליכי ייצור פלסטיק, גומי ומוצריהם	4,064	1.5	3.9
נהגים	17,141	6.5	16.2

לוח ב18: מועסקים ערבים לפי משלח יד מפורט בקטגוריות נבחרות: 2007¹
(המשך)

אחוז המועסקים במשלח היד המשני מתוך כלל המועסקים	אחוז המועסקים במשלח היד המשני מתוך המועסקים הראשי	מספר מועסקים	משלח יד
12.3	100.0	32,302	עובדים לא מקצועיים
4.4	36.3	11,726	עובדי ניקיון במבנים, עובדי מטבח ועובדי מכבסות
1.7	14.0	4,516	חצרנים, שמשים ועובדי ניקיון אחרים
1.3	10.9	3,512	שומרים, שליחים, סדרנים ואחרים
1.9	15.5	5,023	עובדים לא מקצועיים בקטיף, באריזה ובמיין סחורות
0.9	7.2	2,315	עובדים בלתי-מקצועיים בהכשרת קרקע ופועלי כבישים
1.4	11.7	3,771	עובדים לא מקצועיים אחרים

¹ משלחי יד שבהם 2,000 מועסקים לפחות.

לוח ב19: מועסקים ערבים לפי משלח יד ראשי, מין ואזור מגורים: 1 2007

יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	משלח יד ראשי	
מספרים מוחלטים						
סך הכול						
22,787	19,933	65,767	156,636	265,123	סך כל המועסקים²	
2,407	1,215	3,598	12,661	19,880	בעלי משלח יד אקדמי	
3,011	2,725	9,027	17,181	31,944	בעלי מקצועות חופשיים וטכניים	
560	435	1,920	3,789	6,703	מנהלים	
2,594	148	3,611	10,886	17,238	עובדי פקידות	
4,744	1,934	10,204	25,762	42,644	סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים	
20	573	1,830	3,101	5,524	עובדים מקצועיים בחקלאות	
5,479	7,886	27,436	64,753	105,555	עובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובמקצועות אחרים	
3,517	2,895	7,792	18,098	32,302	עובדים לא מקצועיים	
אחוזים						
סך הכול						
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול	
10.8	6.8	5.5	8.1	7.6	בעלי משלח יד אקדמי	
13.5	15.3	13.8	11.0	12.2	בעלי מקצועות חופשיים וטכניים	
2.5	2.4	2.9	2.4	2.6	מנהלים	
11.6	0.8	5.5	7.0	6.6	עובדי פקידות	
21.2	10.9	15.6	16.5	16.3	סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים	
0.1	3.2	2.8	2.0	2.1	עובדים מקצועיים בחקלאות	
24.5	44.3	41.9	41.4	40.3	עובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובמקצועות אחרים	
15.8	16.3	11.9	11.6	12.3	עובדים לא מקצועיים	

יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול
נשים					גברים				
7,970	2,971	13,335	40,380	64,655	14,817	16,962	52,432	116,257	200,469
1,095	314	1,464	4,686	7,559	1,312	901	2,134	7,975	12,321
1,704	1,091	5,152	11,975	19,922	1,307	1,634	3,875	5,206	12,022
55	132	110	468	766	505	302	1,809	3,321	5,937
1,969	68	1,770	6,676	10,483	625	80	1,841	4,210	6,755
1,769	749	2,111	10,139	14,768	2,975	1,185	8,093	15,623	27,876
0	59	171	127	356	20	514	1,660	2,974	5,168
351	0	307	2,278	2,936	5,129	7,886	27,129	62,475	102,619
1,027	447	2,250	4,029	7,753	2,490	2,448	5,542	14,069	24,549
נשים					גברים				
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
13.7	11.0	11.0	11.6	11.7	9.1	6.0	4.1	6.9	6.2
21.4	38.2	38.6	29.7	30.9	9.1	10.9	7.4	4.5	6.1
0.7	4.6	0.8	1.2	1.2	3.5	2.0	3.5	2.9	3.0
24.7	2.4	13.3	16.5	16.2	4.4	0.5	3.5	3.6	3.4
22.2	26.2	15.8	25.1	22.9	20.7	7.9	15.5	13.5	14.1
--	2.1	1.3	0.3	0.6	0.1	3.4	3.2	2.6	2.6
4.4	--	2.3	5.6	4.5	35.7	52.7	52.1	53.9	52.0
12.9	15.6	16.9	10.0	12.0	17.3	16.4	10.6	12.1	12.4

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.
² כולל מקרים שבהם משלח היד אינו ידוע.

לוח ב20: מועסקים ערבים ואחוז המועסקים הערבים מחוץ ליישוב המגורים לפי משלח יד ראשי ומין: 2007

נשים		גברים		סך הכול		משלח יד ראשי
אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים ¹	מספר המועסקים	אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים ¹	מספר המועסקים	אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים ¹	מספר המועסקים	
34.4	64,655	64.4	200,469	57.1	265,123	סך כל המועסקים²
36.2	7,559	45.7	12,321	42.1	19,880	מקצועות אקדמיים
30.8	19,922	43.9	12,022	35.7	31,944	מקצועות חופשיים וטכניים
30.7	766	47.7	5,937	45.8	6,703	מנהלים
32.3	10,483	63.8	6,755	44.7	17,238	עובדי פקידות
21.8	14,768	45.3	27,876	37.2	42,644	סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים
65.1	356	76.8	5,168	76.1	5,524	עובדים מקצועיים בחקלאות
60.8	2,936	73.8	102,619	73.4	105,555	עובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובמקצועות אחרים
58.6	7,753	70.3	24,549	67.5	32,302	עובדים לא מקצועיים

¹ אחוז המועסקים מחוץ ליישוב המגורים מתוך כלל המועסקים.
² כולל מקרים שבהם משלח היד אינו ידוע.

לוח ב21: מועסקים ערבים לפי משלח יד ראשי ומעמד בעבודה: 2007

מספר מועסקים	סך הכול	שכירים	עצמאים	אחר ¹	משלח יד ראשי
					אחוזים
265,123	100.0	87.0	12.6	0.5	סך הכול²
19,880	100.0	84.7	15.3	-	מקצועות אקדמיים
31,944	100.0	94.6	5.1	0.3	מקצועות חופשיים וטכניים
6,703	100.0	73.9	24.5	1.6	מנהלים
17,238	100.0	95.2	3.4	1.4	עובדי פקידות
42,644	100.0	68.0	30.6	1.4	סוכנים, עובדי מכירות ועובדי שירותים
5,524	100.0	84.7	13.1	2.3	עובדים מקצועיים בחקלאות
105,555	100.0	88.6	11.4	-	עובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובמקצועות אחרים
32,302	100.0	98.4	1.4	0.2	עובדים לא מקצועיים

¹ מעבידים וחברי קואופרטיב ובני משפחה המועסקים ללא תשלום.
² כולל מקרים שבהם משלח היד אינו ידוע.

**לוח ב22: בלתי מועסקים ערבים בגיל 15-64 לפי דת, אזור מגורים, ניסיון
תעסוקתי בעבר, משך חיפוש עבודה, היקף המשרה שחיפשו וסיבת**

הפסקת העבודה: 2007

יישובים מעורבים	אזור מגורים ¹			דת			סך הכול	ניסיון תעסוקתי בעבר, משך חיפוש עבודה, היקף המשרה שחיפשו וסיבת הפסקת העבודה
	נגב	משולש	גליל	דרוזים	נוצרים	מוסלמים		
3,183	5,009	3,780	19,136	1,563	3,212	26,333	31,108	סך כל הבלתי מועסקים²
								אחוזים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
								ניסיון תעסוקתי בעבר
42.0	20.6	33.1	24.4	55.1	37.1	23.7	26.7	עבדו בישראל במשך 12 החודשים האחרונים
38.0	51.0	38.4	54.1	30.7	47.8	51.4	50.0	עבדו בישראל לפני 12 החודשים האחרונים
20.0	28.4	28.5	21.5	14.2	15.1	24.9	23.3	לא עבדו כלל בישראל
								משך חיפוש עבודה (בחודשים)
23.8	9.3	15.2	6.2	13.7	13.2	8.6	9.3	פחות מחודש
12.0	30.9	9.1	7.0	3.9	5.4	12.5	11.4	1 -- 2
10.8	15.5	11.7	11.3	31.6	10.8	10.9	11.8	2 -- 4
5.6	6.8	3.2	6.6	9.0	11.9	5.1	6.0	4 -- 6
47.8	37.4	60.7	68.9	41.9	58.7	63.0	61.5	+6
								היקף המשרה שחיפשו
76.5	91.1	91.3	86.0	88.0	87.2	88.0	87.4	מלאה
23.5	8.9	8.7	14.0	12.0	12.8	12.0	12.6	חלקית
								סיבת הפסקת העבודה³
34.3	67.5	51.4	66.8	48.7	55.6	61.6	59.4	פוטרו
18.6	6.0	24.2	13.5	22.9	5.9	15.6	15.0	העבודה הסתיימה
47.1	26.5	24.5	19.7	28.5	38.5	22.9	25.6	אחר

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ בקרב בלתי מועסקים שעבדו בישראל ב-12 החודשים האחרונים.

פרק ג: רמת חיים

מקור הנתונים

נתוני הלוחות ג1-5 מבוססים על סקר הכנסות משולב¹ של הלמ"ס לשנת 2007. לוחות ג7-13 מבוססים על סקר הוצאות משקי הבית² של הלמ"ס לשנת 2007. לוחות ג6 ו-14-16 מבוססים על הנתונים המופיעים בפרסומים של מינהל המחקר והתכנון שבמוסד לביטוח לאומי.

הגדרות

סקר הכנסות משולב: לוחות ג1-5

1. אוכלוסייה ערבית: התושבים הערבים הקבועים של ישראל בני 15 ומעלה, פרט לתושבים הערבים של ירושלים. בשל מגבלת פירוט הנתונים בסקר³ לא היה אפשר לנפות את התושבים הערבים שברמת הגולן.
2. לאום ערבי: כולל מוסלמים, דרוזים ונוצרים. נוצרים שאינם גרים ביישובים ערביים נחשבו ערבים רק אם הם ילידי ישראל או שהגיעו לישראל לפני שנת 1990.
3. אזור המגורים של האוכלוסייה הערבית: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש, נגב ויישובים מעורבים. המיון נעשה לפי שלושה משתנים: מחוז המגורים, נפת המגורים וסמל היישוב. באזור הגליל נכללו מחוז הצפון ונפת חיפה, פרט ליישובים המעורבים; באזור המשולש נכללו נפת חדרה ומחוזות מרכז, תל-אביב וירושלים, פרט ליישובים המעורבים; באזור הנגב נכלל מחוז הדרום; באזור היישובים המעורבים נכללו היישובים המעורבים שבישראל. ירושלים כאמור אינה כלולה בהגדרת האוכלוסייה הערבית.

1. למידע על סקר הכנסות של הלמ"ס ראו "סקר הכנסות 2008: פרסום מיוחד 1403" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.
2. למידע על סקר הוצאות של הלמ"ס ראו "סקר הוצאות משק הבית 2008: סיכומים כלליים" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.
3. נתוני סקר הכנסות שהתקבלו מהלמ"ס אמנם כוללים אפיון של נפת מגורים, אך נפת הגולן אינה מוגדרת בנפרד אלא מצורפת לנפות צפת וכנרת. לפיכך לא יכולנו לזהות את הערבים ברמת הגולן.

4. **משק בית:** קבוצת אנשים הגרים בקביעות בבית אחד, ויש להם תקציב הוצאות משותף למזון.
5. **ראש משק בית:** ראש משק הבית הוא המפרנס העיקרי של משק הבית, כלומר המועסק שעובד בדרך כלל 35 שעות או יותר בשבוע. אם אין מפרנס במשק הבית, ייקבע כראש משק הבית האדם שהמרוויחין מחשיב כראש משק הבית.
6. **מפרנס:** מי שעבד לפחות שבוע אחד בשלושת החודשים לפני בואו של הסוקר למשק הבית.
7. **נפש תקנית:** כדי להשוות רמת חיים של משקי בית בגדלים שונים נקבע סולם שקילות. הסולם ממיר את מספר הנפשות במשק הבית למספר הנפשות התקניות. בסולם מיוחסת לכל נפש נוספת במשק הבית השפעה שולית פוחתת מבחינת העומס המוטל על תקציב המשפחה כביטוי ליתרונות שיש לגודל משק הבית. כבסיס לסולם זה נקבע משק בית עם שתי נפשות שמיוחס לו ערך של שתי נפשות תקניות. סולם זה פותח במוסד לביטוח לאומי ומשמש אותו לחישוב מדדי העוני בישראל. סולם השקילות הוא כלהלן:

מספר נפשות תקניות ומשקל לנפש נוספת לפי מספר הנפשות במשק בית

מספר הנפשות במשק הבית	מספר הנפשות התקניות	משקל לנפש נוספת
1	1.25	1.25
2	2.00	0.75
3	2.65	0.65
4	3.20	0.55
5	3.75	0.55
6	4.25	0.50
7	4.75	0.50
8	5.20	0.45
9	5.60	0.40
כל נפש נוספת		0.40

8. **הכנסה מעבודה:** הכנסה מעבודה שכירה ועצמאית.
9. **תשלומי העברה:** הכנסה מגמלאות המוסד לביטוח לאומי ומתמיכות של מוסדות ממשלתיים ואנשים פרטיים.
10. **הכנסה אחרת:** הכנסה שאינה מעבודה ומתשלומי העברה כמו הכנסה מפנסיה ומהון.
11. **הכנסה כלכלית:** הכנסה מעבודה והכנסה אחרת.
12. **הכנסה פנויה:** הכנסה כלכלית בניכוי תשלומי חובה ובתוספת תשלומי העברה.
13. **תשלומי חובה:** המסים הישירים המוטלים על ההכנסה השוטפת: מס הכנסה, דמי ביטוח לאומי ומס בריאות.
14. **ראש משק בית שכיר:** ראש משק בית שעבד אצל אדם אחר תמורת שכר.

15. ראש משק בית עצמאי: ראש משק בית שעובד בעסקו.
16. הכנסה פנויה לנפש תקנית: הכנסה פנויה של משק בית מחולקת במספר הנפשות התקניות שבו.
17. הוצאה לנפש תקנית: הוצאה של משק בית מחולקת במספר הנפשות התקניות שבו.
18. עשירונים: חלוקת האוכלוסייה לעשרה חלקים שווים, כך שמשקי הבית או הנפשות מסודרים בסדר עולה לפי משתנה כלשהו. העשירון הראשון נקרא העשירון התחתון, והעשירון האחרון נקרא העשירון העליון. כך למשל, העשירון התחתון לפי הכנסה פנויה לנפש תקנית הוא הקבוצה של 10% ממשקי הבית או הנפשות שהכנסתם הפנויה לנפש תקנית היא הנמוכה ביותר.
19. קו העוני: רמה השווה ל-50% מההכנסה הפנויה החציונית לנפש תקנית. הכנסה חציונית היא ההכנסה שחצי מהאוכלוסייה מכניסה יותר ממנה וחצי מהאוכלוסייה מכניסה פחות ממנה. משק בית מוגדר משק בית עני כשהכנסתו הפנויה, המחולקת במספר הנפשות התקניות שבו, נמוכה מקו העוני לנפש תקנית. קו העוני לנפש תקנית בישראל בשנת 2007 היה 1,674.5 ש"ח (במחירי תקופת הסקר). הגדרה זו של קו העוני נהוגה במוסד לביטוח לאומי ושאלה ממנו.
20. תחולת העוני: אחוז משקי הבית או הנפשות העניות באוכלוסייה.
21. פער העוני: פער עוני של משק בית עני מוגדר ההפרש בין קו העוני ובין הכנסתו לנפש תקנית בפועל, ופער העוני של האוכלוסייה כולה מוגדר ממוצע פערי העוני של כל משקי הבית העניים.
22. יחס פער העוני: היחס בין פער העוני של האוכלוסייה כולה ובין קו העוני.

סקר הוצאות משקי הבית: לוחות ג7-13ג

1. אוכלוסייה ערבית: ראו ההגדרה לעיל.
2. לאום ערבי: ראו ההגדרה לעיל.
3. אזור המגורים של האוכלוסייה הערבית: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש, נגב ויישובים מעורבים. המיון נעשה לפי שלושה משתנים: מחוז המגורים, נפת המגורים וסמל היישוב. באזור הגליל נכללו מחוז הצפון ונפת חיפה, פרט לעיר חיפה; באזור המשולש נכללו נפת חדרה ומחוזות מרכז, תל-אביב וירושלים, פרט ליישובים המעורבים; באזור הנגב נכלל מחוז הדרום; באזור היישובים המעורבים נכללו היישובים המעורבים חיפה, תל-אביב-יפו, לוד ורמלה. בשל מגבלת פירוט הנתונים בסקר לא נכללו שאר היישובים המעורבים. ירושלים כאמור אינה כלולה בהגדרת האוכלוסייה הערבית.
4. משק בית: ראו ההגדרה לעיל.
5. מפרנס: ראו ההגדרה לעיל.

6. **חמישוניים:** חלוקת האוכלוסייה לחמישה חלקים שווים, כך שמשקי הבית או הנפשות מסודרים בסדר עולה לפי משתנה כלשהו. החמישון הראשון נקרא החמישון התחתון, והחמישון האחרון נקרא החמישון העליון. כך למשל, החמישון העליון לפי הכנסה פנויה לנפש תקנית הוא 20% ממשקי הבית או הנפשות שאצלם ההכנסה הפנויה לנפש תקנית היא הגבוהה ביותר.

7. **נפש תקנית:** ראו ההגדרה לעיל.

8. **הכנסה כספית פנויה לנפש תקנית:** סך ההכנסות הכספיות השוטפות של משק הבית לאחר ניכוי תשלומי החובה מחולק במספר הנפשות התקניות במשק הבית. בהכנסה זו נכללות כל ההכנסות מעבודה של כל אחד מבני משק הבית, ההכנסות השוטפות מתמיכות ומפנסיות, וכן ההכנסות הכספיות מרכוש, מריבית ומדיבידנדים.

9. **הכנסה כוללת פנויה לנפש תקנית:** הכנסה כספית פנויה לנפש תקנית בתוספת זקיפות בעבור הכנסות הנובעות משימוש בדירור עצמי.

10. **תשלומי חובה:** ראו ההגדרה לעיל.

11. **הוצאה כספית לתצרוכת לנפש תקנית:** סך כל התשלומים שמשק הבית משלם על קניית מוצרים ושירותים מחולק במספר הנפשות התקניות במשק הבית. קניית מוצר נחשבת לפי יום קבלת המוצר, וסכום הקנייה המלא נחשב ההוצאה למוצר ביום הגעת המוצר, אף אם עד למועד זה שולם רק תשלום חלקי.

12. **הוצאה כספית כוללת לתצרוכת לנפש תקנית:** הוצאה כספית לתצרוכת לנפש תקנית בתוספת זקיפת הוצאה לצריכת שירותי דירה ורכב לנפש תקנית, שכן קניית מוצרים אלו מוגדרת השקעה ולא תצרוכת.⁴

13. **מוצרים ושירותים אחרים:** קבוצת תצרוכת ראשית, ובה מוצרים כמו סיגריות, קוסמטיקה, תכשיטים ושירותים משפטיים.

נתוני המוסד לביטוח לאומי: לוחות 6ג ו-14ג-16ג

1. **אוכלוסייה ערבית:** התושבים המתגוררים ביישובים הערביים (העירוניים) שמונים מעל 2,000 תושבים, פרט ליישובים הערביים שברמת הגולן. בשל מגבלת הנתונים⁵ לא נכללו התושבים הערבים המתגוררים ביישובים שאינם ערביים.

2. **אזור המגורים של האוכלוסייה הערבית:** מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לשלושה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש ונגב. המיון נעשה לפי שלושה משתנים:

4. להסבר על דרך חישוב הזקיפה ראו "סקר הוצאות משק הבית 2008: סיכומים כלליים" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.

5. נתוני המוסד לביטוח לאומי שעליהם התבססו הנתונים שבלוחות מסוכמים ברמת היישוב. לפיכך זיהוי האוכלוסייה הערבית בנתונים אלה התאפשר רק לפי שם היישוב, ולא יכולנו לזהות את הערבים שהתגוררו ביישובים יהודיים וביישובים מעורבים.

שם היישוב, מחוז המגורים ונפת המגורים. בגליל נכללו היישובים הערביים שבמחוז הצפון ובנפת חיפה; במשולש נכללו היישובים הערביים שבנפת חדרה ובמחוזות תל-אביב, מרכז וירושלים; בנגב נכללו היישובים הערביים שבמחוז הדרום.

3. שכר לפי יישוב:

- א. שכיר: עובד המקבל שכר ממעסיקו הרשום במס הכנסה ובמוסד לביטוח לאומי ומדווח על התשלום מדי חודש בחודשו. כל עוד השכר משולם, העובד נחשב שכיר. בקטגוריית השכירים כלולים גם מי שהיו שכירים בלבד במשך כל השנה, גם מי שהיו עצמאים בחלק מהשנה נוסף על היותם שכירים, וגם מי שעבדו במשק בית.
- ב. עצמאי: עובד בעסק שלו או במשק שלו, שמתנהל על שמו תיק שומה במס הכנסה ובמוסד לביטוח לאומי ואשר משלם דמי ביטוח בעד עצמו.
- ג. שכר: שכר ברוטו לחודש, הכולל את התשלומים ברוטו ששולמו לעובד שכיר במשך החודש.
- ד. מספר חודשי עבודה: מספר החודשים שבעבורם שולם השכר לעובד השכיר, בלא להתחשב במספר ימי העבודה שעבד בחודש או בחלקיות המשרה.
- ה. שכר ממוצע לחודש עבודה: סך השכר במשך השנה מחולק במספר חודשי העבודה.
- ו. שכר ממוצע לחודש בשנה: סך השכר במשך השנה מחולק ב-12.
- ז. משפחת עובדים: משפחה שבה שני בני זוג נשואים, עם או בלי ילדים, שיש לה הכנסה מעבודה שכירה או עצמאית. ההכנסה המשפחתית כוללת את הכנסות בני הזוג בלבד, בלי לצרף את הכנסותיהם של אנשים אחרים הגרים עמם.
- ח. הכנסה של עצמאים: השומה שהתקבלה מפקיד השומה. לחלק מהעצמאים בישראל אין שומות, ולכן הכנסתם נקבעה או על פי הצהרתם האישית או על פי הקביעה של המוסד לביטוח לאומי.

ממצאים נבחרים

ממדי העוני

1. בשנת 2007 הצטמצמו ממדי העוני באוכלוסייה הערבית לאחר התרחבות מתמשכת בשנים 2001-2006. שיעור משקי הבית הערביים העניים עלה בהדרגה מ-45.3% ב-2001 ל-51.8% ב-2006, וב-2007 הוא ירד ל-47.6%. ב-2007 נמנו עם העניים 54.2% מהאוכלוסייה הערבית ו-63% מהילדים. לתיאור ההבדלים בממדי העוני בין האוכלוסייה הערבית לאוכלוסייה היהודית בשנים 2004-2007 ראו להלן תרשים 4. גם פער העוני ירד ב-2007 ועמד על 32.1% (ראו להלן לוח מסכם 4). הירידה בממדי העוני באוכלוסייה הערבית בשנת 2007 מוסברת בגידול הריאלי בהכנסה ברוטו ובהכנסה נטו של משקי הבית הערביים ב-2007 כפי שנראה בהמשך.

2. ממדי העוני בקרב משקי בית שהעומד בראשם בגיל העבודה ואינו עובד, או קשיש (קשישים מוגדרים גברים בני 66 ומעלה ונשים בנות 61 ומעלה), או למד עד 8 שנים, וכן משקי בית עם 4 ילדים ויותר – נותרו חריפים במיוחד (לוח 2ג) ומשקי הבית האלה נמנו באופן גורף עם העניים.

3. חלקם של משקי הבית הערביים באוכלוסייה הענייה בשנת 2007 היה גבוה פי 2.5 מחלקם בכלל האוכלוסייה בישראל. בייחוד בלט ייצוג היתר של משקי הבית הערביים שהעומד בראשם בגיל העבודה ואינו עובד: פי 4.7 (ראו לוח 3ג).

4. כמו בשנים הקודמות, גם בשנת 2007 נצפה באזור הנגב העוני החריף ביותר באוכלוסייה הערבית: הכנסתם הפנויה של 69.8% ממשקי הבית בנגב היתה נמוכה מקו העוני, ונמצאו שיעורים גבוהים במיוחד של נפשות וילדים שחיים במשקי בית שהכנסתם נמוכה מקו העוני. יתרה מזו, יחס פער העוני גילה שעומק העוני בקרב האוכלוסייה הערבית בנגב היה החמור ביותר. הכנסתם הפנויה הממוצעת של משקי הבית הערביים העניים בנגב התרחקה מקו העוני ב-40% (ראו לוח 1ג).

רמת חיים: הכנסות והוצאות

1. הרוב המכריע של משקי הבית הערביים (53.9%) ב-2007 נמצא בשלושת עשירוני ההכנסה הנמוכים בישראל לפי הכנסה פנויה, ורק 6.5% מהם נמצאו בשלושת עשירוני ההכנסה העליונים (ראו לוח 5ג).

2. בשנת 2007 גדלו ריאלית ההכנסה ברוטו וההכנסה נטו של משק בית ערבי בשיעור של 8.8% ו-4.9% בהתאמה והסתכמו ב-8,536 ₪ ו-6,929 ₪ (ראו להלן לוח מסכם 4). עם זאת, הן עדיין נמוכות בכ-40% מההכנסות של משק בית יהודי. השכר החודשי הממוצע לחודש עבודה של שכיר ערבי ב-2006 היה כ-67% בלבד מהשכר של שכיר יהודי, וההכנסה הממוצעת של עצמאי ערבי היתה כ-72% בלבד מההכנסה של עצמאי יהודי.

3. שיעור ההכנסה מעבודה ב-2007 היה 80% מההכנסה ברוטו של משק בית ערבי, ושיעור תשלומי ההעברה (בעיקר קצבאות המוסד לביטוח לאומי) היה כ-17% (ראו לוח 4ג), לעומת כ-78% וכ-12% בהתאמה מההכנסה ברוטו של משק בית יהודי.

4. בשנים 2005-2007 התייצב שיעור השכירים הערבים שהשתכרו מעט (עד שכר המינימום) סביב ה-54%, וירד בהדרגה שיעור העצמאים שהכנסתם מועטה (עד חצי השכר הממוצע במשק) מ-51% בשנת 2001 ל-49% בשנת 2007 (ראו להלן לוח מסכם 4).

5. כ-56% ממשקי הבית הערביים בשנת 2007 החזיקו מכונית פרטית, ו-5.2% החזיקו שתי מכוניות פרטיות ויותר (ראו לוח 13ג) (לעומת 59.5% ו-17% בהתאמה ממשקי הבית היהודיים). לתיאור ההבדלים בהיקף הבעלות על מוצרים בני קיימא בשנת 2007 בין משקי בית ערביים למשקי בית יהודיים ראו להלן תרשים 5.

6. ההוצאה הכספית לנפש תקנית במשק בית ערבי עלתה ריאלית ב-2007 בשיעור של 2.9% לאחר שירדה בהדרגה בשנים 2004-2006, והסתכמה ב-2,313 ש"ח (ראו להלן לוח מסכם 4). עם זאת, היא נותרה נמוכה בכ-35% מההוצאה של משק בית יהודי.

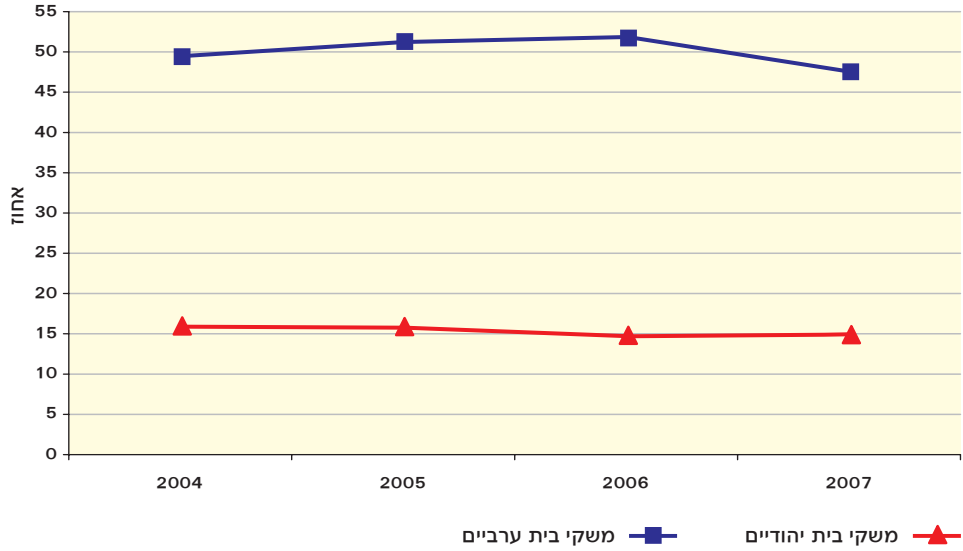
7. סעיפי ההוצאה הגדולים בקרב האוכלוסייה הערבית ב־2007 הם מזון, תחבורה ותקשורת ואחזקת הבית (ראו לוח ג10), לעומת תחבורה ותקשורת, חינוך, תרבות ובידור, מזון ואחזקת הבית באוכלוסייה היהודית. לתיאור מפורט של הפער בהוצאה בין משקי הבית הערביים למשקי הבית היהודיים ראו להלן תרשים 6.

8. בדצמבר 2007 בלטה האוכלוסייה הערבית בקרב מקבלי שלושה סוגים של קצבאות מהמוסד לביטוח לאומי: ילדים (18.1%), ילדים נכים (20.2%) והבטחת הכנסה (26.5%) (ראו לוח ג6).

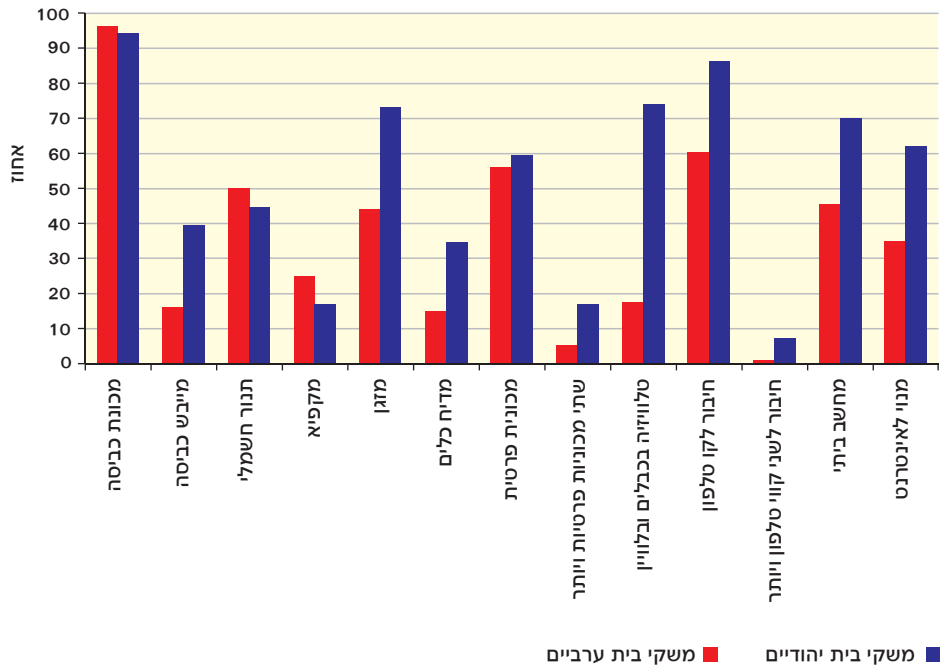
לוח מסכם 4: התפתחויות ברמת החיים בקרב האוכלוסייה הערבית: אינדיקטורים נבחרים, 2001–2007

2007	2006	2005	2004	2001	אינדיקטור
1,675	1,600	1,533	1,507	1,354	1. קו העוני לנפש תקנית (ש"ח ובמחירי 2005)
					2. אחוז העניים (לפי הכנסה פנויה):
47.6	51.8	51.3	49.4	45.3	משקי בית
51.1	55.6	54.2	51.7	47.1	נפשות
59.6	64.9	63.0	59.4	53.9	ילדים
					3. אחוז משקי הבית העניים (לפי הכנסה פנויה) לפי טיפוס משק בית נבחרים:
89.1	91.4	91.6	89.7	84.3	משק בית שהעומד בראשו בגיל העבודה ואינו עובד
67.2	66.8	73.1	68.6	69.6	משק בית שהעומד בראשו קשיש
69.3	71.3	70.1	65.1	64.7	משק בית שהעומד בראשו למד עד 8 שנים
73.1	75.4	72.4	68.1	58.4	משק בית שהעומד בראשו עם 4 ילדים ויותר
32.1	35.1	36.5	36.6	25.2	4. יחס פער העוני (על פי הכנסה פנויה)
8,536	7,846	7,682	8,065	7,870	5. ממוצע הכנסה ברוטו של משק בית (ש"ח ובמחירי 2005)
6,929	6,608	6,552	6,744	7,601	6. ממוצע הכנסה נטו של משק בית (ש"ח ובמחירי 2005)
1,488	1,569	1,639	1,562	1,938	7. סך תשלומי ההעברה למשק בית (ש"ח ובמחירי 2005)
2,313	2,247	2,254	2,377	1,899	8. ממוצע הוצאה כספית לנפש תקנית במשק בית (ש"ח ובמחירי 2005)
2006	2005	2004	2003	2001	
5,267	5,254	5,402	5,122	5,113	9. ממוצע שכר חודשי לחודש עבודה של שכיר (ש"ח ובמחירי 2004)
7,456	7,369	7,424	6,760	7,092	10. ממוצע שכר חודשי לחודש עבודה של משפחת עובדים (ש"ח ובמחירי 2004)
5,378	4,945	4,798	4,812	4,965	11. ממוצע הכנסה לחודש בשנה של עצמאי (ש"ח ובמחירי 2004)
54.4	54.7	54.2	58.2	53.1	12. אחוז השכירים שהשתכרו עד שכר המינימום במשק
49.2	54.6	55.2	54.3	51.0	13. אחוז העצמאים שהכנסתם עד מחצית השכר הממוצע במשק

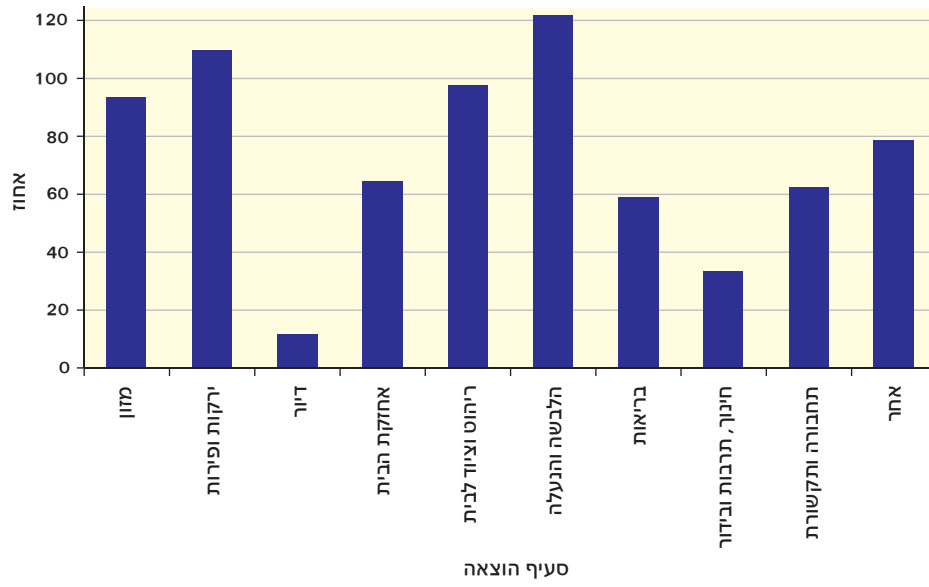
תרשים 4: שיעור משקי הבית הערביים והיהודיים העניים, 2004-2007 (אחוזים)

תרשים 5: שיעור משקי הבית הערביים והיהודיים בעלי מוצרים בני קיימא, 2007 (אחוזים)

תרשים 6: היחס בין ממוצע הוצאה כספית לנפש תקנית במשקי בית ערביים למוצע הוצאה כספית לנפש תקנית במשקי בית יהודיים לפי סעיף הוצאה, 2007 (אחוזים)

לוח ג1: מדדי העוני בקרב האוכלוסייה הערבית לפי אזור מגורים: 2007

יחס פער העוני ³	תחולת העוני ²			אזור מגורים ¹
	ילדים	נפשות	משקי בית	
אחוזים				
לפי הכנסה כלכלית¹				
59.2	63.0	56.7	54.7	סך הכול
56.7	62.8	57.0	55.4	גליל
59.8	55.8	50.8	51.1	משולש
70.1	81.9	76.1	76.2	נגב
66.5	52.2	44.8	44.0	יישובים מעורבים
לפי הכנסה פנויה¹				
32.1	59.6	51.1	47.6	סך הכול
29.2	60.0	50.9	48.1	גליל
36.3	53.1	47.4	46.2	משולש
40.0	77.6	71.5	69.8	נגב
35.5	40.8	33.4	31.6	יישובים מעורבים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² אחוז האוכלוסייה הערבית הענייה מתוך כלל האוכלוסייה הערבית.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק. המשקל שניתן לכל משק בית בחישוב שווה למספר הנפשות הכלולות בו.

לוח ג2: מדדי העוני בקרב משקי הבית הערביים לפי סוג משק הבית: 2007

יחס פער העוני ²		תחולת העוני ¹		סוג משק הבית
לפי הכנסה פנויה ¹	לפי הכנסה כלכלית ¹	לפי הכנסה פנויה ¹	לפי הכנסה כלכלית ¹	
32.1	59.2	47.6	54.7	סך הכול
				מספר ילדים במשק הבית
30.7	78.2	40.1	56.6	0
32.6	51.3	50.5	54.0	+1
30.5	48.9	40.9	43.9	3--1
35.4	54.6	73.1	77.4	+4
				גיל ראש משק הבית
32.6	49.1	41.7	48.4	34--15
33.0	53.5	48.5	52.5	54--35
29.1	89.6	62.6	81.2	+55
25.6	91.9	67.2	90.8	משק בית שבראשו עומד קשיש ³
				תכונות כוח העבודה של ראש משק הבית
48.9	95.8	89.1	96.8	בגיל העבודה ⁴ ואינו עובד
25.1	33.6	36.7	41.9	עובד
				מעמד בעבודה של ראש משק הבית
24.4	33.8	37.0	43.3	שכיר
28.9	32.3	35.1	33.8	עצמאי
				מספר מפרנסים במשק הבית
25.3	33.9	53.0	59.6	1
19.8	30.2	8.8	11.9	2
				מספר שנות לימוד של ראש משק הבית
34.9	75.9	69.3	80.4	8--0
30.5	47.7	48.1	53.5	12--9
29.4	47.6	18.6	24.3	+13

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² ראו הגדרה במבוא לפרק. המשקל שניתן לכל משק בית בחישוב שווה למספר הנפשות הכלולות בו.

³ גבר בן 66 ומעלה ואשה בת 61 ומעלה.

⁴ גיל העבודה הוגדר 18--65 לגברים ו-18--60 לנשים.

**לוח ג3: החלק היחסי של משקי הבית הערביים בכלל משקי הבית בישראל
ובכלל משקי הבית העניים בישראל לפי סוג משק הבית ואזור
מגורים: 2007**

כלל משקי הבית העניים ²	כלל משקי הבית בישראל	סוג משק הבית ואזור מגורים ¹
380.0	2,025.2	מספר משקי הבית (אלפים)
אחוזים ⁴	אחוזים ³	
29.0	11.4	סך הכול
		מספר ילדים במשק הבית
6.9	3.2	0
22.1	8.2	+1
12.5	5.8	3--1
9.6	2.4	+4
		גיל ראש משק הבית
10.7	4.8	34--15
13.1	5.1	54--35
5.2	1.5	+55
3.5	1.0	משק בית שבראשו עומד קשיט ⁵
		תכונות כוח העבודה של ראש משק הבית
8.5	1.8	בגיל העבודה ⁶ ואינו עובד
17.0	8.7	עובד
		מעמד בעבודה של ראש משק הבית
14.5	7.4	שכיר
2.4	1.3	עצמאי
		מספר מפרנסים במשק הבית
15.8	5.6	1
1.1	2.4	2
		מספר שנות לימוד של ראש משק הבית
11.6	3.1	8--0
15.0	5.9	12--9
2.4	2.4	+13
		אזור מגורים¹ של משק הבית
18.0	7.0	גליל
6.9	2.8	משולש
2.5	0.7	נגב
1.6	0.9	יישובים מעורבים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² ראו הגדרה במבוא לפרק. עניים לפי הכנסה פנויה.

³ אחוז משקי הבית הערביים מכלל משקי הבית בישראל.

⁴ אחוז משקי הבית הערביים מכלל משקי הבית העניים בישראל.

⁵ גבר בן 66 ומעלה ואישה בת 61 ומעלה.

⁶ גיל העבודה הגדול 18--65 לגברים ו-18--60 לנשים.

לוח ג4: הרמה וההרכב של הכנסות משקי הבית הערביים מהמקורות השונים לפי סוג משק הבית: 2007

מקור הכנסה ²				רמת ההכנסות (ש"ח) והרכבן (אחוזים)	סוג משק הבית
הכנסה אחרת	תשלומי העברה	עבודה	סך הכול הכנסה ברוטו		
244	1,488	6,804	8,536	הכנסה ממוצעת	סך הכול
2.9	17.4	79.7	100.0	החלק בהכנסת משק הבית¹	
507	1,884	4,420	6,811	הכנסה ממוצעת	משק בית ללא ילדים
7.4	27.7	64.9	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
141	1,332	7,740	9,213	הכנסה ממוצעת	משק בית עם ילדים
1.5	14.5	84.0	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
173	1,050	8,212	9,436	הכנסה ממוצעת	משק בית עם 1-3 ילדים
1.8	11.1	87.0	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
65	1,993	6,632	8,690	הכנסה ממוצעת	משק בית עם 4 ילדים ויותר
0.7	22.9	76.3	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
186	1,298	6,678	8,163	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו בגיל 15--34
2.3	15.9	81.8	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
193	1,356	8,401	9,950	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו בגיל 35--54
1.9	13.6	84.4	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
591	2,500	1,979	5,070	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו בגיל 55 ומעלה
11.7	49.3	39.0	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
651	2,865	125	3,642	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו קשיש ³
17.9	78.7	3.4	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
358	3,032	127	3,517	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו בגיל העבודה ⁴ ואינו עובד
10.2	86.2	3.6	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
175	1,015	8,946	10,135	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו עובד
1.7	10.0	88.3	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
150	1,059	8,272	9,481	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו שכיר
1.6	11.2	87.2	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
315	766	12,742	13,823	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו עצמאי
2.3	5.5	92.2	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
158	1,065	6,437	7,660	הכנסה ממוצעת	משק בית עם מפרנס אחד
2.1	13.9	84.0	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
91	828	12,383	13,301	הכנסה ממוצעת	משק בית עם שני מפרנסים
0.7	6.2	93.1	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	

לוח ג4: הרמה וההרכב של הכנסות משקי הבית הערביים מהמקורות השונים לפי סוג משק הבית: 2007 (המשך)

מקור הכנסה ²				רמת ההכנסות (ש"ח) והרכב (אחוזים)	סוג משק הבית
הכנסה אחרת	תשלומי העברה	עבודה	סך הכול הכנסה ברוטו		
156	2,255	3,378	5,788	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו עם 0--8 שנות לימוד
2.7	39.0	58.4	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
172	1,287	6,761	8,220	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו עם 9--12 שנות לימוד
2.1	15.7	82.2	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
533	964	11,352	12,848	הכנסה ממוצעת	משק בית שהעומד בראשו עם 13+ שנות לימוד
4.1	7.5	88.4	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
279	1,480	6,309	8,068	הכנסה ממוצעת	משק בית מהגליל
3.5	18.3	78.2	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
114	1,162	7,830	9,105	הכנסה ממוצעת	משק בית מהמשולש
1.3	12.8	86.0	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
0	2,872	7,515	10,387	הכנסה ממוצעת	משק בית מהנגב
0.0	27.7	72.3	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	
556	1,512	6,953	9,021	הכנסה ממוצעת	משק בית מיישוב מעורב
6.2	16.8	77.1	100.0	החלק בהכנסת משק הבית ¹	

¹ החלק היחסי של ההכנסה ממקור מסוים בכלל ההכנסה ברוטו.

² ראו הגדרות להכנסות מכל מקור במבוא לפרק.

³ גבר בן 66 ומעלה ואישה בת 61 ומעלה.

⁴ גיל העבודה הוגדר 18--65 לגברים ו-18--60 לנשים.

לוח ג5: החלק היחסי של משקי הבית הערביים בכלל משקי הבית בישראל ומשקי הבית הערביים לפי עשירוני ההכנסה¹ של כלל משקי הבית בישראל: 2007

התפלגות משקי הבית הערביים בין עשירוני ההכנסה של כלל משקי הבית בישראל		החלק של משקי הבית הערביים בכל עשירון של כלל משקי הבית בישראל		עשירון
לפי הכנסה פנויה ²	לפי הכנסה כלכלית ²	לפי הכנסה פנויה ²	לפי הכנסה כלכלית ²	
אחוזים				
100.0	100.0	11.4	11.4	סך הכול
20.4	20.5	31.7	17.7	תחתון
13.5	23.1	29.5	18.0	2
20.0	17.3	19.9	27.5	3
15.6	12.4	14.2	19.6	4
11.2	10.4	12.6	13.8	5
7.6	6.6	7.5	9.0	6
5.1	4.1	4.7	5.9	7
3.0	2.4	2.6	3.5	8
1.8	1.8	1.9	2.0	9
1.7	1.5	1.4	1.7	עליון

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק. עשירוני לפי הכנסה כלכלית והכנסה פנויה לנפש תקינית. שקלול לפי נפשות.

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

**לוח ג6: סך כל התושבים הערבים¹ מקבלי גמלאות עיקריות מהמוסד
לביטוח לאומי לפי סוג הגמלה ואזור המגורים:² דצמבר 2007**

יישובים עירוניים ³			סך הכול	סוג הגמלה
משולש	גליל	סך הכול		
מספרים מוחלטים⁵				
11,187	27,709	41,049	42,140	זקנה ו/או שארים
2,951	8,147	12,311	12,652	מתוכם: מקבלי גמלה עם השלמת הכנסה
7,440	18,410	27,089	27,842	מקבלי קצבת זקנה בלבד
2,459	4,376	7,142	7,411	גמלת סיעוד
7,841	16,840	25,995	26,675	נכות כללית
1,127	2,240	3,554	3,670	שירותים מיוחדים
1,302	2,807	4,770	4,918	ילד נכה
951	2,227	3,478	3,560	ניידות
1,152	2,884	4,196	4,311	נכות מעבודה
3,180	7,008	10,656	11,004	דמי פגיעה מעבודה
43,133	91,915	148,042	151,778	ילדים: כלל המשפחות
123,330	248,152	426,336	437,216	ילדים: כלל הילדים
1,920	3,749	6,190	6,331	דמי לידה
640	849	1,699	1,731	מזונות
6,500	19,072	30,685	31,549	הבטחת הכנסה
1,079	3,004	4,280	4,410	דמי אבטלה

יישובים כפריים ⁴	יישובים עירוניים ³				סך הכול	יישובים כפריים ⁴	סך הכול
	נגב	משולש	גליל	סך הכול			
אחוזים מכלל מקבלי הגמלה בישראל							
0.1	0.3	1.5	3.8	5.6	5.7	1,091	2,153
0.2	0.6	1.5	4.3	6.5	6.6	341	1,213
0.1	0.2	1.2	2.9	4.3	4.4	753	1,239
0.2	0.2	1.9	3.4	5.6	5.8	269	307
0.4	0.7	4.1	8.9	13.7	14.1	680	1,314
0.4	0.7	4.0	7.9	12.6	13.0	116	187
0.6	2.7	5.3	11.5	19.6	20.2	148	661
0.3	1.1	3.4	7.9	12.4	12.7	82	300
0.3	0.4	3.2	8.0	11.6	11.9	115	160
0.5	0.7	4.7	10.5	15.9	16.4	348	468
0.4	1.3	4.4	9.3	15.0	15.4	3,736	12,994
0.5	2.3	5.3	10.6	18.2	18.6	10,880	54,854
0.2	0.6	2.2	4.3	7.1	7.2	141	521
0.2	1.0	3.0	4.0	8.0	8.1	32	210
0.7	4.4	5.6	16.5	26.5	27.3	864	5,113
0.3	0.5	2.5	6.9	9.9	10.2	130	197

מקור: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, *מקבלי גמלאות לפי יישוב, 2007*, ירושלים.

¹ נכללו רק התושבים הערבים המתגוררים ביישובים הערביים.

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ יישובים שבהם 2,000 תושבים ומעלה.

⁴ יישובים שבהם פחות מ-2,000 תושבים.

⁵ הנתונים מתייחסים למקבלי הגמלאות בלבד. התלויים במקבלי הגמלאות אינם כלולים בנתונים. ייתכן שהתושב מקבל יותר מסוג גמלה אחד.

לוח ג7: הכנסה כוללת פנויה והוצאה כוללת לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה ואזור מגורים¹: 2007

סעיף הוצאה	סך הכול	גליל	משולש	נגב	יישובים מעורבים
ממוצע מספר הנפשות במשק הבית	5.7	5.2	5.4	9.9	4.7
ממוצע מספר הנפשות התקניות במשק הבית	4.0	3.8	3.9	5.9	3.5
ש"ח²					
ממוצע הכנסה כוללת פנויה לנפש תקנית ¹	2,653	2,573	2,835	2,262	3,368
ממוצע הוצאה כוללת לנפש תקנית: סך הכול	2,869	2,991	2,840	2,120	2,928
מזון	542	559	525	514	474
ירקות ופירות	145	150	125	172	138
דיר	494	487	511	375	684
אחזקת הבית	292	289	333	216	283
ריהוט וציוד לבית	161	181	160	88	70
הלבשה והנעלה	173	186	185	55	178
בריאות	139	168	105	47	123
חינוך, תרבות ובידור	217	237	186	154	237
תחבורה ותקשורת	548	557	579	381	601
אחר	158	177	131	116	140
אחוזים³					
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
מזון	18.9	18.7	18.5	24.3	16.2
ירקות ופירות	5.1	5.0	4.4	8.1	4.7
דיר	17.2	16.3	18.0	17.7	23.4
אחזקת הבית	10.2	9.7	11.7	10.2	9.7
ריהוט וציוד לבית	5.6	6.1	5.6	4.2	2.4
הלבשה והנעלה	6.0	6.2	6.5	2.6	6.1
בריאות	4.8	5.6	3.7	2.2	4.2
חינוך, תרבות ובידור	7.6	7.9	6.5	7.3	8.1
תחבורה ותקשורת	19.1	18.6	20.4	18.0	20.5
אחר	5.5	5.9	4.6	5.5	4.8
היחס בין רמת ההוצאה לבין רמת ההכנסה הפנויה⁴					
סך הכול	1.08	1.16	1.00	0.94	0.87
מזון	0.20	0.22	0.19	0.23	0.14
ירקות ופירות	0.05	0.06	0.04	0.08	0.04
דיר	0.19	0.19	0.18	0.17	0.20
אחזקת הבית	0.11	0.11	0.12	0.10	0.08
ריהוט וציוד לבית	0.06	0.07	0.06	0.04	0.02
הלבשה והנעלה	0.07	0.07	0.07	0.02	0.05
בריאות	0.05	0.07	0.04	0.02	0.04
חינוך, תרבות ובידור	0.08	0.09	0.07	0.07	0.07
תחבורה ותקשורת	0.21	0.22	0.20	0.17	0.18
אחר	0.06	0.07	0.05	0.05	0.04

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² במחירים של תקופת הסקר.

³ אחוזים מכלל רמת ההוצאה הכוללת לתצרוכת לנפש תקנית.

⁴ היחס בין רמת ההוצאה הכוללת לנפש תקנית לבין רמת ההכנסה הכוללת הפנויה לנפש תקנית.

לוח ג8: הכנסה כספית פנויה והוצאה כספית לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה ואזור מגורים: 1 2007

סעיף הוצאה	סך הכול	גליל	משולש	נגב	יישובים מעורבים
ממוצע מספר הנפשות במשק הבית	5.7	5.2	5.4	9.9	4.7
ממוצע מספר הנפשות התקניות במשק הבית	4.0	3.8	3.9	5.9	3.5
	ש"ח²				
ממוצע הכנסה כספית פנויה לנפש תקנית ¹	2,151	2,071	2,313	1,871	2,777
ממוצע הוצאה כספית לנפש תקנית: 1 סך הכול	2,313	2,434	2,249	1,712	2,285
מזון	542	559	525	514	474
ירקות ופירות	145	150	125	172	138
דיוור	28	19	26	24	136
אחזקת הבית	292	289	333	216	283
ריהוט וציוד לבית	161	181	160	88	70
הלבשה והנעלה	173	186	185	55	178
בריאות	139	168	105	47	123
חינוך, תרבות ובידור	217	237	186	154	237
תחבורה ותקשורת	458	467	475	324	507
אחר	158	177	131	116	140
	אחוזים³				
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
מזון	23.4	23.0	23.3	30.0	20.7
ירקות ופירות	6.3	6.1	5.6	10.1	6.0
דיוור	1.2	0.8	1.1	1.4	5.9
אחזקת הבית	12.6	11.9	14.8	12.6	12.4
ריהוט וציוד לבית	7.0	7.4	7.1	5.2	3.1
הלבשה והנעלה	7.5	7.6	8.2	3.2	7.8
בריאות	6.0	6.9	4.7	2.8	5.4
חינוך, תרבות ובידור	9.4	9.7	8.3	9.0	10.4
תחבורה ותקשורת	19.8	19.2	21.1	18.9	22.2
אחר	6.8	7.3	5.8	6.8	6.1
	היחס בין רמת ההוצאה לבין רמת ההכנסה הפנויה⁴				
סך הכול	1.08	1.18	0.97	0.91	0.82
מזון	0.25	0.27	0.23	0.27	0.17
ירקות ופירות	0.07	0.07	0.05	0.09	0.05
דיוור	0.01	0.01	0.01	0.01	0.05
אחזקת הבית	0.14	0.14	0.14	0.12	0.10
ריהוט וציוד לבית	0.07	0.09	0.07	0.05	0.03
הלבשה והנעלה	0.08	0.09	0.08	0.03	0.06
בריאות	0.06	0.08	0.05	0.03	0.04
חינוך, תרבות ובידור	0.10	0.11	0.08	0.08	0.09
תחבורה ותקשורת	0.21	0.23	0.21	0.17	0.18
אחר	0.07	0.09	0.06	0.06	0.05

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² במחירים של תקופת הסקר.

³ אחוזים מכלל רמת ההוצאה לתצרוכת לנפש תקנית.

⁴ היחס בין רמת ההוצאה הכספית לנפש תקנית לבין רמת ההכנסה הכספית הפנויה לנפש תקנית.

לוח 9ג: הכנסה כוללת פנויה והוצאה כוללת לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה וחמישוני הכנסה¹: 2007

סעיף הוצאה	סך הכול	חמישון תחתון	2	3	4	חמישון עליון
ממוצע מספר הנפשות במשק הבית	5.7	6.8	5.9	5.4	5.0	5.2
ממוצע מספר הנפשות התקניות במשק הבית	4.0	4.6	4.2	3.9	3.6	3.8
ש"ח²						
ממוצע הכנסה כוללת פנויה לנפש תקנית ³	2,653	1,214	1,766	2,230	2,996	5,049
ממוצע הוצאה כוללת לנפש תקנית: סך הכול³	2,869	1,838	2,406	2,878	3,365	3,850
מזון	542	415	502	554	594	641
ירקות ופירות	145	121	146	149	145	164
דיור	494	383	446	494	554	592
אחזקת הבית	292	221	255	294	329	363
ריהוט וציוד לבית	161	68	142	162	253	178
הלבשה והנעלה	173	91	156	177	191	251
בריאות	139	79	106	138	187	183
חינוך, תרבות ובידור	217	133	172	236	252	291
תחבורה ותקשורת	548	209	345	535	673	976
אחר	158	119	135	139	187	211
אחוזים⁴						
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
מזון	18.9	22.6	20.9	19.3	17.7	16.7
ירקות ופירות	5.1	6.6	6.1	5.2	4.3	4.3
דיור	17.2	20.8	18.5	17.2	16.5	15.4
אחזקת הבית	10.2	12.0	10.6	10.2	9.8	9.4
ריהוט וציוד לבית	5.6	3.7	5.9	5.6	7.5	4.6
הלבשה והנעלה	6.0	4.9	6.5	6.1	5.7	6.5
בריאות	4.8	4.3	4.4	4.8	5.6	4.8
חינוך, תרבות ובידור	7.6	7.2	7.2	8.2	7.5	7.6
תחבורה ותקשורת	19.1	11.4	14.3	18.6	20.0	25.3
אחר	5.5	6.5	5.6	4.8	5.5	5.5
היחס בין רמת ההוצאה לבין רמת ההכנסה הפנויה⁵	1.08	1.51	1.36	1.29	1.12	0.76
סך הכול						
מזון	0.20	0.34	0.28	0.25	0.20	0.13
ירקות ופירות	0.05	0.10	0.08	0.07	0.05	0.03
דיור	0.19	0.32	0.25	0.22	0.18	0.12
אחזקת הבית	0.11	0.18	0.14	0.13	0.11	0.07
ריהוט וציוד לבית	0.06	0.06	0.08	0.07	0.08	0.04
הלבשה והנעלה	0.07	0.07	0.09	0.08	0.06	0.05
בריאות	0.05	0.07	0.06	0.06	0.06	0.04
חינוך, תרבות ובידור	0.08	0.11	0.10	0.11	0.08	0.06
תחבורה ותקשורת	0.21	0.17	0.20	0.24	0.22	0.19
אחר	0.06	0.10	0.08	0.06	0.06	0.04

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק. הפרטים מוינו לפי הכנסה כוללת פנויה לנפש תקנית.

² במחירים של תקופת הסקר.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

⁴ אחוזים מכלל רמת ההוצאה הכוללת לתצרוכת לנפש תקנית.

⁵ היחס בין רמת ההוצאה הכוללת לנפש תקנית לבין רמת ההכנסה הכוללת הפנויה לנפש תקנית.

לוח ג10: הכנסה כספית פנויה והוצאה כספית לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה וחמישוני הכנסה¹: 2007

סעיף הוצאה	סך הכול	חמישון תחתון	2	3	4	חמישון עליון
ממוצע מספר הנפשות במשק הבית	5.7	6.8	5.9	5.4	5.0	5.2
ממוצע מספר הנפשות התקניות במשק הבית	4.0	4.6	4.2	3.9	3.6	3.8
ש"ח²						
ממוצע הכנסה כספית פנויה לנפש תקנית ³	2,151	848	1,332	1,712	2,428	4,425
ממוצע הוצאה כספית לנפש תקנית: סך הכול	2,313	1,460	1,939	2,312	2,746	3,100
מזון	542	415	502	554	594	641
ירקות ופירות	145	121	146	149	145	164
דיור	28	27	26	12	34	41
אחזקת הבית	292	221	255	294	329	363
ריהוט וציוד לבית	161	68	142	162	253	178
הלבשה והנעלה	173	91	156	177	191	251
בריאות	139	79	106	138	187	183
חינוך, תרבות ובידור	217	133	172	236	252	291
תחבורה ותקשורת	458	187	299	450	575	776
אחר	158	119	135	139	187	211
אחוזים⁴						
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
מזון	23.4	28.4	25.9	24.0	21.6	20.7
ירקות ופירות	6.3	8.3	7.5	6.4	5.3	5.3
דיור	1.2	1.8	1.3	0.5	1.2	1.3
אחזקת הבית	12.6	15.1	13.2	12.7	12.0	11.7
ריהוט וציוד לבית	7.0	4.7	7.3	7.0	9.2	5.8
הלבשה והנעלה	7.5	6.2	8.0	7.6	7.0	8.1
בריאות	6.0	5.4	5.5	6.0	6.8	5.9
חינוך, תרבות ובידור	9.4	9.1	8.9	10.2	9.2	9.4
תחבורה ותקשורת	19.8	12.8	15.4	19.5	20.9	25.0
אחר	6.8	8.1	6.9	6.0	6.8	6.8
היחס בין רמת ההוצאה לבין רמת הכנסה הפנויה⁵						
סך הכול	1.08	1.72	1.46	1.35	1.13	0.70
מזון	0.25	0.49	0.38	0.32	0.24	0.14
ירקות ופירות	0.07	0.14	0.11	0.09	0.06	0.04
דיור	0.01	0.03	0.02	0.01	0.01	0.01
אחזקת הבית	0.14	0.26	0.19	0.17	0.14	0.08
ריהוט וציוד לבית	0.07	0.08	0.11	0.09	0.10	0.04
הלבשה והנעלה	0.08	0.11	0.12	0.10	0.08	0.06
בריאות	0.06	0.09	0.08	0.08	0.08	0.04
חינוך, תרבות ובידור	0.10	0.16	0.13	0.14	0.10	0.07
תחבורה ותקשורת	0.21	0.22	0.22	0.26	0.24	0.18
אחר	0.07	0.14	0.10	0.08	0.08	0.05

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק. הפרטים מוינו לפי הכנסה כספית פנויה לנפש תקנית.

² במחירים של תקופת הסקר.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

⁴ אחוזים מכלל רמת ההוצאה לתצרוכת לנפש תקנית.

⁵ היחס בין רמת ההוצאה הכספית לנפש תקנית לבין רמת הכנסה הכספית הפנויה לנפש תקנית.

לוח ג11: הכנסה כוללת פנויה והוצאה כוללת לצריכה לנפש ערבית תקנית לפי סעיף הוצאה ומספר מפרנסים: 2007

שני מפרנסים ויותר	מפרנס אחד	אין מפרנס	סך הכול	סעיף הוצאה
6.0	5.6	5.4	5.7	ממוצע מספר הנפשות במשק הבית
4.2	4.0	3.8	4.0	ממוצע מספר הנפשות התקניות במשק הבית
			ש"ח ¹	
3,905	2,296	1,586	2,653	ממוצע הכנסה פנויה לנפש תקנית ²
3,398	2,738	2,370	2,869	ממוצע הוצאה כוללת לנפש תקנית: סך הכול
571	533	516	542	מזון
145	143	152	145	ירקות ופירות
508	485	494	494	דיר
325	286	259	292	אחזקת הבית
173	164	134	161	ריהוט וציוד לבית
235	159	111	173	הלבשה והנעלה
155	130	135	139	בריאות
293	196	151	217	חינוך, תרבות ובידור
792	506	272	548	תחבורה ותקשורת
202	135	146	158	אחר
			אחוזים³	
100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
16.8	19.5	21.8	18.9	מזון
4.3	5.2	6.4	5.1	ירקות ופירות
14.9	17.7	20.8	17.2	דיר
9.6	10.4	10.9	10.2	אחזקת הבית
5.1	6.0	5.7	5.6	ריהוט וציוד לבית
6.9	5.8	4.7	6.0	הלבשה והנעלה
4.6	4.7	5.7	4.8	בריאות
8.6	7.2	6.4	7.6	חינוך, תרבות ובידור
23.3	18.5	11.5	19.1	תחבורה ותקשורת
5.9	4.9	6.2	5.5	אחר
			היחס בין רמת ההוצאה לבין רמת ההכנסה הפנויה⁴	
0.87	1.19	1.49	1.08	סך הכול
0.15	0.23	0.33	0.20	מזון
0.04	0.06	0.10	0.05	ירקות ופירות
0.13	0.21	0.31	0.19	דיר
0.08	0.12	0.16	0.11	אחזקת הבית
0.04	0.07	0.08	0.06	ריהוט וציוד לבית
0.06	0.07	0.07	0.07	הלבשה והנעלה
0.04	0.06	0.09	0.05	בריאות
0.07	0.09	0.10	0.08	חינוך, תרבות ובידור
0.20	0.22	0.17	0.21	תחבורה ותקשורת
0.05	0.06	0.09	0.06	אחר

¹ במחירים של תקופת הסקר.

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ אחוזים מכלל רמת ההוצאה הכוללת לתצרוכת לנפש תקנית.

⁴ היחס בין רמת ההוצאה הכוללת לנפש תקנית לבין רמת ההכנסה הכוללת הפנויה לנפש תקנית.

לוח ג12: הכנסה כספית פנויה והוצאה כספית לצריכה לנפש ערבית
תקנית לפי סעיף הוצאה ומספר מפרנסים: 2007

שני מפרנסים ויותר	מפרנס אחד	אין מפרנס	סך הכול	סעיף הוצאה
6.0	5.6	5.4	5.7	ממוצע מספר הנפשות במשק הבית
4.2	4.0	3.8	4.0	ממוצע מספר הנפשות התקניות במשק הבית
			ש"ח¹	
3,391	1,791	1,109	2,151	ממוצע הכנסה כספית פנויה לנפש תקנית ²
2,791	2,187	1,880	2,313	ממוצע הוצאה כספית לנפש תקנית: סך הכול
571	533	516	542	מזון
145	143	152	145	ירקות ופירות
41	17	33	28	דיור
325	286	259	292	אחזקת הבית
173	164	134	161	ריהוט וציוד לבית
235	159	111	173	הלבשה והנעלה
155	130	135	139	בריאות
293	196	151	217	חינוך, תרבות ובידור
650	424	242	458	תחבורה ותקשורת
202	135	146	158	אחר
			אחוזים³	
100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
20.5	24.4	27.5	23.4	מזון
5.2	6.5	8.1	6.3	ירקות ופירות
1.5	0.8	1.8	1.2	דיור
11.6	13.1	13.8	12.6	אחזקת הבית
6.2	7.5	7.1	7.0	ריהוט וציוד לבית
8.4	7.3	5.9	7.5	הלבשה והנעלה
5.6	5.9	7.2	6.0	בריאות
10.5	9.0	8.0	9.4	חינוך, תרבות ובידור
23.3	19.4	12.9	19.8	תחבורה ותקשורת
7.2	6.2	7.8	6.8	אחר
			היחס בין רמת ההוצאה לבין רמת ההכנסה הפנויה⁴	
0.82	1.22	1.69	1.08	סך הכול
0.17	0.30	0.47	0.25	מזון
0.04	0.08	0.14	0.07	ירקות ופירות
0.01	0.01	0.03	0.01	דיור
0.10	0.16	0.23	0.14	אחזקת הבית
0.05	0.09	0.12	0.07	ריהוט וציוד לבית
0.07	0.09	0.10	0.08	הלבשה והנעלה
0.05	0.07	0.12	0.06	בריאות
0.09	0.11	0.14	0.10	חינוך, תרבות ובידור
0.19	0.24	0.22	0.21	תחבורה ותקשורת
0.06	0.08	0.13	0.07	אחר

¹ במחירים של תקופת הסקר.

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ אחוזים מכלל רמת ההוצאה הכספית לתצרוכת לנפש תקנית.

⁴ היחס בין רמת ההוצאה הכספית לנפש תקנית לבין רמת ההכנסה הכספית הפנויה לנפש תקנית.

**לוח ג13: משקי הבית הערביים לפי בעלות על מוצרים בני-קיימא,
דת ואזור מגורים (אחוזים): 2007**

מדיח כלים	מזגן	מקפיא	תנור חשמלי לאפייה	מייבש כביסה	מכונת כביסה	מספר משקי הבית	דת ואזור מגורים ¹ של ראש משק הבית
					אחוזים		
14.8	44.0	24.8	50.0	16.1	96.3	241,356	סך הכול דת
12.5	44.3	22.8	48.3	11.4	96.7	186,919	מוסלמים
25.1	50.0	21.9	60.2	38.6	91.9	34,335	נוצרים
19.0	30.5	48.7	47.8	21.6	100.0	20,102	דרוזים
							אזור מגורים
13.5	40.9	27.0	55.1	14.4	98.6	150,117	גליל
23.0	53.5	25.2	47.9	17.1	95.1	58,339	משולש
5.5	24.8	8.6	21.0	3.8	96.4	13,837	נגב
7.0	53.1	18.8	36.8	35.4	81.7	19,063	ישוביים מערבים

מני לאינטרנט	מחשב ביתי	חיבור לשני קווי טלפון ויותר	חיבור לקו טלפון	טלוויזיה בכבלים ובלוויין	שתי מכוניות פרטיות ויותר	מכונית פרטית	הסקה מרכזית
34.9	45.6	1.1	60.2	17.5	5.2	56.1	2.1
28.8	50.3	0.7	54.2	10.6	4.3	55.2	0.6
62.0	29.9	3.6	79.2	33.7	9.7	56.1	1.8
45.1	28.7	0.0	83.3	53.5	5.2	64.1	16.3
37.0	60.1	0.0	69.9	20.1	4.9	58.6	1.8
29.4	44.9	3.4	48.6	8.2	3.1	57.2	0.8
16.5	29.5	0.0	13.8	6.3	6.0	51.3	0.0
48.2	57.3	3.1	53.0	33.0	13.1	36.0	9.9

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

**לוח ג14: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של שכירים ערבים¹
 ושיעור השכירים הערבים ששכרם אינו גבוה משכר המינימום לפי
 אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006**

דירוג היישובים ⁴	שיעור השכירים ששכרם אינו גבוה משכר המינימום ³	השכר הממוצע (ש"ח)		מספר השכירים	יישוב ואזור מגורים
		לחודש בשנה ²	לחודש עבודה ²		
	54.4	4,011	5,267	221,284	יישובים עירוניים ⁵ : סך הכול אזור מגורים ² :
	54.5	4,042	5,276	141,863	גליל
	54.0	4,026	5,285	65,035	משולש
	55.2	3,728	5,158	15,363	נגב
					יישוב:
19	49.6	4,312	5,594	1,444	אבו-גוש
40	56.0	3,962	5,199	2,910	אבו-סנאן
74	56.3	3,325	4,392	503	אבטין
67	60.1	3,579	4,769	8,958	אום אל-פחם
17	52.2	4,345	5,507	2,571	אכסאל
32	52.0	4,084	5,203	2,580	אעבלין
15	50.2	4,377	5,668	8,486	באקה--ג'ת ⁵
68	60.6	3,556	5,070	1,640	בועינה--נוג'ידאת
73	58.3	3,405	4,682	1,647	ביר אל-מכסור
47	64.3	3,904	5,407	2,605	בית ג'ן
43	54.8	3,937	5,249	1,726	בסמ"ה ⁶
31	50.4	4,096	5,169	1,547	בסמת טבעון
62	58.2	3,661	4,844	4,309	ג'דידה--מכר
14	57.2	4,384	5,757	1,342	ג'ולס
61	57.6	3,665	5,157	1,420	גלג'וליה
76	57.9	3,284	4,232	3,154	ג'סר א-זרקא
3	46.7	4,893	6,091	977	ג'ש (גוש חלב)
28	53.1	4,141	5,280	2,041	דבורייה
58	55.6	3,759	5,075	2,094	דיר חנא
11	48.5	4,439	5,571	1,362	זמר ⁶
64	56.8	3,609	4,911	1,352	זרזיר
21	46.8	4,257	5,528	1,429	חורה
9	56.3	4,461	6,032	1,235	חורפיש
75	63.7	3,316	4,724	1,597	טובא--זנגרייה
39	52.6	3,967	5,015	2,606	טורעאן
38	54.0	3,994	5,274	8,139	טיבה
27	53.0	4,161	5,415	5,395	טירה
60	56.9	3,686	4,817	6,360	טמרה
18	55.1	4,333	5,773	1,148	יאנוח--ג'ת

לוח ג14: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של שכירים ערבים¹
ושיעור השכירים הערבים ששכרם אינו גבוה משכר המינימום לפי
אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006 (המשך)

דירוג היישובים ⁴	שיעור השכירים ששכרם אינו גבוה משכר המינימום ³	השכר הממוצע (ש"ח)		מספר השכירים	יישוב ואזור מגורים
		לחודש בשנה ²	לחודש עבודה ²		
30	51.4	4,125	5,238	4,010	יפיע
24	54.3	4,183	5,639	2,764	ירכא
37	55.8	4,000	5,337	2,312	כאבול
16	49.6	4,354	5,675	904	כאוכב אבו-אל-היג'א
56	56.0	3,797	5,259	1,753	כסיפה
36	60.9	4,004	5,340	1,452	כסרא--סמייע
66	56.1	3,590	4,823	1,071	כעבייה--טבאש--חג'אג'רה
2	44.6	4,990	6,156	538	כפר ברא
25	54.2	4,181	5,342	2,698	כפר יאסיף
63	59.5	3,615	4,734	3,904	כפר כנא
71	62.5	3,418	4,640	3,084	כפר מנדא
5	39.5	4,673	5,498	537	כפר מצר
35	54.0	4,016	5,330	3,983	כפר קאסם
8	50.5	4,519	5,843	4,477	כפר קרע
48	53.9	3,880	5,365	1,500	לקיה
41	57.8	3,953	5,332	3,793	מגאר
22	50.5	4,238	5,501	656	מוקיבלה
29	54.1	4,130	5,284	938	מזרעה
1	42.7	5,549	6,976	920	מעיליא
49	55.7	3,863	5,196	2,419	מעלה עירון
59	54.7	3,754	4,856	1,447	משהד
45	55.0	3,920	5,140	2,411	נחף
20	52.0	4,299	5,487	18,978	נצרת
54	56.8	3,830	5,181	831	סאג'ור
33	56.5	4,065	5,288	572	סולם
52	56.2	3,839	5,167	6,456	סח'נין
77	62.3	3,222	4,651	411	עוזיר
7	50.0	4,542	5,787	1,392	עילבון
65	54.2	3,600	4,656	1,267	עילוט
57	56.3	3,793	4,818	2,202	עין מאהל
10	52.1	4,456	5,767	6,396	עיר כרמל
50	55.1	3,850	5,179	4,513	עראבה
23	52.2	4,211	5,537	4,127	ערה ⁷
44	50.7	3,926	5,454	1,534	ערה בנגב

לוח ג14: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של שכירים ערבים¹
ושיעור השכירים הערבים ששכרם אינו גבוה משכר המינימום לפי
אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006 (המשך)

דירוג היישובים ⁴	שיעור השכירים ששכרם אינו גבוה משכר המינימום ³	השכר הממוצע (ש"ח)		מספר השכירים	יישוב ואזור מגורים
		לחודש בשנה ²	לחודש עבודה ²		
51	54.3	3,839	4,984	2,826	פורידיס
13	50.3	4,408	5,737	915	פסוטה
4	51.6	4,774	6,056	1,445	פקיעין (בוקיעה)
34	53.8	4,052	5,312	3,853	קלנסווה
6	49.8	4,619	5,890	2,080	ראמה
70	58.1	3,499	4,963	6,846	רהט
53	55.7	3,834	5,102	3,085	רינה
55	48.4	4,174	5,357	1,305	שבלי--אום אל-גנם
26	54.5	3,556	4,859	981	שגב-שלום
69	54.7	3,821	5,072	6,863	שאגור ^{7,6}
46	50.7	3,905	4,824	531	שייח' דנון
42	51.7	3,952	5,227	1,349	שעב
12	49.9	4,408	5,558	8,535	שפרעם
72	58.9	3,411	4,916	1,843	תל שבע

מקור: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, ממוצע שכר והכנסה לפי יישוב ולפי משתנים כלכליים שונים, 2006, ירושלים.

¹ נכללו רק שכירים ערבים המתגוררים ביישובים ערביים שבהם 2,000 תושבים ומעלה.

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ לפי השכר הממוצע לחודש עבודה בשנה. גובה שכר המינימום לשנת 2006 הוא 3,501 ש"ח.

⁴ דירוג היישובים הערביים העירוניים לפי סדר יורד של השכר הממוצע לחודש בשנה. במקום הראשון נמצא היישוב שבו השכר הגבוה ביותר.

⁵ יישובים שמתגוררים בהם 2,000 תושבים ומעלה.

⁶ לאחר איחוד הרשויות המקומיות שבוצע בסוף שנת 2003 בהתאם להחלטת הממשלה.

⁷ לגבי רשימת היישובים הכלולה ביישובים אלו ראו הערות 4, 5, 6, 7, 8 בלוח א5 בפרק "דמוגרפיה".

לוח ג15: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של משפחת עובדים ערבית¹ לפי אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006

דירוג היישובים ³	השכר הממוצע (ש"ח)		מספר המשפחות	יישוב ואזור מגורים
	לחודש בשנה ²	לחודש עבודה ²		
	6,655	7,450	129,918	יישובים עירוניים⁴: סך הכול
				אזור מגורים²:
	6,877	7,679	81,808	גליל
	6,406	7,189	39,695	משולש
	84,070	6,692	8,936	נגב
				יישוב:
36	6,585	7,257	877	אבו-גוש
23	7,043	7,786	1,700	אבו-סנאן
73	5,391	6,100	278	אבטין
69	5,583	6,382	6,093	אום אל-פחם
21	7,067	7,765	1,788	אכסאל
40	6,478	7,157	1,630	אעבלין
19	7,107	7,870	5,242	באקה-ג'ת ⁵
57	6,107	7,369	912	בועינה--נג'ידאת
72	5,405	6,434	921	ביר אל-מכסור
27	6,835	8,140	1,478	בית ג'ן
59	5,985	6,922	1,057	בסמ"ה ⁶
34	6,631	7,184	881	בסמת טבעון
42	6,435	7,206	2,425	ג'דידה--מכר
17	7,171	8,250	795	ג'ולס
71	5,516	6,374	940	ג'לג'וליה
74	5,381	6,242	1,488	ג'סר א-זרקא
2	9,756	10,484	521	ג'ש (גוש חלב)
35	6,599	7,254	1,340	דבורייה
41	6,467	7,551	1,191	דיר חנא
22	7,066	7,678	814	זמר ⁶
67	5,666	6,598	761	זרזיר
52	6,189	6,930	886	חורה
16	7,192	8,262	835	חורפיש
33	6,646	8,017	650	טובא--זנגרייה
18	7,125	7,783	1,760	טורעאן
48	6,316	7,064	5,229	טיבה
28	6,746	7,461	3,370	טירה
56	6,131	6,859	3,947	טמרה

לוח 15ג: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של משפחת עובדים ערבית¹ לפי אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006 (המשך)

דירוג היישובים ³	השכר הממוצע (ש"ח)		מספר המשפחות	יישוב ואזור מגורים
	לחודש בשנה ²	לחודש עבודה ²		
24	7,004	7,989	750	יאנוח--ג'ת
32	6,647	7,354	2,421	יפיע
38	6,546	7,376	1,817	ירכא
31	6,671	7,567	1,403	כאבול
7	8,085	9,001	430	כאוכב אבו-אל-היג'א
60	5,984	6,727	956	כסיפה
29	6,735	7,664	950	כסרא--סמיע
54	6,151	7,188	522	כעבייה--טבאש--חג'אל'רה
8	7,996	8,662	359	כפר ברא
6	8,229	8,847	1,504	כפר יאסיף
44	6,392	7,110	2,428	כפר כנא
66	5,792	6,564	2,016	כפר מנדא
14	7,319	7,697	328	כפר מצר
58	6,004	6,736	2,561	כפר קאסם
11	7,767	8,621	2,405	כפר קרע
55	6,135	6,913	851	לקיה
46	6,353	7,113	2,427	מגאר
37	6,553	7,357	384	מוקיבלה
12	7,635	8,170	522	מזרעה
1	10,749	11,361	508	מעיליא
65	5,840	6,863	1,654	מעלה עירון
45	6,358	6,929	845	משהד
50	6,258	7,015	1,451	נחף
10	7,782	8,537	10,732	נצרת
63	5,874	7,021	506	סאג'ור
15	7,277	7,739	304	סולם
25	6,909	7,812	3,629	סח'ין
70	5,518	6,543	246	עזיר
3	8,752	9,589	748	עילבון
75	5,338	6,115	819	עילוט
62	5,942	6,591	1,414	עין מאהל
20	7,090	7,847	3,974	עיר כרמל
39	6,538	7,373	2,785	עראבה
30	6,732	7,618	2,360	ערעה ⁷
64	5,847	6,634	859	ערעה בנגב

לוח ג15: שכר ממוצע לחודש עבודה ולחודש בשנה של משפחת עובדים ערבית¹ לפי אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006 (המשך)

דירוג היישובים ³	השכר הממוצע (ש"ח)		מספר המשפחות	יישוב ואזור מגורים
	לחודש בשנה ²	לחודש עבודה ²		
61	5,958	6,692	1,661	פורידיס
5	8,307	9,185	518	פסוטה
9	7,943	8,750	921	פקיעין (בוקיעה)
47	6,318	7,072	2,367	קלנסווה
4	8,646	9,272	1,128	ראמה
68	5,617	6,456	4,007	רהט
53	6,178	7,051	1,949	רינה
43	6,839	7,650	757	שבלי--אום אל-גנם
26	5,222	5,983	537	שגב-שלום
77	6,415	7,311	4,178	שאגור ⁶
49	6,277	6,715	329	שייח' דנון
51	6,244	7,047	733	שעב
13	7,462	8,191	5,086	שפרעם
76	5,281	5,969	1,170	תל שבע

מקור: המוסד לביטוח לאומי, מיהל המחקר והתכנון, ממוצעי שכר והכנסה לפי יישוב ולפי משתנים כלכליים שונים, 2006, ירושלים.

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק. נכללו רק משפחות עובדים ערביות המתגוררות ביישובים ערביים שבהם 2,000 תושבים ומעלה.

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ דירוג היישובים הערביים העירוניים לפי סדר יורד של השכר הממוצע לחודש בשנה: במקום הראשון נמצא היישוב שבו השכר הגבוה ביותר.

⁴ יישובים שמתגוררים בהם 2,000 תושבים ומעלה.

⁵ לאחר איחוד הרשויות המקומיות שבוצע בסוף שנת 2003 בהתאם להחלטת הממשלה.

⁶ לגבי רשימת היישובים הכלולה ביישובים אלו ראה הערות 4, 5, 6, 7, 8 בלוח א5 בפרק "דמוגרפיה".

**לוח ג16: הכנסה ממוצעת לחודש בשנה של עצמאים ערבים¹ ושיעור העצמאים
הערבים שהכנסתם אינה גבוהה מחצי השכר הממוצע לפי אזור
מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006**

דירוג היישובים ³	שיעור העצמאים שהכנסתם אינה גבוהה מחצי השכר הממוצע ²	הכנסה ממוצעת לחודש בשנה (ש"ח)	מספר העצמאים	יישוב ואזור מגורים
	49.2	5,378	27,076	יישובים עירוניים⁴: סך הכול אזור מגורים⁵:
	46.8	5,689	17,243	גליל
	54.2	4,716	8,923	משולש
	46.6	5,982	910	נגב
				יישוב:
39	52.4	5,260	124	אבו-גוש
32	51.9	5,510	387	אבו-סנאן
2	40.6	7,807	32	אבטין
40	52.7	5,171	1,303	אום אל-פחם
4	33.2	7,312	422	אכסאל
44	51.3	5,123	345	אעבלין
47	48.9	5,031	1,288	באקה-ג'ת ⁵
20	44.0	6,158	150	בועינה--נג'דאת
45	49.6	5,096	119	ביר אל-מכסור
62	55.7	4,422	237	בית ג'ן
66	60.0	4,327	185	בסמ"ה ⁶
41	42.6	5,156	148	בסמת טבעון
51	47.2	4,950	470	ג'דידה--מכר
75	60.3	3,863	131	ג'ולס
58	55.0	4,544	302	ג'לג'וליה
33	56.2	5,459	137	ג'סר א-זרקא
25	50.6	5,780	172	ג'ש (גוש חלב)
38	45.5	5,261	374	דבורייה
50	46.0	4,971	224	דיר חנא
49	47.4	5,012	249	זמר ⁶
15	39.3	6,296	89	זרזיר
43	48.3	5,140	87	חורה
67	67.7	4,325	186	חורפיש
5	39.3	6,864	84	טובא--זנגרייה
3	27.3	7,450	454	טורעאן
63	56.8	4,402	1,218	טיבה
61	52.7	4,459	1,035	טירה
35	47.1	5,328	677	טמרה

לוח ג16: הכנסה ממוצעת לחודש בשנה של עצמאים ערבים¹ ושיעור העצמאים הערבים שהכנסתם אינה גבוהה מחצי השכר הממוצע לפי אזור מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006 (המשך)

דירוג היישובים ³	שיעור העצמאים שהכנסתם אינה גבוהה מחצי השכר הממוצע ²	הכנסה ממוצעת לחודש בשנה (ש"ח)	מספר העצמאים	יישוב ואזור מגורים
69	61.6	4,240	125	יאנוח-ג'ת
14	41.5	6,302	458	יפיע
64	56.2	4,389	413	ירכא
68	50.7	4,319	217	כאבול
71	53.6	4,116	69	כאוכב אבו-אל-היג'א
57	59.1	4,545	93	כסיפה
73	70.9	3,950	172	כסרא--סמיע
21	44.4	6,131	54	כעבייה--טבאש--חג'אג'רה
42	43.1	5,143	102	כפר ברא
52	51.6	4,948	448	כפר יאסיף
8	41.4	6,633	466	כפר כנא
12	45.7	6,340	370	כפר מנדא
48	50.0	5,026	54	כפר מצר
76	67.4	3,593	549	כפר קאסם
55	51.8	4,814	500	כפר קרע
53	54.1	4,842	111	לקיה
59	53.4	4,485	547	מגאר
30	58.7	5,571	75	מוקיבלה
28	53.8	5,623	130	מזרעה
16	46.2	6,231	132	מעיליא
26	50.6	5,736	324	מעלה עירון
10	38.9	6,493	208	משהד
65	62.6	4,341	273	נחף
6	40.6	6,814	2,411	נצרת
77	72.1	3,079	61	סאג'ור
23	47.7	6,099	65	סולם
24	40.1	5,835	714	סח'נין
31	47.5	5,513	40	עוזיר
46	54.9	5,075	162	עילבון
1	33.0	7,854	115	עילוט
7	37.3	6,649	217	עין מאהל
56	54.0	4,574	878	עיר כרמל
36	53.5	5,321	613	עראבה
60	58.9	4,483	409	ערערה ⁷

**לוח ג16: הכנסה ממוצעת לחודש בשנה של עצמאים ערבים¹ ושיעור העצמאים
הערבים שהכנסתם אינה גבוהה מחצי השכר הממוצע לפי אזור
מגורים ויישוב (בסדר אלפביתי): 2006 (המשך)**

דירוג היישובים ³	שיעור העצמאים שהכנסתם אינה גבוהה מחצי השכר הממוצע ²	הכנסה ממוצעת לחודש בשנה (ש"ח)	מספר העצמאים	יישוב ואזור מגורים
11	45.2	6,421	73	ערערה בנגב
54	54.0	4,832	326	פורידיס
19	50.7	6,175	142	פסוטה
74	66.5	3,878	233	פקיעין (בוקיעה)
72	57.0	4,088	621	קלנסווה
34	47.7	5,334	321	ראמה
17	45.3	6,225	514	רהט
22	47.5	6,126	360	רינה
29	35.6	6,220	132	שבלי--אום אל-גנם
18	44.1	5,648	34	שגב-שלום
27	41.4	5,587	777	שאגור ^{7,6}
37	45.5	5,278	66	שייח' דנון
70	64.2	4,132	120	שעב
13	44.4	6,318	1,044	שפרעם
9	42.2	6,543	109	תל שבע

מקור: המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, ממוצעי שכר והכנסה לפי יישוב ולפי משתנים כלכליים שונים, 2006, ירושלים.

¹ נכללו רק העצמאים הערבים המתגוררים ביישובים הערביים שבהם 2,000 תושבים ומעלה.

² השכר הממוצע בשנת 2006: 7,607 ש"ח.

³ דירוג היישובים הערביים העירוניים לפי סדר יורד של ההכנסה הממוצעת לחודש בשנה; במקום הראשון נמצא היישוב שבו ההכנסה הגבוהה ביותר.

⁴ יישובים שבהם 2,000 תושבים ומעלה.

⁵ ראו הגדרה במבוא לפרק.

⁶ לאחר איחוד הרשויות המקומיות שבוצע בסוף שנת 2003 בהתאם להחלטת הממשלה.

⁷ לגבי רשימת היישובים הכלולה ביישובים אלו ראה הערות 4, 5, 6, 7, 8 בלוח א5 בפרק "דמוגרפיה".

פרק ד: חינוך והשכלה גבוהה

מקור הנתונים

לוחות ד1-4 מבוססים על סקר כוח אדם¹ של הלמ"ס לשנת 2007. לוחות ד5-15 הופקו על ידי הלמ"ס לפי בקשה מיוחדת של מכון ון ליר בירושלים ומבוססים על סקרי הלמ"ס ועל קובצי תלמידים, מורים ובחינות בגרות שסיפק משרד החינוך ללמ"ס.² הנתונים בלוחות אלו מתייחסים לשנת הלימודים 2005/6. לוחות ד16-25 הופקו על ידי הלמ"ס לפי בקשה מיוחדת של מכון ון ליר בירושלים ומבוססים על קבצים שסיפקו האוניברסיטאות והמכללות ללמ"ס.³ הנתונים בלוחות אלו מתייחסים לשנת הלימודים 2007/8.

הגדרות

סקר כוח אדם: לוחות ד1-4

1. אוכלוסייה ערבית: התושבים הערבים הקבועים של ישראל בני 15 ומעלה, פרט לתושבים הערבים של ירושלים ושל רמת הגולן.
2. לאום ערבי: כולל מוסלמים, דרוזים ונוצרים. נוצרים שאינם גרים ביישובים ערביים נחשבו ערבים רק אם הם ילידי ישראל או שהגיעו לישראל לפני שנת 1990.
3. אזורי המגורים של האוכלוסייה הערבית: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש, נגב ויישובים מעורבים. המיון נעשה לפי שני משתנים: נפת מגורים (מפורטת) וצורת יישוב מגורים (עירוני או כפרי). באזור הגליל נכללו מחוז הצפון ונפת חיפה, פרט לעיר חיפה; באזור המשולש נכללו נפת חדרה (חלק ממחוז חיפה) ומחוזות המרכז ותל-אביב, פרט לנפות רמלה ותל-אביב; באזור הנגב נכללו מחוז הדרום; באזור היישובים המעורבים נכללו נפות רמלה ותל-אביב והעיר חיפה. הגדרת אזור היישובים המעורבים אינה מקיפה בשל מגבלת הפירוט של נתוני סקר כוח אדם.

1. למידע על סקר כוח אדם ראו "סקרי כוח אדם: רבעון II של שנת 2010" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.
2. למידע על סקרי הלמ"ס בנושא חינוך ולמידע על הקבצים שמספק משרד החינוך ללמ"ס ראו "השנתון הסטטיסטי לישראל 2010" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.
3. למידע על הקבצים שמספקות האוניברסיטאות והמכללות ללמ"ס ראו "תכונות דמוגרפיות של מועמדים ללימודים, סטודנטים ומקבלי תארים במוסדות להשכלה גבוהה תשס"ה-תשס"ו: פרסום מיוחד 1307" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.

4. דת: רק ראש משק הבית נשאל על דתו בסקר כוח אדם, וזו נרשמת כדתם של כל בני משק הבית. בסיווג האוכלוסייה הערבית לפי דת נכללים המוסלמים, הנוצרים והדרוזים.

החינוך הערבי היסודי והעל-יסודי: לוחות 5ד-15ד

1. **חינוך ערבי:** בחינוך הערבי נכללו כל מוסדות החינוך שבפיקוח משרד החינוך הפועלים ביישובים הערביים (פרט ליישובים הערביים שברמת הגולן), ומוסדות החינוך הערביים הפועלים ביישובים המעורבים (פרט למזרח ירושלים). תלמיד ערבי הלומד בחינוך היהודי לא נכלל בחינוך הערבי.

2. **אזור המגורים של האוכלוסייה הערבית:** אזורי המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: הגליל, המשולש, הנגב והיישובים המעורבים. המיון נעשה לפי שלושה משתנים: שם היישוב, מחוז המגורים ונפת המגורים. באזור הגליל נכללו היישובים שבמחוז הצפון והיישובים שבנפת חיפה (חלק ממחוז חיפה), פרט ליישובים המעורבים; באזור המשולש נכללו היישובים שבנפת חדרה (חלק ממחוז חיפה), במחוז תל-אביב, במחוז המרכז ובמחוז ירושלים, פרט ליישובים המעורבים; באזור הנגב נכללו היישובים שבמחוז הדרום, לרבות היישובים הערביים הלא מוכרים. באזור היישובים המעורבים נכללו היישובים המעורבים תל-אביב-יפו, חיפה, עכו, רמלה, לוד, מעלות-תרשיחא, נצרת עילית ונווה שלום.

3. **בתי ספר בחינוך היסודי:** בתי ספר יסודיים (רשמיים ומוכרים על ידי משרד החינוך) בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד. בבתי הספר היסודיים נכללים בתי ספר שש-שנתיים (עד כיתה ו) ושמונה-שנתיים (עד כיתה ח).

4. **בתי ספר בחינוך העל-יסודי:** חטיבות ביניים ובתי ספר תיכוניים תלת-שנתיים וארבע-שנתיים.

5. **משרת הוראה:** עבודתו של מורה בבית ספר, שהוא יחידה ארגונית-מינהלית אחת, בלא להביא בחשבון את סוגי הפעילות שהמורה עושה בבית הספר (הוראה, חינוך, הדרכה), את מספר השעות שהוא מלמד או את התפקידים שהוא ממלא בבית הספר.

6. **יחידת עבודה (שווה ערך למשרות הוראה מלאות):** מכסת השעות הנחשבת משרה מלאה: 30 שעות בשבוע בחינוך היסודי ו-24 שעות בשבוע בחינוך העל-יסודי.

7. **נשירה ממערכת החינוך:** עזיבת מערכת החינוך, בין במשך שנת הלימודים בין במעבר לשנת הלימודים שאחריה, לרבות מעבר ללימודים במוסד שאינו בפיקוח משרד החינוך, למשל בתי ספר בפיקוח משרד הרווחה.

8. **דרישות הסף של האוניברסיטאות:** 3 יחידות לימוד במתמטיקה, 4 יחידות לימוד באנגלית ומקצוע ברמה מוגברת (4 יחידות לימוד לפחות) נוסף על אנגלית.

9. **אשכול חברתי-כלכלי:** הלמ"ס סיווגה את העיריות והמועצות המקומיות לעשרה אשכולות לפי המדד החברתי-כלכלי שלהן, כשבאשכולות הנמוכים נכללים יישובים בעלי רמה חברתית-כלכלית נמוכה. המדד החברתי-כלכלי חושב בשיטות סטטיסטיות על פי משתנים ממגוון תחומים, כמו רמת החינוך וההשכלה, מקורות הכנסה ורמת מינוע של

התושבים, מאפייני דיור, מאפייני תעסוקה ואבטלה, מקבלי גמלאות של הביטוח הלאומי וכדומה. הרוב המכריע של היישובים הערביים נמנה על שלושת האשכולות הנמוכים. יישובים ערביים ללא מעמד מוניציפלי או במעמד של מועצה אזורית נותרו בניתוח בלי שיוך לאשכול חברתי-כלכלי.

השכלה גבוהה: לוחות 16ד-25ד

1. לאום ערבי: מוסלמים, ערבים נוצרים ודרוזים.
2. דת: הנתונים הועתקו ממרשם האוכלוסין. המיון לפי דת כולל מוסלמים, נוצרים ודרוזים. עד לשנת הלימודים 2002/3 נכללו בקבוצת הנוצרים גם מי שאינם ערבים.
3. אזור מגורים: מקומות המגורים מוינו לשלושה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש ונגב. בגליל נכללו מחוז הצפון ונפת חיפה, לרבות היישובים המעורבים שבתחומם; במשולש נכללו נפת חדרה ומחוזות המרכז ותל-אביב, לרבות היישובים המעורבים שבתחומם; בנגב נכלל מחוז הדרום.
4. אוניברסיטאות: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, אוניברסיטת בר-אילן, אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת תל-אביב, האוניברסיטה העברית בירושלים, הטכניון ומכון ויצמן למדע.
5. מוסדות להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות: מוסדות שהמועצה להשכלה גבוהה הכירה בהם והסמיכה אותם להעניק תואר אקדמי, למשל המכללה האקדמית עמק יזרעאל והמכללה לחינוך על שם דוד ילין בירושלים⁴.
6. מועמד: כל אדם שהגיש בקשה להתקבל ללימודי השנה הראשונה לקראת תואר ראשון באוניברסיטה אחת או יותר.
7. תחום עדיפות ראשונה: מקצוע הלימוד שביקש המועמד ללמוד בעדיפות ראשונה.
8. מועמד שהתקבל: מועמד שקיבל תשובה חיובית אחת לפחות באחד התחומים שנרשם אליהם, בין שהחל ללמוד ובין שלא.
9. תואר אקדמי ראשון: B.A., B.Sc. ותארים מקבילים, וכן תלמידים לתואר ראשון ברפואה וברפואת שיניים.
10. תואר אקדמי שני: M.A., M.Sc. ותארים מקבילים, וכן תלמידי השנה הרביעית והלאה לקראת תואר דוקטור ברפואה.
11. תואר אקדמי שלישי: Ph.D., Dr.Sc. ותארים מקבילים.
12. תעודה אקדמית: תעודה הניתנת בסיום הלימודים במוסד להשכלה גבוהה, המיועדת רק לבעלי תואר אקדמי, למשל תעודת הוראה, תעודה בספרנות וכדומה.
13. תלמיד: תלמיד במוסד להשכלה גבוהה בישראל לקראת תואר אקדמי מוכר או תעודה אקדמית מוכרת.

4. לרשימה מפורטת של מוסדות אלו ראו "סטודנטים באוניברסיטאות ובמוסדות אחרים להשכלה גבוהה תשס"ו: פרסום מיוחד 1293" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.

14. **מקצוע ותחום לימודים:** מקצוע לימודיו של התלמיד קובץ לפי התחום המדעי הראשי שהוא משתייך אליו. הוגדרו שמונה תחומים: מדעי הרוח, מדעי החברה, משפטים, רפואה, מקצועות עזר רפואיים, מתמטיקה ומדעי הטבע, חקלאות, הנדסה ואדריכלות.⁵

הערות

1. תלמיד הלומד לקראת תואר וגם לקראת תעודה אקדמית נמנה פעם אחת בלבד לפי פרטי התואר. תלמיד הלומד לקראת שני תארים בעת ובעונה אחת נמנה לפי פרטי התואר שלקראתו החל ללמוד קודם.
2. בעיבוד נתוני המועמדים נכלל כל מועמד פעם אחת בלבד. מועמד שנרשם ליותר ממוסד אחד מיוצג מבחינת תחום העדיפות ברשומה המובילה שנקבעת לפי "התוצאה הטובה ביותר" שהשיג המועמד בכל האוניברסיטאות שנרשם אליהן. אם תוצאות ההרשמה שוות בשני מוסדות או יותר, נבחרה באקראי אחת מרשומות המועמד המייצגת אותו מבחינת תחום העדיפות הראשונה.
3. מורה המלמד ביותר מבית ספר אחד נכלל בספירת המשרות לפי מספר בתי הספר שהוא מלמד בהם.
4. בתי ספר שיש בהם לימודים ביותר מדרג חינוך אחד או יותר מסוג בית ספר אחד (בית ספר מקצועי, טכנולוגי, חקלאי או עיוני) נספרו בכל דרג חינוך או בכל סוג בית ספר בנפרד.

ממצאים נבחרים

רמת ההשכלה

1. בין 2001 ל-2007 השתפרה רמת ההשכלה של הערבים, אם כי היא עדיין נמוכה במידה ניכרת מרמת ההשכלה של היהודים. שיעור הגברים הערבים שלמדו 13 שנים או יותר בקרב בני 20-64 עלה מ-20.6% ב-2001 ל-24% ב-2007. שיעור הנשים הערביות שלמדו 13 שנים או יותר בקרב בנות 20-64 עלה מ-14.5% ב-2001 ל-21.4% ב-2007 (ראו להלן לוח מסכם 5). לשם השוואה נציין ששיעור היהודים שלמדו 13 שנים או יותר בקרב בני 20-64 בשנת 2007 הסתכם ב-47.3% לגברים ו-54.2% לנשים.

5. לתיאור מקצועות הלימוד ראו "סטודנטים באוניברסיטאות ובמוסדות אחרים להשכלה גבוהה תשס"ו: פרסום מיוחד 1293" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.

2. רמת השכלתן של הנשים הערביות נמוכה מזו של הגברים הערבים: בשנת 2007 8.9% מהגברים למדו 16 שנות לימוד ויותר לעומת 8.6% מהנשים; 23.3% מהגברים למדו עד 8 שנות לימוד לעומת 30.7% מהנשים (ראו לוח ד1); 8.2% מהגברים החזיקו בתעודה אקדמית לעומת 7.6% מהנשים (ראו לוח ד3).

3. רמת השכלתם של הערבים הנוצרים בשנת 2007 נותרה גבוהה במידה ניכרת מרמת השכלתם של המוסלמים והדרוזים: 16.1% מהערבים הנוצרים למדו 16 שנות לימוד ויותר לעומת 7.6% מהמוסלמים ו-9.1% מהדרוזים (ראו לוח ד1). רמת השכלתם של הערבים – ובייחוד הנשים – בנגב נמוכה יותר מרמת ההשכלה בשאר האזורים (ראו לוח ד2).

מערכת החינוך

1. בשנת הלימודים 2005/6 הגיע מספרם של התלמידים במערכת החינוך הערבית ל-300,383, גידול של כ-8,000 תלמידים (2.7%) לעומת שנת הלימודים הקודמת (ראו להלן לוח מסכם 5). למרות הגידול במספר התלמידים ירד במעט בשנה זו מספר יחידות העבודה (שווה ערך למשרות הוראה מלאות) שהוקצו למערכת והסתכם בכ-17.5 אלף.

2. בשנות הלימודים 2002/3 עד 2005/6 גדלה בהתמדה צפיפות הכיתות בתיכונים הערבים וירדה מעט בבתי הספר היסודיים (ראו להלן לוח מסכם 5), אך נותרה גבוהה יותר מצפיפות הכיתות במערכת החינוך היהודית.

3. שיעור התלמידים הערבים שנשרו בכיתות ה-יב בשנת הלימודים 2005/6 נותר יציב, כ-5.4% (ראו להלן לוח מסכם 5). שיעור התלמידים שנשרו בכיתה ט היה גבוה למדי, בייחוד בנגב (16.6%) (ראו לוח ד8).

בחינות בגרות

1. כ-89.9% מתלמידי כיתות יב במערכת החינוך הערבית בשנת הלימודים 2005/6 ניגשו לבחינות הבגרות (85.9% מהבנים ו-94.1% מהבנות) (ראו לוח ד11), לעומת 82.4% במערכת החינוך היהודית. שיעור הבנות שניגשו היה גבוה משיעור הבנים בכל הדתות ובכל אזורי המגורים (ראו לוחות ד11 ו-ד12). שיעור הניגשים לבחינות הבגרות עלה עם עליית רמת ההשכלה של ההורים (ראו לוח ד13).

2. בין שנות הלימודים 2003/4 ל-2005/6 ירד בהדרגה שיעור הזכאים לתעודת בגרות בקרב הנבחנים הבנים הערבים והגיע ל-42% (ראו להלן לוח מסכם 5), לעומת 61.6% בקרב הנבחנים הבנים היהודים. שיעור הבנות הערביות הזכאיות לתעודת בגרות בתקופה זו נותר יציב יחסית והגיע ב-2005/6 ל-58.7% לעומת 71.2% בקרב בנות יהודיות. שיעור הזכאים לתעודת בגרות בקרב נוצרים היה גבוה משיעור הזכאים בקרב המוסלמים והדרוזים (ראו לוח ד11). שיעור הזכאים היה הגבוה ביותר ביישובים המערבים ועלה עם העלייה בהשכלת ההורים. בקרב נבחנים שהוריהם למדו 16 שנות לימוד ויותר היה שיעור הזכאים גבוה מ-80% (ראו לוח ד13).

3. חשוב לבחון את הישגי מערכת החינוך הערבית במונחים של שיעורי התלמידים שהם מועמדים פוטנציאליים ללימודי המשך באוניברסיטה. מבחינה זו חל שיפור בהישגי מערכת החינוך הערבית בין שנות הלימודים 2003/4 ל-2004/5. בשנת הלימודים 2005/6 חל שיפור נוסף בהישגי הבנות והרעה בהישגי הבנים (ראו להלן לוח מסכם 5). לתיאור ההבדל בין הישגי מערכת החינוך הערבית ליהודית במונחים של שיעורי התלמידים שהם מועמדים פוטנציאליים ללימודי המשך באוניברסיטה בשנות הלימודים 2003/4 ו-2005/6 ראו תרשים 7 להלן.

השכלה גבוהה

1. בשנת הלימודים 2007/8 הגישו את מועמדותם ללימודי שנה ראשונה לתואר ראשון באוניברסיטאות בישראל כ-5,800 ערבים (ראו לוח 16), שהם 16% מכלל המועמדים. מהם התקבלו ללימודים 62.5% לעומת 77.5% מהמועמדים היהודים. בולטים סיכויי הקבלה הנמוכים של המועמדים הערבים בנגב ברוב תחומי הלימוד, ובייחוד במשפטים, ברפואה ובמקצועות עזר רפואיים (ראו לוח 16).

2. בין שנות הלימודים 2003/4 ל-2007/8 גדל מספר התלמידים הערבים באוניברסיטאות בישראל מ-9,369 ל-11,364 (ראו להלן לוח מסכם 5). גם חלקם בכלל התלמידים באוניברסיטאות בישראל גדל בתקופה זו, מ-7.8% ל-9.4%. מספר התלמידים הערבים במכללות האקדמיות הסתכם בשנת 2007/8 ב-3,816 לעומת 2,222 ב-2003/4. לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים בשיעור התלמידים במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל בקרב כלל בני 18-39 (עיקר הפוטנציאל ללימודים גבוהים) ראו תרשים 8 להלן.

3. נמצא הבדל גדול בתחומי הלימוד באוניברסיטאות בישראל בין תלמידים ערבים ליהודים. בשנת הלימודים 2007/8 למדו 28.3% מהתלמידים הערבים את מקצועות מדעי הרוח (לעומת 21.3% מהתלמידים היהודים), 28.3% את מקצועות מדעי החברה (לעומת 31.5% מהיהודים), 11.3% למדו מתמטיקה, מדעי הטבע וחקלאות (לעומת 23.2% מהיהודים) ו-15.2% למדו משפטים, רפואה והנדסה (לעומת 21.8% מהיהודים). שאר התלמידים משתי האוכלוסיות למדו מקצועות עזר רפואיים.

4. בין שנות הלימודים 2001/2 ל-2007/8 גדל מספר הערבים מקבלי התארים מהאוניברסיטאות בישראל והגיע ל-2,418 (ראו לוח 20). מהם 23.4% קיבלו תואר שני (לעומת 36.8% מהיהודים) ו-1.5% (37) קיבלו תואר שלישי (לעומת 1,397 יהודים, שהם 4.6%). מקרב מקבלי התארים הערבים 63.2% למדו מדעי הרוח ומדעי החברה (ראו לוח 21).

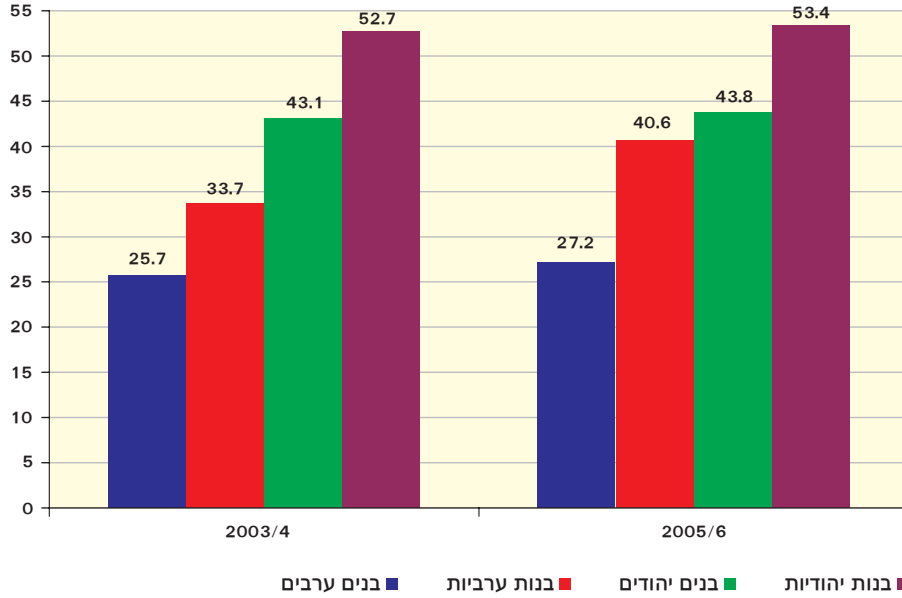
לוח מסכם 5: התפתחויות בחינוך ובהשכלה הגבוהה של האוכלוסייה הערבית: אינדיקטורים נבחרים, 2007–2001

תקופה				אינדיקטור
		2007	2001	א. רמת ההשכלה של האוכלוסייה הערבית בגיל העבודה העיקרי
		24.0	20.6	1. שיעור הגברים שלמדו 13 שנים או יותר בקרב בני 20–64
		21.4	14.5	2. שיעור הנשים שלמדו 13 שנים או יותר בקרב בנות 20–64
6/2005	5/2004	4/2003	*3/2002	ב. מערכת החינוך הערבית
300,383	292,380	282,135	261,551	1. מספר התלמידים
17,450	17,607	16,602	15,450	2. מספר יחידות העבודה שהוקצו (שווה ערך למשרות הוראה מלאות)
29.2	29.4	29.5	29.6	3. ממוצע מספר תלמידים לכיתה, בית ספר יסודי
33.5	33.5	33.5	32.7	4. ממוצע מספר תלמידים לכיתה, חטיבת ביניים
28.5	28.2	27.5	26.8	5. ממוצע מספר תלמידים לכיתה, בית ספר תיכון
5.4	5.3	5.8	7.7	6. אחוז התלמידים שנשרו בכיתות ח-יב
42.0	46.0	48.1		7. אחוז הבנים הזכאים לתעודת בגרות מקרב הבנים הנבחרים
58.7	57.2	58.9		8. אחוז הבנות הזכאיות לתעודת בגרות מקרב הבנות הנבחרות
27.2	29.4	25.7		9. אחוז הבנים הזכאים לתעודת בגרות שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות בישראל מקרב תלמידי כיתות יב
40.6	39.8	33.7		10. אחוז הבנות הזכאיות לתעודת בגרות שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות בישראל מקרב תלמידות כיתות יב
8/2007	6/2005	5/2004	**3/2002	ג. האוכלוסייה הערבית במערכת ההשכלה הגבוהה
5,819	5,551	5,261	5,234	1. מספר המועמדים ללימודי שנה א לתואר ראשון באוניברסיטאות בישראל
62.5	56.4	53.6	56.0	2. אחוז המועמדים ללימודי שנה א לתואר ראשון באוניברסיטאות בישראל שהתקבלו
11,364	10,718	9,967	9,369	3. מספר התלמידים באוניברסיטאות בישראל**
8,689	8,103	7,650	7,251	סך הכול
2,061	1,994	1,769	1,638	תואר ראשון
307	310	260	244	תואר שני
307	311	288	236	תואר שלישי
12,918	11,476			תעודה אקדמית
				4. מספר התלמידים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות (מכללה אקדמית, מכללה לחינוך, האוניברסיטה הפתוחה)
8/2007	2004/5	2003/4	2001/2	
1,594	1,383	1,486	1,133	5. מספר מקבלי תארים מהאוניברסיטאות בישראל
567	472	428	180	תואר ראשון
37	29	22	15	תואר שני
2,601	2,469			תואר שלישי
				6. מספר מקבלי תארים ממוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות (מכללה אקדמית, מכללה לחינוך, האוניברסיטה הפתוחה)
				7. אחוז הערבים מקבלי התארים מהאוניברסיטאות בישראל מכלל מקבלי התארים מהאוניברסיטאות בישראל
11.5	7.8	8.3	6.3	תואר ראשון
6.1	4.5	4.2	2.2	תואר שני
3.0	2.5	1.9	1.7	תואר שלישי
11.6	13.3			8. אחוז הערבים מקבלי התארים ממוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות (מכללה אקדמית, מכללה לחינוך, האוניברסיטה הפתוחה)

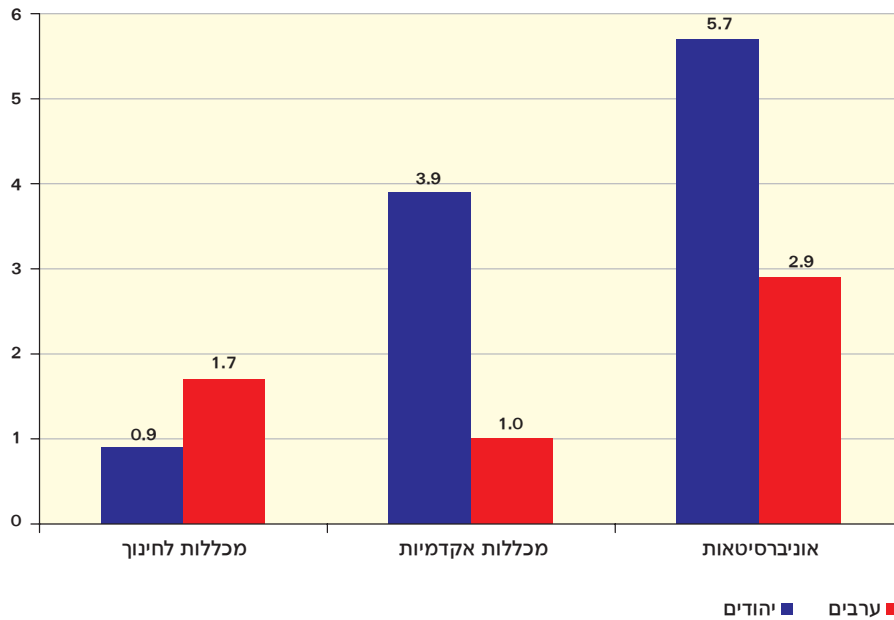
* נתוני תעודת הבגרות של התלמידים הערבים לשנת 2002/3 לא הופקו, ולכן אינם מופיעים בלוח.

** מספר התלמידים באוניברסיטאות לשנת הלימודים 2002/3 לא הופק, והנתון בתקופה הראשונה מתייחס לשנת הלימודים 2003/4.

תרשים 7: שיעור תלמידי כיתות יב הזכאים לתעודת בגרות שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות בישראל, 2003/4 ו-2005/6 (אחוזים)

תרשים 8: שיעור התלמידים במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל מתוך כלל בני 18-39, 2007/8 (אחוזים)

לוח 1D: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי דת, מספר שנות לימוד ומין: 2007

חציון מספר שנות לימוד	מספר שנות לימוד							מספרים מוחלטים	מין
	+16	15--13	12	11--9	8--5	4--0	סך הכול		
								סך הכול	
								אחוזים	
11	8.7	10.2	30.6	23.5	17.2	9.7	100.0	697,970	סך הכול
12	8.9	9.3	32.1	26.4	18.0	5.3	100.0	354,515	גברים
11	8.6	11.2	29.1	20.4	16.4	14.3	100.0	343,455	נשים
								מוסלמים	
11	7.6	9.3	29.8	24.1	18.3	10.9	100.0	556,881	סך הכול
11	7.8	8.1	31.5	27.2	19.4	6.0	100.0	281,802	גברים
11	7.3	10.5	28.1	20.9	17.3	15.9	100.0	275,078	נשים
								נוצרים	
12	16.1	14.8	32.4	19.8	12.6	4.2	100.0	83,989	סך הכול
12	15.0	14.2	31.6	21.5	15.8	2.0	100.0	42,834	גברים
12	17.4	15.4	33.3	18.1	9.3	6.6	100.0	41,155	נשים
								דרוזים	
12	9.1	13.0	35.9	22.8	12.8	6.3	100.0	57,100	סך הכול
12	10.1	13.7	38.3	26.2	8.5	3.2	100.0	29,878	גברים
12	8.0	12.3	33.2	19.1	17.6	9.8	100.0	27,222	נשים

לוח 2T: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי אזור מגורים,¹ מספר שנות לימוד ומין: 2007

חציון מספר שנות לימוד	מספר שנות לימוד							מספרים מוחלטים	מין
	+16	15--13	12	11--9	8--5	4--0	סך הכול		
								סך הכול	
								אחוזים	
11	8.7	10.2	30.6	23.5	17.2	9.7	100.0	697,970	סך הכול
12	8.9	9.3	32.1	26.4	18.0	5.3	100.0	354,515	גברים
11	8.6	11.2	29.1	20.4	16.4	14.3	100.0	343,455	נשים
								גליל	
12	8.9	9.8	31.6	23.8	17.5	8.4	100.0	411,788	סך הכול
11	8.7	8.7	32.1	26.6	19.0	4.9	100.0	206,976	גברים
12	9.1	11.0	31.0	21.0	16.0	11.8	100.0	204,813	נשים
								משולש	
12	9.4	10.1	31.2	23.1	18.4	7.9	100.0	166,518	סך הכול
12	9.9	8.8	32.8	26.7	18.4	3.4	100.0	85,695	גברים
11	8.8	11.4	29.5	19.3	18.4	12.7	100.0	80,824	נשים
								נגב	
10	4.0	8.8	24.8	22.5	15.5	24.4	100.0	73,707	סך הכול
11	6.1	9.9	31.7	25.3	13.9	13.1	100.0	37,860	גברים
8	2.0	7.7	17.8	19.7	17.0	35.7	100.0	35,846	נשים
								יישובים מעורבים	
12	12.2	16.6	28.9	23.2	12.8	6.3	100.0	45,956	סך הכול
12	11.2	15.6	30.0	25.6	14.0	3.7	100.0	23,984	גברים
12	13.3	17.8	27.7	20.5	11.6	9.1	100.0	21,973	נשים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח T3: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי דת, התעודה הגבוהה ביותר ומין: 2007

התעודה הגבוהה ביותר ¹								מספרים מוחלטים	מין
לא קיבלו תעודה	תואר אקדמי	בית ספר על-תיכוני ⁴	תעודת בגרות	בית ספר תיכון ³	בית ספר יסודי ²	לא למדו	סך הכול		
אחוזים								סך הכול	
5.9	7.9	5.2	20.2	14.1	40.2	6.4	100.0	697,970	סך הכול
5.7	8.2	4.7	18.1	17.2	43.5	2.6	100.0	354,515	גברים
6.2	7.6	5.7	22.4	10.9	36.8	10.4	100.0	343,455	נשים
מוסלמים									
6.3	6.7	4.6	18.9	14.1	42.0	7.5	100.0	556,881	סך הכול
6.1	7.1	4.0	16.6	17.2	45.8	3.1	100.0	281,802	גברים
6.4	6.4	5.2	21.3	10.9	38.0	11.9	100.0	275,078	נשים
נוצרים									
4.0	15.3	8.4	24.6	13.5	32.6	1.6	100.0	83,989	סך הכול
3.2	14.3	7.0	22.8	15.8	36.6	0.3	100.0	42,834	גברים
4.9	16.3	9.7	26.5	11.2	28.5	3.0	100.0	41,155	נשים
דרוזים									
5.6	8.5	5.9	27.0	14.9	34.5	3.6	100.0	57,100	סך הכול
5.4	9.6	7.2	26.0	18.6	32.2	0.9	100.0	29,878	גברים
5.8	7.3	4.6	28.1	10.7	36.9	6.5	100.0	27,222	נשים

¹ התעודה הגבוהה ביותר שפרט קיבל במשך לימודיו במסגרות לימודים המקנות תעודות רשמיות (לא כולל תעודת סיום קורס, תעודת סיום השתלמות וכדומה).

² כולל חטיבת ביניים.

³ סיום תיכון בלי תעודת בגרות.

⁴ תעודת סיום של בית ספר על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית.

לוח 4T: האוכלוסייה הערבית מגיל 15 ומעלה לפי אזור מגורים¹, התעודה הגבוהה ביותר ומין: 2007

התעודה הגבוהה ביותר ²								מספרים מוחלטים	מין
לא קיבלו תעודה	תואר	בית ספר על-תיכוני ⁵	תעודת בגרות	בית ספר תיכון ⁴	בית ספר יסודי ³	לא למדו	סך הכול		
אחוזים								סך הכול	
5.9	7.9	5.2	20.2	14.1	40.2	6.4	100.0	697,970	סך הכול
5.7	8.2	4.7	18.1	17.2	43.5	2.6	100.0	354,515	גברים
6.2	7.6	5.7	22.4	10.9	36.8	10.4	100.0	343,455	נשים
גליל									
6.1	8.2	5.0	20.3	14.4	41.1	4.9	100.0	411,788	סך הכול
6.1	8.2	4.2	18.1	16.7	44.9	1.7	100.0	206,976	גברים
6.1	8.1	5.8	22.5	12.1	37.3	8.0	100.0	204,813	נשים
משולש									
4.8	8.6	5.0	22.7	12.6	41.4	4.9	100.0	166,518	סך הכול
3.6	9.1	4.6	20.2	16.0	44.9	1.7	100.0	85,695	גברים
6.0	8.0	5.4	25.5	9.0	37.8	8.3	100.0	80,824	נשים
נגב									
8.1	3.1	4.2	13.5	14.1	36.7	20.3	100.0	73,707	סך הכול
8.7	5.1	4.3	13.5	20.3	38.2	9.9	100.0	37,860	גברים
7.6	0.9	4.1	13.4	7.6	35.1	31.4	100.0	35,846	נשים
יישובים מעורבים									
5.1	11.3	8.8	21.4	16.2	33.3	4.0	100.0	45,956	סך הכול
4.9	10.1	9.0	18.2	20.4	35.4	2.1	100.0	23,984	גברים
5.2	12.6	8.6	25.0	11.6	30.9	6.1	100.0	21,973	נשים

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² התעודה הגבוהה ביותר שפרט קיבל במשך לימודיו במסגרות לימודים המקנות תעודות רשמיות (לא כולל תעודת סיום קורס, תעודת סיום השתלמות וכדומה).

³ כולל חטיבת ביניים.

⁴ סיום תיכון בלי תעודת בגרות.

⁵ תעודת סיום של בית ספר על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית.

לוח 5D: בתי ספר, תלמידים וכיתות במערכת החינוך הערבית לפי אזור מגורים¹ ודרג חינוך: 2005/6

כיתות		תלמידים			בתי ספר	דרג חינוך
ממוצע תלמידים לכיתה	סך הכול	בנות	בנים	סך הכול		
מספר תלמידים						
כלל האוכלוסייה						
29.8	10,081	145,026	150,139	300,383	682	סך הכול
29.2	6,214	85,336	93,067	181,403	400	חינוך יסודי: סך הכול
30.2	5,957	87,627	91,978	179,605	362	רגיל
7.0	257	709	1,089	1,798	38	מיוחד
30.8	3,867	60,677	58,303	118,980	282	חינוך על-יסודי: סך הכול
33.5	1,786	29,121	30,642	59,763	114	חטיבת ביניים
28.5	2,081	31,556	27,661	59,217	168	תיכון: סך הכול ²
29.5	1,927	30,539	26,397	56,936	137	רגיל
7.3	65	189	283	472	21	מיוחד
						סוג לימוד תיכון ²
33.7	1,002	19,321	14,458	33,779	29	עיוני
24.5	990	11,633	12,658	24,291	105	טכנולוגי
12.8	23	133	162	295	9	רב-נתיבי ³
גיל						
29.7	5,443	79,122	80,144	161,484	398	סך הכול
29.0	3,208	45,302	47,805	93,107	223	חינוך יסודי: סך הכול
30.1	3,059	44,895	47,157	92,052	200	רגיל
7.1	149	407	648	1,055	23	מיוחד
30.6	2,235	34,807	33,570	68,377	175	חינוך על-יסודי: סך הכול
33.7	1,013	16,589	17,514	34,103	68	חטיבת ביניים
28.0	1,222	18,218	16,056	34,274	107	תיכון: סך הכול ²
29.5	1,121	17,622	15,399	33,021	85	רגיל
7.0	52	141	223	364	15	מיוחד
						סוג לימוד תיכון ²
32.6	614	11,317	8,727	20,044	20	עיוני
25.0	544	6,615	7,009	13,624	62	טכנולוגי
14.0	20	129	151	280	8	רב-נתיבי ³

לוח 5T: בתי ספר, תלמידים וכיתות במערכת החינוך הערבית לפי אזור מגורים¹ ודרג חינוך: 2005/6 (המשך)

כיתות		תלמידים			בתי ספר	דרג חינוך
ממוצע תלמידים לכיתה	סך הכול	בנות	בנים	סך הכול		
					משולש	
30.3	2,287	34,471	34,725	69,196	137	סך הכול
29.1	1,385	19,571	20,729	40,300	83	חינוך יסודי: סך הכול
30.4	1,311	19,382	20,440	39,822	73	רגיל
6.5	74	189	289	478	10	מיוחד
32.0	902	14,900	13,996	28,896	54	חינוך על-יסודי: סך הכול
34.3	472	7,898	8,307	16,205	28	חטיבת ביניים
29.5	430	7,002	5,689	12,691	26	תיכון: סך הכול ²
30.1	395	6,644	5,226	11,870	22	רגיל
3.7	3	8	3	11	2	מיוחד
						סוג לימוד תיכון ²
39.2	173	4,221	2,557	6,778	2	עיוני
22.9	237	2,484	2,938	5,422	18	טכנולוגי
-	-	-	-	-	-	רב-נתיבי ³
					נגב	
30.5	1,629	24,174	25,480	49,654	91	סך הכול
30.5	1,143	16,990	17,926	34,916	59	חינוך יסודי: סך הכול
31.1	1,117	16,894	17,815	34,709	56	רגיל
8.0	26	96	111	207	3	מיוחד
30.3	486	7,184	7,554	14,738	32	חינוך על-יסודי: סך הכול
32.3	221	3,460	3,689	7,149	13	חטיבת ביניים
28.6	265	3,724	3,865	7,589	19	תיכון: סך הכול ²
29.2	257	3,691	3,812	7,503	16	רגיל
10.8	8	33	53	86	3	מיוחד
						סוג לימוד תיכון ²
32.2	139	2,288	2,190	4,478	3	עיוני
25.1	122	1,419	1,645	3,064	14	טכנולוגי
5.0	3	4	11	15	1	רב-נתיבי ³

לוח 5D: בתי ספר, תלמידים וכיתות במערכת החינוך הערבית לפי אזור מגורים¹ ודרג חינוך: 2005/6 (המשך)

דרג חינוך	בתי ספר	תלמידים			כיתות	
		סך הכול	בנים	בנות	סך הכול	ממוצע תלמידים לכיתה
יישובים מעורבים						
סך הכול	56	20,049	9,790	7,259	722	27.8
חינוך יסודי: סך הכול	35	13,080	6,607	3,473	478	27.4
רגיל	33	13,022	6,566	6,456	470	27.7
מיוחד	2	58	41	17	8	7.3
חינוך על-יסודי: סך הכול	21	6,969	3,183	3,786	244	28.6
חטיבת ביניים	5	2,306	1,132	1,174	80	28.8
תיכון: סך הכול ²	16	4,663	2,051	2,612	164	28.4
רגיל	14	4,542	1,960	2,582	154	29.5
מיוחד	1	11	4	7	2	5.5
סוג לימוד תיכון ²						
עיוני	4	2,479	984	1,495	76	32.6
טכנולוגי	11	2,181	1,066	1,115	87	25.1
רב-נתיבי ³	-	-	-	-	-	-

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סיכום המספרים לפי סוג מוסד ולימוד תיכון אינו תמיד זהה לסך הכול בגלל קיום סוגי מוסדות אחרים מרגיל ומיוחד כמו מפת"ן ומרכז חינוך חקלאי וקיום נתיבי לימוד אחרים כמו חקלאי. מקרים אלו אינם מוצגים בלוח.

³ בתי ספר שמתקיימים בהם לימודים מכמה סוגים, כגון עיוני וטכנולוגי.

לוח T6: משרות הוראה ויחידות עבודה במערכת החינוך הערבית לפי אזור מגורים¹ ודרג חינוך: 2005/6

ממוצע יחידות עבודה לכיתה	ממוצע משרות הוראה לכיתה	ממוצע תלמידים ליחידת עבודה	ממוצע תלמידים למשרת הוראה	יחידות עבודה ¹	משרות הוראה ¹	דרג חינוך
מספרים מוחלטים						
סך הכול						
1.8	2.2	16.7	13.4	17,450	21,795	סך הכול
1.6	2.1	18.1	14.0	9,709	12,582	חינוך יסודי: סך הכול
1.6	2.0	19.1	14.8	9,138	11,757	רגיל
2.2	3.2	3.3	2.3	571	825	מיוחד
2.1	2.5	14.8	12.5	7,741	9,213	חינוך על-יסודי: סך הכול
2.0	2.4	17.1	13.8	3,448	4,261	חטיבת ביניים
2.2	2.5	13.1	11.3	4,293	4,952	תיכון
גליל						
1.7	2.1	17.8	13.9	9,245	11,816	סך הכול
1.5	2.0	19.7	14.8	4,857	6,462	חינוך יסודי: סך הכול
1.4	1.9	21.0	15.9	4,494	5,941	רגיל
2.2	3.1	3.3	2.3	363	521	מיוחד
1.9	2.4	15.7	12.9	4,388	5,354	חינוך על-יסודי: סך הכול
1.9	2.4	18.1	14.3	1,953	2,464	חטיבת ביניים
2.0	2.4	13.9	11.7	2,435	2,890	תיכון
משולש						
1.7	2.2	17.3	13.6	3,633	4,623	סך הכול
1.5	2.1	19.1	14.1	1,932	2,613	חינוך יסודי: סך הכול
1.5	2.0	20.2	15.1	1,801	2,412	רגיל
1.9	3.0	3.7	2.4	131	201	מיוחד
2.1	2.5	15.3	12.9	1,701	2,010	חינוך על-יסודי: סך הכול
1.9	2.5	17.7	13.9	821	1,048	חטיבת ביניים
2.3	2.5	13.0	11.9	880	962	תיכון

לוח T6: משרות הוראה ויחידות עבודה במערכת החינוך הערבית לפי אזור מגורים¹ ודרג חינוך: 2005/6 (המשך)

דרג חינוך	משרות הוראה ¹	יחידות עבודה ¹	ממוצע תלמידים למשרת הוראה	ממוצע תלמידים ליחידת עבודה	ממוצע משרות הוראה לכיתה	ממוצע יחידות עבודה לכיתה
נגב						
סך הכול	3,401	3,136	12.7	13.8	2.4	2.2
חינוך יסודי: סך הכול	2,298	2,086	13.5	14.8	2.3	2.1
רגיל	2,225	2,029	13.8	15.2	2.2	2.0
מיוחד	73	57	2.4	3.1	3.8	3.0
חינוך על-יסודי: סך הכול	1,103	1,050	11.1	11.7	2.7	2.5
חטיבת ביניים	524	502	12.0	12.5	2.8	2.7
תיכון	579	548	10.4	10.9	2.6	2.4
יישובים מעורבים						
סך הכול	1,955	1,436	10.3	14.0	2.7	2.0
חינוך יסודי: סך הכול	1,209	834	10.4	15.0	2.7	1.9
רגיל	1,179	814	10.6	15.3	2.7	1.8
מיוחד	30	20	1.2	1.8	6.0	4.0
חינוך על-יסודי: סך הכול	746	602	10.2	12.7	2.8	2.3
חטיבת ביניים	225	172	12.2	16.0	2.4	1.9
תיכון	521	430	9.4	11.4	3.0	2.5

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח 7T: תלמידים במערכת החינוך הערבית לפי דרג חינוך, דרגת כיתה ואזור מגורים¹
2005/6

יישובים מעורבים	נגב	משולש	גליל	סך הכול	דרג חינוך ודרגת כיתה
מספרים מוחלטים					
20,049	49,654	69,196	161,484	300,383	סך הכול
					דרג חינוך
13,080	34,916	40,300	93,107	181,403	חינוך יסודי: סך הכול
6,969	14,738	28,896	68,377	118,980	חינוך על-יסודי: סך הכול
2,306	7,149	16,205	34,103	59,763	חטיבת ביניים: סך הכול
4,663	7,589	12,691	34,274	59,217	תיכון: סך הכול
					דרגת כיתה
1,930	5,857	6,934	15,286	30,007	א
2,018	5,577	6,987	15,220	29,802	ב
1,883	5,219	6,995	15,195	29,292	ג
1,751	5,059	6,412	14,358	27,580	ד
1,770	5,026	6,479	15,028	28,303	ה
1,750	4,379	5,732	13,595	25,456	ו
1,630	4,090	5,778	13,691	25,189	ז: סך הכול
939	1,800	268	2,052	5,059	יסודי
691	2,290	5,510	11,639	20,130	חטיבת ביניים
1,772	3,933	5,943	13,903	25,551	ח: סך הכול
1,006	1,267	294	2,056	4,623	יסודי
766	2,666	5,649	11,847	20,928	חטיבת ביניים
1,615	3,141	5,336	12,935	23,027	ט: סך הכול
33	732	199	317	1,281	יסודי
849	2,193	5,046	10,617	18,705	חטיבת ביניים
733	216	91	2,001	3,041	תיכון
1,386	2,828	4,388	11,616	20,218	י
1,275	2,488	4,357	10,986	19,106	יא
1,246	2,057	3,763	9,521	16,587	יב
23	-	92	150	265	יג, יד

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח T8: תלמידים ותלמידים נוסרים במערכת החינוך הערבית לפי דרגת כיתה ואזור מגורים: 1/2005/6

דרגת כיתה	סך הכול	גליל	משולש	נגב	יישובים מעורבים
מספרים מחולטים					
תלמידים					
סך הכול	104,489	58,961	23,787	14,447	7,294
כיתה ח	25,551	13,903	5,943	3,933	1,772
כיתה ט	23,027	12,935	5,336	3,141	1,615
כיתה י	20,218	11,616	4,388	2,828	1,386
כיתה יא	19,106	10,986	4,357	2,488	1,275
כיתה יב	16,587	9,521	3,763	2,057	1,246
תלמידים נוסרים¹					
סך הכול	5,498	2,870	1,147	1,064	417
כיתה ח	772	302	136	245	89
כיתה ט	2,504	1,297	545	521	141
כיתה י	1,116	653	247	126	90
כיתה יא	839	481	174	103	81
כיתה יב	267	137	45	69	16
אחוז התלמידים הנוסרים					
סך הכול	5.3	4.9	4.8	7.4	5.7
כיתה ח	3.0	2.2	2.3	6.2	5.0
כיתה ט	10.9	10.0	10.2	16.6	8.7
כיתה י	5.5	5.6	5.6	4.5	6.5
כיתה יא	4.4	4.4	4.0	4.1	6.4
כיתה יב	1.6	1.4	1.2	3.4	1.3

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח 9: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, דת ונתיב לימודים: 2005/6

		סך הכול				דת
נבחנים	תלמידים	זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ²	זכאים לתעודה	נבחנים	תלמידים	
מספרים מוחלטים		מספרים מוחלטים				
סך הכול		סך הכול				
9,101	9,767	5,724	7,711	15,035	16,724	סך הכול¹
7,278	7,800	4,193	5,833	11,944	13,362	מוסלמים
884	928	929	1,005	1,555	1,651	נוצרים
919	945	588	856	1,502	1,593	דרוזים
		בנים				
3,725	4,132	2,106	2,796	6,657	7,752	סך הכול¹
2,966	3,319	1,508	2,072	5,228	6,192	מוסלמים
369	395	368	400	724	784	נוצרים
385	406	226	318	691	755	דרוזים
		בנות				
5,376	5,574	3,618	4,915	8,378	8,901	סך הכול¹
4,312	4,481	2,685	3,761	6,716	7,170	מוסלמים
515	533	561	605	831	867	נוצרים
534	539	362	538	811	838	דרוזים

בנתיב הטכנולוגי				בנתיב העיוני	
זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ²	זכאים לתעודה	נבחנים	תלמידים	זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ²	זכאים לתעודה
מספרים מוחלטים					
סך הכול					
2,059	2,657	5,798	6,673	3,599	4,976
1,485	1,965	4,532	5,316	2,642	3,790
384	404	669	690	545	601
187	283	583	643	401	573
862	1,077	2,889	3,494	1,224	1,696
610	772	2,219	2,771	878	1,277
178	188	355	367	190	212
73	114	306	347	153	204
1,197	1,580	2,909	3,169	2,375	3,280
875	1,193	2,313	2,545	1,764	2,513
206	216	314	323	355	389
114	169	277	296	248	369

¹ סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה לסך הכול בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.
² ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח T 10: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, אזור מגורים, מקום לימודים ונתיב לימודים: 2005/6

סך הכול				אזור מגורים ¹ , מקום לימודים ומין
זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ¹	זכאים לתעודה	נבחנים	תלמידים	
מספרים מוחלטים				
				אזור מגורים
				סך הכול²
5,724	7,711	15,035	16,724	גליל
3,484	4,555	8,699	9,593	משולש
1,314	1,759	3,557	3,806	נגב
449	782	1,654	2,010	ישובים מעורבים
477	615	1,124	1,242	
				אזור מגורים - בנים
				סך הכול²
2,106	2,796	6,657	7,752	גליל
1,297	1,690	3,866	4,435	משולש
484	619	1,545	1,717	נגב
171	294	798	1,082	ישובים מעורבים
154	193	448	517	
				אזור מגורים - בנות
				סך הכול²
3,618	4,915	8,378	8,901	גליל
2,187	2,865	4,833	5,158	משולש
830	1,140	2,012	2,089	נגב
278	488	856	928	ישובים מעורבים
323	422	676	725	
				מקום לימודים²
				בישוב המגורים
4,457	6,032	11,869	12,874	בישוב אחר
1,267	1,679	3,166	3,779	

בנתיב הטכנולוגי				בנתיב העיוני			
זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ¹	זכאים לתעודה	נבחנים	תלמידים	זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ¹	זכאים לתעודה	נבחנים	תלמידים
מספרים מוחלטים							
2,059	2,657	5,798	6,673	3,599	4,976	9,101	9,767
1,152	1,457	3,307	3,781	2,332	3,095	5,371	5,673
562	698	1,433	1,582	686	986	2,010	2,108
138	240	566	746	311	542	1,088	1,243
207	262	492	554	270	353	631	680
862	1,077	2,889	3,494	1,224	1,696	3,725	4,132
478	600	1,619	1,912	819	1,090	2,241	2,452
250	299	773	885	214	297	735	795
64	90	286	445	107	204	512	624
70	88	211	252	84	105	237	260
1,197	1,580	2,909	3,169	2,375	3,280	5,376	5,574
674	857	1,688	1,869	1,513	2,005	3,130	3,221
312	399	660	697	472	689	1,275	1,313
74	150	280	301	204	338	576	619
137	174	281	302	186	248	394	420
1,484	1,924	4,233	4,808	2,938	4,067	7,557	7,899
575	733	1,565	1,855	661	909	1,544	1,807

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה לסך הכול בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.

לוח T 11: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה, זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף¹ של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, דת ונתיב לימודים: 2005/6 (אחוזים)

דת	אחוז הנבחנים מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה	אחוז הזכאים לתעודה מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה	אחוז הזכאים לתעודה מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהזכאים לתעודה
אחוזים כלל התלמידים						
סך הכול	89.9	46.1	51.3	34.2	38.1	74.2
מוסלמים	89.4	43.7	48.8	31.4	35.1	71.9
נוצרים	94.2	60.9	64.6	56.3	59.7	92.4
דרוזים	94.3	53.7	57.0	36.9	39.1	68.7
בנים						
סך הכול	85.9	36.1	42.0	27.2	31.6	75.3
מוסלמים	84.4	33.5	39.6	24.4	28.8	72.8
נוצרים	92.3	51.0	55.2	46.9	50.8	92.0
דרוזים	91.5	42.1	46.0	29.9	32.7	71.1
בנות						
סך הכול	94.1	55.2	58.7	40.6	43.2	73.6
מוסלמים	93.7	52.5	56.0	37.4	40.0	71.4
נוצרים	95.8	69.8	72.8	64.7	67.5	92.7
דרוזים	96.8	64.2	66.3	43.2	44.6	67.3
בנתיב העיוני						
סך הכול	93.2	50.9	54.7	36.8	39.5	72.3
מוסלמים	93.3	48.6	52.1	33.9	36.3	69.7
נוצרים	95.3	64.8	68.0	58.7	61.7	90.7
דרוזים	97.2	60.6	62.4	42.4	43.6	70.0
בנים						
סך הכול	90.2	41.0	45.5	29.6	32.9	72.2
מוסלמים	89.4	38.5	43.1	26.5	29.6	68.8
נוצרים	93.4	53.7	57.5	48.1	51.5	89.6
דרוזים	94.8	50.2	53.0	37.7	39.7	75.0
בנות						
סך הכול	96.4	58.8	61.0	42.6	44.2	72.4
מוסלמים	96.2	56.1	58.3	39.4	40.9	70.2
נוצרים	96.6	73.0	75.5	66.6	68.9	91.3
דרוזים	99.1	68.5	69.1	46.0	46.4	67.2

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח T12: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף¹ של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי מין, אזור מגורים¹, ומקום לימודים: 2005/6 (אחוזים)

אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהזכאים לתעודה	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה מהתלמידים	אחוז הנבחנים מהתלמידים	אזור מגורים ומין ¹ , מקום מגורים ומין
אחוזים						
74.2	38.1	34.2	51.3	46.1	89.9	אזור מגורים
76.5	40.1	36.3	52.4	47.5	90.7	סך הכול
74.7	36.9	34.5	49.5	46.2	93.5	גליל
57.4	27.1	22.3	47.3	38.9	82.3	משולש
77.6	42.4	38.4	54.7	49.5	90.5	נגב
						יישובים מעורבים
75.3	31.6	27.2	42.0	36.1	85.9	אזור מגורים - בנים
76.7	33.5	29.2	43.7	38.1	87.2	סך הכול
78.2	31.3	28.2	40.1	36.1	90.0	גליל
58.2	21.4	15.8	36.8	27.2	73.8	משולש
79.8	34.4	29.8	43.1	37.3	86.7	נגב
						יישובים מעורבים
73.6	43.2	40.6	58.7	55.2	94.1	אזור מגורים - בנות
76.3	45.3	42.4	59.3	55.5	93.7	סך הכול
72.8	41.3	39.7	56.7	54.6	96.3	גליל
57.0	32.5	30.0	57.0	52.6	92.2	משולש
76.5	47.8	44.6	62.4	58.2	93.2	נגב
						יישובים מעורבים
73.9	37.6	34.6	50.8	46.9	92.2	מקום לימודים
75.5	40.0	33.5	53.0	44.4	83.8	ביישוב המגורים
						ביישוב אחר

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

**לוח T13: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה
שעמדו בדרישות הסף¹ של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי
מספר שנות לימוד של כל אחד מההורים ואשכול חברתי-כלכלי של יישוב
המגורים: 2005/6 (אחוזים)**

מספר שנות לימוד של האב, מספר שנות לימוד של האם ואשכול חברתי-כלכלי של יישוב המגורים	מספר התלמידים	אחוז הנבחנים מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה מהתלמידים
סך הכול	16,724	89.9	46.1
מספר שנות לימוד של האב²			
8--1	4,739	88.5	38.7
11--9	3,816	89.5	41.2
12	3,810	93.3	53.1
15--13	1,046	97.1	71.3
+16	940	96.7	75.6
מספר שנות לימוד של האם²			
8--1	5,058	89.4	40.7
11--9	3,189	90.9	42.3
12	3,309	96.4	62.0
15--13	737	97.7	77.5
+16	356	97.8	82.3
אשכול חברתי-כלכלי של יישוב המגורים²			
2--1	6,395	88.9	43.8
4--3	8,156	93.1	48.9
6--5	188	91.0	56.9
8--7	505	87.7	52.5

אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהזכאים לתעודה	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה מהנבחנים
74.2	38.1	34.2	51.3
63.8	27.9	24.7	43.8
69.3	31.9	28.5	46.0
79.5	45.2	42.2	56.9
88.6	65.1	63.2	73.4
93.8	73.4	71.0	78.2
63.3	28.8	25.8	45.5
71.2	33.1	30.1	46.6
82.9	53.3	51.4	64.3
94.0	74.6	72.9	79.3
98.0	82.5	80.6	84.2
69.5	34.2	30.4	49.2
78.5	41.2	38.4	52.5
89.7	56.1	51.1	62.6
80.4	48.1	42.2	59.8

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סיכום מספר התלמידים לפי מספר שנות לימוד של האב, לפי מספר שנות לימוד של האם ולפי אשכול חברתי-כלכלי אינם מסתכמים לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הנתונים לא ידועים.

לוח T14: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי יישוב¹: (בסדר אלפביתי): 2005/6

שם יישוב ¹	תלמידים	נבחנים	זכאים לתעודה	זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ²
מספרים מוחלטים				
אבו-גוש	95	67	31	21
אבו-סנאן	177	156	82	73
אבו-קרינאת (שבט)	55	47	29	12
אבו-חבייעה (שבט)	71	47	19	11
אבו-רקייק (שבט)	110	84	29	16
אבטין	35	32	9	9
אום אל-פאחם	566	563	238	130
אטרש	31	25	7	5
אכסאל	170	161	93	76
אעבלין	153	133	85	75
אעצם (שבט)	86	63	22	15
באקה--ג'ת ³	524	512	291	216
בעינה--נג'ידאת	135	130	67	40
ביר אל-מכסור	141	138	57	44
בית ג'ן	168	143	101	58
בסמ"ה ⁴	103	100	57	27
בסמת טבעון	79	64	42	28
ג'דידה--מכר	231	215	110	80
ג'זלס	120	119	55	38
ג'לג'וליה	115	111	61	59
ג'סר א-זרקא	122	94	36	17
ג'ש	32	31	17	14
דאלית אל-כרמל--עספיא ³	340	326	186	133
דבורייה	122	121	30	30
ד'ר חנא	121	96	60	47
הואשלה	36	34	21	12
זמר ⁴	82	82	49	39
זרזיר	116	95	48	26
חורה	101	92	50	31
חורפיש	102	101	87	74

אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהזכאים לתעודה	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה מהתלמידים	אחוז הנבחנים מהתלמידים
					אחוזים
67.7	31.3	22.1	46.3	32.6	70.5
89.0	46.8	41.2	52.6	46.3	88.1
41.4	25.5	21.8	61.7	52.7	85.5
57.9	23.4	15.5	40.4	26.8	66.2
55.2	19.0	14.5	34.5	26.4	76.4
100.0	28.1	25.7	28.1	25.7	91.4
54.6	23.1	23.0	42.3	42.0	99.5
71.4	20.0	16.1	28.0	22.6	80.6
81.7	47.2	44.7	57.8	54.7	94.7
88.2	56.4	49.0	63.9	55.6	86.9
68.2	23.8	17.4	34.9	25.6	73.3
74.2	42.2	41.2	56.8	55.5	97.7
59.7	30.8	29.6	51.5	49.6	96.3
77.2	31.9	31.2	41.3	40.4	97.9
57.4	40.6	34.5	70.6	60.1	85.1
47.4	27.0	26.2	57.0	55.3	97.1
66.7	43.8	35.4	65.6	53.2	81.0
72.7	37.2	34.6	51.2	47.6	93.1
69.1	31.9	31.7	46.2	45.8	99.2
96.7	53.2	51.3	55.0	53.0	96.5
47.2	18.1	13.9	38.3	29.5	77.0
82.4	45.2	43.8	54.8	53.1	96.9
71.5	40.8	39.1	57.1	54.7	95.9
100.0	24.8	24.6	24.8	24.6	99.2
78.3	49.0	38.8	62.5	49.6	79.3
57.1	35.3	33.3	61.8	58.3	94.4
79.6	47.6	47.6	59.8	59.8	100.0
54.2	27.4	22.4	50.5	41.4	81.9
62.0	33.7	30.7	54.3	49.5	91.1
85.1	73.3	72.5	86.1	85.3	99.0

לוח T14: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי יישוב (בסדר אלפביתי): 2005/6 (המשך)

שם יישוב ¹	תלמידים	נבחנים	זכאים לתעודה	זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ²
מספרים מוחלטים				
חיפה	330	319	189	165
טובא--זנגרייה	91	58	24	21
טורעאן	176	151	67	55
טייבה	431	410	160	134
טירה	313	309	143	127
טמרה	421	398	231	153
יאנוח--ג'ת	92	82	35	23
יפיע (יאפת אל-נאסרה)	242	231	122	104
ירכא	215	205	88	53
כאבול	151	132	92	64
כאוכב אבו-אל-היג'א	38	32	18	16
כסיפה	186	153	94	57
כסרא--סמיע	103	95	46	33
כעבייה--טבאש--חג'אג'רה	79	72	41	24
כפר ברא	49	47	33	30
כפר יאסיף	147	132	69	49
כפר כנא	310	277	151	125
כפר מנדא	216	155	73	64
כפר מצר	36	36	18	11
כפר קאסם	285	239	136	82
כפר קרע	226	211	107	95
לוד	190	182	67	42
לקיה	113	101	68	35
מגאר	274	255	166	105
מוקיבלה	43	33	18	9
מזרעה	68	67	37	19
מסעודין אל-עזאזמה (שבט)	120	81	30	11
מעיליא	30	29	22	22
מעלה עירון (טלעת עארה) ⁴	158	152	91	83
מעלות--תרשיחא	71	66	35	33
משהד	125	116	45	33

אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהזכאים לתעודה	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה מהתלמידים	אחוז הנבחנים מהתלמידים
					אחוזים
87.3	51.7	50.0	59.2	57.3	96.7
87.5	36.2	23.1	41.4	26.4	63.7
82.1	36.4	31.3	44.4	38.1	85.8
83.8	32.7	31.1	39.0	37.1	95.1
88.8	41.1	40.6	46.3	45.7	98.7
66.2	38.4	36.3	58.0	54.9	94.5
65.7	28.0	25.0	42.7	38.0	89.1
85.2	45.0	43.0	52.8	50.4	95.5
60.2	25.9	24.7	42.9	40.9	95.3
69.6	48.5	42.4	69.7	60.9	87.4
88.9	50.0	42.1	56.3	47.4	84.2
60.6	37.3	30.6	61.4	50.5	82.3
71.7	34.7	32.0	48.4	44.7	92.2
58.5	33.3	30.4	56.9	51.9	91.1
90.9	63.8	61.2	70.2	67.3	95.9
71.0	37.1	33.3	52.3	46.9	89.8
82.8	45.1	40.3	54.5	48.7	89.4
87.7	41.3	29.6	47.1	33.8	71.8
61.1	30.6	30.6	50.0	50.0	100.0
60.3	34.3	28.8	56.9	47.7	83.9
88.8	45.0	42.0	50.7	47.3	93.4
62.7	23.1	22.1	36.8	35.3	95.8
51.5	34.7	31.0	67.3	60.2	89.4
63.3	41.2	38.3	65.1	60.6	93.1
50.0	27.3	20.9	54.5	41.9	76.7
51.4	28.4	27.9	55.2	54.4	98.5
36.7	13.6	9.2	37.0	25.0	67.5
100.0	75.9	73.3	75.9	73.3	96.7
91.2	54.6	52.5	59.9	57.6	96.2
94.3	50.0	46.5	53.0	49.3	93.0
73.3	28.4	26.4	38.8	36.0	92.8

לוח 14: תלמידי כיתות יב, נבחנים בבחינות הבגרות, זכאים לתעודה וזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות במערכת החינוך הערבית לפי יישוב (בסדר אלפביתי): 2005/6 (המשך)

שם יישוב ¹	תלמידים	נבחנים	זכאים לתעודה	זכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות ²
מספרים מוחלטים				
נאעורה	36	27	15	9
נחף	151	135	82	63
נצרת	1,103	1,007	542	473
נצרת עילית	83	78	56	50
סאג'ור	55	53	37	22
סולם	54	44	25	14
סח'נין	401	360	168	148
סלמה	48	37	20	11
עוזייר	55	46	25	19
עילבון	67	65	34	32
עילוט	114	104	32	26
עין מאהל	153	140	84	60
עין נקובא	38	24	10	--
עכו (עאכא)	241	210	120	81
עראבה	265	242	91	82
ערוער	176	140	71	32
ערערה	220	215	137	114
פורידיס	159	147	54	39
פסוטה	47	43	19	19
פקיעין (בוקיעה)	85	84	54	44
קלנסווה	280	245	114	78
ראמה	132	127	64	51
רהט	524	452	199	128
המת היב	37	32	12	5
רינה	239	215	100	80
רמלה	158	148	74	57
שבלי--אום אל-גנם	74	72	37	24
שגב-שלום	84	65	32	22
שעב	70	62	27	23
שפרעם (שפאעמר)	447	429	220	189
תל-אביב--יפו (יאפא)	166	118	72	47
תל שבע (תל אל-סבע)	180	147	48	25

אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהזכאים לתעודה	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה שעמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות מהתלמידים	אחוז הזכאים לתעודה מהנבחנים	אחוז הזכאים לתעודה מהתלמידים	אחוז הנבחנים מהתלמידים
					אחוזים
60.0	33.3	25.0	55.6	41.7	75.0
76.8	46.7	41.7	60.7	54.3	89.4
87.3	47.0	42.9	53.8	49.1	91.3
89.3	64.1	60.2	71.8	67.5	94.0
59.5	41.5	40.0	69.8	67.3	96.4
56.0	31.8	25.9	56.8	46.3	81.5
88.1	41.1	36.9	46.7	41.9	89.8
55.0	29.7	22.9	54.1	41.7	77.1
76.0	41.3	34.5	54.3	45.5	83.6
94.1	49.2	47.8	52.3	50.7	97.0
81.3	25.0	22.8	30.8	28.1	91.2
71.4	42.9	39.2	60.0	54.9	91.5
--	--	--	41.7	26.3	63.2
67.5	38.6	33.6	57.1	49.8	87.1
90.1	33.9	30.9	37.6	34.3	91.3
45.1	22.9	18.2	50.7	40.3	79.5
83.2	53.0	51.8	63.7	62.3	97.7
72.2	26.5	24.5	36.7	34.0	92.5
100.0	44.2	40.4	44.2	40.4	91.5
81.5	52.4	51.8	64.3	63.5	98.8
68.4	31.8	27.9	46.5	40.7	87.5
79.7	40.2	38.6	50.4	48.5	96.2
64.3	28.3	24.4	44.0	38.0	86.3
41.7	15.6	13.5	37.5	32.4	86.5
80.0	37.2	33.5	46.5	41.8	90.0
77.0	38.5	36.1	50.0	46.8	93.7
64.9	33.3	32.4	51.4	50.0	97.3
68.8	33.8	26.2	49.2	38.1	77.4
85.2	37.1	32.9	43.5	38.6	88.6
85.9	44.1	42.3	51.3	49.2	96.0
65.3	39.8	28.3	61.0	43.4	71.1
52.1	17.0	13.9	32.7	26.7	81.7

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² הוצגו רק יישובים שמנו 30 תלמידים לפחות.

³ לאחר איחוד הרשויות המקומיות שבוצע בסוף שנת 2003 בהתאם להחלטת הממשלה.

⁴ לגבי רשימת היישובים הכלולה ביישובים אלו ראו הערות 4, 5, 6, 7, 8 בלוח 5א בפרק "דמוגרפיה".

לוח T15: לא זכאים לתעודה, לא זכאים לתעודה שעמדו לפחות בבחינה אחת ומספר יחידות הלימוד של הלא זכאים במערכת החינוך הערבית לפי מין, דת, אזור מגורים, מקום הלימודים, מספר שנות לימוד של כל אחד מהורים ואשכול חברתי-כלכלי של יישוב המגורים: 2005/6

מספר יחידות הלימוד של הלא זכאים שעמדו לפחות בבחינה אחת ¹							לא זכאים לתעודה		מין, דת, אזור מגורים, מקום לימודים, שנות לימוד של האב, שנות לימוד של האם ואשכול חברתי-כלכלי של יישוב המגורים	
+21	20--18	17--16	15--11	10--6	5--1	סך הכל	מזה: עמדו לפחות בבחינה אחת	סך הכול		
22.6	13.2	8.3	17.1	15.1	23.8	100.0	מספרים מוחלטים	6,479	7,317	סך הכול
18.7	12.7	8.1	16.3	16.2	28.0	100.0	3,323	3,857	מין	
26.7	13.7	8.5	18.0	13.9	19.3	100.0	3,156	3,460	בנים	
									בנות	
									דת ²	
22.1	13.1	7.8	17.1	15.3	24.6	100.0	5,379	6,111	מוסלמים	
29.0	17.1	10.7	17.9	11.3	14.0	100.0	514	550	נוצרים	
22.0	10.2	10.4	17.2	16.1	24.1	100.0	577	646	דרוזים	
									אזור מגורים ³	
23.7	12.8	8.5	17.4	15.2	22.5	100.0	3,728	4,142	גליל	
24.6	13.2	8.0	16.7	14.1	23.4	100.0	1,586	1,797	משולש	
14.0	13.3	8.9	17.9	17.9	27.9	100.0	698	870	נגב	
20.4	15.9	6.4	15.2	13.3	28.8	100.0	466	507	יישובים מעורבים	
									מקום לימודים	
23.2	13.4	8.2	17.3	14.9	23.1	100.0	5,184	5,832	ביישוב המגורים	
20.4	12.4	8.5	16.5	15.7	26.6	100.0	1,295	1,485	ביישוב אחר	
									מספר שנות לימוד של האב	
20.4	11.8	8.0	18.2	14.6	27.0	100.0	2,048	2,355	8--1	
22.3	12.9	7.5	18.3	15.3	23.6	100.0	1,669	1,843	11--9	
26.2	14.5	9.5	15.9	15.9	18.0	100.0	1,388	1,531	12	
31.3	19.5	7.8	13.7	13.7	14.1	100.0	256	270	15--13	
41.8	16.0	8.2	16.5	9.3	8.2	100.0	194	198	+16	
16.3	12.4	8.3	15.6	15.8	31.5	100.0	924	1,120	לא ידוע	
									מספר שנות לימוד של האם	
19.5	13.6	8.7	17.3	15.7	25.3	100.0	2,168	2,462	8--1	
22.6	13.0	7.5	17.2	15.5	24.2	100.0	1,396	1,549	11--9	
32.0	16.0	7.9	17.2	12.2	14.8	100.0	1,077	1,139	12	
34.0	12.9	12.9	16.3	8.2	15.6	100.0	147	149	15--13	
41.8	16.4	10.9	18.2	9.1	3.6	100.0	55	55	+16	
18.9	10.9	8.1	16.9	16.6	28.6	100.0	1,636	1,963	לא ידוע	
									אשכול חברתי-כלכלי של יישוב המגורים ³	
22.3	13.8	7.9	18.6	15.2	22.3	100.0	2,511	2,882	2--1	
23.9	12.4	8.4	16.3	14.7	24.3	100.0	3,249	3,602	4--3	
18.6	10.2	8.5	22.0	10.2	30.5	100.0	59	64	6--5	
27.2	20.9	8.2	15.2	13.3	15.2	100.0	158	177	8--7	
15.3	12.9	9.2	15.1	17.7	29.7	100.0	502	592	ללא שיוך	

¹ מספר יחידות לימוד בבחינות בגרות שבהן קיבל התלמיד ציון "עובר" - מ-55 ומעלה.
² סיכום המספרים לפי דת אינו זהה לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הדת אינה ידועה.
³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח T 16: מועמדים ערבים ללימודי שנה ראשונה לתואר ראשון באוניברסיטאות בישראל ושיעור המועמדים שהתקבלו לפי דת, אזור המגורים ותחום עדיפות ראשונה: 2007/8

מקצועות עזר רפואיים	הנדסה ואדריכלות	משפטים ורפואה	מדעי הטבע וחקלאות	מדעי החברה	מדעי הרוח	סך הכול ²	אזור מגורים ¹ ודת
מספרים מוחלטים							
1,085	545	733	661	1,687	1,104	5,819	סך הכול
							דת
837	330	482	460	1,075	726	3,912	מוסלמים
175	119	179	126	284	134	1,021	נוצרים
73	96	72	72	328	244	886	דרוזים
							אזור מגורים
690	375	540	441	1,351	761	4,162	גליל
341	154	182	182	270	196	1,325	משולש
54	16	10	37	66	147	332	נגב
שיעור המועמדים שהתקבלו							
47.1	53.4	60.4	63.8	74.2	64.8	62.5	סך הכול
							דת
44.7	53.6	61.6	60.0	70.1	58.7	58.9	מוסלמים
60.6	65.5	62.6	73.0	79.6	68.7	69.4	נוצרים
42.5	37.5	47.2	72.2	82.6	80.7	70.1	דרוזים
							אזור מגורים
51.2	52.3	60.0	68.0	79.1	69.3	66.6	גליל
43.4	56.5	63.2	58.8	55.9	50.0	53.3	משולש
18.5	50.0	.. ³	37.8	47.0	61.2	47.6	נגב

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סך הכול כולל מקרים שלא מוצגים בלוח ובהם מספר המועמדים היה קטן מ-4.

³ הנתון אינו מוצג בלוח בגלל מספר מועט של המקרים.

לוח 17: תלמידים ערבים באוניברסיטאות בישראל לפי מין, דת, תואר ותחום לימודים: 2007/8

סך הכול ¹	סך הכול				סך הכול ¹	תחום לימודים
	תעודה ²	תואר שלישי	תואר שני	תואר ראשון		
4,579	307	307	2,061	8,689	11,364	סך הכול
995	307	126	720	2,066	3,219	מדעי הרוח
1,097	--	68	489	2,661	3,218	מדעי החברה
218	--	.. ³	140	244	385	משפטים
307	--	17	275	276	568	רפואה
648	--	11	241	1,454	1,706	מקצועות עזר רפואיים
593	--	64	123	1,068	1,255	מתמטיקה ומדעי הטבע
17	--	33	37	חקלאות
704	--	19	70	886	975	הנדסה ואדריכלות
						מוסלמים
2,914	218	198	1,324	5,531	7,271	סך הכול
659	218	82	506	1,311	2,117	מדעי הרוח
629	--	45	291	1,644	1,980	מדעי החברה
130	--	0	74	143	217	משפטים
190	--	11	179	151	341	רפואה
513	--	8	162	1,082	1,252	מקצועות עזר רפואיים
392	--	44	74	696	814	מתמטיקה ומדעי הטבע
14	--	27	30	חקלאות
387	--	7	36	477	520	הנדסה ואדריכלות
						נוצרים
929	47	83	515	1,839	2,484	סך הכול
98	47	29	139	318	533	מדעי הרוח
190	--	18	124	518	660	מדעי החברה
61	--	..	49	82	132	משפטים
88	--	5	78	94	177	רפואה
113	--	..	65	283	351	מקצועות עזר רפואיים
156	--	15	37	243	295	מתמטיקה ומדעי הטבע
..	--	6	7	חקלאות
220	--	12	22	294	328	הנדסה ואדריכלות
						דרוזים
736	42	26	222	1,319	1,609	סך הכול
238	42	15	75	437	569	מדעי הרוח
278	--	5	74	499	578	מדעי החברה
27	--	0	17	19	36	משפטים
29	--	..	18	31	50	רפואה
22	--	0	14	89	103	מקצועות עזר רפואיים
45	--	5	12	129	146	מתמטיקה ומדעי הטבע
97	--	0	12	115	127	הנדסה ואדריכלות

נשים					גברים			
תעודה ²	תואר שלישי	תואר שני	תואר ראשון	סך הכול ¹	תעודה ²	תואר שלישי	תואר שני	תואר ראשון
222	111	1,137	5,315	6,785	85	196	924	3,374
222	47	484	1,471	2,224	85	79	236	595
--	29	253	1,839	2,121	--	39	236	822
--	0	51	116	167	--	..	89	128
--	4	130	127	261	--	13	145	149
--	6	151	901	1,058	--	5	90	553
--	20	52	590	662	--	44	71	478
--	0	0	20	20	--	13
--	5	16	250	271	--	14	54	636
145	66	711	3,435	4,357	73	132	613	2,096
145	27	321	965	1,458	73	55	185	346
--	17	149	1,185	1,351	--	28	142	459
--	0	23	64	87	--	0	51	79
--	0	81	70	151	--	11	98	81
--	4	99	636	739	--	4	63	446
--	16	31	375	422	--	28	43	321
--	0	0	16	16	--	11
--	..	7	124	133	--	5	29	353
42	39	329	1,145	1,555	5	44	186	694
42	16	122	255	435	5	13	17	63
--	11	77	382	470	--	7	47	136
--	0	25	46	71	--	..	24	36
--	4	40	45	89	--	..	38	49
--	..	42	194	238	--	..	23	89
--	..	16	120	139	--	12	21	123
--	0	0	4	4	--	0
--	..	7	98	108	--	9	15	196
35	6	97	735	873	7	20	125	584
35	4	41	251	331	7	11	34	186
--	..	27	272	300	--	4	47	227
--	0	3	6	9	--	0	14	13
--	0	9	12	21	--	..	9	19
--	0	10	71	81	--	0	4	18
--	..	5	95	101	--	4	7	34
--	0	..	28	30	--	0	10	87

¹ לימודי התעודה התקיימו רק בתחום מדעי הרוח.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול, בגלל מקרים שאינם מוצגים בלוח בהם מספר התלמידים קטן מ-4.

³ מספר המקרים קטן מ-4 ואינו מוצג בלוח.

**לוח T18: תלמידים ערבים באוניברסיטאות בישראל לפי מין, אזור מגורים¹,
תואר ותחום לימודים: 2007/8**

סך הכול ²	סך הכול				סך הכול ²	תחום לימודים
	תעודה ³	תואר שלישי	תואר שני	תואר ראשון		
4,579	307	307	2,061	8,689	11,364	סך הכול
995	307	126	720	2,066	3,219	מדעי הרוח
1,097	--	68	489	2,661	3,218	מדעי החברה
218	--	.. ⁴	140	244	385	משפטים
307	--	17	275	276	568	רפואה
648	--	11	241	1,454	1,706	מקצועות עזר רפואיים
593	--	64	123	1,068	1,255	מתמטיקה ומדעי הטבע
17	--	33	37	חקלאות
704	--	19	70	886	975	הנדסה ואדריכלות
						גליל
3,448	215	213	1,463	6,728	8,619	סך הכול
728	215	86	457	1,489	2,247	מדעי הרוח
926	--	49	399	2,340	2,788	מדעי החברה
178	--	..	111	203	315	משפטים
211	--	11	178	208	397	רפואה
435	--	7	175	986	1,168	מקצועות עזר רפואיים
444	--	44	87	824	955	מתמטיקה ומדעי הטבע
9	--	13	16	חקלאות
517	--	14	54	665	733	הנדסה ואדריכלות
						משולש
915	41	77	526	1,594	2,238	סך הכול
147	41	33	231	362	667	מדעי הרוח
128	--	15	70	267	352	מדעי החברה
39	--	0	29	40	69	משפטים
88	--	4	93	58	155	רפואה
193	--	4	55	419	478	מקצועות עזר רפואיים
140	--	17	35	220	272	מתמטיקה ומדעי הטבע
7	--	0	..	19	20	חקלאות
173	--	4	12	208	224	הנדסה ואדריכלות
						נגב
216	51	17	72	367	507	סך הכול
120	51	7	32	215	305	מדעי הרוח
43	--	4	20	54	78	מדעי החברה
..	--	0	0	משפטים
8	--	..	4	10	16	רפואה
20	--	0	11	49	60	מקצועות עזר רפואיים
9	--	24	28	מתמטיקה ומדעי הטבע
..	--	0	0	חקלאות
14	--	..	4	13	18	הנדסה ואדריכלות

חינוך והשכלה גבוהה | לוחות סטטיסטיים 217

נשים					גברים			
תעודה ³	תואר שלישי	תואר שני	תואר ראשון	סך הכול ²	תעודה ³	תואר שלישי	תואר שני	תואר ראשון
222	111	1,137	5,315	6,785	85	196	924	3,374
222	47	484	1,471	2,224	85	79	236	595
--	29	253	1,839	2,121	--	39	236	822
--	0	51	116	167	--	..	89	128
--	4	130	127	261	--	13	145	149
--	6	151	901	1,058	--	5	90	553
--	20	52	590	662	--	44	71	478
--	0	0	20	20	--	13
--	5	16	250	271	--	14	54	636
162	74	813	4,122	5,171	53	139	650	2,606
162	32	308	1,017	1,519	53	54	149	472
--	18	208	1,636	1,862	--	31	191	704
--	0	41	96	137	--	..	70	107
--	..	88	95	186	--	8	90	113
--	4	109	620	733	--	3	66	366
--	12	43	456	511	--	32	44	368
--	0	0	7	7	--	6
--	5	16	195	216	--	9	38	470
34	36	299	959	1,323	7	46	227	635
34	13	168	305	520	7	20	63	57
--	9	36	179	224	--	6	34	88
--	0	10	20	30	--	0	19	20
--	0	40	27	67	--	4	53	31
--	..	36	247	285	--	..	19	172
--	7	9	116	132	--	10	26	104
--	0	0	13	13	--	0	..	6
--	0	0	51	51	--	4	12	157
26	6	25	234	291	25	11	47	133
26	..	8	149	185	25	5	24	66
--	..	9	24	35	--	..	11	30
--	0	0	0	0	--	0	0	..
--	5	8	--	..	2	5
--	0	6	34	40	--	0	5	15
--	..	0	18	19	--	6
--	0	0	0	0	--	0	0	..
--	0	0	4	4	--	..	4	9

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול, בגלל מקרים שאינם מוצגים בלוח שבהם מספר התלמידים קטן מ-4.

³ לימודי התעודה התקיימו רק בתחום מדעי הרוח.

⁴ מספר המקרים קטן מ-4 ואינו מוצג בלוח.

לוח T19: תלמידים ערבים באוניברסיטאות בישראל לפי תחום לימודים, מין, דת, אזור מגורים ותואר: 2007/8

תחום לימודים								מספר תלמידים	מין, דת, אזור מגורים ותואר
הנדסה ואדריכלות	מתמטיקה, מדעי הטבע וחקלאות	מקצועות עזר רפואיים	רפואה	משפטים	מדעי החברה	מדעי הרוח	סך הכול		
אחוזים									
8.6	11.3	15.0	5.0	3.4	28.3	28.3	100.0	11,364	סך הכול
מין									
15.4	13.4	14.2	6.7	4.8	24.0	21.7	100.0	4,579	גברים
4.0	10.1	15.6	3.8	2.5	31.3	32.8	100.0	6,785	נשים
דת									
7.2	11.6	17.2	4.7	3.0	27.2	29.1	100.0	7,271	מוסלמים
13.2	12.2	14.1	7.1	5.3	26.6	21.5	100.0	2,484	נוצרים
7.9	9.1	6.4	3.1	2.2	35.9	35.4	100.0	1,609	דרוזים
אזור מגורים¹									
8.5	11.3	13.6	4.6	3.7	32.3	26.1	100.0	8,619	גליל
10.0	13.1	21.4	6.9	3.1	15.7	29.8	100.0	2,238	משולש
3.6	5.5	11.9	3.2	--	15.4	60.4	100.0	507	נגב
תואר									
10.2	12.7	16.7	3.2	2.8	30.6	23.8	100.0	8,689	תואר ראשון
3.4	6.0	11.7	13.4	6.8	23.8	35.0	100.0	2,061	תואר שני
6.2	21.0	3.6	5.6	--	22.3	41.3	100.0	307	תואר שלישי
--	--	--	--	--	--	100.0	100.0	307	תעודה ²

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² לימודי התעודה התקיימו רק בתחום מדעי הרוח.

לוח T20: ערבים מקבלי תארים מהאוניברסיטאות בישראל לפי תואר, מין, דת ואזור מגורים: 1/2007/8

נשים	גברים	סך הכול ²	תואר
		כלל האוכלוסייה	
1,439	979	2,418	סך הכול
1,006	588	1,594	תואר ראשון
280	287	567	תואר שני
9	28	37	תואר שלישי
144	76	220	תעודה
		מוסלמים	
882	632	1,514	סך הכול
615	355	970	תואר ראשון
164	190	354	תואר שני
6	18	24	תואר שלישי
97	69	166	תעודה
		נוצרים	
388	201	589	סך הכול
262	128	390	תואר ראשון
95	63	158	תואר שני
3	5	8	תואר שלישי
28	5	33	תעודה
		דרוזים	
169	146	315	סך הכול
129	105	234	תואר ראשון
21	34	55	תואר שני
0	5	5	תואר שלישי
19	..	21	תעודה
		גליל	
1,083	700	1,783	סך הכול
787	442	1,229	תואר ראשון
194	201	395	תואר שני
4	24	28	תואר שלישי
98	33	131	תעודה
		משולש	
293	201	494	סך הכול
187	119	306	תואר ראשון
79	63	142	תואר שני
4	..	7	תואר שלישי
23	16	39	תעודה
		נגב	
63	78	141	סך הכול
32	27	59	תואר ראשון
7	23	30	תואר שני
..	תואר שלישי
23	27	50	תעודה

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול, בגלל מקרים שאינם מוצגים בלוח שבהם מספר המקבלים קטן מ-4.

³ מספר המקרים קטן מ-4 ואינו מוצג בלוח.

לוח T 21: ערבים מקבלי תארים מהאוניברסיטאות בישראל לפי תחום לימודים, מין, דת ואזור מגורים: 1 2007/8

מקצועות עזר רפואיים	הנדסה ואדריכלות	משפטים ורפואה	מדעי הטבע, מתמטיקה וחקלאות	מדעי החברה	מדעי הרוח	סך הכול ²	אזור מגורים, דת ומין
מספרים מוחלטים							
סך הכול							
388	108	207	184	674	855	2,418	סך הכול דת
261	51	116	93	386	605	1,514	מוסלמים
109	36	72	67	154	151	589	נצרים
18	21	19	24	134	99	315	דרוזים
אזור מגורים							
279	83	153	145	564	558	1,783	גליל
101	23	47	36	97	189	494	משולש
8	..	4	³ ..	13	108	141	נגב
גברים							
161	77	127	77	268	268	979	סך הכול דת
116	39	70	44	149	213	632	מוסלמים
39	23	44	27	47	21	201	נצרים
6	15	10	6	72	34	146	דרוזים
אזור מגורים							
108	58	89	58	225	162	700	גליל
50	18	32	18	34	48	201	משולש
..	9	58	78	נגב
נשים							
227	31	80	107	406	587	1,439	סך הכול דת
145	12	46	49	237	392	882	מוסלמים
70	13	28	40	107	130	388	נצרים
12	6	4	18	62	65	169	דרוזים
אזור מגורים							
171	25	64	87	339	396	1,083	גליל
51	5	12	18	63	141	293	משולש
5	4	50	63	נגב

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול, בגלל מקרים שאינם מוצגים בלוח שבהם מספר המקבלים קטן מ-4.

³ מספר המקרים קטן מ-4 ואינו מוצג בלוח.

לוח T 22: ערבים מקבלי תארים מהאוניברסיטאות בישראל לפי תחום לימודים ומין: שנים נבחרות

מקצועות עזר רפואיים	הנדסה ואדריכלות	רפואה ומשפטים	מדעי הטבע, מתמטיקה וחקלאות	מדעי החברה	מדעי הרוח	סך הכול ¹	מין
מספרים מוחלטים							
							סך הכול
134	76	140	152	323	661	1,486	2001/2
201	121	175	180	482	960	2,119	2003/4
269	121	150	139	516	915	2,110	2004/5
388	108	207	184	674	855	2,418	2007/8
							גברים
114	35	93	66	139	277	724	2001/2
93	101	104	89	240	330	957	2003/4
98	101	96	76	250	335	956	2004/5
161	77	127	77	268	268	979	2007/8
							נשים
20	41	47	86	184	384	762	2001/2
108	20	71	91	242	630	1,162	2003/4
171	20	54	63	266	580	1,154	2004/5
227	31	80	107	406	587	1,439	2007/8
אחוזים							
							סך הכול
9.0	5.1	9.4	10.2	21.7	44.5	100.0	2001/2
9.5	5.7	8.3	8.5	22.7	45.3	100.0	2003/4
12.7	5.7	7.1	6.6	24.5	43.4	100.0	2004/5
16.1	4.5	8.6	7.6	27.9	35.4	100.0	2007/8
							גברים
15.7	4.8	12.8	9.1	19.2	38.3	100.0	2001/2
9.7	10.6	10.9	9.3	25.1	34.5	100.0	2003/4
10.3	10.6	10.0	7.9	26.2	35.0	100.0	2004/5
16.5	7.9	13.0	7.9	27.4	27.4	100.0	2007/8
							נשים
2.6	5.4	6.2	11.3	24.1	50.4	100.0	2001/2
9.3	1.7	6.1	7.8	20.8	54.2	100.0	2003/4
14.8	1.7	4.7	5.5	23.1	50.3	100.0	2004/5
15.8	2.2	5.6	7.4	28.2	40.8	100.0	2007/8

¹ סך הכול כולל מקרים שבהם תחום הלימודים אינו ידוע.

**לוח T 23: תלמידים ערבים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות¹
לפי מין, דת ותחום לימודים: 2007/8**

מכללות אקדמיות			סך הכול			תחום לימודים
נשים	גברים	סך הכול	נשים	גברים	סך הכול	
כלל האוכלוסייה						
1,648	2,168	3,816	8,776	4,142	12,918	סך הכול
141	124	265	6,234	1,195	7,429	מדעי הרוח
945	645	1,590	1,946	1,465	3,411	מדעי החברה
287	672	959	287	672	959	מדעי הטבע ²
127	55	182	127	55	182	משפטים
50	89	139	84	172	256	מקצועות עזר רפואיים
98	583	681	98	583	681	הנדסה ואדריכלות
מוסלמים						
1,131	1,455	2,586	6,967	2,968	9,935	סך הכול
111	93	204	5,193	1,019	6,212	מדעי הרוח
682	471	1,153	1,412	1,010	2,422	מדעי החברה
176	411	587	176	411	587	מדעי הטבע ²
84	37	121	84	37	121	משפטים
35	59	94	59	107	166	מקצועות עזר רפואיים
43	384	427	43	384	427	הנדסה ואדריכלות
נוצרים						
389	394	783	1,172	646	1,818	סך הכול
18	21	39	600	104	704	מדעי הרוח
209	109	318	402	257	659	מדעי החברה
91	142	233	91	142	233	מדעי הטבע ²
32	13	45	32	13	45	משפטים
6	15	21	14	36	50	מקצועות עזר רפואיים
33	94	127	33	94	127	הנדסה ואדריכלות
דרוזים						
128	319	447	637	528	1,165	סך הכול
12	10	22	441	72	513	מדעי הרוח
54	65	119	132	198	330	מדעי החברה
20	119	139	20	119	139	מדעי הטבע ²
11	5	16	11	5	16	משפטים
9	15	24	11	29	40	מקצועות עזר רפואיים
22	105	127	22	105	127	הנדסה ואדריכלות

האוניברסיטה הפתוחה ⁴			מכללות לחינוך ³		
נשים	גברים	סך הכול	נשים	גברים	סך הכול
1,406	1,026	2,432	5,722	948	6,670
371	123	494	5,722	948	6,670
1,001	820	1,821	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
34	83	117	--	--	--
--	--	--	--	--	--
1,083	692	1,775	4,753	821	5,574
329	105	434	4,753	821	5,574
730	539	1,269	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
24	48	72	--	--	--
--	--	--	--	--	--
231	176	407	552	76	628
30	7	37	552	76	628
193	148	341	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
8	21	29	--	--	--
--	--	--	--	--	--
92	158	250	417	51	468
12	11	23	417	51	468
78	133	211	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	14	16	--	--	--
--	--	--	--	--	--

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² כולל מתמטיקה וחקלאות.

³ במכללות לחינוך התקיימו לימודים בתחום מדעי הרוח בלבד.

⁴ באוניברסיטה הפתוחה לא התקיימו לימודים בתחומי משפטים, מקצועות עזר רפואיים והנדסה ואדריכלות.

**לוח T 24: תלמידים ערבים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות¹
לפי מין, אזור מגורים¹ ותחום לימודים: 2007/8**

מכללות אקדמיות			סך הכול			תחום לימודים
נשים	גברים	סך הכול	נשים	גברים	סך הכול	
כלל האוכלוסייה						
1,648	2,168	3,816	8,776	4,142	12,918	סך הכול
141	124	265	6,234	1,195	7,429	מדעי הרוח
945	645	1,590	1,946	1,465	3,411	מדעי החברה
287	672	959	287	672	959	מדעי הטבע ²
127	55	182	127	55	182	משפטים
50	89	139	84	172	256	מקצועות עזר רפואיים
98	583	681	98	583	681	הנדסה ואדריכלות
גליל						
1,130	1,348	2,478	5,447	2,527	7,974	סך הכול
58	49	107	3,838	635	4,473	מדעי הרוח
673	363	1,036	1,193	903	2,096	מדעי החברה
195	450	645	195	450	645	מדעי הטבע ²
101	45	146	101	45	146	משפטים
31	48	79	48	101	149	מקצועות עזר רפואיים
72	393	465	72	393	465	הנדסה ואדריכלות
משולש						
411	644	1,055	2,898	1,218	4,116	סך הכול
14	9	23	2,055	322	2,377	מדעי הרוח
253	253	506	685	489	1,174	מדעי החברה
85	196	281	85	196	281	מדעי הטבע ³
25	10	35	25	10	35	משפטים
17	39	56	31	64	95	מקצועות עזר רפואיים
17	137	154	17	137	154	הנדסה ואדריכלות
נגב						
107	176	283	431	397	828	סך הכול
69	66	135	341	238	579	מדעי הרוח
19	29	48	68	73	141	מדעי החברה
7	26	33	7	26	33	מדעי הטבע ²
--	--	--	--	--	--	משפטים
--	--	4	5	7	12	מקצועות עזר רפואיים
9	53	62	9	53	62	הנדסה ואדריכלות

האוניברסיטה הפתוחה ⁴			מכללות לחינוך ³		
נשים	גברים	סך הכול	נשים	גברים	סך הכל
1,406	1,026	2,432	5,722	948	6,670
371	123	494	5,722	948	6,670
1,001	820	1,821	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
34	83	117	--	--	--
--	--	--	--	--	--
678	634	1,312	3,639	545	4,184
141	41	182	3,639	545	4,184
520	540	1,060	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
17	53	70	--	--	--
--	--	--	--	--	--
592	310	902	1,895	264	2,159
146	49	195	1,895	264	2,159
432	236	668	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
14	25	39	--	--	--
--	--	--	--	--	--
136	82	218	188	139	327
84	33	117	188	139	327
49	44	93	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--
--	5	8	--	--	--
--	--	--	--	--	--

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² כולל מתמטיקה וחקלאות.

³ במכללות לחינוך התקיימו לימודים בתחום מדעי הרוח בלבד.

⁴ באוניברסיטה הפתוחה לא התקיימו לימודים בתחומי משפטים, מקצועות עזר רפואיים והנדסה ואדריכלות.

**לוח T25: ערבים מקבלי תארים ממוסדות להשכלה גבוהה בישראל שאינם אוניברסיטאות¹
לפי מין, דת ואזור מגורים¹: שנים נבחרות**

שנה	סך הכול			מכללות אקדמיות			מכללות לחינוך ²			האוניברסיטה הפתוחה		
	נשים	גברים	סך הכול	נשים	גברים	סך הכול	נשים	גברים	סך הכול	נשים	גברים	סך הכול
2002/3	155	186	341	118	177	295	--	--	--	37	9	46
2003/4	198	252	450	170	236	406	--	--	--	28	16	44
2004/5	1,785	684	2,469	202	304	506	1,536	365	1,901	47	15	62
2007/8	1,929	672	2,601	219	368	587	1,638	280	1,918	72	24	96
דת												
סך הכול	1,929	672	2,601	219	368	587	1,638	280	1,918	72	24	96
מוסלמים	1,551	513	2,064	143	236	379	1,349	260	1,609	59	17	76
נוצרים	223	88	311	62	77	139	154	8	162	7	--	10
דרוזים	155	71	226	14	55	69	135	12	147	6	4	10
אזור מגורים¹												
סך הכול	1,929	672	2,601	219	368	587	1,638	280	1,918	72	24	96
גליל	1,205	400	1,605	166	241	407	1,004	146	1,150	35	13	48
משולש	580	178	758	47	104	151	498	67	565	35	7	42
נגב	144	94	238	6	23	29	136	67	203	--	4	6

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק.

² נתוני הערבים מקבלי התארים ממכללות לחינוך בשנים 2002/3 ו-2003/4 לא היו זמינים ואינם כלולים בסך כל מקבלי התארים בלוח בשנים אלה.

פרק ה: שלטון מקומי

מקור הנתונים

לוחות ה-11-6 מבוססים על פרסום הרשויות המקומיות בישראל¹ של הלמ"ס לשנת 2007. מקצת מנתוני הרשויות המקומיות בלוחות לא התקבלו בלמ"ס, ולכן נותרו לא ידועים.

הגדרות

1. רשויות מקומיות ערביות: מועצות מקומיות ועיריות של היישובים הערביים בישראל, פרט למועצות המקומיות של היישובים הערביים ברמת הגולן. בסך הכול נכללו בלוחות 12 עיריות ו-58 מועצות מקומיות ערביות.

2. אזור מגורים של האוכלוסייה ברשויות המקומיות הערביות: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לשלושה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש ונגב. המיון נעשה לפי שלושה משתנים: שם היישוב, המחוז והנפה. בגליל נכללו היישובים הערביים שבמחוז הצפון ובנפת חיפה, במשולש נכללו היישובים הערביים שבנפת חדרה ובמחוזות תל-אביב, מרכז וירושלים, ובנגב נכללו היישובים הערביים שבמחוז הדרום.

3. אשכול חברתי-כלכלי: הלמ"ס סיווגה את העיריות והמועצות המקומיות לעשרה אשכולות לפי המדד החברתי-כלכלי שלהן, כשבאשכולות הנמוכים נכללים יישובים בעלי רמה חברתית-כלכלית נמוכה. המדד החברתי-כלכלי חושב בשיטות סטטיסטיות על פי משתנים ממגוון תחומים, כמו רמת החינוך וההשכלה, מקורות הכנסה ורמת מינוע של התושבים, מאפייני דיור, מאפייני תעסוקה ואבטלה, מקבלי גמלאות של הביטוח הלאומי וכדומה. הרוב המכריע של היישובים הערביים נמנה על שלושת האשכולות הנמוכים. יישובים ערביים ללא מעמד מוניציפלי או במעמד של מועצה אזורית נותרו בנייתוח בלי שיוך לאשכול חברתי-כלכלי.

1. למידע על קובץ הרשויות המקומיות ראו "הרשויות המקומיות בישראל 2007, פרסום מיוחד מספר 1358" באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il.

נתונים פיזיים

1. גמר בנייה: השלמת הבנייה של בניין או תחילת השימוש בלפחות מחצית משטחו.
2. שטח גמר בנייה: כולל את הקירות החיצוניים, המרפסות המקורות והשטח הבנוי מתחת לעמודים.
3. צריכת מים: כמות מים במ"ק שסיפקה רשות מקומית לכל הצרכנים.
4. צריכת מים עירונית: כמות מים במ"ק שסיפקה רשות מקומית למגוון השימושים פרט לצרכני תעשייה וחקלאות בהקצבה.
5. צריכת מים עירונית למגורים: כמות מים במ"ק הנצרכת במגורים בלבד, לרבות גינון פרטי ליד הבית.

נתוני ביצוע התקציב הרגיל

ביצוע התקציב של הרשויות המקומיות מחולק לתקציב רגיל ולתקציב בלתי רגיל לפי מקורות המימון וייעוד ההוצאה.

1. הכנסות עצמיות של הרשות בתוספת השתתפות הממשלה ומלוות.
 - א. הכנסות עצמיות: הכנסות שהרשות גובה מפרטים וממוסדות, כמו ארנונה כללית ומים, ואגרות תשלומים הנגבות בתמורה למתן שירותים.
 - ב. השתתפות הממשלה: הממשלה משתתפת בתקציב הרשות המקומית על ידי השתתפות כללית (מענק כללי) ועל ידי השתתפות מיועדת (מימון שירותים מסוימים שנותנת הרשות המקומית, כמו חינוך ורווחה).
2. הוצאות: הוצאות לפעולות, הוצאות חד-פעמיות, פירעון מלוות וכדומה.
 - א. הוצאות לפעולות: הוצאות לקניות שוטפות לצורך הענקת שירותים כגון אחזקת בניינים, תחבורה ודואר, כיבוד, הוצאות משפטיות, עמלות וכדומה.
 - ב. הוצאות חד-פעמיות: בדרך כלל השתתפות בתקציב הבלתי רגיל ורכישות.
3. עודף/גירעון תקציבי: ההפרש בין סך כל ההכנסות (כולל מלוות) ובין סך כל ההוצאות.

נתוני ביצוע התקציב הבלתי רגיל

1. הכנסות: מלוות, העברות מהתקציב הרגיל, השתתפות משרדי הממשלה, העברות מקרנות וכדומה.
2. הוצאות: הוצאות למימון עבודות פיתוח, העברות הון, פירעון מלוות וכדומה.

ממצאים נבחרים

נתונים פיזיים

1. בין 2003 ל-2007 גדל שטח גמר הבנייה המיועדת למגורים מ-0.7 מ"ר לנפש במוצע ל-0.9 (ראו להלן לוח מסכם 6).

ביצוע התקציב

1. הרשויות המקומיות הערביות פעלו בשנת 2007 בהיקף תקציבים רגילים של כ-3.56 מיליארד ש"ח (ראו לוח ה-2), שהם כ-10.2% מכלל התקציבים הרגילים של הרשויות המקומיות בישראל, בעוד הן משרתות כ-14.4% מכלל אוכלוסיית הרשויות המקומיות. ההוצאות של הרשויות המקומיות הערביות בשנת 2007 היו כ-10.9% מההוצאות בתקציבים הרגילים וכ-9.3% מההוצאות בתקציבים הבלתי רגילים של כלל הרשויות המקומיות בישראל.

2. בין 2003 ל-2007 גדלו ההכנסות העצמיות לנפש ברשויות המקומיות הערביות ב-18.7% ריאלית והגיעו ל-1,266 ש"ח (ראו להלן לוח מסכם 6), לעומת 3,988 ש"ח בכלל הרשויות המקומיות היהודיות ו-2,180 ש"ח ברשויות המקומיות היהודיות באשכולות 1-3. גם משקל ההכנסות העצמיות בהכנסות מהתקציבים הרגילים של הרשויות המקומיות הערביות גדל באותה תקופה והגיע בשנת 2007 ל-33.9% לעומת כ-52% ברשויות המקומיות היהודיות באשכולות 1-3, וכ-71% בכלל הרשויות המקומיות היהודיות. עם זאת, הרשויות המקומיות הערביות עדיין מתאפיינות באחוז נמוך מאוד של הכנסות עצמיות ותלויות למעשה במענקי הממשלה. לתיאור הפער בהכנסות העצמיות לנפש בין רשויות מקומיות ערביות ליהודיות בשנים 2003-2007 ראו להלן תרשים 9.

3. בין 2005 ל-2007 ירדה השתתפות הממשלה לנפש בהכנסות הרשויות המקומיות הערביות בתקציב הרגיל בכ-2.7% ריאלית עד ל-2,461 ש"ח במוצע, וזאת לאחר שעלתה בין השנים 2003 ל-2005 (ראו להלן לוח מסכם 6). בד בבד, בין השנים 2003 ל-2007 ירד המענק הכללי לנפש שהן קיבלו בכ-11.5% ריאלית והגיע ל-777 ש"ח. המענק הכללי לנפש שקיבלו הרשויות המקומיות הערביות ב-2007 היה גבוה מהמענק הכללי לנפש שקיבלו כלל הרשויות המקומיות היהודיות והרשויות המקומיות היהודיות באשכולות 1-3. עם זאת, המענק הכללי לנפש שקיבלו הרשויות המקומיות הערביות היה נמוך מהמענק הכללי לנפש שקיבלו רשויות מקומיות יהודיות בעלות מאפייני גודל אוכלוסייה ורמה חברתית-כלכלית זהים. כך למשל, חצור הגלילית (ש"ח 2,061) וכפר יאסיף (ש"ח 1,052); קריית ארבע (ש"ח 1,654) וכסרא סמיע (ש"ח 1,456); רכסים (ש"ח 1,495) וריר חנא (ש"ח 1,138); קריית יערים (ש"ח 2,058) וכעביה-טבאש-חג'אג'רה (ש"ח 1,499).

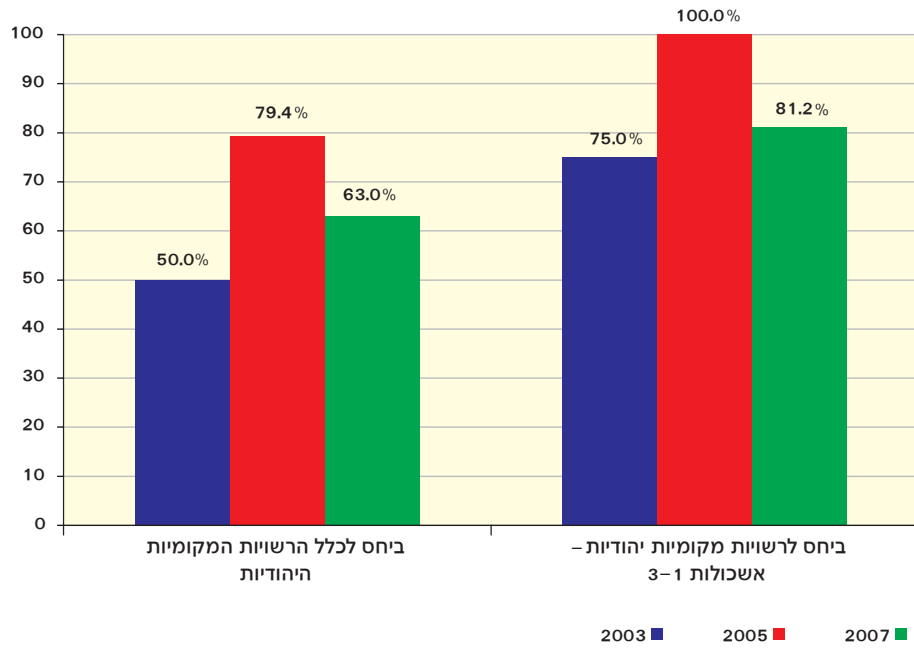
4. בין 2005 ל-2007 נותרה ההוצאה הכוללת לנפש ברשויות המקומיות הערביות ללא שינוי ריאלי והגיעה ל-4,221 ש"ח (ראו להלן לוח מסכם 6). באותה התקופה ירדה ההוצאה על שכר ומשכורת לנפש בכ-12% והגיעה ל-1,468 ש"ח, ועלתה ההוצאה לפעולות לנפש בשיעור דומה עד ל-946 ש"ח (ראו להלן לוח מסכם 6). ההוצאה הכוללת לנפש ברשויות המקומיות הערביות בשנת 2007 היתה כ-63% מהוצאה זו ברשויות המקומיות היהודיות, וההוצאה לפעולות לנפש כ-67%. הפער בהוצאות לנפש בין רשויות ערביות ליהודיות נובע ככל הנראה מחולשתן הרבה של הרשויות הערביות בתחום ההכנסות העצמיות.

5. ב-18 מתוך 70 הרשויות המקומיות הערביות לא היה בשנת 2007 גירעון בתקציב הרגיל (ראו לוח ה2), לעומת 12 בשנת 2005. בין 2005 ל-2007 ירד הגירעון המצטבר הריאלי לנפש בשיעור של 21% והגיע ל-1,435 ש"ח (ראו להלן לוח מסכם 6).

לוח מסכם 6: התפתחויות בהכנסות ובהוצאות בביצוע תקציב הרשויות המקומיות הערביות בישראל, 2003, 2005 ו-2007

מאפיין	2007	2005	2003
1. שטח גמר הבנייה למגורים (מ"ר לנפש)	0.9	0.9	0.7
2. הכנסות לנפש בתקציב הרגיל (ש"ח ובמחירי 2007)	3,728	3,778	3,484
3. הכנסות עצמיות לנפש (ש"ח ובמחירי 2007)	1,266	1,248	1,067
4. אחוז הכנסות העצמיות מההכנסות בתקציב הרגיל	33.9	33.0	31.0
5. השתתפות הממשלה לנפש בתקציב הרגיל (ש"ח ובמחירי 2007)	2,461	2,528	2,404
6. מענק כללי לנפש (ש"ח ובמחירי 2007)	777	846	878
7. הוצאה כוללת לנפש בתקציב הרגיל (ש"ח ובמחירי 2007)	4,221	4,239	4,154
8. הוצאה לפעולות לנפש בתקציב הרגיל (ש"ח ובמחירי 2007)	946	850	1,091
9. הוצאה לשכר ומשכורת לנפש (ש"ח ובמחירי 2007)	1,468	1,666	1,549
10. הוצאות כלליות, השתתפויות והעברות לנפש (ש"ח ובמחירי 2007)	1,017	1,027	845
11. גירעון מצטבר לנפש (ש"ח ובמחירי 2007)	1,435	1,819	1,576

תרשים 9: היחס בין ההכנסות העצמיות לנפש ברשויות המקומיות הערביות להכנסות העצמיות לנפש ברשויות המקומיות היהודיות בישראל, 2003-2007 (אחוזים)

**לוח ה'1: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתונים פיזיים נבחרים¹
(בסדר אלפביתי): 2007**

שם רשות מקומית	אזור ²	מעמד מוניציפלי	אשכול חברתי- כלכלי ²	סך כל האוכלוסייה, סוף שנה (אלפים)
סך כל הרשויות המקומיות				945.0
אבו-סנאן	גליל	מועצה מקומית	3	11.7
אום אל-פחם	משולש	עירייה	2	43.3
אכסאל	גליל	מועצה מקומית	3	11.8
אעבלין	גליל	מועצה מקומית	3	11.2
באקה-ג'ת ⁴	משולש	עירייה	3	32.4
ביר אל-מכסור	גליל	מועצה מקומית	2	7.4
בית ג'ן	גליל	מועצה מקומית	4	10.3
בסמ"ה	גליל	מועצה מקומית	2	7.9
בסמת טבעון	גליל	מועצה מקומית	2	6.5
בעינה-נג'דאת	גליל	מועצה מקומית	2	8.0
ג'דידה-מכר	גליל	מועצה מקומית	2	17.9
ג'ולס	גליל	מועצה מקומית	4	5.4
ג'לג'וליה	משולש	מועצה מקומית	3	8.0
ג'סר א-זרקא	גליל	מועצה מקומית	2	11.7
ג'ש	גליל	מועצה מקומית	5	2.7
דבורייה	גליל	מועצה מקומית	4	8.7
דיר חנא	גליל	מועצה מקומית	2	8.8
זמר	משולש	מועצה מקומית	3	5.3
זרזיר	גליל	מועצה מקומית	2	6.6
חורה	נגב	מועצה מקומית	1	10.6
חורפיש	גליל	מועצה מקומית	4	5.3
טובא-זנגרייה	גליל	מועצה מקומית	2	5.4
טורעאן	גליל	מועצה מקומית	3	11.6
טייבה	משולש	עירייה	3	34.8
טירה	משולש	עירייה	4	21.5
טמרה	גליל	עירייה	2	27.3
יאנוח-ג'ת	גליל	מועצה מקומית	4	5.4
יפיע (יאפת אל-נאסרה)	גליל	מועצה מקומית	3	17.2
ירכא	גליל	מועצה מקומית	3	13.0
כאבול	גליל	מועצה מקומית	2	9.8
כאוכב אבו-אל-היג'א	גליל	מועצה מקומית	3	2.9
כסיפה	נגב	מועצה מקומית	1	10.7
כסרא-סמיע	גליל	מועצה מקומית	3	7.0
כעבייה-טבאש-חג'אג'רה	גליל	מועצה מקומית	2	4.2
כפר ברא	משולש	מועצה מקומית	3	2.7

שטח גמר בנייה ³ (מ"ר לנפש)		צריכת מים ² (מ"ק לנפש)		
למגורים	סך הכול	מגורים	עירונית	סך הכול
0.91	1.06	51.8	65.3	66.6
0.85	0.86	52.5	59.8	59.8
0.24	0.33	47.3	68.2	69.1
0.81	1.47	51.4	76.1	76.3
0.72	0.94	52.4	79.9	79.9
0.82	0.94	56.0	72.0	73.1
1.92	1.96	57.2	70.7	70.7
0.78	0.79	40.4	53.0	53.4
2.13	2.28
1.52	1.66	52.0	60.3	60.3
1.14	1.14	31.1	37.8	37.8
1.13	1.31	69.9	80.2	80.4
1.02	1.17	58.7	74.8	74.8
0.59	0.59	66.8	95.3	130.4
0.65	0.65	60.5	79.1	79.1
0.89	2.22	60.7	75.6	75.6
1.45	1.68	45.5	55.1	55.1
1.26	1.53	47.4	65.6	65.6
2.09	2.09	41.7	51.7	51.7
3.05	3.39	37.9	45.6	48.3
0.64	1.18	44.8	60.1	63.3
1.08	1.26	45.8	65.5	65.5
1.83	1.83	83.1	89.4	89.4
1.47	1.69	48.6	65.1	65.2
0.20	0.22	37.8	47.8	48.1
0.33	0.34	63.1	79.4	79.4
0.88	1.21	56.8	66.3	68.2
1.02	1.06	52.8	59.3	59.3
0.74	1.19	45.4	60.2	60.2
1.85	1.95	64.5	79.2	82.1
1.69	1.94	44.7	55.0	55.2
3.38	3.62	60.3	70.0	70.0
0.26	0.33	48.9	58.9	58.9
2.11	2.17	38.1	45.7	45.7
1.38	1.52
0.78	0.96	55.6	62.2	62.2

**לוח ה'1: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתונים פיזיים נבחרים¹
(בסדר אלפביתי): 2007 (המשך)**

סך כל האוכלוסייה, סוף שנה (אלפים)	אשכול חברתי-כלכלי ²	מעמד מוניציפלי	אזור ²	שם רשות מקומית
8.5	4	מועצה מקומית	גליל	כפר יאסיף
18.5	2	מועצה מקומית	גליל	כפר כנא
15.6	2	מועצה מקומית	גליל	כפר מנדא
18.1	3	מועצה מקומית	משולש	כפר קאסם
14.8	4	מועצה מקומית	משולש	כפר קרע
9.0	1	מועצה מקומית	נגב	לקיה
19.3	3	מועצה מקומית	גליל	מגאר
3.4	3	מועצה מקומית	גליל	מזרעה
2.7	6	מועצה מקומית	גליל	מעיליא
12.1	2	מועצה מקומית	גליל	מעלה עירון ⁴ (טלעת עארה)
7.0	2	מועצה מקומית	גליל	משהד
10.6	2	מועצה מקומית	גליל	נחף
65.5	4	עירייה	גליל	נצרת
3.6	3	מועצה מקומית	גליל	סאג'ור
25.1	2	עירייה	גליל	סח'ין
4.7	4	מועצה מקומית	גליל	עילבון
6.8	2	מועצה מקומית	גליל	עילוט
11.0	2	מועצה מקומית	גליל	עין מאהל
24.9	4	עירייה	גליל	עיר כרמל
20.6	2	מועצה מקומית	גליל	עראבה
16.4	3	מועצה מקומית	משולש	ערערה ⁴
13.0	1	מועצה מקומית	נגב	ערערה בנגב
10.5	3	מועצה מקומית	גליל	פורידים
2.9	4	מועצה מקומית	גליל	פסוטה
5.2	4	מועצה מקומית	גליל	פקיעין (בוקיעה)
17.8	2	עירייה	משולש	קלנסווה
7.6	4	מועצה מקומית	גליל	ראמה
42.2	1	עירייה	נגב	רהט
16.7	3	מועצה מקומית	גליל	רינה
29.9	2	עירייה	גליל	שאגור ⁴
5.1	3	מועצה מקומית	גליל	שבלי--אום אל-גנם
6.8	1	מועצה מקומית	נגב	שגב-שלום
6.0	2	מועצה מקומית	גליל	שעב
34.1	3	עירייה	גליל	שפרעם (שפאעמר)
14.0	1	מועצה מקומית	נגב	תל שבע (תל אל-סבע)

שטח גמר בנייה ³ (מ"ר לנפש)		צריכת מים ² (מ"ק לנפש)		
למגורים	סך הכול	מגורים	עירונית	סך הכול
0.80	0.95	56.5	81.5	82.9
1.39	1.67	35.4	47.1	47.2
1.34	1.50	42.9	50.3	50.3
1.37	1.40	50.3	81.6	81.6
0.34	0.34	60.9	70.3	76.6
0.61	0.61	55.4	58.7	58.7
2.77	2.80	46.2	59.6	60.5
0.29	0.29	53.5	79.1	87.4
1.56	1.85
0.26	0.28
0.77	0.80	45.1	55.6	55.6
0.38	0.39	33.8	40.4	40.8
0.55	0.76	75.2	86.4	86.4
0.92	0.92	51.9	93.6	93.6
1.58	2.31	45.2	50.9	51.2
1.30	1.40	51.7	65.3	74.9
1.46	2.31	44.3	52.5	52.5
1.19	1.52	44.5	57.5	57.5
0.57	0.61	66.5	89.3	90.1
0.81	0.86	45.2	69.4	69.4
0.20	0.32	46.2	48.7	48.7
0.62	0.70	32.9	41.5	41.5
1.07	1.07	51.9	65.7	65.7
0.83	0.83	74.1	74.8	76.2
1.73	1.73	49.2	57.3	61.2
1.03	1.08	49.5	68.4	75.8
0.33	0.46	45.7	53.6	54.9
0.70	0.81	47.0	55.3	58.6
0.89	1.05	44.9	58.3	58.7
0.15	0.24	50.0	58.4	58.4
3.27	3.29	50.0	55.1	55.1
0.88	0.97	53.4	67.8	67.8
1.80	1.83	46.7	59.2	60.2
0.82	0.89	57.6	73.3	76.9
0.64	0.69	39.9	55.1	55.1

¹ המקרים שבהם הנתונים בלוח אינם ידועים סומנו ב-"..". נתוני שטח השיפוט ושימושי הקרקע אינם מופיעים בלוח משום שהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפסיקה לפרסם נתונים אלו לאחר שנת 2003.

² ראו הגדרה במבוא לפרק. נתונים של אשכול חברתי-כלכלי מתייחסים לשנת 2006.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק. נתוני שטח הבנייה בלוח אינם כוללים באופן מלא את שטח הבנייה הלא חוקית וצריך לקחת זאת בחשבון בשימוש בנתונים אלו.

⁴ לגבי רשימת היישובים הכלולה ברשויות מקומיות אלה ראו הערות 4, 5, 7 בלוח 5 בפרק "דמוגרפיה".

**לוח ה-2: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ביצוע התקציב¹ (אלפי ש"ח)
(בסדר אלפביתי): 2007**

הכנסות ²			אשכול חברתי- כלכלי ³	מעמד מוניציפלי	אזור ²	שם רשות מקומית
מהתקציב הבלתי רגיל	מהתקציב הרגיל	סך הכול				
643,806	3,563,601	4,207,407				סך כל הרשויות הערביות
8,170	47,641	55,811	3	מועצה מקומית	גליל	אבו-סנאן
26,360	160,347	186,707	2	עירייה	משולש	אום אל-פחם
7,762	40,749	48,511	3	מועצה מקומית	גליל	אכסאל
7,735	56,245	63,980	3	מועצה מקומית	גליל	אעבלין
23,690	155,443	179,133	3	עירייה	משולש	באקה-ג'ת ⁵
2,547	31,013	33,560	2	מועצה מקומית	גליל	ביר אל-מכסור
24,025	50,686	74,711	4	מועצה מקומית	גליל	בית ג'ן
6,900	25,965	32,865	2	מועצה מקומית	גליל	בסמ"ה
13,525	31,112	44,637	2	מועצה מקומית	גליל	בסמת טבעון
12,717	39,689	52,406	2	מועצה מקומית	גליל	בעינה--נג'דאת
11,456	74,884	86,340	2	מועצה מקומית	גליל	ג'דידה--מכר
1,232	32,607	33,839	4	מועצה מקומית	גליל	ג'ולס
4,007	31,754	35,761	3	מועצה מקומית	משולש	ג'לג'וליה
10,315	46,782	57,097	2	מועצה מקומית	גליל	ג'סר א-זרקא
240	14,005	14,245	5	מועצה מקומית	גליל	ג'ש
13,115	38,359	51,474	4	מועצה מקומית	גליל	דבורייה
6,358	39,582	45,940	2	מועצה מקומית	גליל	ד'ר חנא
1,599	21,872	23,471	3	מועצה מקומית	משולש	זמר
3,497	29,835	33,332	2	מועצה מקומית	גליל	זרזיר
19,328	42,091	61,419	1	מועצה מקומית	נגב	חורה
6,584	35,094	41,678	4	מועצה מקומית	גליל	חורפיש
5,608	29,945	35,553	2	מועצה מקומית	גליל	טובא--זנגרייה
8,080	46,564	54,644	3	מועצה מקומית	גליל	טורעאן
..	3	עירייה	משולש	טייבה
3,169	82,925	86,094	4	עירייה	משולש	טירה
29,933	114,284	144,217	2	עירייה	גליל	טמרה
12,870	29,361	42,231	4	מועצה מקומית	גליל	יאנוח--ג'ת
7,825	54,568	62,393	3	מועצה מקומית	גליל	יפיע (יאפת אל-נאסרה)
11,236	43,707	54,943	3	מועצה מקומית	גליל	ירכא
5,388	49,596	54,984	2	מועצה מקומית	גליל	כאבול
973	14,041	15,014	3	מועצה מקומית	גליל	כאוכב אבו-אל-היג'א
14,220	35,147	49,367	1	מועצה מקומית	נגב	כסיפה
7,683	33,604	41,287	3	מועצה מקומית	גליל	כסרא--סמיע
1,415	18,352	19,767	2	מועצה מקומית	גליל	כעבייה--טבאש--חג'אג'רה
2,386	13,519	15,905	3	מועצה מקומית	משולש	כפר ברא

דירוג הרשויות ⁴	גירעון מצטבר בסוף שנה (ש"ח לנפש)	עודף / גירעון תקציבי בתקציב הרגיל ²		הוצאות ²		
		אחוז בהכנסות מהתקציב הרגיל	סך הכול	בתקציב הבלתי רגיל	בתקציב הרגיל	סך הכול
	-1,435	6.6	-234,026	622,429	3,797,627	4,420,056
27	-1,513	12.9	-6,168	8,033	53,809	61,842
52	-317	0.8	-1,246	25,354	161,593	186,947
57	-121	0.4	-173	6,736	40,922	47,658
16	-2,572	0.3	164	4,392	56,081	60,473
17	-2,538	5.0	-7,727	24,246	163,170	187,416
34	-1,175	1.1	-349	2,267	31,362	33,629
22	-2,219	13.8	-7,018	25,152	57,704	82,856
54	-206	3.0	-772	6,368	26,737	33,105
11	-3,064	11.6	-3,618	11,444	34,730	46,174
56	-142	0.4	150	10,743	39,539	50,282
43	-766	0.8	571	15,115	74,313	89,428
5	-4,631	22.2	-7,233	838	39,840	40,678
45	-647	0.2	48	4,649	31,706	36,355
28	-1,485	12.4	-5,814	11,282	52,596	63,878
60	-33	0.1	18	246	13,987	14,233
8	-4,050	46.2	-17,731	10,349	56,090	66,439
40	-1,000	2.5	-989	6,160	40,571	46,731
30	-1,440	1.5	-331	1,350	22,203	23,553
67	881	0.6	-190	3,059	30,025	33,084
48	-455	3.8	-1,615	19,683	43,706	63,389
7	-4,123	12.6	-4,406	5,349	39,500	44,849
6	-4,426	42.0	-12,566	6,323	42,511	48,834
20	-2,239	4.1	-1,930	5,489	48,494	53,983
..
13	-2,858	2.4	1,957	1,740	80,968	82,708
37	-1,087	1.6	-1,871	30,293	116,155	146,448
26	-1,667	5.4	-1,575	13,215	30,936	44,151
58	-102	0.1	-79	5,212	54,647	59,859
2	-5,392	42.0	-18,365	7,597	62,072	69,669
61	-5	0.4	192	5,510	49,404	54,914
51	-320	4.7	661	546	13,380	13,926
44	-715	2.4	-835	11,287	35,982	47,269
64	125	1.1	369	6,621	33,235	39,856
23	-1,972	5.6	-1,019	1,071	19,371	20,442
31	-1,404	0.7	96	3,606	13,423	17,029

**לוח ה'2: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ביצוע התקציב¹ (אלפי ש"ח)
(בסדר אלפביתי): 2007 (המשך)**

הכנסות ²			אשכול חברתי- כלכלי ³	מעמד מוניציפלי	אזור ²	שם רשות מקומית
מהתקציב הבלתי רגיל	מהתקציב הרגיל	סך הכול				
12,227	39,249	51,476	4	מועצה מקומית	גליל	כפר יאסיף
7,633	80,576	88,209	2	מועצה מקומית	גליל	כפר כנא
7,015	71,667	78,682	2	מועצה מקומית	גליל	כפר מנדא
7,304	71,068	78,372	3	מועצה מקומית	משולש	כפר קאסם
..	4	מועצה מקומית	משולש	כפר קרע
8,448	29,073	37,521	1	מועצה מקומית	נגב	לקיה
7,830	90,687	98,517	3	מועצה מקומית	גליל	מגאר
1,238	16,538	17,776	3	מועצה מקומית	גליל	מזרעה
2,392	13,115	15,507	6	מועצה מקומית	גליל	מעיליא
3,355	43,540	46,895	2	מועצה מקומית	גליל	מעלה עירון ⁵ (טלעת עארה)
2,855	29,079	31,934	2	מועצה מקומית	גליל	משהד
5,751	41,428	47,179	2	מועצה מקומית	גליל	נחף
36,567	230,091	266,658	4	עירייה	גליל	נצרת
8,196	18,166	26,362	3	מועצה מקומית	גליל	סאג'ור
26,219	106,086	132,305	2	עירייה	גליל	סח'נין
2,011	22,563	24,574	4	מועצה מקומית	גליל	עילבון
6,161	32,342	38,503	2	מועצה מקומית	גליל	עילוט
4,113	46,765	50,878	2	מועצה מקומית	גליל	עין מאהל
31,938	108,297	140,235	4	עירייה	גליל	עיר כרמל
8,382	77,049	85,431	2	מועצה מקומית	גליל	עראבה
11,285	55,681	66,966	3	מועצה מקומית	משולש	ערעה ⁵
3,839	33,422	37,261	1	מועצה מקומית	נגב	ערעה בנגב
3,057	42,181	45,238	3	מועצה מקומית	גליל	פורידיס
2,004	16,343	18,347	4	מועצה מקומית	גליל	פוסטה
2,584	29,517	32,101	4	מועצה מקומית	גליל	פקיעין (בוקיעה)
2,889	49,506	52,395	2	עירייה	משולש	קלנסווה
5,982	34,311	40,293	4	מועצה מקומית	גליל	ראמה
34,493	134,860	169,353	1	עירייה	נגב	רהט
12,427	55,976	68,403	3	מועצה מקומית	גליל	רינה
12,404	111,951	124,355	2	עירייה	גליל	שאגור ⁵
3,026	24,751	27,777	3	מועצה מקומית	גליל	שבלי--אום אל-גנם
6,249	25,793	32,042	1	מועצה מקומית	נגב	שגב-שלום
..	2	מועצה מקומית	גליל	שעב
22,674	129,751	152,425	3	עירייה	גליל	שפרעם (שפאעמר)
9,310	40,811	50,121	1	מועצה מקומית	נגב	תל שבע (תל אל-סבע)

דירוג הרשויות ⁴	גירעון מצטבר בסוף שנה (ש"ח לנפש)	עודף / גירעון תקציבי בתקציב הרגיל ²		הוצאות ²		
		אחוז בהכנסות מהתקציב הרגיל	סך הכול	בתקציב הבלתי רגיל	בתקציב הרגיל	סך הכול
10	-3,065	5.2	-2,038	13,430	41,287	54,717
21	-2,227	1.1	898	9,573	79,678	89,251
25	-1,710	0.6	-403	7,355	72,070	79,425
18	-2,419	12.5	-8,854	6,978	79,922	86,900
..
46	-624	4.6	-1,336	9,329	30,409	39,738
38	-1,086	6.4	-5,783	6,770	96,470	103,240
47	-462	0.8	-129	1,323	16,667	17,990
35	-1,153	2.0	-261	2,417	13,376	15,793
55	-188	5.2	2,264	4,390	41,276	45,666
24	-1,813	7.0	2,035	2,195	27,044	29,239
29	-1,457	3.1	1,290	3,302	40,138	43,440
41	-940	0.2	422	42,226	229,669	271,895
66	737	7.7	-1,407	8,363	19,573	27,936
12	-3,033	24.6	-26,101	25,478	132,187	157,665
32	-1,267	2.5	566	1,908	21,997	23,905
1	-5,460	0.9	-276	5,750	32,618	38,368
36	-1,090	2.6	-1,226	5,114	47,991	53,105
42	-786	7.9	-8,601	23,987	116,898	140,885
3	-4,911	2.5	-1,914	8,214	78,963	87,177
63	48	1.1	607	14,865	55,074	69,939
39	-1,067	3.3	-1,113	3,784	34,535	38,319
65	709	4.1	1,750	2,941	40,431	43,372
59	-56	1.8	-301	2,412	16,644	19,056
14	-2,801	6.4	-1,876	2,600	31,393	33,993
33	-1,257	3.1	-1,537	3,037	51,043	54,080
4	-4,682	8.6	-2,964	6,536	37,275	43,811
53	-308	2.4	-3,246	31,058	138,106	169,164
19	-2,362	26.0	-14,547	9,569	70,523	80,092
9	-3,676	50.0	-56,029	14,778	167,980	182,758
15	-2,690	8.2	-2,027	3,606	26,778	30,384
62	30	0.8	204	7,045	25,589	32,634
..
50	-369	0.2	245	20,943	129,506	150,449
49	-415	7.2	-2,944	9,828	43,755	53,583

¹ המקרים שבהם הנתונים בלוח אינם ידועים סומנו ב- "..."

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק. הנתונים מתייחסים לשנת 2006.

⁴ דירוג לפי סדר יורד של גירעון מצטבר לנפש, כלומר במקום הראשון נמצאת הרשות המקומית עם הגירעון הגדול ביותר.

⁵ לגבי רשימת היישובים הכלולה ברשויות מקומיות אלה ראו הערות 4, 5, 7 בלוח 5א בפרק "דמוגרפיה".

**לוח ה'3: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההכנסות בביצוע התקציב¹
(בסדר אלפביתי) (אלפי ש"ח): 2007**

הכנסות			אשכול חברתי- כלכלי ³	מעמד מוניציפלי	אזור ²	שם רשות מקומית
השתתפות הממשלה		סך הכול ⁵				
מענק כללי	סך הכול					
721,891	2,282,672	3,443,776				סך כל הרשויות הערביות
11,008	33,595	47,641	3	מועצה מקומית	גליל	אבו-סנאן
18,860	106,517	160,347	2	עירייה	משולש	אום אל-פחם
9,553	25,653	40,749	3	מועצה מקומית	גליל	אכסאל
11,736	36,492	56,245	3	מועצה מקומית	גליל	אעבלין
22,966	93,364	155,443	3	עירייה	משולש	באקה-ג'ת ⁴
9,636	22,975	31,013	2	מועצה מקומית	גליל	ביר אל-מכסור
12,727	39,052	50,686	4	מועצה מקומית	גליל	בית ג'ן
8,244	20,749	25,965	2	מועצה מקומית	גליל	בסמ"ה
8,108	25,082	31,112	2	מועצה מקומית	גליל	בסמת טבעון
9,309	29,550	39,689	2	מועצה מקומית	גליל	בעינה--נג'ידאת
14,019	45,227	74,884	2	מועצה מקומית	גליל	ג'דידה--מכר
7,471	23,572	32,607	4	מועצה מקומית	גליל	ג'ולס
7,624	22,560	31,754	3	מועצה מקומית	משולש	ג'לג'וליה
11,113	35,974	46,782	2	מועצה מקומית	גליל	ג'סר א-זרקא
5,728	10,474	14,005	5	מועצה מקומית	גליל	ג'ש
9,394	28,456	38,359	4	מועצה מקומית	גליל	דבורייה
10,013	24,629	39,582	2	מועצה מקומית	גליל	דיר חנא
6,503	14,846	21,872	3	מועצה מקומית	משולש	זמר
8,440	21,145	29,835	2	מועצה מקומית	גליל	זרזיר
7,901	36,347	42,091	1	מועצה מקומית	נגב	חורה
8,649	26,260	35,094	4	מועצה מקומית	גליל	חורפיש
9,552	24,499	29,945	2	מועצה מקומית	גליל	טובא--זנגרייה
11,199	31,061	46,564	3	מועצה מקומית	גליל	טורעאן
..	3	עירייה	משולש	טייבה
12,573	35,797	82,925	4	עירייה	משולש	טירה
18,724	73,229	114,284	2	עירייה	גליל	תמרה
7,227	19,829	29,361	4	מועצה מקומית	גליל	יאנוח--ג'ת
10,784	33,711	54,568	3	מועצה מקומית	גליל	יפיע (יאפת אל-נאסרה)
11,931	32,393	43,707	3	מועצה מקומית	גליל	ירכא
11,175	31,043	49,596	2	מועצה מקומית	גליל	כאבול
6,274	10,451	14,041	3	מועצה מקומית	גליל	כאוכב אבו-אל-היג'א
10,549	27,001	35,147	1	מועצה מקומית	נגב	כסיפה
10,195	23,332	33,604	3	מועצה מקומית	גליל	כסרא--סמיע
6,295	14,852	18,352	2	מועצה מקומית	גליל	כעבייה--טבאש--חג'אג'רה
5,245	8,505	13,519	3	מועצה מקומית	משולש	כפר ברא
8,944	23,292	39,249	4	מועצה מקומית	גליל	כפר יאסיף
15,582	53,668	80,576	2	מועצה מקומית	גליל	כפר כנא

הכנסות מהתקציב הבלתי רגיל ²				מהתקציב הרגיל ²			
אחוז השתתפות משרדי הממשלה בהכנסות	מלוות	השתתפות משרדי הממשלה	סך הכול ⁶	הכנסות עצמיות			
				אחוז הכנסות עצמיות בהכנסות	מפעל מים	ארנונה	סך הכול
41.5	197,583	258,653	623,946	33.7	246,598	397,059	1,161,104
53.2	2,504	4,348	8,170	29.5	3,438	2,642	14,046
45.8	4,416	12,077	26,360	33.6	14,052	19,235	53,830
45.1	1,706	3,501	7,762	37.0	3,593	4,542	15,096
8.4	3,000	650	7,735	35.1	3,799	8,883	19,753
2.0	18,393	469	23,690	39.9	9,256	23,896	62,079
64.7	280	1,649	2,547	25.9	2,252	2,371	8,038
14.7	17,292	3,532	24,025	23.0	3,132	5,082	11,634
8.3	5,734	571	6,900	20.1	..	2,488	5,216
37.4	1,906	5,063	13,525	19.4	1,722	1,615	6,030
52.0	3,828	6,615	12,717	25.5	1,253	3,082	10,139
42.2	5,735	4,829	11,456	39.6	6,062	7,708	29,657
91.2	..	1,124	1,232	27.7	1,881	3,025	9,035
33.9	1,124	1,358	4,007	29.0	2,961	2,249	9,194
37.8	3,750	3,895	10,315	23.1	3,121	2,616	10,808
66.7	..	160	240	25.2	843	1,358	3,531
2.5	10,032	324	13,115	25.8	2,928	2,985	9,903
44.4	2,394	2,826	6,358	37.8	3,838	4,982	14,953
4.2	170	67	1,599	32.1	879	3,878	7,026
99.9	3	3,494	3,497	29.1	1,678	2,587	8,690
48.7	2,403	9,408	19,328	13.6	2,576	1,109	5,744
64.0	142	4,213	6,584	25.2	1,698	3,557	8,834
59.3	1,000	3,323	5,608	18.2	1,660	691	5,446
40.7	1,830	3,290	8,080	33.3	3,065	6,952	15,503
..
44.1	31	1,399	3,169	56.8	8,535	10,828	47,128
34.2	14,172	10,230	29,933	35.9	8,277	15,777	41,055
82.1	1,144	10,563	12,870	32.5	1,601	3,500	9,532
47.9	611	3,745	7,825	38.2	3,949	6,505	20,857
42.1	3,716	4,725	11,236	25.9	2,640	4,972	11,314
28.2	1,709	1,520	5,388	37.4	3,117	7,055	18,553
100.0	..	973	973	25.6	914	1,054	3,590
74.7	2,945	10,619	14,220	23.2	3,802	1,217	8,146
81.2	76	6,238	7,683	30.6	1,262	4,295	10,272
59.9	110	847	1,415	19.1	1,060	780	3,500
79.7	..	1,902	2,386	37.1	994	1,812	5,014
22.9	7,748	2,800	12,227	40.7	3,328	6,087	15,957
41.2	166	3,142	7,633	33.4	3,470	6,118	26,908

**לוח 3: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההכנסות בביצוע התקציב¹
(בסדר אלפביתי) (אלפי ש"ח): 2007 (המשך)**

הכנסות		סך הכול ⁵	אשכול חברתי- כלכלי ³	מעמד מוניציפלי	אזור ²	שם רשות מקומית
השתתפות הממשלה						
מענק כללי	סך הכול					
16,156	54,415	71,667	2	מועצה מקומית	גליל	כפר מנדא
13,900	48,431	71,068	3	מועצה מקומית	משולש	כפר קאסם
..	4	מועצה מקומית	משולש	כפר קרע
7,875	24,064	29,073	1	מועצה מקומית	נגב	לקייה
16,851	64,757	90,687	3	מועצה מקומית	גליל	מגאר
6,577	12,130	16,538	3	מועצה מקומית	גליל	מזרעה
5,067	8,239	13,115	6	מועצה מקומית	גליל	מעיליא
8,735	30,644	43,540	2	מועצה מקומית	גליל	מעלה עירון ⁴ (טלעת עארה)
9,617	19,630	29,079	2	מועצה מקומית	גליל	משהד
9,943	32,805	41,428	2	מועצה מקומית	גליל	נחף
25,939	111,663	230,091	4	עירייה	גליל	נצרת
6,334	11,968	18,166	3	מועצה מקומית	גליל	סאג'ור
18,621	64,766	106,086	2	עירייה	גליל	סח'ינ
6,117	12,927	22,563	4	מועצה מקומית	גליל	עילבון
7,857	18,808	32,342	2	מועצה מקומית	גליל	עילוט
12,219	33,839	46,765	2	מועצה מקומית	גליל	עין מאהל
18,830	68,763	108,297	4	עירייה	גליל	עיר כרמל
17,981	50,872	77,049	2	מועצה מקומית	גליל	עראבה
12,394	40,970	55,681	3	מועצה מקומית	משולש	ערעה ⁴
11,053	23,278	33,422	1	מועצה מקומית	נגב	ערעה בנגב
8,875	30,171	42,181	3	מועצה מקומית	גליל	פורידיס
6,626	11,464	16,343	4	מועצה מקומית	גליל	פוסטה
6,754	21,284	29,517	4	מועצה מקומית	גליל	פקיעין (בוקיעה)
9,647	30,778	49,506	2	עירייה	משולש	קלנסווה
8,160	21,219	34,311	4	מועצה מקומית	גליל	ראמה
23,076	93,941	134,860	1	עירייה	נגב	רהט
9,050	33,748	55,976	3	מועצה מקומית	גליל	רינה
24,802	77,503	111,951	2	עירייה	גליל	שאגור ⁴
6,503	18,544	24,751	3	מועצה מקומית	גליל	שבלי--אום אל-גנם
8,067	18,803	25,793	1	מועצה מקומית	נגב	שגב-שלום
..	2	מועצה מקומית	גליל	שעב
15,787	71,241	129,751	3	עירייה	גליל	שפרעם (שפאעמר)
11,753	32,785	40,811	1	מועצה מקומית	נגב	תל שבע (תל אל-סבע)

הכנסות מהתקציב הבלתי רגיל ²				מהתקציב הרגיל ²			
אחוז השתתפות משרדי הממשלה בהכנסות	מלוות	השתתפות משרדי הממשלה	סך הכול ⁶	הכנסות עצמיות			
				אחוז הכנסות עצמיות בהכנסות	מפעל מים	ארנונה	סך הכול
15.5	4,729	1,086	7,015	24.1	3,563	3,965	17,252
64.4	543	4,705	7,304	31.9	5,556	9,504	22,637
..
73.4	1,500	6,204	8,448	17.2	2,144	797	5,009
45.2	2,147	3,536	7,830	28.6	5,745	10,763	25,930
36.8	718	456	1,238	26.7	1,096	1,354	4,408
5.8	2,107	138	2,392	37.2	7,358	2,670	4,876
53.6	416	1,797	3,355	29.6	752	6,144	12,896
66.1	600	1,886	2,855	32.5	2,296	2,703	9,449
54.0	..	3,105	5,751	20.8	2,041	3,508	8,623
43.8	16,583	16,006	36,567	51.5	18,904	52,826	118,428
37.4	3,893	3,065	8,196	34.1	1,215	2,386	6,198
38.0	11,159	9,967	26,219	38.9	5,916	13,119	41,320
48.7	238	980	2,011	42.7	1,821	3,409	9,636
37.5	3,159	2,313	6,161	41.8	1,934	2,541	13,534
26.8	2,511	1,102	4,113	27.6	3,469	4,215	12,926
19.7	10,828	6,286	31,938	36.5	8,790	16,939	39,534
85.1	..	7,135	8,382	34.0	5,546	5,174	26,177
51.3	1,141	5,794	11,285	26.4	1,589	4,365	14,711
26.7	1,050	1,024	3,839	30.4	3,110	556	10,144
73.5	..	2,247	3,057	28.5	2,930	2,580	12,010
13.8	1,728	276	2,004	29.9	871	1,976	4,879
42.8	602	1,105	2,584	27.9	1,769	3,919	8,233
61.8	300	1,784	2,889	37.8	3,245	6,310	18,728
52.8	2,822	3,160	5,982	38.2	2,458	5,133	13,092
43.2	1,233	14,901	34,493	30.3	12,762	9,028	40,919
17.2	2,771	2,142	12,427	39.7	5,106	6,042	22,228
51.4	4,934	6,375	12,404	30.8	8,459	11,903	34,448
62.2	1,064	1,881	3,026	25.1	1,303	2,447	6,207
33.1	..	2,071	6,249	27.1	1,465	613	6,990
..
56.4	3,432	12,795	22,674	45.1	8,854	23,340	58,510
40.6	3,219	3,784	9,310	19.7	2,693	1,502	8,026

¹ המקרים שבהם הנתונים בלוח אינם ידועים סומנו ב- "..."

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק. הנתונים מתייחסים לשנת 2006.

⁴ לגבי רשימת היישובים הכלולה ברשימות מקומיות אלה ראו הערות 4, 5, 7 בלוח א5 בפרק "דמוגרפיה".

⁵ סך כל ההכנסות בתקציב הרגיל שווה לסיכום של ההכנסות מהשתתפות הממשלה, ההכנסות העצמיות ומלוות האיזון. רכיב ההכנסות האחרון אינו מופיע בלוח.

⁶ סך כל ההכנסות בתקציב הבלתי רגיל שווה לסיכום של המלוות, ההכנסות מהשתתפות הממשלה, השתתפות הבעלים ומלוות האיזון. שני רכיבי ההכנסות האחרונים אינם מופיעים בלוח.

**לוח ה-4: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההכנסות בביצוע התקציב¹
(בסדר אלפביתי) (ש"ח לנפש): 2007**

הכנסות		סך הכול ⁶	אשכול חברתי- כלכלי ³	מעמד מוניציפלי ⁴	אזור ²	שם רשות מקומית
השתתפות הממשלה						
מענק כללי	סך הכול					
777	2,461	3,728				סך כל הרשויות הערביות
941	2,871	4,072	3	מועצה מקומית	גליל	אבו-סנאן
436	2,460	3,703	2	עירייה	משולש	אום אל-פחם
810	2,174	3,453	3	מועצה מקומית	גליל	אכסאל
1,048	3,258	5,022	3	מועצה מקומית	גליל	אעבלין
709	2,882	4,798	3	עירייה	משולש	באקה-ג'ת ⁵
1,302	3,105	4,191	2	מועצה מקומית	גליל	ביר אל-מכסור
1,236	3,791	4,921	4	מועצה מקומית	גליל	בית ג'ן
1,044	2,626	3,287	2	מועצה מקומית	גליל	בסמ"ה
1,247	3,859	4,786	2	מועצה מקומית	גליל	בסמת טבעון
1,164	3,694	4,961	2	מועצה מקומית	גליל	בעינה-נג'דאת
783	2,527	4,183	2	מועצה מקומית	גליל	ג'דידה-מכר
1,384	4,365	6,038	4	מועצה מקומית	גליל	ג'ולס
953	2,820	3,969	3	מועצה מקומית	משולש	ג'לג'וליה
950	3,075	3,998	2	מועצה מקומית	גליל	ג'סר א-זרקא
2,121	3,879	5,187	5	מועצה מקומית	גליל	ג'ש
1,080	3,271	4,409	4	מועצה מקומית	גליל	דבורייה
1,138	2,799	4,498	2	מועצה מקומית	גליל	דיר חנא
1,227	2,801	4,127	3	מועצה מקומית	משולש	זמר
1,279	3,204	4,520	2	מועצה מקומית	גליל	זרזיר
745	3,429	3,971	1	מועצה מקומית	נגב	חורה
1,632	4,955	6,622	4	מועצה מקומית	גליל	חורפיש
1,769	4,537	5,545	2	מועצה מקומית	גליל	טובא-זנגרייה
965	2,678	4,014	3	מועצה מקומית	גליל	טורעאן
..	3	עירייה	משולש	טייבה
585	1,665	3,857	4	עירייה	משולש	טירה
686	2,682	4,186	2	עירייה	גליל	טמרה
1,338	3,672	5,437	4	מועצה מקומית	גליל	יאנוח-ג'ת
627	1,960	3,173	3	מועצה מקומית	גליל	יפיע (יאפת אל-נאסרה)
918	2,492	3,362	3	מועצה מקומית	גליל	ירכא
1,140	3,168	5,061	2	מועצה מקומית	גליל	כאבול
2,163	3,604	4,842	3	מועצה מקומית	גליל	כאוכב אבו-אל-היג'א
986	2,523	3,285	1	מועצה מקומית	נגב	כסיפה
1,456	3,333	4,801	3	מועצה מקומית	גליל	כסרא-סמיע
1,499	3,536	4,370	2	מועצה מקומית	גליל	כעבייה-טבאש-חג'אג'רה
1,943	3,150	5,007	3	מועצה מקומית	משולש	כפר ברא
1,052	2,740	4,618	4	מועצה מקומית	גליל	כפר יאסיף
842	2,901	4,355	2	מועצה מקומית	גליל	כפר כנא
1,036	3,488	4,594	2	מועצה מקומית	גליל	כפר מנדא

דירוג הרשויות ⁴	הכנסות מהתקציב הבלתי רגיל ²			מהתקציב הרגיל ²			
	מלוות	השתתפות משרדי הממשלה	סך הכול ⁷	הכנסות עצמיות			
				אחוז הכנסות עצמיות בהכנסות	מפעל המים	ארונה	סך הכול
	214	276	671	33.9	265	431	1,266
40	214	372	698	29.5	294	226	1,201
53	102	279	609	33.6	325	444	1,243
56	145	297	658	37.0	304	385	1,279
10	268	58	691	35.1	339	793	1,764
20	568	14	731	39.9	286	738	1,916
35	38	223	344	25.9	304	320	1,086
13	1,679	343	2,333	23.0	304	493	1,130
60	726	72	873	20.1	..	315	660
21	293	779	2,081	19.4	265	248	928
12	479	827	1,590	25.5	157	385	1,267
37	320	270	640	39.6	339	431	1,657
2	..	208	228	27.7	348	560	1,673
45	141	170	501	29.0	370	281	1,149
43	321	333	882	23.1	267	224	924
7	..	59	89	25.2	312	503	1,308
29	1,153	37	1,507	25.8	337	343	1,138
28	272	321	723	37.8	436	566	1,699
39	32	13	302	32.1	166	732	1,326
26	0	529	530	29.1	254	392	1,317
44	227	888	1,823	13.6	243	105	542
1	27	795	1,242	25.2	320	671	1,667
5	185	615	1,039	18.2	307	128	1,009
42	158	284	697	33.3	264	599	1,336
..
48	1	65	147	56.8	397	504	2,192
36	519	375	1,096	35.9	303	578	1,504
6	212	1,956	2,383	32.5	296	648	1,765
64	36	218	455	38.2	230	378	1,213
58	286	363	864	25.9	203	382	870
8	174	155	550	37.4	318	720	1,893
17	..	336	336	25.6	315	363	1,238
61	275	992	1,329	23.2	355	114	761
19	11	891	1,098	30.6	180	614	1,467
30	26	202	337	19.1	252	186	833
11	..	704	884	37.1	368	671	1,857
24	912	329	1,438	40.7	392	716	1,877
31	9	170	413	33.4	188	331	1,454
25	303	70	450	24.1	228	254	1,106

**לוח ה'4: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההכנסות בביצוע התקציב¹
(בסדר אלפביתי) (ש"ח לנפש): 2007 (המשך)**

הכנסות			אשכול חברתי- כלכלי ³	מעמד מוניציפלי	אזור ²	שם רשות מקומית
השתתפות הממשלה		סך הכול ⁶				
מענק כללי	סך הכול					
768	2,676	3,926	3	מועצה מקומית	משולש	כפר קאסם
..	4	מועצה מקומית	משולש	כפר קרע
875	2,674	3,230	1	מועצה מקומית	נגב	לקיה
873	3,355	4,699	3	מועצה מקומית	גליל	מגאר
1,934	3,568	4,864	3	מועצה מקומית	גליל	מזרעה
1,877	3,051	4,857	6	מועצה מקומית	גליל	מעיליא
722	2,533	3,598	2	מועצה מקומית	גליל	מעלה עירון ⁵ (טלעת עארה)
1,374	2,804	4,154	2	מועצה מקומית	גליל	משהד
938	3,095	3,908	2	מועצה מקומית	גליל	נחף
396	1,705	3,513	4	עירייה	גליל	נצרת
1,759	3,324	5,046	3	מועצה מקומית	גליל	סאג'ור
742	2,580	4,227	2	עירייה	גליל	סח'נין
1,301	2,750	4,801	4	מועצה מקומית	גליל	עילבון
1,155	2,766	4,756	2	מועצה מקומית	גליל	עילוט
1,111	3,076	4,251	2	מועצה מקומית	גליל	עין מאהל
756	2,762	4,349	4	עירייה	גליל	עיר כרמל
873	2,470	3,740	2	מועצה מקומית	גליל	עראבה
756	2,498	3,395	3	מועצה מקומית	משולש	ערערה ⁵
850	1,791	2,571	1	מועצה מקומית	נגב	ערערה בנגב
845	2,873	4,017	3	מועצה מקומית	גליל	פורידיס
2,285	3,953	5,636	4	מועצה מקומית	גליל	פסוטה
1,299	4,093	5,676	4	מועצה מקומית	גליל	פקיעין (בוקיעה)
542	1,729	2,781	2	עירייה	משולש	קלנסווה
1,074	2,792	4,515	4	מועצה מקומית	גליל	ראמה
547	2,226	3,196	1	עירייה	נגב	רהט
542	2,021	3,352	3	מועצה מקומית	גליל	רינה
829	2,592	3,744	2	עירייה	גליל	שאגור ⁵
1,275	3,636	4,853	3	מועצה מקומית	גליל	שבלי--אום אל-גנם
1,186	2,765	3,793	1	מועצה מקומית	נגב	שגב-שלום
..	2	מועצה מקומית	גליל	שעב
463	2,089	3,805	3	עירייה	גליל	שפרעם (שפאעמר)
840	2,342	2,915	1	מועצה מקומית	נגב	תל שבע (תל אל-סבע)

דירוג הרשויות ⁴	הכנסות מהתקציב הבלתי רגיל ²			מהתקציב הרגיל ²			
	מלוות	השתתפות משרדי הממשלה	סך הכול ⁷	הכנסות עצמיות			
				אחוז הכנסות עצמיות בהכנסות	מפעל המים	ארנונה	סך הכול
46	30	260	404	31.9	307	525	1,251
..
62	167	689	939	17.2	238	89	557
23	111	183	406	28.6	298	558	1,344
14	211	134	364	26.7	322	398	1,296
15	780	51	886	37.2	2,725	989	1,806
54	34	149	277	29.6	62	508	1,066
38	86	269	408	32.5	328	386	1,350
47	..	293	543	20.8	193	331	813
55	253	244	558	51.5	289	807	1,808
9	1,081	851	2,277	34.1	338	663	1,722
34	445	397	1,045	38.9	236	523	1,646
18	51	209	428	42.7	387	725	2,050
22	465	340	906	41.8	284	374	1,990
33	228	100	374	27.6	315	383	1,175
32	435	252	1,283	36.5	353	680	1,588
52	..	346	407	34.0	269	251	1,271
57	70	353	688	26.4	97	266	897
67	81	79	295	30.4	239	43	780
41	..	214	291	28.5	279	246	1,144
4	596	95	691	29.9	300	681	1,682
3	116	213	497	27.9	340	754	1,583
66	17	100	162	37.8	182	354	1,052
27	371	416	787	38.2	323	675	1,723
63	29	353	817	30.3	302	214	970
59	166	128	744	39.7	306	362	1,331
51	165	213	415	30.8	283	398	1,152
16	209	369	593	25.1	255	480	1,217
50	..	305	919	27.1	215	90	1,028
..
49	101	375	665	45.1	260	684	1,716
65	230	270	665	19.7	192	107	573

¹ המקרים שבהם הנתונים בלוח אינם ידועים סומנו ב- "..."

² ראו הגדרה במבוא לפרק.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק. הנתונים מתייחסים לשנת 2001.

⁴ דירוג לפי סדר עולה של הכנסות עצמיות לנפש, כלומר במקום הראשון נמצאת הרשות המקומית עם הכנסות לנפש הגבוהות ביותר.

⁵ לגבי רשימת היישובים הכלולה ברשויות מקומיות אלה ראו הערות 4, 5, 7 בלוח א5 בפרק "דמוגרפיה".

⁶ סך כל ההכנסות בתקציב הרגיל שווה לסיכום של ההכנסות מהשתתפות הממשלה, ההכנסות העצמיות ומלוות האיזון. רכיב ההכנסות האחרון אינו מופיע בלוח.

⁷ סך כל ההכנסות בתקציב הבלתי רגיל שווה לסיכום של המלוות, ההכנסות מהשתתפות הממשלה, השתתפות הבעלים ומלוות האיזון. שני רכיבי ההכנסות האחרונים אינם מופיעים בלוח.

לוח 5ה: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההוצאות בביצוע התקציב (בסדר אלפביתי) (אלפי ש"ח): 2007

הוצאות		סך הכול ⁴	אשכול חברתי-כלכלי ¹	מעמד מוניציפלי	אזור ¹	שם רשות מקומית
שכר ומשכורת	סך הכול					
אחוז הוצאות על שכר ומשכורת מההוצאות בתקציב הרגיל						
34.7	1,304,579	3,756,340				סך כל הרשויות הערביות
44.2	23,772	53,809	3	מועצה מקומית	גליל	אבו-סנאן
38.0	61,430	161,593	2	עירייה	משולש	אום אל-פחם
40.0	16,376	40,922	3	מועצה מקומית	גליל	אכסאל
32.0	17,966	56,081	3	מועצה מקומית	גליל	אעבלין
31	50658	163170	3	עירייה	משולש	באקה-ג'ת ²
43.0	13,470	31,362	2	מועצה מקומית	גליל	ביר אל-מכסור
30.2	17,439	57,704	4	מועצה מקומית	גליל	בית ג'ן
29.1	7,792	26,737	2	מועצה מקומית	גליל	בסמ"ה
31.1	10,785	34,730	2	מועצה מקומית	גליל	בסמת טבעון
31.6	12,481	39,539	2	מועצה מקומית	גליל	בעינה--נג'דאת
40.6	30,174	74,313	2	מועצה מקומית	גליל	ג'דידה--מכר
28.9	11,514	39,840	4	מועצה מקומית	גליל	ג'ולס
43.6	13,835	31,706	3	מועצה מקומית	משולש	ג'לג'וליה
35.2	18,510	52,596	2	מועצה מקומית	גליל	ג'סר א-זרקא
42.3	5,922	13,987	5	מועצה מקומית	גליל	ג'ש
28.7	16,101	56,090	4	מועצה מקומית	גליל	דבורייה
33.3	13,525	40,571	2	מועצה מקומית	גליל	דיר חנא
25.4	5,633	22,203	3	מועצה מקומית	משולש	זמר
21.8	6,546	30,025	2	מועצה מקומית	גליל	זרזיר
28.5	12,469	43,706	1	מועצה מקומית	נגב	חורה
33.9	13,382	39,500	4	מועצה מקומית	גליל	חורפיש
29.4	12,492	42,511	2	מועצה מקומית	גליל	טובא--זנגרייה
28.7	13,939	48,494	3	מועצה מקומית	גליל	טורעאן
..	3	עירייה	משולש	טייבה
24.7	20,017	80,968	4	עירייה	משולש	טירה
44.4	51,563	116,155	2	עירייה	גליל	טמרה
38.6	11,941	30,936	4	מועצה מקומית	גליל	יאנוח--ג'ת
40.0	21,862	54,647	3	מועצה מקומית	גליל	יפיע (יאפת אל-נאסרה)
25.5	15,810	62,072	3	מועצה מקומית	גליל	ירכא
35.0	17,273	49,404	2	מועצה מקומית	גליל	כאבול
41.1	5,499	13,380	3	מועצה מקומית	גליל	כאוכב אבו-אל-היג'א
44.1	15,854	35,982	1	מועצה מקומית	נגב	כסיפה
40.5	13,476	33,235	3	מועצה מקומית	גליל	כסרא--סמיע
28.1	5,446	19,371	2	מועצה מקומית	גליל	כעבייה--טבאש--חג'אג'רה
38.3	5,147	13,423	3	מועצה מקומית	משולש	כפר ברא
38.7	15,966	41,287	4	מועצה מקומית	גליל	כפר יאסיף

הוצאות בתקציב הבלתי רגיל ²		בתקציב הרגיל ¹				
עבודות פיתוח	סך הכול ⁴	הוצאות כלליות, השתתפויות והעברות	העברות והוצאות חד-פעמיות (כולל כיסוי גירעון)	פירעון מלוות והוצאות מימון	פעולות	
					אחוז הוצאות על פעולות מההוצאות בתקציב הרגיל	סך הכול
433,114	608,999	904,866	386,771	310,266	22.6	849,858
6,778	8,033	11,075	1,509	4,434	24.2	13,019
24,027	25,354	39,074	1,394	10,051	30.7	49,644
5,376	6,736	8,903	1,043	2,359	29.9	12,241
792	4,392	13,795	12,511	4,419	13.2	7,390
7857	24246	43938	29271	15473	14.6	23830
1,965	2,267	8,093	903	2,661	19.9	6,235
9,471	25,152	9,197	9,067	9,871	21.0	12,130
1,691	6,368	6,138	244	2,518	37.6	10,045
11,127	11,444	4,567	6,394	3,094	28.5	9,890
5,375	10,743	11,152	6,972	4,184	12.0	4,750
9,057	15,115	24,374	5,898	2,452	15.4	11,415
772	838	6,790	8,126	4,852	21.5	8,558
3,505	4,649	8,956	2,577	1,563	15.1	4,775
8,006	11,282	13,392	2,324	3,243	28.8	15,127
235	246	2,488	90	363	36.6	5,124
467	10,349	7,865	20,233	5,229	11.9	6,662
3,454	6,160	9,684	1,450	5,232	26.3	10,680
1,104	1,350	3,360	5,773	985	29.1	6,452
3,046	3,059	7,017	6,842	2,998	22.1	6,622
19,171	19,683	8,762	1,386	996	46.0	20,093
3,988	5,349	5,736	6,962	4,428	22.8	8,992
4,895	6,323	5,953	11,466	6,038	15.4	6,562
3,603	5,489	10,266	7,309	7,430	19.7	9,550
..
1,716	1,740	34,108	5,414	8,643	15.8	12,786
21,058	30,293	27,414	6,517	7,915	19.6	22,746
11,373	13,215	7,723	3,574	2,588	16.5	5,110
5,170	5,212	18,854	2,996	1,365	17.5	9,570
7,428	7,597	8,309	9,967	7,937	32.3	20,049
4,010	5,510	13,357	4,937	4,214	19.5	9,623
546	546	2,525	408-	900	36.4	4,864
8,073	11,287	8,359	1,578	2,121	22.4	8,070
5,583	6,621	6,661	855	3,860	25.2	8,383
1,060	1,071	4,874	3,012	2,134	20.2	3,905
3,278	3,606	3,811	471	1,526	18.4	2,468
5,164	13,430	10,045	2,002	6,476	16.5	6,798

לוח ה-5: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההוצאות בביצוע התקציב (בסדר אלפביתי) (אלפי ש"ח): 2007 (המשך)

הוצאות		סך הכול ⁴	אשכול חברתי-כלכלי ¹	מעמד מוניציפלי	אזור ¹	שם רשות מקומית
שכר ומשכורת	אחוז הוצאות על שכר ומשכורת מההוצאות בתקציב הרגיל					
26.4	21,016	79,678	2	מועצה מקומית	גליל	כפר כנא
42.6	30,711	72,070	2	מועצה מקומית	גליל	כפר מנדא
36.0	28,739	79,922	3	מועצה מקומית	משולש	כפר קאסם
..	4	מועצה מקומית	משולש	כפר קרע
30.0	9,127	30,409	1	מועצה מקומית	נגב	לקיה
41.0	39,573	96,470	3	מועצה מקומית	גליל	מגאר
32.1	5,343	16,667	3	מועצה מקומית	גליל	מזרעה
34.7	4,641	13,376	6	מועצה מקומית	גליל	מעיליא
36.2	14,957	41,276	2	מועצה מקומית	גליל	מעלה עירון ² (טלעת עארה)
27.9	7,532	27,044	2	מועצה מקומית	גליל	משהד
41.2	16,527	40,138	2	מועצה מקומית	גליל	נחף
38.1	87,458	229,669	4	עירייה	גליל	נצרת
27.7	5,431	19,573	3	מועצה מקומית	גליל	סאג'ור
32.1	42,481	132,187	2	עירייה	גליל	סח'נין
31.5	6,939	21,997	4	מועצה מקומית	גליל	עילבון
26.1	8,507	32,618	2	מועצה מקומית	גליל	עילוט
36.2	17,389	47,991	2	מועצה מקומית	גליל	עין מאהל
25.1	29,288	116,898	4	עירייה	גליל	עיר כרמל
40.5	31,961	78,963	2	מועצה מקומית	גליל	עראבה
46.6	25,659	55,074	3	מועצה מקומית	משולש	ערעה ³
32.8	11,317	34,535	1	מועצה מקומית	נגב	ערעה בנגב
44.1	17,838	40,431	3	מועצה מקומית	גליל	פורדיס
34.1	5,675	16,644	4	מועצה מקומית	גליל	פסוטה
45.6	14,305	31,393	4	מועצה מקומית	גליל	פקיעין (בוקיעה)
27.7	14,118	51,043	2	עירייה	משולש	קלנסוה
39.1	14,575	37,275	4	מועצה מקומית	גליל	ראמה
40.4	55,789	138,106	1	עירייה	נגב	רהט
28.5	20,080	70,523	3	מועצה מקומית	גליל	רינה
26.1	43,815	167,980	2	עירייה	גליל	שאגור ²
38.5	10,318	26,778	3	מועצה מקומית	גליל	שבלי--אום אל-גנם
49.0	12,538	25,589	1	מועצה מקומית	נגב	שגב-שלום
..	2	מועצה מקומית	גליל	שעב
35.5	45,970	129,506	3	עירייה	גליל	שפרעם (שפאעמר)
34.0	14,863	43,755	1	מועצה מקומית	נגב	תל שבע (תל אל-סבע)

עבודות פיתוח	הוצאות בתקציב הבלתי רגיל ²		בתקציב הרגיל ¹				
	סך הכול ⁴	הוצאות, כלליות, השתתפויות והעברות	העברות והוצאות חד-פעמיות (כולל כיסוי גירעון)	פירעון מלוות והוצאות מימון	פעולות		
					אחוז הוצאות על פעולות מההוצאות בתקציב הרגיל	סך הכול	
9,213	9,573	22,369	13,801	6,799	19.7	15,693	
3,157	7,355	16,958	5,897	5,027	18.7	13,477	
6,128	6,978	19,866	8,750	6,348	20.3	16,219	
..	
7,025	9,329	2,476	1,089	598	56.3	17,119	
6,149	6,770	25,258	6,100	7,671	18.5	17,868	
492	1,323	5,179	825	1,738	21.5	3,582	
164	2,417	1,960	1,629	1,988	23.6	3,158	
3,211	4,390	11,159	556	1,062	32.8	13,542	
1,524	2,195	8,302	2,285	3,945	18.4	4,980	
3,159	3,302	7,855	1,958	3,099	26.7	10,699	
28,806	42,226	64,309	9,787	20,681	20.7	47,434	
4,470	8,363	4,831	1,597	2,892	24.6	4,822	
17,427	25,478	32,624	21,229	12,576	17.6	23,277	
1,661	1,908	5,388	1,500	1,434	30.6	6,736	
2,823	5,750	8,457	3,865	5,388	20	6,401	
2,609	5,114	11,743	4,479	6,086	17.3	8,294	
11,163	23,987	26,132	12,958	19,497	25	29,023	
7,632	8,214	20,347	3,751	517	28.4	22,387	
14,857	14,865	13,262	0	3,568	22.9	12,585	
3,961	3,784	8,436	745	4,422	27.8	9,615	
2,912	2,941	10,478	1,096	1,060	24.6	9,959	
637	2,412	3,318	1,940	1,830	23.3	3,881	
1,704	2,600	3,172	1,960	2,810	29.1	9,146	
3,037	3,037	12,819	500	4,948	36.6	18,658	
4,259	6,536	10,022	1,408	2,797	22.7	8,473	
28,587	31,058	34,413	2,992	6,841	27.6	38,071	
7,444	9,569	21,557	10,338	4,087	20.5	14,461	
10,022	14,778	28,966	61,662	9,407	14.4	24,130	
2,474	3,606	5,008	4,090	3,767	13.4	3,595	
6,427	7,045	5,253	558	587	26.0	6,653	
..	
17,946	20,943	35,666	7,302	7,131	25.8	33,437	
6,977	9,828	10,713	1,467	1,589	34.6	15,123	

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק. הנתונים על אשכול חברתי-כלכלי מתייחסים לשנת 2006.

² לגבי רשימת היישובים הכלולה ברשויות מקומיות אלה ראו הערות 4, 5, 7 בלוח א 5 בפרק "דמוגרפיה".

³ סך כל ההוצאות בתקציב הרגיל שווה לסיכום של ההוצאות על שכר ומשכורת, פעולות, פירעון מלוות לרבות הוצאות מימון, העברות והוצאות חד-פעמיות והוצאות כלליות, השתתפויות והעברות.

⁴ סך כל ההוצאות בתקציב הבלתי רגיל שווה לסיכום של ההוצאות על עבודות פיתוח, העברת מלוות והוצאות אחרות. שני רכיבי ההוצאות האחרונים אינם מופיעים בלוח.

לוח ה6: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההוצאות בביצוע התקציב (בסדר אלפביתי) (ש"ח לנפש): 2007

הוצאות		סך הכול ⁴	אשכול חברת-כלכלי ¹	מעמד מוניציפלי	אזור ¹	שם רשות מקומית
שכר ומשכורת	אחוז הוצאות על שכר ומשכורת מההוצאות בתקציב הרגיל					
		4,221				סך כל הרשויות הערביות
	34.8	1,468				
44.2	2,032	4,599	3	מועצה מקומית	גליל	אבו-סנאן
38.0	1,419	3,732	2	עירייה	משולש	אום אל-פחם
40.0	1,388	3,468	3	מועצה מקומית	גליל	אכסאל
32.0	1,604	5,007	3	מועצה מקומית	גליל	אעבלין
31.0	1,564	5,036	3	עירייה	משולש	באקה-ג'ת ³
43.0	1,820	4,238	2	מועצה מקומית	גליל	ביר אל-מכסור
30.2	1,693	5,602	4	מועצה מקומית	גליל	בית ג'ן
29.1	986	3,384	2	מועצה מקומית	גליל	בסמ"ה
31.1	1,659	5,343	2	מועצה מקומית	גליל	בסמת טבעון
31.6	1,560	4,942	2	מועצה מקומית	גליל	בעינה--נג'דאת
40.6	1,686	4,152	2	מועצה מקומית	גליל	ג'דידה--מכר
28.9	2,132	7,378	4	מועצה מקומית	גליל	ג'ולס
43.6	1,729	3,963	3	מועצה מקומית	משולש	ג'לג'וליה
35.2	1,582	4,495	2	מועצה מקומית	גליל	ג'סר א-זרקא
42.3	2,193	5,180	5	מועצה מקומית	גליל	ג'ש
28.7	1,851	6,447	4	מועצה מקומית	גליל	דבורייה
33.3	1,537	4,610	2	מועצה מקומית	גליל	דיר חנא
25.4	1,063	4,189	3	מועצה מקומית	משולש	זמר
21.8	992	4,549	2	מועצה מקומית	גליל	זרזיר
28.5	1,176	4,123	1	מועצה מקומית	נגב	חורה
33.9	2,525	7,453	4	מועצה מקומית	גליל	חורפיש
29.4	2,313	7,872	2	מועצה מקומית	גליל	טובא--זנגרייה
28.7	1,202	4,181	3	מועצה מקומית	גליל	טורעאן
..	3	עירייה	משולש	טייבה
24.7	931	3,766	4	עירייה	משולש	טירה
44.4	1,889	4,255	2	עירייה	גליל	טמרה
38.6	2,211	5,729	4	מועצה מקומית	גליל	יאנוח--ג'ת
40.0	1,271	3,177	3	מועצה מקומית	גליל	יפיע (יאפת אל-נאסרה)
25.5	1,216	4,775	3	מועצה מקומית	גליל	ירכא
35.0	1,763	5,041	2	מועצה מקומית	גליל	כאבול
41.1	1,896	4,614	3	מועצה מקומית	גליל	כאוכב אבו-אל-היג'א
44.1	1,482	3,363	1	מועצה מקומית	נגב	כסיפה
40.5	1,925	4,748	3	מועצה מקומית	גליל	כסרא--סמיע
28.1	1,297	4,612	2	מועצה מקומית	גליל	כעבייה--טבאש--חג'אג'רה
38.3	1,906	4,971	3	מועצה מקומית	משולש	כפר ברא
38.7	1,878	4,857	4	מועצה מקומית	גליל	כפר יאסיף
26.4	1,136	4,307	2	מועצה מקומית	גליל	כפר כנא

דירוג הרשויות ²	הוצאות בתקציב הבלתי רגיל ¹		בתקציב הרגיל ¹				
	עבודות פיתוח	סך הכול ⁵	הוצאות כלליות, השתתפויות והעברות	העברות והוצאות חד- פעמיות (כולל כיסוי גירעון)	פירעון מלוות והוצאות מימון	פעולות	
						אחוז הוצאות על פעולות מההוצאות בתקציב הרגיל	סך הכול
	485	689	1,017	435	354	22.4	946
34	579	687	947	129	379	24.2	1,113
55	555	586	902	32	232	31	1,147
57	456	571	754	88	200	29.9	1,037
17	71	392	1,232	1,117	395	13.2	660
16	243	748	1,356	903	478	14.6	735
41	266	306	1,094	122	360	19.9	843
9	920	2,442	893	880	958	21.0	1,178
59	214	806	777	31	319	37.6	1,272
11	1,712	1,761	703	984	476	28.5	1,522
21	672	1,343	1,394	872	523	12.0	594
45	506	844	1,362	329	137	15.4	638
3	143	155	1,257	1,505	899	21.5	1,585
47	438	581	1,120	322	195	15.1	597
36	684	964	1,145	199	277	28.8	1,293
14	87	91	921	33	134	36.6	1,898
4	54	1,190	904	2,326	601	11.9	766
33	393	700	1,100	165	595	26.3	1,214
43	208	255	634	1,089	186	29.1	1,217
35	462	463	1,063	1,037	454	22.1	1,003
46	1,809	1,857	827	131	94	46.0	1,896
2	752	1,009	1,082	1,314	835	22.8	1,697
1	906	1,171	1,102	2,123	1,118	15.4	1,215
44	311	473	885	630	641	19.7	823
..
53	80	81	1,586	252	402	15.8	595
40	771	1,110	1,004	239	290	19.6	833
7	2,106	2,447	1,430	662	479	16.5	946
64	301	303	1,096	174	79	17.5	556
26	571	584	639	767	611	32.3	1,542
15	409	562	1,363	504	430	19.5	982
31	188	188	871	141-	310	36.4	1,677
61	754	1,055	781	147	198	22.4	754
27	798	946	952	122	551	25.2	1,198
32	252	255	1,160	717	508	20.2	930
19	1,214	1,336	1,411	174	565	18.4	914
24	608	1,580	1,182	236	762	16.5	800
39	498	517	1,209	746	368	19.7	848

לוח ה6: הרשויות המקומיות הערביות בישראל לפי נתוני ההוצאות בביצוע התקציב (בסדר אלפביתי) (ש"ח לנפש): 2007 (המשך)

הוצאות		סך הכול ⁴	אשכול חברתי-כלכלי ¹	מעמד מוניציפלי	אזור ¹	שם רשות מקומית
שכר ומשכורת	אחוז הוצאות על שכר ומשכורת מההוצאות בתקציב הרגיל					
42.6	1,969	4,620	2	מועצה מקומית	גליל	כפר מנדא
36.0	1,588	4,416	3	מועצה מקומית	משולש	כפר קאסם
..	4	מועצה מקומית	משולש	כפר קרע
30.0	1,014	3,379	1	מועצה מקומית	נגב	לקיה
41.0	2,050	4,998	3	מועצה מקומית	גליל	מגאר
32.1	1,571	4,902	3	מועצה מקומית	גליל	מזרעה
34.7	1,719	4,954	6	מועצה מקומית	גליל	מעיליא
36.2	1,236	3,411	2	מועצה מקומית	גליל	מעלה עירון ³ (טלעת עארה)
27.9	1,076	3,863	2	מועצה מקומית	גליל	משהד
41.2	1,559	3,787	2	מועצה מקומית	גליל	נחף
38.1	1,335	3,506	4	עירייה	גליל	נצרת
27.7	1,509	5,437	3	מועצה מקומית	גליל	סאג'ור
32.1	1,692	5,266	2	עירייה	גליל	סח'נין
31.5	1,476	4,680	4	מועצה מקומית	גליל	עילבון
26.1	1,251	4,797	2	מועצה מקומית	גליל	עילוט
36.2	1,581	4,363	2	מועצה מקומית	גליל	עין מאהל
25.1	1,176	4,695	4	עירייה	גליל	עיר כרמל
40.5	1,552	3,833	2	מועצה מקומית	גליל	עראבה
46.6	1,565	3,358	3	מועצה מקומית	משולש	ערערה ³
32.8	871	2,657	1	מועצה מקומית	נגב	ערערה בנגב
44.1	1,699	3,851	3	מועצה מקומית	גליל	פורידיס
34.1	1,957	5,739	4	מועצה מקומית	גליל	פוסטה
45.6	2,751	6,037	4	מועצה מקומית	גליל	פקיעין (בוקיעה)
27.7	793	2,868	2	עירייה	משולש	קלנסווה
39.1	1,918	4,905	4	מועצה מקומית	גליל	ראמה
40.4	1,322	3,273	1	עירייה	נגב	רהט
28.5	1,202	4,223	3	מועצה מקומית	גליל	רינה
26.1	1,465	5,618	2	עירייה	גליל	שאגור ³
38.5	2,023	5,251	3	מועצה מקומית	גליל	שבלי--אום אל-גנם
49.0	1,844	3,763	1	מועצה מקומית	נגב	שגב-שלום
..	2	מועצה מקומית	גליל	שעב
35.5	1,348	3,798	3	עירייה	גליל	שפרעם (שפאעמר)
34.0	1,062	3,125	1	מועצה מקומית	נגב	תל שבע (תל אל-סבע)

דירוג הרשויות ²	הוצאות בתקציב הבלתי רגיל ¹		בתקציב הרגיל ¹				
	עבודות פיתוח	סך הכול ⁵	הוצאות כלליות, השתתפויות והעברות	העברות והוצאות חד- פעמיות (כולל כיסוי גירעון)	פירעון מלוות והוצאות מימון	פעולות	
						אחוז הוצאות על פעולות מההוצאות בתקציב הרגיל	סך הכול
30	202	471	1,087	378	322	18.7	864
37	339	386	1,098	483	351	20.3	896
..
60	781	1,037	275	121	66	56.3	1,902
18	319	351	1,309	316	397	18.5	926
23	145	389	1,523	243	511	21.5	1,054
20	61	895	726	603	736	23.6	1,170
58	265	363	922	46	88	32.8	1,119
48	218	314	1,186	326	564	18.4	711
52	298	312	741	185	292	26.7	1,009
56	440	645	982	149	316	20.7	724
10	1,242	2,323	1,342	444	803	24.6	1,339
12	694	1,015	1,300	846	501	17.6	927
29	353	406	1,146	319	305	30.6	1,433
25	415	846	1,244	568	792	19.6	941
38	237	465	1,068	407	553	17.3	754
28	448	963	1,049	520	783	24.8	1,166
50	370	399	988	182	25	28.4	1,087
62	906	906	809	0	218	22.9	767
67	305	291	649	57	340	27.8	740
49	277	280	998	104	101	24.6	948
6	220	832	1,144	669	631	23.3	1,338
5	328	500	610	377	540	29.1	1,759
66	171	171	720	28	278	36.6	1,048
22	560	860	1,319	185	368	22.7	1,115
63	677	736	815	71	162	27.6	902
42	446	573	1,291	619	245	20.5	866
8	335	494	969	2,062	315	14.4	807
13	485	707	982	802	739	13.4	705
54	945	1,036	773	82	86	26.0	978
..
51	526	614	1,046	214	209	25.8	981
65	498	702	765	105	114	34.6	1,080

¹ ראו הגדרה במבוא לפרק. הנתונים על אשכול חברתי-כלכלי מתייחסים לשנת 2001.

² דירוג לפי סדר עולה של הוצאות לפעולות לנפש, כלומר במקום הראשון נמצאת הרשות המקומית עם ההוצאות לפעולות לנפש הנמוכות ביותר.

³ לגבי רשימת היישובים הכלולה ברשויות מקומיות אלה ראו הערות 4, 5, 7 בלוח א5 בפרק "דמוגרפיה".

⁴ סך כל ההוצאות בתקציב הרגיל שווה לסיכום של ההוצאות על שכר ומשכורת, פעולות, פירעון מלוות לרבות הוצאות מימון, העברות והוצאות חד-פעמיות והוצאות כלליות, השתתפויות והעברות.

⁵ סך כל ההוצאות בתקציב הבלתי רגיל שווה לסיכום של ההוצאות על עבודות פיתוח, העברת מלוות והוצאות אחרות. שני רכיבי ההוצאות האחרונים אינם מופיעים בלוח.

פרק ו: תפיסות באשר להיבטי חיים נבחרים

מקור הנתונים

כל הלווחות בפרק זה מבוססים על הסקר החברתי¹ של הלמ"ס לשנת 2007.

הגדרות

1. אוכלוסייה ערבית: התושבים הערבים הקבועים של ישראל בני 20 ומעלה, פרט לתושבים הערבים של ירושלים ושל רמת הגולן.
2. לאום ערבי: כולל מוסלמים, דרוזים ונוצרים. נוצרים שגרים ביישובים מעורבים נחשבו ערבים רק אם הם ילידי ישראל או שהם או אביהם נולדו בארץ ערבית.
3. אזורי המגורים של האוכלוסייה הערבית: מקומות המגורים של האוכלוסייה הערבית מוינו לארבעה אזורים גיאוגרפיים: גליל, משולש, נגב ויישובים מעורבים. המיון נעשה לפי שני משתנים: נפת מגורים (מפורטת) וצורת יישוב מגורים (עירוני או כפרי). באזור הגליל נכללו מחוז הצפון ונפת חיפה, פרט לעיר חיפה; באזור המשולש נכללו נפת חדרה (חלק ממחוז חיפה) ומחוזות המרכז ותל-אביב, פרט לנפות רמלה ותל-אביב; באזור הנגב נכלל מחוז הדרום; באזור היישובים המעורבים נכללו נפות רמלה ותל-אביב והעיר חיפה. הגדרת אזור היישובים המעורבים אינה מקיפה בשל מגבלת הפירוט של נתוני הסקר החברתי.
4. משק בית: אדם אחד או קבוצת אנשים הגרים יחד בדירה באופן קבוע ברוב ימות השבוע ומנהלים תקציב משותף למזון.
5. שבוע קובע: השבוע המסתיים בשבת שלפני בוא הסוקר למרואיין.
6. מועסק: מי שעבד שעה אחת לפחות בשבוע הקובע בעבודה כלשהי תמורת שכר, רווח או כל תמורה אחרת, ובכלל זה כל העובדים בקיבוצים, בני משפחה שעבדו בלא תשלום, אנשים שנעדרו זמנית מעבודתם וחיילים בשירות קבע בצה"ל.
7. עובד שכיר: עובד שעבד אצל מישהו אחר תמורת שכר או בתמורה אחרת כלשהי, כולל אנשי צבא קבע.
8. עובד עצמאי: אדם שעובד בעסק הפרטי שלו, בין שהוא מעסיק אחרים בשכר ובין שלא.
9. הכנסה ברוטו מעבודה: הכנסה אישית ברוטו לחודש מכל מקומות העבודה לפני ניכוי מס.

1. למידע מפורט על הסקר החברתי באתר הלמ"ס: www.cbs.gov.il. באתר זה יכולים הגולשים להפיק בעצמם נתונים מהסקר החברתי באמצעות מחולל הלווחות.

10. הכנסה כוללת נטו למשק בית: הכנסה לאחר ניכוי מס של כל בני משק הבית מכל המקורות כמו עבודה, פנסיה, קצבאות, שכר דירה וכדומה.

ממצאים נבחרים

כל הממצאים מתייחסים לשנת 2007 ולבני 20 ומעלה.

מצב הרווחה הסובייקטיבית

1. 79.5% מהערבים מרוצים מחייהם, ופחות ממחצית מרוצים ממצבם הכלכלי (לוח 11). עם זאת, ניכרת אופטימיות לגבי העתיד, ויותר מ-60% העריכו שחיהם ומצבם הכלכלי ישתפרו. בקרב דרוזים ובאזור המשולש נמצא מצב הרווחה הסובייקטיבית הטוב ביותר, וביישובים המעורבים בלט השיעור הנמוך יחסית של המרוצים ממצבם הכלכלי ומחיהם. לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים במצב הרווחה הסובייקטיבית ראו לוח מסכם 7 להלן.

2. 81.8% מהעובדים הערבים מרוצים מעבודתם באופן כללי, ו-60% מרוצים מהכנסותיהם מעבודה (לוח 21). בקרב נשים, דרוזים, תושבי הנגב ועובדים עצמאים היתה שביעות הרצון מהעבודה ומההכנסות גבוהה במיוחד. לתיאור ההבדלים בין עובדים ערבים ליהודים בשביעות הרצון מהעבודה בהיבטים אחרים ראו לוח מסכם 7 להלן.

3. יותר מ-80% מהערבים מרוצים מאזור מגוריהם ומבית המגורים שלהם, ושיעור גבוה יותר (92.8%) מרוצים מקשריהם עם השכנים (לוח 31). עם זאת, פחות ממחצית היו מרוצים ממצב הכבישים והניקיון באזור מגוריהם. שיעור המרוצים מאזור המגורים היה נמוך יחסית בנגב וגבוה יחסית בקרב נוצרים. לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים בשביעות הרצון ממצב המגורים ראו לוח מסכם 7 להלן.

4. יותר מחצי מהערבים דיווחו שוויתרו בשנה האחרונה על אוכל עקב קשיים כלכליים, ושליש מהם דיווחו שקושי כלכלי הביא לניתוק קו הטלפון או זרם החשמל בביתם (לוח 41). זאת ועוד, 67.5% דיווחו שוויתרו על טיפול שיניים עקב קשיים כלכליים, ושיעור נמוך מזה (44%) ויתרו על תרופות. שיעור הערבים שוויתרו על צרכים אלה היה גבוה במיוחד באזור הנגב ובקרב מי שלמדו עד 8 שנות לימוד. לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים בהיקף הוויתור על צרכים חיוניים עקב קשיים כלכליים ראו לוח מסכם 7 להלן.

ידיעת עברית

שיעור גבוה מהערבים דיווחו על ידיעה טובה של השפה העברית (62.7% בדיבור, 55.5% בקריאה ו-55.7% בכתיבה) (לוח 51). רמת השליטה של הגברים בעברית היתה גבוהה מזו של הנשים, ושל הצעירים גבוהה מזו של המבוגרים. הרמה הגבוהה ביותר של שליטה בעברית אפיינה את המשכילים ואת המתגוררים ביישובים המעורבים.

השימוש במחשב ובאינטרנט

39% מהערבים השתמשו במחשב בשלושת החודשים האחרונים לעומת 67% מהיהודים, וברוב המקרים הוא נועד לחפש מידע ולשלוח דואר אלקטרוני (לוח 5). שיעור הערבים בני 60 ומעלה שהשתמשו במחשב היה 0.8% לעומת כ-30% מהיהודים בני גילם. היקף השימוש במחשב ירד בחדות עם הגיל ועלה במידה ניכרת עם רמת ההשכלה.

מעורבות בקהילה

שיעור מצומצם (4.6%) מהערבים עסקו בפעילות התנדבותית בשנה האחרונה, ויותר מחמישית תרמו כסף לארגונים ולמוסדות (לוח 6). היקף מצומצם במיוחד של עיסוק בפעילות התנדבותית אפיינ בני 50 ומעלה, מובטלים, תושבי המשולש ובעלי 5-8 שנות לימוד. לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים במידת המעורבות בקהילה ראו לוח מסכם 7 להלן.

קשרים חברתיים

97% מהערבים מרוצים מהקשר שלהם עם בני משפחתם, ופחות ממחצית מרוצים מהקשר שלהם עם חברים (לוח 7). כ-10% דיווחו שהם מרגישים בדידות לעתים קרובות, וכחמישית דיווחו שאין להם אל מי לפנות בשעת משבר. תחושת בדידות גדולה (מעל 20%) אפיינה את האלמנים והגרושים, בני 60 ומעלה ובעלי הכנסה נמוכה. לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים בקשרים החברתיים ראו לוח מסכם 7 להלן.

שירותי הרשות המקומית והתחבורה הציבורית

1. 62.4% מהערבים שקיבלו שירותים מהרשות המקומית ביישוב מגוריהם בשנה האחרונה היו מרוצים משירותים אלה (לוח 9). 40.7% חושבים שהרשות מספקת שירותים באופן שוויוני, אך ביישובים המעורבים ובקרב הנוצרים היה שיעור זה נמוך יותר. קרוב למחצית חושבים שתפקוד הרשות המקומית הוא טוב. עם זאת, באזור הנגב שיעור המרוצים מתפקוד הרשות נמוך יותר, וביישובים המעורבים הוא גבוה יותר. לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים בשביעות הרצון משירותי הרשות המקומיות ראו לוח מסכם 7 להלן.

2. יותר מ-90% מהערבים שנסעו באוטובוסים של התחבורה הציבורית מרוצים מתפקוד האוטובוסים וממצב תחזוקתם (לוח 8), אך רק 55.6% מרוצים ממצב התחזוקה של תחנות האוטובוסים, ובאזור המשולש אף פחות מכך. בולט באזור הנגב השיעור הנמוך של המרוצים מקרבת תחנת האוטובוס למקום המגורים ומתדירות קווי האוטובוס (לוח 8). לתיאור ההבדלים בין ערבים ליהודים בשביעות הרצון משירותי האוטובוסים של התחבורה הציבורית ראו לוח מסכם 7 להלן.

חשיפה לעבריינות

1. 7.9% מהערבים דיווחו שביתם נפרץ בשנה האחרונה, ו-1.7% דיווחו שנגנב רכב מבתם (לוח 10). ממדי החשיפה לפריצת בתים בלטו בנגב, וממדי החשיפה לגנבת כלי רכב בלטו

באזור המשולש. לתיאור ההבדל בין ערבים ליהודים בממדי החשיפה לעבריינות מסוגים שונים ראו לוח מסכם 7 להלן.

2. 1.4% מהערבים דיווחו שהותקפו גופנית בשנה האחרונה (לוח 101). התקיפות הגופניות בלטו באזור המשולש וביישובים המעורבים ובקרב צעירים בני 20-29.

3. 2% מהנשים הערביות דיווחו שהוטרו מניית בשנה האחרונה (לוח 101). ממדי החשיפה להטרדה מינית בלטו ביישובים המעורבים ובקרב נוצריות.

לוח מסכם 7: השוואה בין תפיסותיהם של ערבים ויהודים באשר להיבטי חיים נבחרים, 2007 (אחוזים)

יהודים	ערבים	היבט
		א. מצב הרווחה הסובייקטיבית
86.3	79.5	1. אחוז המרוצים מהחיים
55.4	43.9	2. אחוז המרוצים מהמצב הכלכלי
90.2	67.3	3. אחוז המעריכים שחיהם ישתפרו בעתיד
87.2	60.6	4. אחוז המעריכים שמצבם הכלכלי ישתפר בעתיד
85.5	81.8	5. אחוז המרוצים מהעבודה
54.9	60.0	6. אחוז המרוצים משכר העבודה
82.7	82.7	7. אחוז המרוצים מאזור המגורים
57.0	32.1	8. אחוז המרוצים ממצב הכישים באזור המגורים
55.0	41.4	9. אחוז המרוצים מהניקיון באזור המגורים
11.1	44.0	10. אחוז המוותרים על תרופות עקב קשיים כלכליים
15.3	51.3	11. אחוז המוותרים על אוכל עקב קשיים כלכליים
9.5	32.1	12. אחוז המנותקים מקו הטלפון או מזרם החשמל עקב קשיים כלכליים
		ב. מעורבות בקהילה
16.0	4.6	13. אחוז העוסקים בפעילות התנדבותית בשנה האחרונה
63.8	21.4	14. אחוז התורמים כסף לארגונים ולמוסדות בשנה האחרונה
		ג. קשרים חברתיים
94.9	96.5	15. אחוז המרוצים מהקשר עם בני משפחה
55.0	41.4	16. אחוז המרוצים מהקשר עם חברים
8.5	10.4	17. אחוז המרגישים בדידות לעתים קרובות
		ד. שירותי הרשות המקומית*
60.1	62.4	18. אחוז המרוצים משירותי הרשות המקומית באופן כללי
60.1	40.7	19. אחוז המרוצים מאספקת השירותים באופן שוויוני
60.0	45.5	20. אחוז המרוצים מתפקוד הרשות המקומית
		ה. שירותי התחבורה הציבורית**
73.8	92.6	21. אחוז המרוצים מתפקוד האוטובוסים של התחבורה הציבורית
30.5	55.6	22. אחוז המרוצים ממצב התחזוקה של תחנות האוטובוסים
28.7	69.9	23. אחוז המרוצים מתדירות קווי האוטובוס שבהם הם משתמשים
41.4	62.6	24. אחוז המרוצים מקרבת תחנת האוטובוס למקום המגורים
		ו. חשיפה לעבריינות
2.4	1.2	25. אחוז הנשים שהוטרו מינית
1.4	1.4	26. אחוז המותקפים גופנית
8.3	7.9	27. אחוז הנסקרים שביתם נפרץ
13.1	10.2	28. אחוז הנסקרים שרכבם נפרץ

* האחוזים חושבו מתוך הנסקרים שקיבלו שירותי הרשות המקומית בשנה האחרונה.
 ** האחוזים חושבו מתוך הנסקרים שנסעו באוטובוסים של התחבורה הציבורית בשנה האחרונה.

לוח 11: ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון וציפיות לעתיד מהחיים ומהמצב הכלכלי ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, תכונות כוח עבודה והכנסה כוללת נטו של משק הבית	מספרים מוחלטים	אחוז מרוצים מהחיים	אחוז שמעריכים שחיהם יהיו טובים יותר מחייהם היום	אחוז מרוצים ¹ ממצבם הכלכלי	אחוז שמעריכים שמצבם הכלכלי יהיה טוב יותר ממצבם הכלכלי היום
סך הכול²	563,009	79.5	67.3	43.9	60.6
מין					
גברים	281,077	78.8	65.1	44.6	60.2
נשים	281,932	80.2	69.4	43.2	61.1
גיל					
29--20	166,315	81.5	81.6	48.7	78.9
39--30	159,619	83.9	70.9	47.1	63.8
49--40	113,608	76.7	70.5	42.9	60.6
59--50	62,839	75.7	46.1	33.7	44.6
60+	60,627	71.5	30.0	34.9	15.3
מצב משפחתי					
נשוי	405,415	82.8	67.2	43.8	59.3
רווק	123,911	73.7	75.0	46.2	72.6
אחר	33,683	60.7	37.2	36.9	32.1
דת					
מוסלמים	419,639	79.2	67.5	40.8	62.9
נוצרים	77,684	77.6	63.0	48.4	51.5
דרוזים	65,686	83.4	71.1	58.4	57.2
אזור מגורים³					
גליל	350,289	78.5	69.6	43.8	63.1
משולש	127,788	83.6	71.8	49.7	67.4
נגב	43,462	82.0	55.9	40.2	43.1
ישובים מעורבים	41,470	72.3	44.1	31.0	37.2
מספר שנות לימוד					
4--1	16,046	69.5	50.7	22.4	41.4
8--5	106,816	68.3	55.9	28.2	47.2
12--9	234,419	78.6	69.9	40.4	65.3
15--13	111,701	85.6	79.8	55.9	68.6
16+	62,103	94.1	77.9	69.1	71.4
תכונות כוח עבודה					
עובד	244,875	88.3	72.8	59.0	68.8
לא עובד	318,135	72.6	62.9	32.2	54.1
הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)					
עד 4,000	139,908	65.7	53.9	29.8	42.2
6,500--4,001	169,533	81.2	67.8	34.1	63.0
10,000--6,501	139,913	85.0	73.5	55.9	72.3
מעל 10,000	113,655	87.1	74.5	61.1	64.5

¹ שבע רצון הוגדר מי שהשיב שהוא מאוד שבע רצון או שבע רצון.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח 21: מועסקים ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון מהעבודה ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

אחוז שבעי רצון ¹ מהעבודה				מספר מועסקים	מין, גיל, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, מעמד בעבודה, מספר שנות עבודה, מקום עבודה והכנסה ברוטו מעבודה
שכר	הביטחון התעסוקתי ²	הזמן שלוקח להגיע לעבודה	העבודה		
60.0	86.4	57.5	81.8	244,875	סך הכול³
					מין
58.9	86.3	55.5	78.3	185,217	גברים
63.5	86.4	66.2	92.5	59,658	נשים
					גיל
59.5	82.8	51.5	78.5	78,602	29--20
64.2	84.5	51.6	82.2	87,682	39--30
58.6	93.4	77.8	80.5	51,892	49--40
50.5	89.1	61.2	92.5	26,698	50+
					דת
56.0	85.4	59.1	78.2	172,585	מוסלמים
65.7	91.1	59.7	87.5	41,355	נוצרים
75.0	85.5	42.1	93.9	30,934	דרוזים
					אזור מגורים⁴
62.3	86.5	58.6	84.4	154,061	גליל
54.9	90.0	56.7	73.8	54,110	משולש
62.7	85.4	81.4	94.9	12,684	נגב
55.7	78.1	40.7	75.8	24,020	יישובים מעורבים
					מספר שנות לימוד
76.9	80.0	43.1	80.0	1,718	4--1
42.6	82.6	64.5	69.7	25,897	8--5
58.1	86.5	51.5	78.0	109,164	12--9
72.1	87.9	35.4	91.5	20,576	15--13
60.4	87.3	34.5	86.6	6,122	16+
					מעמד בעבודה
57.1	85.5	56.1	80.0	206,511	שכיר
76.9	90.8	75.4	91.1	35,725	עצמאי
					מקום עבודה
59.5	85.8	62.0	86.3	84,009	ביישוב המגורים
60.3	86.5	56.8	79.2	158,986	מחוץ ליישוב המגורים
					מספר שנות עבודה
60.4	72.7	57.8	78.1	39,816	עד 4
63.0	83.5	49.7	87.8	47,954	9--5
64.7	88.5	58.5	83.7	77,511	19--10
53.4	92.7	61.3	78.1	79,594	20+
					הכנסה ברוטו מעבודה (ש"ח)
41.7	78.0	59.6	77.5	67,812	עד 4,000
62.1	91.3	54.0	79.6	94,419	6,000--4,001
71.1	90.1	62.0	88.2	50,530	10,000--6,001
75.2	83.0	56.8	86.9	32,114	מעל 10,000

¹ שבע רצון מהעבודה הוגדר מי שהשיב שהוא מאוד שבע רצון או שבע רצון.

² שבע רצון מהביטחון התעסוקתי הוגדר מי שהשיב אין חשש כלל או יש חשש קטן לאבד את מקום העבודה בשנה הקרובה.

³ סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.

⁴ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח 3: ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות הרצון מהבית ומאזור המגורים ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

אחוז שבעי רצון ¹ מבית המגורים		אחוז שבעי רצון ¹ מאזור המגורים						מספרים מוחלטים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד והכנסה נטו של משק הבית
היחסים עם השכנים	בית המגורים	מצב הכבישים	כמות מקומות החניה	כמות מתקני האשפה	רמת ניקיון האוויר	הניקיון	אזור המגורים		
92.8	80.7	32.1	41.5	51.6	54.4	41.4	82.7	563,009	סך הכול²
									מין
91.7	81.3	31.6	39.6	50.8	56.3	40.2	83.0	281,077	גברים
94.0	80.2	32.5	43.3	52.4	52.4	42.6	82.4	281,932	נשים
									גיל
92.5	78.0	32.3	45.0	49.8	54.6	43.2	80.0	166,315	29--20
93.9	79.9	28.8	40.3	49.6	49.4	37.7	83.8	159,619	39--30
92.1	82.5	32.2	40.2	50.9	53.3	38.1	82.5	113,608	49--40
92.7	81.3	31.5	35.3	50.4	54.6	38.9	82.7	62,839	59--50
92.5	86.6	41.0	44.7	65.1	71.2	54.6	87.6	60,627	60+
									מצב משפחתי
92.8	82.1	31.6	41.8	50.7	53.1	38.5	83.0	405,415	נשוי
93.1	76.3	32.3	39.3	51.3	56.4	49.3	81.6	123,911	רווק
92.0	81.0	36.1	45.9	63.2	62.5	46.9	83.1	33,683	אחר
									דת
92.8	80.6	31.2	42.2	50.9	51.9	39.2	81.9	419,639	מוסלמים
93.7	82.7	39.2	48.3	61.0	56.9	41.2	86.4	77,684	נוצרים
91.8	79.2	29.3	29.0	44.6	67.3	55.3	83.8	65,686	דרוזים
									אזור מגורים³
93.5	80.9	32.1	39.2	52.7	56.6	43.9	85.3	350,289	גליל
92.4	84.6	31.9	39.5	49.3	54.3	44.9	85.1	127,788	משולש
97.3	69.3	25.4	53.5	42.9	58.2	13.8	61.5	43,462	נגב
84.1	79.5	39.6	54.3	57.7	31.6	37.9	75.6	41,470	יישובים מעורבים
									מספר שנות לימוד
85.2	84.0	31.9	41.5	60.9	72.7	56.2	80.4	16,046	4--1
93.2	78.5	31.6	41.9	53.1	54.4	47.6	81.7	106,816	8--5
93.1	79.8	28.9	38.3	49.8	52.7	37.7	82.9	234,419	12--9
93.1	80.8	35.2	46.6	53.9	57.0	42.5	83.3	111,701	15--13
93.8	87.2	37.4	41.7	50.6	50.4	40.3	81.0	62,103	16+
									הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
92.3	73.3	31.8	37.6	52.0	53.0	37.4	78.6	139,908	עד 4,000
94.7	80.2	31.2	48.9	55.4	59.5	43.1	83.0	169,533	6,500--4,001
92.5	84.2	31.8	38.3	48.2	53.1	47.4	85.5	139,913	10,000--6,501
91.2	86.5	34.0	39.0	49.4	50.0	36.1	83.9	113,655	מעל 10,000

¹ שבע רצון הוגדר מי שהשיב שהוא מרוצה מאוד או מרוצה.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח 4: ערבים בני 20 ומעלה שוויתרו על צורכי בריאות ועל צרכים אחרים ב-12 החודשים האחרונים עקב קשיים כלכליים לפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

צורך בתרופות		צורך בטיפול שיניים		מספרים מוחלטים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, תכונות כוח עבודה והכנסה כוללת נטו של משק הבית
ויתור על תרופות עקב קשיים כלכליים	סך הכול	ויתור על טיפול עקב קשיים כלכליים	סך הכול		
			אחוזים ¹		
44.0	60.3	67.5	55.5	563,009	סך הכול²
					מין
					גברים
42.7	51.5	68.1	50.2	281,077	
44.9	69.2	67.1	60.8	281,932	נשים
					גיל
					29-20
38.7	45.5	64.5	50.5	166,315	
42.7	54.0	63.7	56.4	159,619	39-30
47.7	64.8	67.2	61.6	113,608	49-40
52.6	75.8	80.3	63.0	62,839	59-50
40.9	93.3	71.6	47.6	60,627	60+
					מצב משפחתי
					נשוי
44.0	63.8	68.8	58.4	405,415	
39.5	43.3	63.6	45.3	123,911	רווק
52.6	82.3	64.0	57.6	33,683	אחר
					דת
					מוסלמים
47.6	60.3	71.1	57.3	419,639	
27.8	62.8	60.6	49.6	77,684	נוצרים
40.4	57.7	50.3	50.7	65,686	דרוזים
					אזור מגורים³
					גליל
42.6	59.7	66.7	57.3	350,289	
46.3	60.7	67.9	48.7	127,788	משולש
53.7	70.2	72.4	48.9	43,462	נגב
36.0	54.4	69.1	68.0	41,470	יישובים מעורבים
					מספר שנות לימוד
					4-1
50.0	80.2	74.8	50.8	16,046	
55.0	74.1	81.0	62.6	106,816	8-5
50.8	57.4	68.2	54.8	234,419	12-9
23.5	47.4	62.7	52.0	111,701	15-13
7.6	49.9	43.7	54.9	62,103	16+
					תכונות כוח עבודה
					עובד
26.4	44.0	56.0	50.6	244,875	
52.1	72.9	75.2	59.3	318,135	לא עובד
					הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
					עד 4,000
60.2	73.9	83.2	58.7	139,908	
46.6	58.3	73.8	58.8	169,533	6,500-4,001
35.0	51.2	54.7	53.6	139,913	10,000-6,501
24.3	58.0	50.3	48.8	113,655	מעל 10,000

¹ האחוזים של מי שוויתרו על טיפול שיניים ותרופות חושבו מתוך האנשים שזקוקים לצרכים אלה. האחוזים של מי שוויתרו על ביטוח בריאות משלים חושבו מתוך האנשים שאין להם ביטוח בריאות משלים.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

ניתוק קו הטלפון או זרם החשמל בבית עקב קשיים כלכליים	ויתור על חימום וקירור מספיק של הבית עקב קשיים כלכליים	ויתור על אוכל עקב קשיים כלכליים	היעדר ביטוח בריאות משלים	
			ויתור על ביטוח בריאות משלים עקב קשיים כלכליים	סך הכול
32.1	64.4	51.3	66.9	46.2
32.2	62.8	51.0	64.8	47.5
32.1	65.9	51.5	69.2	44.9
30.2	55.6	44.3	62.3	46.7
33.5	64.1	51.5	67.5	43.6
39.5	64.0	52.1	70.5	48.3
33.4	72.6	59.2	69.2	43.3
18.9	81.4	60.1	68.8	50.8
32.2	66.0	52.9	70.4	45.2
33.0	54.3	43.9	55.9	46.9
28.2	81.9	59.0	66.7	55.6
35.8	69.7	57.3	66.5	52.1
20.6	50.0	33.8	64.4	28.5
22.2	47.6	33.4	75.1	29.7
30.3	62.3	48.7	69.2	44.0
30.5	69.5	59.8	65.2	49.0
48.9	72.3	64.8	58.3	70.0
34.8	58.2	32.5	68.5	31.5
25.0	80.1	67.1	50.7	53.8
41.8	83.8	71.7	75.6	47.7
37.0	67.1	52.1	69.9	51.0
25.2	52.8	40.8	62.8	63.6
11.9	30.0	24.4	41.3	71.3
24.4	49.8	37.6	55.5	41.9
38.1	75.6	61.8	74.3	49.5
43.2	78.9	61.8	75.9	60.8
38.7	72.7	59.9	70.4	42.3
24.1	60.9	48.6	63.6	41.6
18.6	38.2	28.6	48.6	39.6

לוח ו5: ערבים בני 20 ומעלה לפי כישורי השפה העברית והשימוש במחשב ובאינטרנט ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

אחוז השולטים ¹ בשפה העברית			מספרים מוחלטים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד והכנסה נטו של משק הבית
כתיבה	קריאה	דיבור		
אחוזים				
55.7	55.5	62.7	563,009	סך הכול³
				מין
				גברים
61.7	62.2	78.4	281,077	
				נשים
49.8	48.9	47.0	281,932	
				גיל
				29--20
71.5	70.6	71.2	166,315	
				39--30
58.5	58.5	67.7	159,619	
				49--40
54.7	54.9	63.9	113,608	
				59--50
45.5	46.4	54.1	62,839	
				60+
				מצב משפחתי
				נשוי
55.7	55.3	63.1	405,415	
				רווק
64.3	63.9	69.0	123,911	
				אחר
24.3	26.5	33.3	33,683	
				דת
				מוסלמים
50.4	49.9	58.1	419,639	
				נוצרים
69.9	70.8	79.3	77,684	
				דרוזים
73.4	73.7	72.6	65,686	
				אזור מגורים⁴
				גליל
57.3	57.0	62.6	350,289	
				משולש
50.2	49.7	58.2	127,788	
				נגב
47.7	45.6	51.2	43,462	
				יישובים מעורבים
68.0	71.8	89.4	41,470	
				מספר שנות לימוד
				4--1
10.3	10.3	26.4	16,046	
				8--5
18.7	20.0	39.3	106,816	
				12--9
54.0	54.1	62.2	234,419	
				15--13
93.1	91.7	89.0	111,701	
				16+
97.2	96.5	95.2	62,103	
				הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
				עד 4,000
39.0	38.4	45.2	139,908	
				6,500--4,001
49.4	49.7	58.3	169,533	
				10,000--6,501
69.0	68.6	78.6	139,913	
				מעל 10,000
69.2	69.1	70.9	113,655	

¹ שולט בשפה העברית הוגדר מי שהשיב רמת ידיעה טובה מאוד או טובה.

² מי שהשתמש בכלל במחשב בשלושת החודשים האחרונים.

³ סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.

⁴ ראו הגדרה במבוא לפרק.

אחוז האנשים שהשתמשו במחשב ובאינטרנט בשלושת החודשים האחרונים לצורך:								
קניית מוצרים	ביצוע תשלומים	משחקים	קבוצות דיון ותקשורת	דואר אלקטרוני	חיפוש מידע	לימודים	עבודה	סך הכול ²
7.1	5.3	21.5	12.8	20.6	29.5	16.8	13.5	38.5
10.4	7.9	18.9	15.1	24.4	34.2	16.1	17.0	43.9
3.7	2.6	24.2	10.5	16.9	42.0	17.6	10.0	33.0
12.0	6.3	40.8	31.7	38.9	47.3	32.3	14.9	61.2
5.8	6.4	20.7	7.5	18.5	32.2	18.1	17.5	42.5
7.7	6.7	11.8	4.6	15.6	24.0	7.3	14.0	29.7
3.2	2.3	10.9	3.0	5.9	13.0	6.3	10.8	20.5
0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.8	0.0	0.8	0.8
5.7	5.0	17.4	6.3	14.9	24.8	12.0	13.2	33.8
13.2	7.4	38.4	35.8	43.1	50.1	35.7	17.9	60.8
1.0	1.0	8.6	5.7	6.7	9.8	6.2	1.1	12.6
5.6	5.0	21.1	13.5	17.7	26.6	15.7	9.4	35.2
14.7	6.3	24.2	14.2	35.7	42.6	22.2	31.5	52.3
7.5	5.6	21.0	6.1	21.5	32.5	17.7	18.0	42.9
8.0	5.0	21.9	12.7	21.2	31.2	17.1	14.5	39.9
3.6	6.0	23.9	14.3	18.9	27.4	14.8	6.6	34.9
1.6	1.5	16.0	9.2	16.0	16.1	15.6	7.6	26.2
16.0	9.7	17.2	12.1	25.7	35.4	21.9	32.3	50.1
0.0	0.0	3.6	0.0	0.0	3.6	3.6	0.0	3.6
0.8	0.8	2.8	0.8	0.0	1.8	0.8	0.0	4.6
3.5	3.0	20.5	9.2	11.0	21.5	5.0	5.5	31.9
15.4	11.8	40.6	29.6	43.5	56.3	37.8	25.6	69.9
22.2	14.0	39.0	3.3	65.7	79.3	61.7	55.7	92.1
0.9	1.5	7.3	6.4	7.7	10.0	8.5	0.9	15.3
3.9	1.9	20.7	12.5	15.1	23.8	14.6	6.5	34.2
12.5	10.6	33.3	18.7	30.8	46.0	23.2	23.1	55.4
12.7	8.5	25.8	13.7	32.2	41.6	22.7	27.5	52.7

לוח 6: ערבים בני 20 ומעלה לפי העיסוק בפעילות התנדבותית ומתן תרומות ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

אחוז האנשים שנתנו תרומה כספית ב-12 החודשים האחרונים		אחוז האנשים שעסקו בפעילות התנדבותית ב-12 החודשים האחרונים	מספרים מוחלטים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, תכונות כוח עבודה והכנסה כוללת נטו של משק הבית
לארגונים ומוסדות	סך הכול			
		אחוזים		
21.4	53.6	4.6	563,009	סך הכול ¹ מין
23.5	55.6	6.6	281,077	גברים
19.3	51.5	2.6	281,932	נשים
				גיל
15.6	43.4	3.6	166,315	29--20
27.1	60.3	5.4	159,619	39--30
23.1	56.7	8.0	113,608	49--40
39.7	57.4	1.8	62,839	59--50
33.0	54.2	1.8	60,627	60+
				מצב משפחתי
23.3	56.5	4.3	405,415	נשוי
17.0	44.5	5.6	123,911	רווק
12.3	52.0	4.3	33,683	אחר
				דת
19.1	53.8	3.9	419,639	מוסלמים
28.3	57.0	7.0	77,684	נוצרים
27.2	47.9	6.4	65,686	דרוזים
				אזור מגורים ²
19.4	56.0	4.5	350,289	גליל
22.9	56.5	2.5	127,788	משולש
22.6	27.4	8.6	43,462	נגב
30.8	51.4	8.2	41,470	יישובים מעורבים
				מספר שנות לימוד
14.8	41.5	3.9	16,046	4--1
19.4	52.9	2.0	106,816	8--5
19.6	51.2	3.9	234,419	12--9
43.0	58.9	3.8	111,701	15--13
47.1	70.2	15.7	62,103	16+
				תכונות כוח עבודה
29.8	62.9	7.8	244,875	עובד
14.7	46.4	2.2	318,135	לא עובד
				הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
14.3	39.1	3.2	139,908	עד 4,000
20.3	55.5	4.5	169,533	6,500--4,001
23.2	66.9	3.8	139,913	10,000--6,501
29.1	52.1	7.6	113,655	מעל 10,000

¹ סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.
² ראו הגדרה במבוא לפרק.

לוח 71: ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון מהקשר עם בני משפחה וחברים ותחושת בדידות ולפי תכונות נבחרות : 2007 (אחוזים)

מספרים מוחלטים	אחוז שבעי רצון ¹ מהקשר עם בני משפחה	אחוז שבעי רצון ¹ מהקשר עם חברים	אחוז המרגישים בדידות לעיתים קרובות	אחוז שאין להם אנשים לפנות אליהם בשעת משבר	אחוז שאין להם קשרים עם חברים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, תכונות כוח עבודה והכנסה כוללת נטו של משק הבית
563,009	96.5	41.4	10.4	19.4	16.1	סך הכול² מין
281,077	97.7	40.2	11.0	24.8	12.8	גברים
281,932	95.2	42.6	9.7	14.1	19.4	נשים
						גיל
166,315	98.8	43.2	10.5	12.4	11.6	20--29
159,619	95.8	37.7	5.9	21.7	16.3	30--39
113,608	96.6	38.1	9.1	24.3	16.0	40--49
62,839	92.6	38.9	14.5	24.5	19.5	50--59
60,627	95.8	54.6	20.1	18.5	24.6	60+
						מצב משפחתי
405,415	96.6	38.5	8.1	20.9	16.4	נשוי
123,911	97.3	49.3	11.8	13.2	12.7	רווק
33,683	91.5	46.9	32.8	24.8	25.3	אחר
						דת
419,639	96.1	39.2	10.9	22.8	17.9	מוסלמים
77,684	96.3	41.2	8.5	7.6	12.1	נוצרים
65,686	99.3	55.3	9.1	12.0	9.2	דרוזים
						אזור מגורים³
350,289	98.0	43.9	8.2	18.0	16.1	גליל
127,788	94.3	44.9	13.9	23.4	14.6	משולש
43,462	97.2	13.8	9.1	20.4	19.8	נגב
41,470	89.7	37.9	19.7	18.6	16.2	יישובים מעורבים
						מספר שנות לימוד
16,046	92.5	56.2	8.0	32.1	40.1	1--4
106,816	94.5	47.6	16.4	22.7	29.5	5--8
234,419	97.8	37.7	10.8	20.5	14.1	9--12
111,701	96.4	42.5	6.3	12.3	7.0	13--15
62,103	98.1	40.3	1.5	15.6	3.1	16+
						תכונות כוח עבודה
244,875	98.3	41.9	4.9	17.7	9.0	עובד
318,135	95.0	41.0	14.6	20.8	21.5	לא עובד
						הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
139,908	93.3	37.4	21.7	25.4	22.0	עד 4,000
169,533	97.5	43.1	8.5	20.0	18.9	4,001--6,500
139,913	98.8	47.4	5.9	16.0	7.4	6,501--10,000
113,655	96.1	36.1	5.0	15.5	15.2	מעל 10,000

¹ שבע רצון הוגדר מי שהשיב שהוא מאוד שבע רצון או שבע רצון.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים בהם הערכים לא ידועים.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

**לוח 8| ערבים בני 20 ומעלה לפי שביעות רצון משירותי התחבורה הציבורית
ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)**

קרבת תחנת האוטובוס למקום המגורים	מספר הנוסעים באוטובוסים של התחבורה הציבורית ¹	מספרים מוחלטים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, תכונות כוח עבודה והכנסה כוללת נטו של משק הבית
62.6	156,749	563,009	סך הכול³
			מין
58.8	77,232	281,077	גברים
66.4	79,517	281,932	נשים
			גיל
57.2	59,423	166,315	29--20
57.1	40,624	159,619	39--30
68.6	26,171	113,608	49--40
83.0	16,162	62,839	59--50
67.1	14,368	60,627	60+
			מצב משפחתי
63.1	95,476	405,415	נשוי
59.1	53,294	123,911	רווק
79.7	7,980	33,683	אחר
			דת
57.9	114,007	419,639	מוסלמים
85.5	28,440	77,684	נוצרים
54.5	14,303	65,686	דרוזים
			אזור מגורים⁴
64.5	110,631	350,289	גליל
38.6	17,442	127,788	משולש
36.4	8,751	43,462	נגב
84.9	19,926	41,470	ישובים מעורבים
			מספר שנות לימוד
61.1	3,545	16,046	4--1
72.0	32,284	106,816	8--5
63.5	56,963	234,419	12--9
57.3	44,057	111,701	15--13
55.6	16,599	62,103	16+
			תכונות כוח עבודה
64.6	56,476	244,875	עובד
61.5	100,274	318,135	לא עובד
			הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
60.5	38,967	139,908	עד 4,000
70.4	53,101	169,533	6,500--4,001
59.8	43,012	139,913	10,000--6,501
53.0	21,670	113,655	מעל 10,000

¹ נוסע הגדר כמי שנסע לפחות פעם בחודש ב-12 החודשים האחרונים.

² אחוזים מתוך הנוסעים באוטובוסים של התחבורה הציבורית. שבע רצון הוגדר מי שהשיב שהוא מאוד שבע רצון או שבע רצון.

³ סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים בהם הערכים לא ידועים.

⁴ ראו הגדרה במבוא לפרק.

אחוז שבעי רצון ² משירותי התחבורה הציבורית						
תפקוד האוטובוסים של התחבורה הציבורית	מצב התחזוקה של האוטובוסים	מצב התחזוקה של תחנות האוטובוסים	תדירות קווי האוטובוס בהם משתמש	יכולת לקבל מידע ברור ומדויק על הסדרי התחבורה הציבורית	הגעה בזמן סביר למקום היעד	
92.6	90.4	55.6	69.9	85.6	76.0	
94.1	89.2	53.9	65.1	84.8	68.3	
91.2	91.5	57.3	74.5	86.3	83.5	
88.7	84.6	54.4	67.7	88.7	74.5	
93.3	93.5	57.4	75.3	81.8	73.2	
95.4	94.7	54.1	72.5	90.7	75.1	
100.0	91.5	58.7	55.3	73.6	80.0	
93.7	96.4	55.4	75.3	87.4	87.2	
94.4	90.1	53.5	68.8	84.1	74.6	
90.3	89.5	56.8	72.4	89.6	76.0	
88.0	100.0	74.1	65.9	75.1	93.3	
91.4	90.3	52.0	66.1	83.4	72.5	
95.6	90.8	67.2	83.4	89.1	90.1	
96.4	90.6	61.6	73.3	96.1	75.5	
94.3	90.7	57.8	72.7	87.8	81.4	
87.5	95.2	31.5	68.7	88.4	67.1	
88.0	89.6	88.0	33.9	73.2	19.9	
89.9	85.0	50.6	71.2	75.8	78.6	
74.5	100.0	32.5	74.5	100.0	100.0	
96.3	94.1	51.9	63.6	81.1	78.0	
95.0	88.8	53.1	74.9	82.8	71.6	
91.5	88.1	56.7	68.5	88.9	84.4	
82.6	90.8	72.1	61.3	89.1	55.0	
88.8	91.7	54.8	70.2	86.4	71.2	
94.8	89.6	56.1	69.7	85.1	78.7	
96.2	89.0	59.4	64.4	77.1	69.3	
95.9	90.6	54.0	75.2	89.5	83.1	
88.8	95.7	50.8	67.8	86.0	71.7	
86.0	81.8	62.5	70.9	90.0	79.1	

לוח 9: ערבים בני 20 ומעלה לפי אחוז שביעות הרצון משירותי הרשויות המקומיות לתושבים ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

השירות באופן כללי ²	מספר המקבלים שירות מהרשות המקומית ב-12 החודשים האחרונים	מספרים מוחלטים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, תכונות כוח עבודה והכנסה כוללת נטו של משק הבית
62.4	198,321	563,009	סך הכול ⁴
			מין
63.0	133,739	281,077	גברים
61.1	64,582	281,932	נשים
			גיל
65.1	39,498	166,315	29--20
70.8	60,880	159,619	39--30
54.6	52,971	113,608	49--40
49.8	25,859	62,839	59--50
68.5	19,113	60,627	60+
			מצב משפחתי
64.4	162,002	405,415	נשוי
54.5	26,679	123,911	רווק
49.6	9,640	33,683	אחר
			דת
61.3	153,306	419,639	מוסלמים
61.3	28,950	77,684	נוצרים
74.8	16,065	65,686	דרוזים
			אזור מגורים ⁵
67.8	124,979	350,289	גליל
57.7	48,942	127,788	משולש
43.7	11,076	43,462	נגב
44.2	13,324	41,470	יישובים מעורבים
			מספר שנות לימוד
76.8	5,163	16,046	4--1
58.6	39,667	106,816	8--5
64.0	81,157	234,419	12--9
69.7	37,191	111,701	15--13
53.1	27,926	62,103	16+
			תכונות כוח עבודה
68.4	107,825	244,875	עובד
55.2	90,496	318,135	לא עובד
			הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
55.4	48,758	139,908	עד 4,000
65.1	64,173	169,533	6,500--4,001
70.4	57,025	139,913	10,000--6,501
52.0	28,364	113,655	מעל 10,000

¹ שבע רצון הגדר מן שהשיב שהוא מאוד שבע רצון או שבע רצון.

² האחוזים חושבו מתוך המקבלים שירות מהרשות המקומית.

³ האחוזים חושבו מתוך המקבלים שירות מהרשות המקומית אשר נפגשו עם פקיד או דיברו בטלפון עם פקיד.

⁴ סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים שבהם הערכים לא ידועים.

⁵ ראו הגדרה במבוא לפרק.

אחוז שבעי הרצון ¹ משירותי הרשות המקומית					
תפקוד הרשות המקומית ²	אספקת שירותים באופן שוויוני ²	שעות הפעילות של משרדי הרשות המקומית ³	יחס עובדי הרשות המקומית ³	משך זמן ההמתנה ²	קבלת מידע ברור ומדויק על תהליך קבלת השירות ²
45.5	40.7	80.2	67.2	29.7	67.9
45.3	40.1	78.0	65.6	29.8	66.6
45.8	42.1	85.2	70.4	29.4	70.8
45.2	34.3	84.4	72.5	24.9	71.3
54.9	39.7	82.5	67.8	33.5	72.0
35.3	47.4	77.7	66.5	30.8	59.6
39.9	32.8	72.9	54.9	30.2	65.2
51.9	50.4	81.1	72.9	23.4	74.9
45.5	41.5	80.9	68.1	28.9	69.8
50.2	36.4	78.5	69.3	27.5	59.9
33.1	39.9	74.1	46.3	49.0	59.0
59.3	42.5	79.7	65.6	32.4	66.3
42.7	33.2	82.3	74.9	19.4	77.8
49.2	37.5	81.3	68.2	22.3	66.0
47.1	39.0	85.3	72.7	26.3	71.2
50.0	44.9	82.8	64.8	28.3	68.9
19.9	48.8	50.4	45.4	46.7	43.7
35.3	35.5	37.1	41.1	53.0	53.8
59.3	30.9	100.0	89.2	19.3	52.2
42.7	40.0	76.6	69.3	31.0	74.2
49.2	45.1	83.5	68.6	29.7	70.7
44.9	35.9	80.1	64.1	27.6	69.7
41.1	36.3	71.7	63.6	51.0	54.3
50.6	41.8	77.1	69.0	30.7	67.4
39.4	39.3	83.8	65.1	28.5	68.5
36.1	36.3	79.4	57.7	44.1	59.2
45.2	44.9	79.1	67.5	27.8	72.7
56.7	45.9	85.4	73.9	21.3	68.7
39.6	27.8	73.2	69.3	26.0	70.7

לוח 10: ערבים בני 20 ומעלה לפי שיעור הנחשפים לעבריינות מסוגים שונים ב-12 החודשים האחרונים ולפי תכונות נבחרות: 2007 (אחוזים)

הטרדה מינית	תקיפה גופנית	גניבת חפץ ללא שימוש בכוח ¹	פריצת הבית	פריצת רכב של משק הבית	גניבת רכב ממשק הבית	מספרים מוחלטים	מין, גיל, מצב משפחתי, דת, אזור מגורים, מספר שנות לימוד, תכונות כוח עבודה והכנסה כוללת נטו של משק הבית
1.2	1.4	3.1	7.9	10.2	1.7	563,009	סך הכול ²
							מין
0.4	2.3	2.2	8.3	9.7	1.4	281,077	גברים
2.0	0.5	4.0	7.4	10.7	2.1	281,932	נשים
							גיל
1.9	2.2	6.1	7.2	11.7	1.5	166,315	29--20
0.8	1.4	1.6	9.2	9.9	0.4	159,619	39--30
2.0	1.1	1.5	8.2	10.3	4.1	113,608	49--40
0.0	0.0	2.8	6.3	5.9	0.0	62,839	59--50
0.0	0.9	1.8	7.0	10.3	3.7	60,627	60+
							מצב משפחתי
0.8	0.5	2.4	7.8	9.2	1.3	405,415	נשוי
2.5	3.9	5.3	8.2	11.8	2.1	123,911	רווק
1.2	2.4	3.7	7.2	20.0	8.9	33,683	אחר
							דת
1.0	1.2	2.7	7.8	10.5	2.5	419,639	מוסלמים
3.5	1.8	4.5	6.9	8.7	0.0	77,684	נוצרים
0.0	1.9	3.6	9.5	10.4	0.0	65,686	דרוזים
							אזור מגורים ³
1.2	0.9	3.1	7.6	8.7	1.1	350,289	גליל
0.4	2.5	3.4	7.4	12.1	3.9	127,788	משולש
0.0	1.5	4.8	12.5	12.6	2.9	43,462	נגב
4.7	2.0	0.0	7.1	17.7	0.0	41,470	יישובים מעורבים
							מספר שנות לימוד
0.0	0.0	0.0	7.5	0.0	5.1	16,046	4--1
1.0	1.2	2.8	9.7	6.4	2.2	106,816	8--5
1.0	1.9	3.1	8.6	6.9	2.1	234,419	12--9
1.2	1.4	2.9	8.7	16.4	0.8	111,701	15--13
3.4	0.0	6.0	3.3	12.3	0.8	62,103	16+
							תכונות כוח עבודה
1.7	1.6	3.5	6.8	10.7	1.8	244,875	עובד
0.8	1.2	2.8	8.7	9.6	1.7	318,135	לא עובד
							הכנסה כוללת נטו של משק הבית (ש"ח)
0.8	2.3	2.8	11.4	2.8	2.6	139,908	עד 4,000
1.0	1.3	4.5	6.1	6.9	0.5	169,533	6,500--4,001
1.7	0.6	2.1	8.2	7.0	2.0	139,913	10,000--6,501
1.4	1.3	2.6	5.8	12.4	2.4	113,655	מעל 10,000

¹ כמו כיום.

² סיכום המספרים לפי התכונות השונות אינו זהה תמיד לסך הכול בלוח בגלל מקרים בהם הערכים לא ידועים.

³ ראו הגדרה במבוא לפרק.

מכון ון ליר בירושלים והוצאת הקיבוץ המאוחד

הקשרי עיון

קריסת הרשויות המקומיות הערביות: הצעות להבניה מחדש ■ עורך: עזיז חידר
כלוב הברזל: סיפור מאבקם של הפלסטינים למדינה ■ מאת רשיד ח'אלידי
ריבוי המודרניות ■ מאת שמואל נח אייזנשטדט
נשים פלסטיניות בישראל: זהות, יחסי כוח והתמודדות ■ עורכות סראב אבררביעה-קוידר,
נעמי וינר-לוי
נראות בהגירה: גוף, מבט, ייצוג ■ עורכות עדנה לומסקי-פדר, תמר רפפורט
ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה (3) ■ עורך ראסם חמאיסי, עורך
סטטיסטי רמסיס גרא
לפנים משורת הדין: החריג ומצב החירום ■ עורכים יהודה שנהב, כריסטוף שמידט,
שמשון צלניקר
מחלוקות בכלכלה ■ עורכים אריה ארזון, משה יוסטמן
אמהות: מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר ■ עורכת אמיליה פרוני
זיכרון ונשייה: סודן של מגילות מדבר יהודה ■ מאת רחל אליאור
מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אתגרים וחלופות ■ עורכים קימי קפלן,
נורית שטדלר
האלוהים לא ייאלם דום: המודרנה היהודית והתיאולוגיה הפוליטית ■ עורך כריסטוף שמידט,
עורך משנה אלי שיינפלד
לסלוח ולא לשכוח: האתיקה של הסליחה ■ מאת יותם בנזימן
משבר ההוראה: לקראת הכשרת מורים מתוקנת ■ עורכות דרורה כפיר, תמר אריאב
ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה (2) ■ עורך עאדל מנאע, עורך סטטיסטי
רמסיס גרא
גזענות בישראל ■ עורכים יהודה שנהב, יוסי יונה
לאום מלאום: עיונים בשאלות של זהות לאומית, עם ולאומיות ■ עורכים נפתלי רוטנברג,
אליעזר שביד
משחקי זיכרון: תפיסות של זמן וזיכרון בתרבות היהודית ■ עורך יותם בנזימן
פערי אזרחות: הגירה, פרוין וזהות בישראל ■ עורכים יוסי יונה, אדריאנה קמפ
ע[ו]לל הסובלנות: מסורות דתיות ואתגר הפלורליזם ■ עורכים שלמה פישר, אדם ב' סליגמן
דורות, מרחבים, זהויות: מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל ■ עורכים חנה הרצוג,
טל כוכבי, שמשון צלניקר

ישעיהו ליבוביץ: בין שמרנות לרדיקליות – דיונים במשנתו ■ עורך אביעזר רביצקי
 תקשורת ופוליטיקה בישראל ■ עורך דן כספי
 עיר ישראלית או עיר בישראל? שאלות של זהות, משמעות ויחסי כוחות ■
 עורכים טובי פנסטר, חיים יעקובי
 מי מנהיג? על יחסי ישראל והתפוצה היהודית ■ עורכים גבריאל (גבי) שפר, הדס רוט-טולדנו,
 בהשתתפות ליבת אבישי
 מקצועות לימוד במבחן: חלופות להוראה הקונבנציונלית בבית הספר ■ עורך דוד גורדון
 יודעים ושותקים: מנגנוני השתקה והכחשה בחברה הישראלית ■ עורכות חנה הרצוג, כנרת להד
 לקראת מהפכה חינוכית? בעקבות כנס ון ליר לחינוך על יישום דוח דוברת ■ עורך דן ענבר
 ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה כלכלה (1) ■ עורך עזיז חידר
 נצח בעתות של שינוי: אנדרה נהר וההגות היהודית הצרפתית לאחר השואה ■
 עורך יהודע עמיר
 הזמן: מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר ■ עורכת אמיליה פרוני
 שלטון ההון: החברה הישראלית בעידן הגלובלי ■ עורכים דני פילק, אורי רם
 קולוניאליות והמצב הפוסטקולוניאלי: אנתולוגיה של תרגום ומקור ■ עורך יהודה שנהב
 מערבולת הזהויות: דיון ביקורתי בדתיות ובחילוניות בישראל ■ עורכים יוסי יונה, יהודה גודמן
 חרדים ישראלים: השתלבות בלא טמיעה? ■ עורכים עמנואל סיון, קימי קפלן
 בין אורתודוקסיה להומניזם דתי ■ מאת אליעזר שביד
 מרחב, אדמה, בית ■ עורך יהודה שנהב
 דילמות באתיקה רפואית ■ עורך רפאל כהן-אלמגור
 מזרחים בישראל: עיון ביקורתי מחודש ■ עורכים חנן חבר, יהודה שנהב, פנינה מוצפיה-אלר
 התשמע קולי? ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית ■ עורכת יעל עצמון
 ישראל: מחברה מגויסת לחברה אזרחית? ■ עורכים יואב פלד, עדי אופיר
 כבוד האדם או השפלתו? ■ עורכים אלוף הראבן, חן ברם
 4850 – חמישים לארבעים ושמונה: מומנטים ביקורתיים בתולדות מדינת ישראל ■
 עורך עדי אופיר
 בין האני לאנחנו: הבניית זהויות וזהות ישראלית ■ עורך עזמי בשארה
 אברנוואס: שירי יין ואהבה ■ מערבית: עפרה בנג'ו, שמואל רגולנט
 תקשורת ודמוקרטיה בישראל ■ עורך דן כספי

הַקְשָׁרִים – סדרת ספרים בנושאים רב־תחומיים ובין־תרבותיים

נפש ומוח: יסודות הבעיה הפסיכופיסית ■ מאת ישעיהו ליבוביץ
 מהפכת המוח: תקשורת, מחלות נפש וסמים ■ מאת רמי רחמימוב
 שעת לחץ: על הביולוגיה המולקולרית של התגובות למצבי לחץ ■
 מאת ערן משורר, חרמונה שורק
 הביוגרפיה של עם ישראל: ספרות ולאומיות במקרא ■ מאת אילנה פרדס
 סדר מן האקראי: המדע וחברת האדם בתורת התפתחות מוכללת ■ מאת יובל נאמן
 ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית: מתחים וסיכויים ■ מאת רות גביון
 מוסיקה ומה שמסביב לה ■ מאת משה צוקרמן

לדעת חכמה ■ מאת מנחם פיש
פסיכולוגיה ושפה ■ מאת יוסף גרודזינסקי

תיאוריה וביקורת: במה ישראלית – כתב־עת (דר־שנתון)

גיליונות 1-15 ■ עורך עדי אופיר
גיליון 16-36 ■ עורך יהודה שנהב
גיליון 37 ואילך ■ עורכת ליאורה בילסקי

גיליונות נושא מיוחדים

מס' 8 – ההיסטוריונים החדשים; מס' 9 – הון, פקידים ומומחים; מס' 10 – תרבות עממית;
מס' 16 – מרחב, אדמה בית; מס' 18 – קולנוע; מס' 20 – פוסטקולוניאליזם;
מס' 23 – גלובליזציה; מס' 25 – ארוטיקה ופריון; מס' 29 – לימודים פוסטקולוניאליים; מס'
31 – 67ל40; מס' 32 – בושה; מס' 34 – מהו הפוליטי

הקשרי עיון וביקורת – סדרת ספרי מחקר מקוריים וביקורתיים בנושאי תרבות וחברה, עורך יהודה שנהב

כוחות מניעים: כביש חוצה ישראל והפרטת תשתיות אזרחיות בישראל ■ מאת דני רבינוביץ,

איתי ורדי

בנק ישראל: כלכלה פוליטית בעידן ניאוליברלי ■ מאת דניאל ממון, זאב רוזנהק
עובדים זרים: הכלכלה הפוליטית של הגירת עבודה בישראל ■

מאת אדריאנה קמפ, רבקה רייכמן

ואדי סאליב: הנוכח והנפקד ■ מאת יפעת וייס

אל החוף המקוּוּה: הים בתרבות העברית ובספרות העברית המודרנית ■ מאת חנוך קבר

לקרוא איראן בישראל: העצמי והאחר, דת ומודרניות ■ מאת חגי רם

הביקור של חנה ארנדט ■ מאת מיכל בן־נפתלי

בזכות ההבדל: הפרויקט הרב־תרבותי בישראל ■ מאת יוסי יונה

הסרת הקסם מן המזרח: תולדות המזרחנות בעידן המזרחיות ■ מאת גיל אייל

